מצבת זכרון לקדושי קהילת ציעשינאוו והסביבה

אל נקמות ד׳-אל נקמות הופיע

ספר - זכרון

דקהילה קדושה

ציעשינאוו

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

הוצאת „ארגון יוצאי ציעשינאוו" בישראל

המחבר והעורך: ד"ר דוד רביד, תל־אביב

תל־אביב, טבת תש־ל

נדפס בישראל

Printed in Israel

דפוס „ניב", תל־אביב

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ספר זכרון / ציעשינאוו

עבודת־יד ומתנת הצייר מר יעקב גרבל ורעיתו שושנה לבית שמוקלר

חלק ארגוני

„לבוא אל הקודש פנימה"

כך קראו לזה הראשונים בצדק, כי לא בלי הרדת קודש נגשנו לדבר מצווה זו. המעמסה הכבדה של הוצאת הספר הוטלה על שכמי, ואני נושא אותה באהבה ומושך בעול במסירות מתוך הכרת האחריות הקדושה שלקחתי עלי.

מלבד המעמסה החומרית העמיסו עלי גם את הרוחנית ועשר ידות לי גם בפירוש ובעריכה, אין דבר בעריכה ובפירוש שלא יעבור תחת ידי ורוח הבקורת שלי.

השתדלתי בכל כוחותי ולמעלה מכוחותי לזכות את הרבים, עשיתי לילות כימים כדי לבצע ולהעמיד מצבה רוחנית זו בצורה אסטתית, שתהיה ראויה להנצחת קדושינו קהילת ציעשינאוו אשר מסרו את נפשם על קדושת השם, העם והמדינה.

עמלתי הרבה, עבדתי עבודת נמלים, לא השכתי כל עמל ויגיעה למצוא ידיעות מאירועים בהקשר עם עברם העשיר של היהודים בעירנו.

רשמתי כל פרט, צברתי ואספתי כל סיפור, יגעתי ומצאתי אמנם מעט חומר אבל חשוב ממקורות נאמנים, אף על פי שידוע גם ידוע לי כי החומר הנאסף אינו מספיק לתת ציור שלם ותמונה מקיפה על קורות קהילתנו.

בכל זאת יש לי סיפוק-נפש והרגעה מצפונית במה שעשיתי יותר מרוחי וכשרוני — למלאות חובתי כלפי בני עדתי, ועל כל פנים — חושבני שהנחתי את היסוד להנציח את העבר המפואר של אנשי ציעשינאוו אשר עזבו אותנו לנצח.

קהילת ציעשינאוו היתה אחת הטבעות בשרשרת-הזהב של תקופת חיי יהודי גליציה, אשר היתה כידוע — סלתה ושמנה של יהדות אירופה, שהיו לדוגמה ולמופת לכל בני הגולה במשך מאות בשנים עד לשנים הארורות תרצ"ט—תש"ה.

קהילת ציעשינאוו לא היתה אמנם בין הקהילות המפורסמות, לא עיר ואם בישראל, גאונים ופרנסי-ציבור ידועי-שם לא יצאו ממנה, קורותיה לא נרשמו ולא סופרו לדורות, אולם היא תרמה את תרומתה הצנועה במערכות החיים היהודיים בתקופות השונות, ומקומה לא נעדר בסערות-החיים שעברו על יהדות גליציה, והיא אף נתנה את חלקה לתנועות הציבוריות שכבשו את בית ישראל.

ציעשינאוו היתה עיירה יהודית טיפוסית, עיר של חסידים, ת"ח ואדמורי"ם, ששמרה על צביונה הדתי-החסידי, עד שהגיעו גם אליה גלי התנועה הלאומית.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, לא יכלו עוד שליטי הקהילה לעצור בעד ההתפתחות ולהתגבר על השפעת התקופה החדשה.

תרומה ניכרת לשינוי צביון העיירה בכיוון לאומי, תרמו דווקא הבנים והבנות ממשפחות החסידים ותלמידי-החכמים.

אחד התפקידים החשובים שלנו היה, לעורר בנוער המתבגר את רגש הרציפות ההיסטורית היהודית ואת החובה לעבוד למען העם היהודי, ועם זאת לטפח את הרגשת הקשר אם האנושות כולה ולהלחם על האידיאל הציוני הלאומי והדתי.

התנועה הלאומית הכניסה מהפכה רוחנית בקרב שורות הנוער; במקום לבלות את הזמן אך ורק בד׳ אמות כותלי בית המדרש ולהנזר מחיי המעשה, התמסרנו — אחרי שהוחדרה בנו ההשפעה הלאומית, ללימודים ולטיפוח ההכרה הציונית יחד עם ההכרה הדתית. המוטו שלנו היה — אותו התנאי האומר „אם אין תורה אין קמח״, אומר גם „אם אין קמח אין תורה״. כלומר, קמח ותורה משמשים אותנו בצוותא.

אחרי שנתבקשתי לתכנן בניית המצבה הרוחנית לזכר אחינו ואחיותינו נשמתם בגן עדן אשר נפלו חלל בזמן השואה, היה הדבר הראשון אשר מצאתי לנכון לעשות — לחלק את החומר הרוחני לשלושה חלקים: ארגוני, היסטורי וכללי.

לפי דעתי — חלוקה זאת היא הגיונית, ובכל זאת אין ספק בלבי שחלק מהציבור יבעט בי על דא ועל הא, אולם בלית ברירה מקבל אנוכי על עצמי את יסורי הבקורת באהבה ולא אתרגש:

אם אשמע באזני
ואדע בוודאי,
שאדם פלוני
התכבד בקלוני,
בעט בדברי —
אומר, סלחתי —
כי לכך נוצרתי.

כשנחום סוקולוב ז״ל בכשרונו הרבגוני, הבקיא ורגיל בכל החכמות אם בעברית ואם בשאר לשונות, תלמיד־חכם בתורות ישראל ובתורות אומות העולם, הסופר הגאוני והעילוי שמעטים כמותו, שלח מאמר לעורך „הצפירה״, זכה בשולי אחד הגליונות של העתון לתשובת העורך: „לא מצאתי בו דבר להדפים״.

הטעם שהבאתי סיפור זה בהתחלת המאמרים המודפסים להלן, הוא שאין לדעת, יתכן שהדורות הבאים ואולי גם דורנו אנו, יביטו עלינו בעינים של הערצה ויביעו לנו תודה עבור המצבה הספרותית אשר אנו מעמידים לזכר גבורינו שנפלו חרב על קידוש השם בידי הרוצחים הגרמנים ושותפיהם האוקראינים והפולנים ימ״ש.

אלהים שבשמים, תזכור את הנשמות הטהורות לטובה, עם שאר צדיקי עולם, ונקום נקמת דם עמך השפוך.

ד״ר דוד רביד

א פאַרוואַרט צום דערשיינען פונם ספר הזכרון

אַ געפיל פון התעוררות הנפש, אַ געפיל פון הייליקייט האָט אונז אַרומגענומען בעת מיר זענען צוגעטרעטן אַרויסציגעבן דאָס יזכור בוך צום אייביקן אָנדענקן פון די ציעשינאָווער יידן וועלכע זענען גרויזאַם פאַרטיליקט געוואָרן פון די טמאידיקע נאַצישע הענד מיט הילף פון זייערע בעסטיאַלישע שותפים אין די יאָרן תרצ"ט — תש"ה.

עס זענען שוין זייט דאַמאַלס פאַרלאָפן יאָרן, אָבער די שטים פון דעם פאַרגאָסענעם בלוט האָט געַרופן און רופט פון די ברידער קברים און מאָנט פון אונז אויפצישטעלן אַ מצבה צום זכר פון זייערע אופגעגעבענע טייערע און הייליקע לעבענס.

מיר האָבן זיך געראַנגעלט מיט פאַרשידענע שוועריקייטן ווייל ציעשינאָוו אַלס יונגע שטאָט איז נישט געבענשט געוועזן מיט היסטאָריש-מאָנאָגאַפישע דאָקומענטן, און דאָס ביסל וואָס איז געוועזן איז פאַרלוירן געגאַנגען.

מיר האָבן געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען צו זאַמלען דעם פאַרבליבענעם מאַטעריאַל, אויך האָבן מיר זיך באַמיט אונצירעגן פערזאָנען וועלכע זענען אין פאַרגאַנגענהייט געוועזן אַקטיוו אינם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין אונזער שטעטל, צו דערציילן זייערע זכרונות, און אַזוי איז געשאַפן געוואָרן דאָס בוך.

אין זיינע קאַפּיטלען איז פאַרוועבט די נשמה פון דעם פאָלקסטימליכן־וואָרצילדיקן באַזעלטן יידענטום, אויף זיין תמימיסדיקער מסירות־נפש גרייטקייט און גראָדליניקייט, אויף זיין פריידן און ליידן און אומגליק און אומקום.

פון קאָמערציעלן, פינאַנסיעלן און אויך פון דער טעכנישער זייט, האָבן מיר נישט געקענט נאָכקומען אַלע פאַרלאַנגען פונם בכבודיקן ציבור.

מיר האָבן פאַרעפנטליך צוויי רשימות:

א) אַ רשימה פון אַלע אין ציעשינאָוו זייט געדענקען אַנזעסיקע פאַמיליעס.

ב) אַ רשימה פון איינצלנע פערזאָנען, וועלכע זייערע קרובים האָבן אונז צוגעשיקט די נעמען; און די נעמען וועלכע ערשיינען נישט אין בוך, זענען פאַראַנטוואָרטלעך די מענטשן, וועלכע האָבן וועגן פאַרנאַכלעסיקייט אָדער גרינגשעצינג, אונז די נעמען פון זייערע קרובים נישט איבערגעגעבן.

פיל בילדער זענען איבערהויפּט נישט געוועזן דרוקפעהיק, און פיל זענען פון דער דרוקמאַשין פאַרשמירט געוואָרן, מיר האָבן געמוזט זיי אַרויסציען פונם ספר, אויך האָבן אויף אונז געדריקט די גרויסע הוצאות וועלכע מיר האָבן אַבסאָלוט נישט געקענט נאָכקימען.

פון די פילע בילדער וועלכע זענען יאָ גוט אַרויסגעקומען קוקען אַראָפּ צו אונז די ליכטיקע פּנימער פון טאַטעס, מאַמעס און קינדער וועלכע ביז צו זייער פאַרניכטונג האָבן געטראָגן אין זייערע הערצער — יעדער אויף זיין שטייגער — דעם חלום פון זיין אייגינע באַפרייאונג און אויך — דעם צווייטויזענט יעריקן חלום פון שיבת ציון.

אָנערקענונג דריקן מיר אויס אונזערע בני העיר אין ישראל און אין חוץ לארץ, באַזאָנדערן דאַנק ר' בערל קעניג פון אַנטוועערפּן, וועלכער האָט אונז צוזאַמען מיט זיין שוועגרן לאה, געהאָלפן מיט זייער גרויסע שפּענדע אַרויסציגעבן דאָס בוך.

ד"ר דוד רביד

און אזוי האט עס זיך אנגעהויבן...

פאַר בערך 8—6 יאָר צוריק, האָבן מיר בעת אַ 'אזכרה' פאַר אונזערע קדושים אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק, אַז מיר, דער שארית־הפליטה פון אונזער שטעטל ציעשינאָוו וועלכע געפינען זיך אין ישראל, דאַרפן זיך בעמיען אַרויסצוגעבן אַ "ספר זכרון" צום אייביקן אָנדענקן פאַר אונזערע, דאָרך די אייראָפּעישע רשעים אומגעבראַכטע ציעשינאָווער מענשן.

איך און אויך אַלע אַנדערע חברים פונם דאמאָלסדיקן ועד האָבן געבעטן אונזער ציבור:

א) מען זאָל באַלד אונז אַריינשיקן בילדער פון יעדער אָרט, וועלכע האָבן אַ שייכות מיט אונזער שטאָט.

ב) צי שרייבן — ביאָגראַפיעס, פּאַסירונגען, ליידן און פריידן פון דער צייט ווען אונזער חרוב געוואָרענע שטאָט האָט נאָך עקזיסטירט.

ג) שפּענדן אויף הוצאות צום דריקן פונם 'ספר'.

מיר האָבן געוואַרט לאַנגע יאָרן, און קיין איינציקער מענש האָט זיך נישט אָפּגערופן אויף אונזער פאַרלאַנג.

אָבער ווי געזאָגט — דער דאָזיקער רעיון האָט מיר די גאַנצע צייט געעגבערט מיין מוח, און מיר נישט געגעבן קיין מנוחה.

איך האָב געפילט די גאַנצע צייט אַ נשמה דראַנג, אַזוי ווי עפּיס אַ מין הייליקן חוב, און עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אויף מיר האָט די השגחה העליונה אַרויפגעלייגט די מצווה פון אויפצישטעלן די גייסטיקע מצבה פאַר אונזערע טייערע און הייליקע געפאַלענע.

אין דער ערשטער צייט, האָב איך מיט מיר אַליין געראַנגלט, און מיך אַליין געפרעגט — פאַרוואָס דווקה דו? פאַרוואָס ביזט דו פאַראַנטוואָרטליכער פאַר די קומענדיקע דורות — מעהר ווי עמיצער אַנדערש?

אַלעס איז אַ באַשטימטע זאַך און אַלעס איז מן השמים.

אין אַ געוויסן שבת נאָכמיטוק, לערן איך מיר די 'פּרקי־אבות', און צווישען אַנדערע הערליכע חכמתדיקע געדאַנקן פון דעם גרויסן 'אַלטן־הלל', לערן איך אויך דעם באַקאַנטן געדאַנק 'במקום שאין אנשים, השתדל להיות איש' (אבות, ב.), דאָס הייסט אויף פּשוט מאַמע לשון:

'דאָרט ווי מענשן זענען נישט פאַרהאַנן, בעמי **דיך** צי זיין — **דער מענש**'.

און אַזוי איז ביי מיר באַשלאָסן געוואָרן דער געדאַנק פונם

'ס פ ר — ז כ ר ו ן'.

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות אויף וועלכן אונזער געזעלשאַפט מיט אונזער ועד בראש האָט אַרויף געלייגט, און אים באַלאַסטעט מיט אַחריות, מיט טאַט און מיט יצירה, איז געוואָרן דער צענטראַלער כוח ביי דער שאַפונג פונם ספר.

עס איז נאַטירלעך, אַז אין אַזאַ גיגאַנטישער אַרבעט, ווערן אויך געמאַכט פעלערן, אויך איז באַקאַנט אַז עס איז נאָך נישט געבוירן דער מענטש וועלכער זאָל נישט מאַכן פעלערן.

מיין טרייסט איז אָבער — מען זאָגט אַ יידיש ווערטל:

„אַז מען מאַכט פעלערן, איז אַ סימן אַז מען האָט געאַרבעט".

איך האָב באַלד צו מיר פאַרבעטן די חברים וועלכע זענען אונטערגעשריבן אונטער די כרוזים צו אונזערע לאַנדסלייט, און נישט פיל טראַכטענדיק האָבן מיר אין דער דאָזיקער נאַכט באַשלאָסן צו ציטרעטן צו דער אַרבייט, און עס מוז געזאָגט ווערן צו אונזער אַלעמענס כבוד, אַז מיר האָבן באַלד מצליח געווען אין אונזער שווערע אָבער הייליקע אויפגאַבע.

טאַקי מיר אַליין — די חברים פונם וועד האָבן זיך תיכף ומיד מתחייב געווען און באַלד אויפן אָרט איינגעצאָלט צי 100 פונט, אַזוי אַז עס איז אויפן אָרט געלייגט געוואָרן דער פונדאַמענט פאַר די גרויסע הוצאות וועלכע דאָס 'ספר' האָט אין זיך אַריינגעזאַפּט.

יעדער פון אונזערע חברים פונם וועד האָט באַקומען זיין אַרבייט, מיר האָבן זיך באַלד געווענדעט צו אונזערע לאַנדסלייט אין ישראל און אויך אין חוץ לאַרץ.

דאָס זענען די דריי אויפריפע צו אונזער ציבור, אַלע זענען פאַרפאַסט אין ביידע שפּראַכן, עברית — יידיש.

אויפרוף נומער 1.

ארגון יוצאי ציעשינאָוו והסביבה בישראל

ב"ה, תל־אביב ניסן תשכ"ט אפריל 1969

אנו מתכבדים להודיעכם, שהוועד החליט להוציא לאור „ספר־זכרון" להנצחת קדושי עירנו. הננו פונים בזה לבני עירנו בבקשה:

1) להעביר אלינו תמונות בודדות או משפחתיות מאנשי עירנו הנעדרים וגם מאלה שנשארו לפליטה עד מאה ועשרים.
2) למסור לידינו מכתבים, סיפורים מהעבר, אירועים מלפני המלחמה.
3) הספר יצא לאור בשתי השפות (עברית — יידיש).
4) החומר שיתקבל באחת משתי השפות, יעבור ליטוש ספרותי, בלי להמעיט את ערכו ותוכנו. באפשרותך גם להנציח בספר את שמך, משפחתך, מכריך וידידיך.

הוועד פונה לכבודו לעזור לנו, כדי שנוכל לבצע עבודת־קודש זו.

אנו זקוקים לחומר ולתרומה נאותה; הוצאות ההדפסה עם התמונות, יעלו עד עשרת אלפים לירות.

את החומר והתרומות אפשר להעביר לידי אחד מאנשי הוועד החתומים מטה.

נציין בזה שאחרי הדפסת הספר, יקבל כל אחד בחזרה את התמונות האוריגינליות, נוסף לעותק אחד של „ספר־זכרון".

בכבוד רב

הוועד

1) **גלנצר צבי אלימלך, רמת־גן, התקוה 1**
2) **טפר שמואל זיינבל, תל־אביב, רח' חובבי ציון 31**
3) **ליברמן שמואל, בני־ברק, רח' לוי יצחק 7**
4) **לנגנטל דוד, בני־ברק, רח' בעש"ט 30**
5) **פרידמן בן־ציון, בני־ברק, רח' יהושע 14**
6) **ד"ר רביד (שמוקלר) דוד, תל־אביב, דרך השלום 95 (משרד האורגון)**
7) **שמיד סנדר, בת־ים, רח' פרלשטין 31**

תרמו לקרן הספר!

פאַרבאַנד פון ציעשינאָווער לאַנדסלייט און אומגעגנד

אין ישראל

ב"ה, תל־אביב ניסן תשכ"ט

אפריל 1969

ליבער חבר־ה!

מיר בעערן זיך אייך מיטצוטיילן, אַז דער וועד פון אונזער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל, האָט באַשלאָסן צו פאַרעפנטלעכן אַ „ספר־זכרון" פאַר די קדושים פון אונדזער שטאָט און אומגעגנד.

מיר ברויכן אייער מיטהילף

1) שיקט אונדז בילדער פאַרשידענע, פון פאַרשטאָרבענע און אויך פון אונדזערע לעבענגעבליבענע ביז הונדערט און צוואַנציק.

2) בריף, דערציילונגען, פּאַסירונגען פון פאַר דעם קריג.

3) דער „ספר" וועט דערשיינען אין עברית און אויך אין יידיש, און אין אַ פּראַכטבאַנד און אין וועלכן אַ יעדער קען פאַראייביקן זיין אייגענעם נאָמען, פון זיין משפחה, פריינד און באַקאַנטע.

4) אייער מאַטעריאַל קענט איר שיקן אויך אין יידיש.

מיר ווענדן זיך צו אייך — אונדז צו העלפן אין אונדזער הייליקער ארבעט מיט מאַטעריאַל און אַן ענטשפּרעכנדע געלדשפּענדע. מיר באַמערקן — די אויסגאַבן זענען באַרעכנט אויף צירקא 10 טויזנד פונט.

נאָכן אָפּדרוקן פונעם „ספר", וועט יעדער צוריקבאַקומען זיינע אָריגינעלע בילדער און אויך אַ ספר.

דעם מאַטעריאַל און געלטשפּענדע קענט איר שיקן צו איינעם פון די אונטן אונטערגעשריבענע חברים וועלכע געהערן צום וועד.

מיט חברשן גרוס

דער וועד

1) **גלאַנצער הירש מלך, רמת־גן, רח' התקוה 1**
2) **טעפּער שמואל זיינבל, תל־אביב, רח' חובבי ציון 31**
3) **ליבערמאַן שמואל, בני־ברק, רח' לוי יצחק 7**
4) **לאַנגענטאַל דוד, בני־ברק, רח' בעש"ט 30**
5) **פרידמאַן בן ציון, בני־ברק, רח' יהושע 14**
6) **ד"ר רביד (שמוקלער) דוד, תל־אביב, דרך השלום 95 (פאַרבאַנדס קאַנצליי)**
7) **שמיד סענדער, בת־ים, רח' פּרלשטין 31**

ש פּ ע נ ד ע ט פ אַ ר ד ע ם ס פ ר!

אויפרוף נומער 2.

ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל

ב"ה, תל־אביב סיון תשכ"ט.

מאי 1966

לחבר—ה שלומות רבים!

פעם נוספת אנו מרשים לעצמנו לפנות לכבודו־ה בבקשה כדלהלן: הוועד החליט למסור בעוד חודש ימים לבית דפוס את החומר הספרותי והתמונות הנמצאות בידיו.

כפי שאנו מקווים, ייצא הספר לאור תוך שלושה שבועות; אם עד ה־15 ביולי ש.ז. לא נקבל מכבודו־ה תשובה חיובית, כלומר **תמונה מקרוביו והתרומה**, סימן שסרב־ת לשתף פעולה במצווה זו.

במקרה זה מסירים אנו מעצמנו את האחריות, ומתרים שלא יהיו אחרי המעשה טענה או פתחון פה שלא הזהרנו על כך.

אנשי עירנו שלא ישתתפו במבצע זה, יצטערו בוודאי על אי הופעת משפחותיהם בספר „ז כ ר", לא תמונה מיקיריהם ולא סיפור על מעשיהם הטובים, ובעיקר — **שלא יקנאו אחרי הכל באלה**, אשר תמונותהם ודברי הספד על משפחותיהם יפורסמו בספר לזכרון עולם.

כדאי לציין שהספר יהיה מעוטר בעיטורים אמנותיים, באותיות שמנות בעברית וביידיש ובכריכה נהדרת.

אַז איהר וועט אונז נישט ביז דעם 15 יולי ד.י. צו שיקן אַ בילד און דעם בייטראַג פאַר די דרוק אויסגאַבן צום ספר, איז אַ סימן — אַז איהר זאָגט זיך אָפּ פון די באַטייליקונג אין דער דאָזיקער מצווה.

מיר נעהמען פון אונז אַראָפּ יעדער פאַראַנטוואָרטונג, איהר זאָלט שפּעטער נישט האָבן טענות צום ועד אַז מען האָט אייך נישט געוואָרנט.

איהר זאָלט אויך שפּעטער נישט מקנא זיין די דאָזיקע מענשן וועלכע וועלן יאָ ערשיינען אינם ספר צו עהרען פון זייערע משפחות אויף אייביקע צייטן.

בכבוד רב
בשם הועד
דר. דוד רביד יו"ר **טפר שמואל ז. המזכיר**

חברי הוועד

גלנצר צבי אלימלך
טפר שמואל זיינבל
לנגנטל דוד
ליברמן שמואל
פרידמן בן ציון
רביד דר. דוד
שמיד סנדר

אויפרוף נומער 3.

ב"ה תל-אביב סיון תשכ"ט

לחבר/ה!

נא להעביר אלי מיד את שמות הנפטרים בזמן השואה, אשר כבודו/ה מעונין/ת להנציח בספר זכרון.

שיקט מיר ביטע **זאָפאָרט** די נעמען פון אייערע משפחה אומגעקומענע אין דער צייט פון דער שואה, וועלכע איהר ווילט פאַראייביקן אין ספר הזכרון.

דער ז ע ד

אויף די דריי אויפריפע האָבן זיך אין די ערשטע צייט אָפּגערופן 2—3 לאַנדסלייט, באַלד האָבן זיך אונגעשלאָסן, אָפּגעזעען פון אייניקע אופטריניקע, כמעט אלע ציעשינאָווער פון ישראל און אויך פון חוץ לארץ, מיט פיל אָנערקענונג און ברכות פאַר יעדן באַזונדער און פאַר די חברים פונם ועד בפרט, און מיט האַרץ און דאַנקבאַרקייט צו געשיקט די תרומות, פיל האָבן אויך געשריבן מאמרים, וועלכע זענען אינם ספר פאַרעפנטליך געוואָרן.

אַ האַרציקן דאַנק פאַר די חברים פונם ועד:

ר' צבי אלימלך גלנצר
ר' שמואל ז. טפר
ר' שמואל ליברמן
ר' דוד לנגנטל
ר' בן ציון פרידמן
ר' סנדר שמיד

פאַר זייער האַרציקע איבערגעגעבענקייט און פאַר זייער מיטהילף צום אויפשטעלן די דאָזיקע גייסטיקע מצבה.

אין מיין אייגענעם נאָמען און אינם נאָמען פונם ועד, דאַנקען מיר אייך ליבע לאַנדסלייט פאַר אייער פאַרטרויען צו אונז, און מיר ווינשן אייך און אייערע משפחות לאַנגלעבן, נחת פון קינדער, שלום אויף אייך און שלום אויף אונזער טייערע מדינת ישראל.

ד"ר דוד רביד

חברי הוועד

מימין לשמאל: ר׳ שמואל ז. טפר, ד״ר דוד רביד, ר׳ דוד לנגנטל.
בשורה שניה: ר׳ סנדר שמיד, בן ציון פרידמן, ר׳ שמואל ליברמן,
ר׳ צבי אלימלך גלנצר.

חברי הוועד — ארגון יוצאי ציעשינאוו לשעבר בישראל

מימין לשמאל: ר׳ דוד לנגנטל נ״י; ר׳ שמואל טפר נ״י; דר. דוד רביד נ״י יו״ר, נואם; ר׳ ליב גלר ע״ה; ר׳ שמואל ליברמן נ״י.

ר׳ דב קניג

ר׳ דב קניג מאנטוורפן, יליד ציעשינאוו, בנו של ר׳ משה, ז״ל הפריש מהונו תרומה ניכרת ועל ידי כך, איפשר לנו להוציא לאור את הספר הזה.

השוכן בשחקים יגמול לו שכרו בזה ובבא.

ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל

למחבר „ספר־הזכרון" ציעשינאוו !

לכבוד חברי וידידי היו"ר והעורך של „ספר־הזכרון" ציעשינאוו ד"ר דוד רביד (שמוקלר), חברינו ובן־עירנו שליט"א.

תפקיד עריכת הספר נמסר לידיך הנאמנות, ועליך נאמר הפסוק „כל ימי גדלתי בין החכמים והייתי מתאבק בעפר רגליהם", אשר הוכחת את כוחך כאמן הסגנון העברי הן ביצירה המקורית והן בעריכת „ילקוט ציעשינאוו".

ידידי וחברי ד"ר דוד רביד נ"י,

אתה בן למשפחת שמוקלר המיוחסת, תלמיד חכם מובהק, קבלת חינוך תורני ומסורתי, בימי נעוריך למדת תורה בהתלהבות, ושמך יצא לתהלה ולתפארת. ספגת תורה ויראה מפי האדמו"ר הרב שמחה יששכר הלברשטאם מציעשינאוו זצלה"ה וכמו"כ שאבת את תורתך מפי הלמדן הנודע רבי זלמן לרר ז"ל, בציעשינאוו, ובפרוץ מלחמת העולם הראשונה עברת עם כל המשפחה לווינה ושם המשכת בלימודי חול בגימנזיות ובאוניברסיטאות; בידיעותיך ובכשרונותיך הנפלאים זכית לקבל את תואר ד"ר בווינה. אחרי שחזרת לעירנו — המשכת לעסוק בצורכי ציבור ובפעולות חברתיות־תרבותיות, וכן בדבר הושטת עזרה להצלחת מפעל „ספר זכרון ציעשינאוו בישראל".

בתור חבר הוועד אני מביע רחשי־תודה והערכה לכל אלה שסייעו בידים, במס ובמעש, להגשים את תוכנית ההנצחה.

שמואל ש. ליברמן

חבר הוועד

הנשיא-המלך "נבחר העם" בעת ביקורו בארץ, יום ה' אלול תשכ"ג, בבית אליעזר לבנון, יבנה

חלק היסטורי

מאת

ד"ר דוד רביד

חיי היהודים עד ימי מלחמת העולם הראשונה בציעשינאוו

ציעשינאוו, הפינה הנידחת בקצה הגבול של אוסטריה–הונגריה ורוסיה הצארית, היתה סגורה ומסוגרת בתוכה.

לא היתה לה תחנת רכבת, היא לא שינתה ממהלך חיי האדוקים משנים קדמוניות, מאורעות מהפכניים שהתקיימו בעולם הגדול לא חדרו אליה אפילו בהד קול דק.

היהדות האדוקה עצבה את חייה הרוחניים, ומהבוקר עד הערב ומן העריסה עד הקבר לא סטו היהודים מדעת יוצרם.

פועל, חנוני, סוחר, בעל-עגלה או סבל — כולם השכימו אל בית התפילה או לבית המדרש לרוות צמאונם הרוחני, מי באמירת תהילים מי בלימוד דף גמרא משניות, עין יעקב ומי בעיון בזוהר הקדוש.

'הבחורים' היו חובשי בית המדרש, והאברכים אכלו מזונות (קעסט) אצל חותניהם ועסקו בתורה וחסידות.

החסידות השתלטה בכל, על-ידי האדמו"ר המקומי הרב ר' שמחה יששכר בר הלברשטאם ז"ל וחן על-ידי חצרות האדמורי"ם מבלז, צשורטקאוו, הושיאטין ועוד. החיים הסתובבו על ציר הדת.

לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, התפזרו אנשי ציעשינאוו בכל קצווי מדינת אוסטריה-הונגריה. בעיקר אלה אשר הגיעו לבירה ווינה, נכנסה בהם רוח חדשה מעורבת ברוח המקורית הדתית, והנוער פתח את עיניו וראה לראשונה שקיימים חיים גם מחוץ לכותלי ד' אמות בית המדרש.

אחרי המלחמה, עם יתר האוכלוסיה, שב וחזר לביתו גם חלק מאלה אשר הושפעו מההשכלה. ביחוד נדבק הדור הצעיר בדיעות ואידיאלים חדשים ועשה מהפכה רוחנית בחיי היומיום של העיירה. מאז צצו בציעשינאוו כמו פיטריות אחרי הגשם, נוסף על לומדי תורה, גם כיתות פוליטיות שונות, ובעיקר התבסס הרעיון הלאומי לכל גווניו: סתם-ציונים, מזרחי, פועלי מזרחי, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל וכו' וכו'.

קהילת ציעשינאוו הקדושה

כדי לתת מושג־מה על חיי יהודי עירנו, נציג קודם כל לדוגמה את המוסדות והארגונים אשר פעלו בקהילה זו.

מלבד בית הכנסת הגדול, היו בה עוד הרבה בתי־תפילה ותורה כגון: קלוז בלז, קלוז הושאטין, מנין „יד חרוצים", בית המדרש של המזרחי והציונים אשר מנהיגיהם עסקו נוסף לפוליטיקה גם בפעולות סוציאליות.

בעיר שלנו פעלו מוסדות סוציאליים למיניהם, כגון: חברת גמילת חסדים, חברה קדישה, חברה לחם עניים וכו'. מן המוסדות הפוליטיים כדאי להזכיר את „צעירי אגודת ישראל", „הבונד" ועל כולם „ההסתדרות הציונית הלאומית".

היו גם מוסדות תורה וחינוך אשר דאגו ללימוד התורה בקרב צעירים ומבוגרים גם יחד.

כל זה התמוטט ונהרב בחודש ספטמבר הארור של שנת 1939 כאשר הנאצי ימ"ש כבש העיר בהתאם להסכם בין שני השטנים — מולוטוב — ריבנטרופ, שם רשעים ירקב;

כדאי להזכיר כמה מאנשי שם יוצאי עירנו:

בראש וראשונה ברצוני להזכיר לטובה את מורי ורבי הרב דמתא האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר הלברשטאם זצ"ל ואת בנו הרב האחרון ר' יחזקאל שרגא ז"ל אשר נפל חלל אחרי עינויים נוראים בבלז'יץ בידי הנאצים ימ"ש, הי"ד.

כידוע היה הרב ר' שמחה יששכר בר ע"ה, רבם של אלפי חסידים אשר נהרו אליו מכל קצווי המדינה לחסות בצל כנפיו, לשמוע תורה מפיו ולקבל עצה טובה במצוקותיהם השונות.

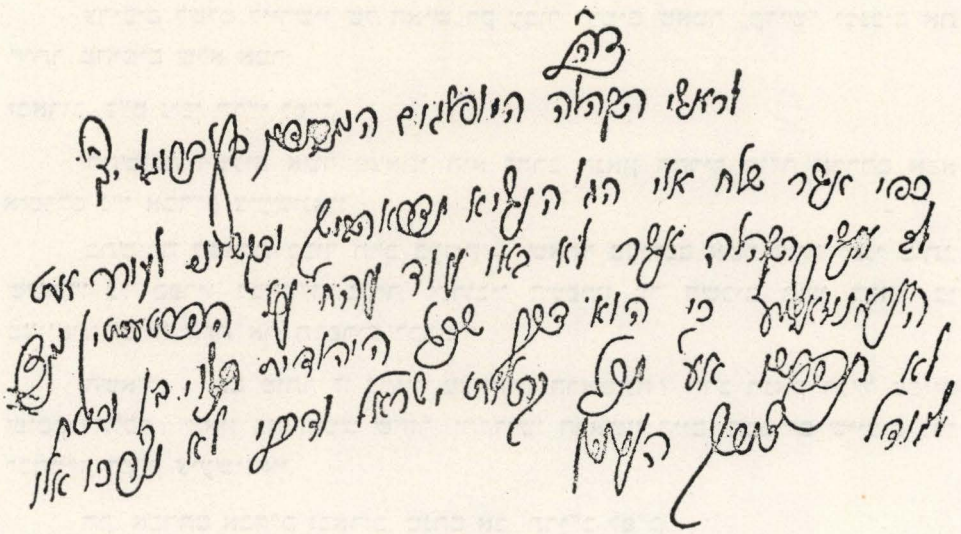

פקסימיליה כ"י קודשו של הרב האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר ז"ל

בשבתות ובמועדים מתאספים היינו יחד עם מאות חסידים מהחוץ לשמוע רינתו ותפילתו.

אינני מתבייש להודות, בחוזרי ברוחי להביט אחורה בתקופה זו נעשה אני בנפשי „חדודין-חדודין"; מצד אחד אני מכבד ומעריץ את זכר כבוד הרב ז"ל, ומאידך אני כואב כאבי נפש ושואל את עצמי למה לא זכה צדיק זה לראות בעיניו בהתחולל הנס הגדול, נס תקומת העם על אדמת אבותיו?

גדול היה בתורה ובמעשים טובים, אחד מבין גדולי ישראל בשעתו, קדוש וטהור בגופו ובנפשו, כל מעשיו היו אך ורק לשם שמים, נפח את נשמתו הטהורה בכ' טבת תרע"ד, בגיל ארבעים ושתיים. זצ"ל.

גם בנו היחיד, הרב האחרון ר' יחזקאל שרגא ז"ל, הלך בעקבותיו בתורה, ביראה, במסירות נפש נגד כל דבר שחשב לפירצת המסורת, והיה ידוע במעשיו הטובים עד אין קץ.

אחרי שהזכרתי את שני הרבנים האדמורי"ם, ברצוני לתת סקירה קצרה על יתר הרבנים עד מלפני 150 שנה בערך, אשר שמשו בקודש בעירנו.

מצאתי בספר ישן נושן בשם שו"ת „חסד לאברהם" מהרב הגאון בזמננו ר' אברהם מזבארוב — בוטשאץ ז"ל, בספרו מהדורה קמא חו"מ סימן מה' — מו' כותב כדלהלן:

להרב ר' יעקב תאומים נ"י אבד"ק ציעשינאוו.

בעניין האשה שלפני מותה צווה שאיש פלוני יאמר „קדיש" כל השנה, שכרו ארבעים רייניש כסף, לאחר שבועות מספר מת גם האיש ועתה תובעים יורשי האיש מיורשי האשה את כל הסכום שצוותה. הטענה היא, הואיל ולא התנה תנאי, שאם לא יאמר קדיש — לא מגיע לו השתלום הנ"ל, מה הוא הדין? הרב מזבארוב פוסק להלכה:

צריכים לשלם ליורשיו של האיש רק עבור הימים שאמר „קדיש" ומנכים את היתר מהימים שלא אמר.

זבארוב, כ"ט ניסן תר"י לפ"ק.

התשובה השניה אשר מצאתי היא להרב הגאון החריף מו"ה אברהם אבא איסרלס נ"י אבד"ק ציעשינאוו.

בתשובה לשאלת כבוד הרב בעניין — שאחד בעירכם אשר צווה לפני מותו, שימסרו כל ספריו לבהמ"ד בעיר, וקרוביו השפיעו על השכיב מרע לחזור בו מצוואתו וצווה לתת את הספרים לקרוביו.

השאלה — אם מותר לו לחזור מצוואתו הראשונה? הרב הגאון הנ"ל מסיים ופוסק להלכה: שאין בזה ממש שחזר, והקדישו הראשון קיים, הספרים שייכים לכן לבהמ"ד דק"ק ציעשינאוו.

הק. אברהם אבד"ק זבארוב, מנחם אב, תרי"ב לפ"ק.

ג) הרב דב בעריש מייזלס, עד שנת תרט"ו.

ד) הרב יצחק הורביץ בעל „באר יצחק" מקודם אבד"ק יערסליב, עד שנת תרכ"א.
ה) הרב פנחס תאומים עד שנת תרל"ט.
ו) הרב יעקב פרנקל עד שנת תרנ"ב.
ז) הרב שמחה יששכר בר הלברשטאם משנת תרנ"ג — תרע"ד.
ח) הרב אריב לייביש רובין משנת תרע"ז — תרפ"ה.
ט) הרב יחזקאל שרגא הלברשטם הי"ד משנת תרפ"ו — שנת השואה — תרצ"ט.

מן הראוי להזכיר לטובה גם את מורי ורבי ר' זלמן לרר, ר' יצחק גלנצר, ר' אהרן קצבך, ר' יעקב פרידמן, ר' הירשלי דיין, צדיקים שהיו לכבוד ולתפארת של קהילתנו הקדושה.

האמידים בקהילה: ר' חנוך זילביגר, ר' שלמה שמוקלר, ר' משה קניגסברג, ר' משה קניג, ר' מרדכי גלנצר, ר' יהושע ציגלר, ר נחום פורמן, ר' מיכל שרגיל ע"ה, אשר ידעו לנצל את כספם במעשיהם הטובים לטובת עניי העיר ולטובת מוסדותיה.

האברכים: ר' לעזל מרגוליות, ר' יהושע שמוקלר, ר' זושיה טברסקי, ר' זושיה ברנר, ר' אשר דילר, ר' חיים עדעלמן, ר מיכל הלברשטם, ר' דוד דילר, ר' אייזיק למפל ואחרים, כולם מלאים וגדושים בתורה, השכלה ובמעשים טובים.

כדאי גם להזכיר במקום זה את חברי „הבונד", אברהם פושטר, הירש שמוקלר, אחים גולדברג, ואחרים.

כאן אזכיר מקרה שקרה ימים מספר אחרי שהקלגסים הגרמנים נכנסו לעירנו, המראה את האופי התמים של אנשים אלו.

אם אינני טועה, קרה הדבר ביום או יומיים לפני ראש השנה של שנת תרצ"ט (1939).

הייתי אז חבר במועצת העיריה ועל סמך זה הטילו עלי אנשי הקהילה ללכת לקצין העיר ולבקש היתר להתפלל בבית התפילה של העיר. למותר לומר, שדעתי לא היתה נוחה מתוכנית זו ונימוקי עמי. הסברתי שלפי הדין, אסור להכנס למקום סכנה ובעיקר — חשבתי בלבי כי השוכן בשחקים יקבל בוודאי את תחנונינו ותפילותינו בימי־סכנה גם ממקום מגורים פרטי ולאו דווקא מבתי התפילות אשר בימים כתיקונם היינו רגילים לשפוך את שיחנו לפניו.

אנשים תמימים אלו התעקשו והשפיעו עלי, למרות התנגדותי, למלאות את מבוקשתם ובלית ברירה — הלכתי אל הקצין מלא פחד ובלב שבור. אולם התניתי תנאי לבל יעבור — לשמור בקפדנות על החלטת קצין העיר בענין זה.

ככלבים משוסים התנפלו עלי הגרמנים ברגע שנכנסתי לפרוזדור הבית אשר הקצין ישב בו.

למזלי הגדול, יצא ברגע זה הקצין מחדרו, הציל אותי מידי הכלבים־החיילים־הגרמניים, ושאל אותי במה יכול לעזור לי.

ברגע זה לא ידעתי כוונתו, הייתי כמעט בטוח שאף הוא טומן לי איזו מלכודת בהתנהגותו האדיבה. חשבתי שהגיע קיצי.

לא פללתי ולא חשדתי בו ביחס אנושי כלפי, ולא האמנתי כלל שישנו וקיים עוד צדיק אחד בסדום. אחרי ששמע את בקשתי המוזרה ענה:

אינני רוצה שאתם תחשבו שאני שונא יהודים, לכן — באופן פרינציפיוני אינני מתנגד לכך שתתפללו בחג שלכם בציבור, אך עצתי היא — וזה לטובתכם, להמנע מלתת פתחון פה לחיילים; אל תלכו לבתי כנסת פן תעוללו לכם רעה.

חשבתי בלבי, הנה מלים כנות מפי הצדיק הסדומי. הוא לחץ את ידי ושלח אותי הביתה.

בחדרי היכו לי קבוצה מאנשי שלומנו, וכאשר שמעו מפי התשובה, ענו כולם „נעשה ונשמע".

הייתי משוכנע שהצלחתי בשליחותי והודיתי לרבון העולמים שזכיתי לשמור על חיי האנשים התמימים הללו. אולם, לא מניה ולה מקצתיה.

לפנות בוקר ביום הראשון של ר"ה, כאשר הסתכלתי דרך החלון הסגור ומסוגר מרב פחד — נוכחתי לראות במו עיני כיצד הולכים היהודים לבתי הכנסת — מעוטרים בשטרימלך, לבושים בקפוטות משי, מעוטפים בטליתות כאילו לא קרה דבר, ובלי לקחת בחשבון את המצב המר אשר חל עלינו עם כיבוש העיר בידי הנאצים הארורים.

מעומק לבי התפללתי לשוכן שבשמים, שישמור על אחינו התמימים האלו, אולם — הכל היה לשוא. כשנודע לגרמנים שהיהודים התאספו בבתי התפילה, התנפלו עליהם באכזריות גסה; היכו באומללים על ימין ועל שמאל והשמידו כל אשר נפל בידיהם הטמאות.

האנשים התמימים והכשרים אשר הלכו ללא שוב ואשר במותם נתנו לנו את החרות, כי אם אמנם כלו בעשן ימיהם — בעינינו „אש הרשע לא פגעה בהם", וזכרם יפרח כצו היים לעולם ועד.

לבסוף מבקש אני סליחה מכל אלה אשר שכחתי או לא ידעתי עליהם דבר, ומאלה שהזכרתי פן לא הערכתי כראוי ומעטתי דמות צביונם הרוחני וערך פעולות מעשיהם הטובים. אתם הסליחה.

הכרת תודה וברכה מגיעה במיוחד לחברי וידידי חברי הוועד:

גלצנר צבי אלימלך
טפר שמואל זיינבל
לנגנטל דוד
ליברמן שמואל
פרידמן בן ציון
שמיד סנדר

שיחיו כולם לאורך ימים טובים — אשר שיתפו פעולה ועזרו לי בעבודתי להוציא ספר זה לאור.

זכות הקדושים הנזכרים בספר, תגן עלי ועליהם שנוושע בכל משאלותינו לטובה ולברכה.

המחבר

ד״ר דוד רביד

קהילת ציעשינאוו

זייט דורות איז אונזער שטעטל ציעשינאָוו באַקאַנט געווען מיט אירע רבנים, אדמורי״ם, תלמידי חכמים און משכילים.

אונזער רב רבי שמחה ישכר בר האלבערשטאַם ז״ל און שפּעטער זיין זון ר׳ יחזקאל ז״ל, מיט זייערע חסידים אָנהענגער, וועלכע האָבן אריינגעבראַכט אין אונזער שטעטל אַ יידיש חסידיש זאַפטיק לעבן, זענען געווען גוט באַקאַנט אין דער חסידישער וועלט.

די קעגנזייטיקע טאָלעראַנץ פון די פאַרשידענע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג זענען געווען אַ מוסטער פאַר די אַלע אַנדערע סביבותדיקע שטעטלעך.

חסידישע בעלי בתים, האַנדווערקער און סוחרים אַלע אויסגעמישט אונטער איין דאַך פון נאַציאָנאַלע שטרעבונגען האָבן פאַרשטאַנען שטענדיק אין אַ צייט פון געפאַר זיך מיט געמיינזאַמע כוחות אַקעגענצושטעלן דעם אויסערלעכן שונא.

ווי באַקאַנט האָבן אויך אין אונזער שטעטל נישט געפעלט קיין אַנטיסעמיטן, ווען אונזערע ליסאַווסקים און שייאַוווסקים האָבן געפּרוווט אַ הוליע צו טאָן, האָבן זיי באַקומען אַ געהעריקן אָפּשניט פון אונדזער יוגענט אָן אונטערשיד פון פּאַרטיי. ווען עס האָט זיך געהאַנדלט צו פאַרטיידיקן דעם יידישן כבוד אָדער יידיש פאַרמעגן, האָט ביי אונז אין שטעטל געהערשט אַן אחדות, הלוואי היינט געזאָגט אַזאַ אחדות אין אַלע יידישע קרייזן.

אונדזער שטעשל האָט געציילט אַ 500–600 יידישע משפחות, וועלכע האָבן זייער כשר ברויט פאַרדינט אין האַנדל, מלאכה און אין פרייע פּראָפעסיעס. אין אונזער געמיינדע פלעגן אויך זיין יידישע לאַווניקעס. עס איז געווען אַ צייט ווען עס איז פאָרגעקומען אַ קאַמף צווישן די פּוילישע און יידישע לאַווניקעס. דער שרייבער פון די שורות, אַליין איינער פון די געוועזענע יידישע לאַווניקעס, וואָלט געקענט אנשרייבן אַ בוך וועגן זיין קאַמף מיט דעם אַנטיסעמיטישן בירגערמייסטער, וועלכער האָט נאָר געטראַכט ווי אַזוי צו שעדיקן די אינטערעסן פון די יידישע בירגער פון אונזער שטאָט.

אַזוי האָט זיך געלעבט אין פריידן און ליידן, ביז עס איז געקומען דאָס פאַרשאָלטענע יאָר 1939 און די דייטשע באַנדעס האָבן אַ סוף געמאַכט פון אונזער קהילה.

מיר, דאָס ביסל פאַרבליבענע יידן, וועלכע געפינען זיך אין ישראל, קומען זיך צוזאַמען יעדעס יאָר, כדי מזכיר צו זיין דאָס, וואָס מיר האָבן אַמאָל געהאַט און פאַרמאָגט.

און פאַרמאָגט האָמן מיר זעער אַ סך. די יידן פון אונזער שטעטל, באַזונדער אונזער יוגענט איז געווען אַ אויסגעוויילטע מחנה פון אינטעליגענטע, אינטעלעקטועלע און נאַציאָנאַל באַוואַסטזיניקע מענשען מיט וועלכע יעדער קולטורעל פאָלק האָט געקאָנט שטאָלצירען.

און דאָס אַלעס צוזאַמען מיט די בתי מדרשים, ביבליאָטעקן און אַנדערע קולטור־אַנשטאַלטן איז דורך דעם דייטשן מערדער־פאָלק מיט זייערע פּוילישע און אוקראַינישע שותפים פאַרניכטעט און פאַרטיליקט געוואָרן.

דאָס דרייהונדערט יעריקע ציעשינאָוו

ווי געזאָגט, האָב איך געהאַט דעם כבוד אָדער אומכבוד צו זיין אַ קורצע צייט אַ פאָרשטעער פון די יידישע באַפעלקערונג אין אונזער געמיינדע, אָדער ווי מען האָט עס דאַמאָלס גערופן „דאָזאָר".

אַלס זאַלכער, האָב איך געהאַט צוטריט צו דעם געמיינדע אַרכיוו. צווישן פאַרשידענע אינטערעסאַנטע אַלטע דאָקומענטן, האָב איך געזעען אַ דאָקומענט געשריבן אין דער אַלטע פּוילישע שפּראַך, דער דאָקומענט איז פון דעם יאָר 1650 ד.ה. מיט איבער 300 יאָר צוריק.

אין דעם דאָקומענט ווערט דערצעלט אַזאַ געשיכטע.

אינם יאָר 1648 ד.ה. ווי איך האָב אויסגערעכנט איז דאָס בעקאַנטע טרויעריקע יאָר שנת ת"ח, זענען פאַרטריבן און אויסגעהרגעט געוואָרן כמעט אַלע פיינד פון ישו, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דער פּוילישער ערד.

צוויי יאָר שפּעטער ד.ה. אים יאָר 1650, האָבן זיך באַזעצט אין אונזער דאָרף ציעשינאָוו 3 יידן וועלכע זענען ניצול געוואָרן פון די הענד פון ישו'ס פאַרטיידיקער, דאָס זענען געוועזן הירש שבת, מרדכי שעיה און אברהם שמוקלער, דער ערשטער האָט געאַקערט דאָס פעלד דער צווייטער האָט פאַרקויפט בראַנפען און אברהם שמוקלר איז געוועזן אַ גאָלדשמיד, און אַזוי ווי עס האָט עקזיסטריט אַ געזעץ אַז די פיינד פון ישו איז פאַרבאָטן צו וויינען אינם דאָרף האָט מען זיי נאָך 2 יאָר וויינען אַרויסגעטריבן.

די ערשטע 2 יידן שבת און שעיה האָבן זיך געשמד און בזכות זה זענען זיי ווייטער געבליבן וווינען אין אונזער דאָרף.

מיין פּריוואַטע מיינונג — אַז די אַלע שבתאַווסקים און שאַייאַווסקים שטאַמען אַוודאי פון די 2 מומרים הירש שבת און מרדכי שעיה.

איך פערזענליך האָב געהאַט דאָס גרויסע גליק וואָס מיין עלטער זיידע פון פאַר 300 יאָר ר' אברהם שמוקלער, האָט אויסגעהאַלטן דאָס יידישקייט, און האָט זיך נישט געשמד, נאָר פּשוט פאַרלאָזט דאָס דאָרף וועלכעס איז באַשטאַנען נאָר פון עטליכע האַטים אין דער זשוקובער גאַס, און ער האָט זיך באַזעצט אויף דעם פרייעם פעלד אַ ערך 3—4 הונדערט מעטר ווייטער פון דעם דאָרף. ווייטער הייסט עס, אַזוי לעזן מיר אין דעם אַלטן דאָקומענט — אַז נאָכדעם ווי ר' אברהם שמוקלער האָט אויפגעבויט זיין צריף, אויף דעם אָרט וועלכען מיר האָבן געקענט אַלס רינגפּלאַץ אין אונזער שטאָט, האָבן זיך מיט דער צייט באַזעצט נאָך עטליכע יידן, און אַזוי האָט זיך אים לויף פון די הונדערטע יאָרן ענטוויקלט דער יידישער ישוב אין אונזער שטעטל.

פון דער נייע צייט אין ציעשינאָוו

איך וויל דערמאָנען און אויפוועקן אין די הערצער פון אונזערע לאַנדסלייט אַ געפיל פון לייד און פרייד.

אונזער שטעטל איז געוועזן באַקאַנט און אַ אויסנאַם פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך דאָרך דעם חשובן כסא הרבנות און דאָרך זיין חסידישן הויף וועלכער האָט זיך געצויגען פון דעם יאָר תרנ"ג — 1893, ד.ה. פון דעם באַקאַנטן שבת פרשת ויחי, ווען דער אַלטער ציעשינאָווער רב הרב שמחה ישכר בר הלברשטאַם עליו השלום, איז אויפגענומען געוואָרן אַלס מרא דאתרא אין אונזער שטעטל.

ביז דעם פאַרשאָלטענעם חדש סעפּטעמבער 1939, האָט אינם שטעטל געלעבט אַ ערך פון 500 — 600 יידישע פאַמיליעס. ווי אין אַלע קליינע שטעטלעך האָבן יידן געלעבט פון מסחר אין מלאכה.

די ספּעציפישע יידישע פאַכן, ווי שוסטער, שניידער און בעקער האָבן געאַרבייט פאַרן פּריוואַטן פאַרברויך און פאַרן מאַרק וועלכער פלעגט פאַרקומען יעדן דינסטיג. פויערים פון די אַרומיקע דערפער האָבן פול געמאַכט דעם גרוי־סען רינגפּלאַץ, יידן סוחרים האָבן געקויפט פויערישע פּראָדוקציע, און די פויערים פון זייער זייט האָבן איינגעהאַנדעלט פון די יידן — מלבושים, לעדער און נויטיקע מכשירים פאַר די פעלדער און וועגענער. מיט אַ געמישט געפיהל דערמאָן איך זיך נאָך היינט, די טענער פון אייזן־האַקן, קאָסעס־קלינגען און פון צעבראָכענע דורך די גוויישע שיכורים, ביר און בראַנפען גלעזער.

ציעשיאָוו האָט געהאַט איהר יידישן לעבענסשטייגער, גייסטיק רייך און פאַרשידענפאַרביק איז געוועזן דאָס געזעלשאַפטליכע און קולטורלעבן. עס זענען געוועזן פּאַרטייען פון אַלע ריכטונגען, אָבער די גרעסטע השפעה האָבן זיך ערוואַרבן די ציוניסטישע פּאַרטייען ביי כמעט אַלע שיכטן פון דער קהילה.

דער בונד האָט געהאַט אַ השפעה אויף די יידישע אַרבייטער און בעלי־מלאכות. סוחרים האָבן געהאַט זייערע ספּעציפישע קלאַסען אינטערעסען, אָבער ווען עס האָט זיך געהאַנדלט לטובת הכלל ד.ה. ווען דער כלל האָט זיך געמוזט פאַרטיידיקן געגען די אַנטיסעמיטישע מיעשצאַנעס, פלעגען מיר ציוניסטען, מזרחיסטן, און אַנדערע נאַציאָנאַלע עלעמענטן, זיך לייכט צוזאַמען רעדן מיט אונזערע ברידער פון בונד, בילדען אַ אייזערנעם פאַרהאַנג וועלכען די אייניקלעך פון הירש שבת און מרדכי שעיה, די אַלע שבתובסקים און שייאובסקים האָבן נישט אַזוי לייכט געקענט אַדורכברעכן. ווער פון אונז געדענקט נישט דאָס יאָר 1924?

אין דער צייט פון התיצבות, ווען די שקצים פון די אַרומיקע דערפער האָבן זיך פאַרזאַמט אין שטאָט און געהאַט חשק אַ ביסל אַ לעב צו געבן אויף דעם חשבון פון די יידן.

אָנגעהויבן האָט עס זיך מיט אַ אייזערנעם טאָפּ וועלכן אַ פּוגרומטשיק האָט געוואָרפן און טאַקע דעם טאָפּ ציבראָכן אופן קאָפּ פון ר' חיים ישראל שרייבר ז"ל.

ווי אויף אַ געהיימן רוף איז די גענצע יוגענד ארויס פאַרטיידיקן דעם יידשין כבוד.

דאכט זיך אויב איך האָב קיין טעות נישט, האָבן מיר דאמאלס אַוועגעלעגט 2 פּוגרומטשיקעס, נישט אכטענדיק אויף די חלושיסדיקע געשרייען פונם יונגען גלח ימ״ש, וועלכער האָט געשריגען: „באָזשע-כזשעציאנסקי פולסקי קרעוו שען לעיע וו פאלסקים ציעשאנאָוויע״.

מיר האָבן געהאלטן אין איין שלאָגן — ווייל אין אַ עת צרה זענען מיר געווען אלע ווי איין שטיק שטוהל פאַרגעסענדיק אים קריטישן מאָמענט פון אַלע אונזערע פּאָליטישע אנטאַגאָניזמען.

מיר נאַציאָנאַלע יוגענד האָבן געהאַט אַ אייגן ווינקעל מיט אַ בית כנסת, דער בונד א פרץ ביביליאָטעק, דער חסידישער ייד האָט געפירט זיין אייגן שטייגר לעבן.

דעם רב׳ס געסל מיטן רבינ׳ס הויף, די בעלזער חסידים, הושאטינער חסידים, דער גרויסער בית המדרש, האָבן אין זיך קאָנצענטרירט דאָס פרומע חסידישע לעבן. דער רבי ר׳ שמחה ישכר בר ז״ל און שפּעטער זיין אומגליקלעכער זוהן ר׳ יחזקאל ז״ל, האָבן געהאַט זייערע חסידים. פון פאַרשידענע שטעט פון פּוילן, גאַליציה און אפילו פון דעם ווייטן אונגארן, פלעגן זיי קומען זיך אויסלעבן זייערע שבתות און ימים טובים ביים רבינ׳ס טיש, גלייכצייטיק אריינגעבראַכט אַ פריש לעבן אינם שטעטל.

איך דערמאָן זיך, אַלס יונגער חסידישער בחור דעם תענוג הגשמי והרוחני וועלכן איך האָב געפילט אין די ימים טובים, שבתות וועלכע איך האָב פאַרבראַכט ביי דעם אַלטן רבין ז״ל.

אין זיין גרויסער שטוב, ביי דעם שלוש-סעודות איז פינסטער, אַ הייליקע התעוררות הנפש — פשוט מיט דער האַנד אונציטאַפּן, האָט זיך געגאָסן פון דער נשמה יתרה, ווי פון אַ ריזיקן פונטאַן.

די פורימ׳ס די שמחת-תורה׳ס, דאָס גליק און דאָס הייליקע געפיל, קען נאָר פאַרשטעען דער, וועלכער האָט אַזאַ לעבן פערזענליך מיט געלעבט.

שוין אין דער לעצטע צייט פאַר דעם צווייטן וועלט-קריג, פלעגן די שבתות אויסגעפילט ווערן מיט קולטור און מיט תורה.

דער בונד מיט וועלטליכע יידישע קולטור, און דער חסידישער ייד מיט תורה און רבישע מעשיות, און אויך אריינכאַפּן אַ טענצל פאַרגעסענדיק, אַז דער מאָרגן ברענגט נייע זאָרגן.

מיר אויף אונזער נאַציאָנאַלן שטייגר, מיט לערנען עברית, און אויך נישט פאַרגעסענדיק אַריינצוכאַפּן אַ שיעור גמרא מיט תוספת און אַ קאַפּיטל תנ״ך.

און אַזאַ ריין הייליק לעבען איז דורך דעם דייטשען שטן פאַרניכטעט געוואָרן.

„זכור ה׳ מה היה לנו, הביט וראה את חרפתנו״

(איכה ד׳).

צורר אייכמאַנ׳ס פּרוצעס אין ירושלים

די גאַנצע צייט פינם פּראָצעס, האָב איך געשוויגען און זיך צוריק געהאַלטען פון צו בעטייליגען זיך אינם ויכוח וועגען די חיישע איינגעבוירענע אייגנשאַפטען

פון דעם שרץ מיט דעם מענשען פּנים, וואָס הייסט אייכמאַן, איך האָב מיר געטראַכט — כל זמן דער שרץ שטעט פאַר דעם משפּט, און דער פּסק דין איז נאָך נישט אַרויסגעזאָגט, איז עס א 'סוב־יודיצע' ד.ה. אַרויסגעזאָגט אַ מיינונג, און דורכדעם זיך אַריינגעמישט אין אַ יורידישע נאָך נישט אַנטשידענעם משפּט וועלכע איז לויט אַלע קודעקסן פאַרבאָטען.

אָבער נאָך דעם פּסק דין פון בית הדין אין ירושלים אַז דער כלב איז אַ בן מות, אין נאָכדעם ווי פאַרשידענע אַזויגערופענע שיינגייסטער מיט ווייבערישע ווייכע הערצער האָבן קריטיקירט דעם האַרבען פּסק דין, האָט מיך אַרומגעכאַפּט אַ גרויל און עקעל צי די גולאַנצעס און בובערס, און זייער גלייכען.

איך ערלויב מיר דאָרכדעם צי נעמען אַ חלק אין דעם ויכוח צי דער פּסק דין האָט אין זיך א רעכטליכע און מאָראַלישע אונטערלאַגע טראָץ דער קריטיק פון אייניקע יהודים און טראָץ דעם באַשיינפערליכען כלומרשטן באַווייז פון די ווייכ־האַרציגע וועלכע זאָגען זיך אַרויס געגען דעם פּסק פון ירושלים באַהויפּטענדיק מיט זייער יעזואיטישען הריפות, אַז ווען די סנהדרין האָבן במשך פון 70 יאָר אַרויסגעטרוגען אַ טויט אורטייל, האָט מען זיי גערופן „בית־דין חבלנית" דאָס הייסט, אַ געריכט פון מערדער (מכות ז').

מילא — די גאַלאַנצים און קומפּני, פאַרשטע איך זייער גוט, זיי האָבן זייער אויסרעכנונק, אַז ווען דער שרץ זאָל בלייבן לעבען, וועט ער געווים שרייבן זיינע זכרונות און אַלס ביזנעסלייט וועלען זיי אויפקויפן ביי אים זיין שרייבעכץ, און מיליאָנען וועלן זיך שיטען אין זייערע קעשענעס, נישט אַכטענדיק אַז דאָרך דעם שרץ פאַרגאָסענעם יידיש בלוט מאַכט זיי רייך, ווייל ביזנעס געהט איבער אַלעס, אָבער אַז איך האָב געלעזן די קריטישע באַוואָרענישן פון אַ טייל וועלכע האַלטען זיך פאַר צדיקי הדור און זיצען אין חוץ לארץ, ערלויב איך מיר זיי צי פרעגן ילמדנו רבנו: א) פאַרוואָס האָט משה רבנו געמעגט אַרויסטראָגן אַ פּסק דין אויף דעם צורר ישראל 'עמלק': תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, זאָלסט אויפמעקן דעם זכר פון עמלקין פון אונטער דעם הימל. און עס האָט זיך נישט געפונען קיין פּראָפעסור אָדער רב וועלכער זאָל זיך ערלויבן צי פּראָטעסטירן געגען משה רבנו'ס גערעכטן אורטייל, אפילו קרח — משה'ס גרעסטער געגנער האָט געשוויגן. ער האָט אונגענאָמען אַ פול מויל מיט וואַסער און שטיל מסכים געווען אַז משה איז גערעכט. און ווייטער — פאַרוואָס האָט געמעגט דער פּאַסטוך דוד אויפהאַקן דעם קאָפּ פון דעם שונא־ישראל גולית? אויך דאַמאָלס האָט זיך נישט געפונען קיין איין ייד וועלכער זאָל פּראָטעסטירען געגן דעם אורטייל וואָס דוד האָט אַרויסגעטראָגן, און אויך אויסגעפירט געגן דעם דאַמולסדיקן אייכמאַן, להיפך — דאָס פאָלק האָט דודן בעלויבט מיט באַשטימען אים אַלס מלך בישראל.

פאַרוואָס האָט די פרוי יעל געמעגט פאַרנאַרן דעם שונא־ישראל סיסרא, אים צישפּאַלטן דעם קאָפּ און דאָרך דידאָזיקע העלדן מלאכה, איז זי דידאָזיקע פרוי אַריין אין דער יידישע פאָלקסגעשיכטע אויף אייביקע יאָרן, נאָך מעהר — זי בעקומט אַ גרויסע בעלויבונג, ווי אין תנ"ך שטעט (שופטים ה) „תבורך מנשים יעל, אשר הלמה בראש סיסרא ומחצה רקתו".

הטכניקה המפותחת של העם הגרמני.....

„כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי, נשפך לארץ כבדי על שבר בת־עמי"

פאַרוואָס האָט געמעגט מרדכי הצדיק אויסקוילענען צענדליקער טויזענטער שונאים און מיר פרייען זיך עד היום אויף די נסים וואָס מיר האָבן געקענט זיך נוקם זיין אין אונזערע שונאים, ענפערט מיר, פאַרוואָס זענען אין אייערע אויגן דער גרעסטער שונא־ישראל פון אונזער לאַנגער געשיכטע בעסער פון עמלקן, גולית, סיסרא און המן? זיי די אויסגערעכנטע שונאים האָבן געוואָלט אָבער נישט דערלעבט אונז אומציברענגען האָט מען זיי די קעפּ אויפגעהאַקט, דער רשע אייכמאַן האָט ליידער אַ דריטל פון אונזער פאָלק דורך פאַרשידענע ראַפינירטע טויט שטרופן פאַרניכטעט, פאַרוואָס זייט איהר זיך מרחם אויף דעם דאָזיקן אויסוואַרף? און אויב איך בין מיך נישט טועה האָט אסך נישט געפעלט אַז אויך אייער קאָפּ, זאָל פאַלען צו די פיס פונם צורר אייכמן ימ"ש. מיר וואַרטן אויף אייער תשובה...

דער נס אין קאָלכאָז

דער פחד פאַר דעם צורר אייכמן, האָט מיך מיט מיין פאַמיליע פאַרטריבן אין סטאַלינ׳ס מלוכה — ווי איך בין געווען איינער צווישן צענערטויזענטער פּוילישע יידן, וועלכע האָבן זיך געפינען אויף קאַטאָרגע אַרבעט אין פאַרשידענע רוסישע סטעפּעס.

נאָך אַנדערטהאַלבן יאָר זיין פאַרשפּאַרט אין אַ מחנה טיעף אין די דזשונגל־וועלדער הינטער דער וואָלגע, זענען מיר באַפרייט געוואָרן און יעדער איז געלאָפן ווי די אויגן האָבן אים געטראָגען. איך מיט מיין פאַמיליע זענען פאַרוואָגעלט געוואָרן אין אַ קאָלכאָז אין קירגיזסטאַן נישט ווייט פון דעם כינעזיש־אינדיש־רוסישן דרייעק.

די לעבענסבאַדינגונגען זענען אַזאַלכע, אַז אויף דעם בעסטן פאַל האָט מען געקענט האָפן צו שטאַרבן פון הונגער. אַלע מיינע באַמיאונגען זיך אַרויסצודרייען פון דעם דאָזיקן גיהנם, האָבן זיך אונגעטראָפן אויף אַ קאַטעגאָרישן אופזוג הן פון די נ.ק.וו.ד. ווי אויך פון דעם קירגיזישן פּרעדסיעדאַטל פון קאָלכאָז.

די גאַנצע צייט האָבן זיי מיך געהאַלטן אויפן אויג געהיטן ווי עפּעס אַ וואַזשנע מציאה, איך זאָל חלילה פון דאָרט נישט עוקר זיין. באין ברירה האָבן מיר געאַרבעט אין די קירגיזישע רייז־פעלדער פון זון אויפגאַנג ביז אוונט — פאַר 600 גראַם מעל.

די 600 גראַם מעל וואָלטן אונז געקענט דערהאַלטן ביי דער נשמה, אָבער די צרה איז געווען, אַז מ׳האָט זיי נישט געגעבן... טאָג איין טאָג אוים האָבן מיר געמוזט אַרבעטן שווערער און ביטערער, געגעסן אַ קרענק און געטרינקן דעם שוויים.

נאָך 6 חדשים לעבענדיק אין דעם קאָלכאָז, בין איך מיט מיין פאַמיליע שוין דרייפערטל געווען אויפן עולם־האמת, אָבער דאָ איז געשען דער גרויסער נס.

נאָך מיין טעגלעכער אַרבעט האָב איך געהאַט יעדן טאָג נאָך אַ צוגאַבליכע אַרבעט — אויפזוכן דעם פּרעדסיעדאַטיעל (פאָרזיצער) און מאָנען ביי אים דאָס פאַרהאַרעוטע ביסל מעל. אָבער איר זאָלט נישט מיינען און אַריינפאַלען אין אַ טעות, מוז איך אייך זאָגן, אַז על פי רוב בין איך געבליבן ביים מאָנען און ער — ביי נישט געבן...

און אַזוי זענען פאַרגאַנגען וואָכן מיט חדשים. אין אַ געוויסן טאָג, זייענדיק ווי געוועגלעך ביי דעם פּרעדסיעדאַטיעל אין קאַנטאָר בעטענדיק אַ ביסל מעל פאַר מיין אַרבעט, דערשיינען פּלוצים אין קאַנטאָר אַ מאַן מיט אַ פּרוי מיט אַ ׳פּריקאַז׳ פון דעם טאַשקענטער נאַרקאָם (נאַראָדני קאָמיסאַר), אַז אין משך פון 4 וואָכן מוז אין אונזער קאָלכאָז אויפגעבויט ווערן אַ באָד — „באַניאַ״ בלע״ז.

הערענדיק דעם באַפעל איז דעם קירגיז — (דעם פאָרזיצער פון קאָלכאָז) געוואָרן קאַלט און היים. פון גרויס שרעק ווענדעט ער זיך צו מיר מיט פאָלגענדער פראַגע: טאָוואַרישטש דאַוויד אַזיאַשעוויטש, אפשר קענט איר צווישן אייערע פּוילישע מענטשן אַ בוי־אינזשינער וועלכער זאָל זיך אונטערנעמען די דאָזיקע באַניע אויפצובויען?

די וועלט זאָגט אַ ווערטל, אז נויט קען מאַכן פון אַ שטימעם אַ חזן, און אַ חזן קען ווערן אַ בויאינזשיניער... דאָס זעלבע האָט אין דעם מאָמענט פּאַסירט מיט מיר. נישט קיין סך טראַכטענדיק, ענטפער איך דעם פּרעזידענט, אַז איך קען אַ מענטש פון אונזערע לייט, וועלכער איז אַ בויאינזשיניער, אַ מומחה, וועלכער האָט אין פּוילן די גרעסטע הייזער און פאַבריקן אויפגעבויט, און דער מענטש געפינט זיך ביי אונז אין קאָלכאָז. דערהערנדיק אַזאַ בשורה טובה האָט ער צוריקבאַקומען זיין נאָרמאַלע פאַרב און עס איז אים לייכטער געוואָרן אויף זיין האַרצן.

איך פרעג נאָר אויב זיי האָבן מיט זיך וועלכען עס איז פּלאַן מיטגעבראַכט. אויף מיין וואַנש באַקום איך דעם נויטיקן פּלאַן, נאָך אייניקע מינוט זאָג איך צו זיי אַזוי: טאָווארישטשי! איך אַליין בין דאָס דער גרויסער אינזשיניער, וועלכן פּוילען האָט צו פאַרדאַנקען אירע שטעט און פאַבריקן. איך בין דאָס דער דאָזיקער מומחה שבמומחה, און איך נעם זיך אונטער די באַניע אויפצובויען אין משך פון 4 וואָכן, נאָר אונטערן באַדינג, אַז די 4 וואָכן זאָלן זיך אָנפאַנגען נאָכדעם, ווי דער פּרעזידענט וועט מיר האָבן געליפערט דעם גאַנצן בוימאַטעריאַל.

הערנדיק אַזעלכע דיבורים, האָט דער פּרעזידענט פון גרויס באַגייסטערונג און ליבשאַפט מיר אַזאַ גלעט געגעבן איבער די פּלייצעס, אַז נאָך היינט פיל איך דעם טעם... ער האָט נאָך צוגעשמאָלצן מיט אַ פעטער רוסישער „ברכה" און תיכף מסכים געווען, מיר איבערציגעבן די אַרבעט.

דער אַרבעטסלוין איז באַשטימט געוואָרן אויף 70 ק"ג ווייץ. געזאָגט און געטאָן.

נעמענדיק צו מיר עטליכע יידישע געהילפן, בכדי צו באַקומען 3 פּאָרציעס ווייץ, האָב איך אַנגאַזשירט אויך מיין פרוי און מיין 6-יעריק ייִנגעלע.

ציגל האָבן מיר אַליין געמאַכט פון ליים, געטריקנט אונטער דער זון, דעם דאַך האָב איך געדעקט מיט 5 מ"מ דיקטען, נור איין חסרון איז געווען, לויט מיין באַרעכנונג האָט דער דאַך באַדאַרפט פאַרנעמען 23 דיקטן, יעדע דיקט אַ קוואַדראַט-מעטער, באַקומען האָב איך נאָר 20 דיקטן.

די איבריקע דריי האָט מען אוועקגעלאַקחנט.. דער פּרעזידענט האָט מיר פאַרזיכערט, אַז מיט דער צייט וועל איך באַקומען די פעלנדיקע דריי דיקטן.

דער בנין איז ביז צום טערמין פאַרטיק געוואָרן, עס איז נאָר געבליבן אַ לאָך אין דעם דאַך אין דער גרויס פון די פעלנדיקע דריי דיקטן...

לויט דעם פּלאַן איז די באַניע געבויט געוואָרן טיף אין דער ערד, דער דאַך האָט זיך געמוזט אויסגלייכן מיט דער אויבער פּלאַך... איך וויל נאָך צוגעבן, אַז דער דאָרטיקער קלימאַט איז זייער ענלעך צו דעם ישראלדיקן, היגן. דאָס הייסט, אַז דריי פערטל יאָר גייט נישט קיין רעגן. אַלזאָ! דער בנין איז פאַרטיק געוואָרן, ווי געזאָגט צו דעם טערמין. פון גרויס צופרידנהייט האָט דער פּרעזידענט דאָס מאָל יאָ געהאַלטן וואַרט און אָפּגעוויגן מיר די אויבענדערמאַנטע 70 ק"ג ווייץ.

איצט שטעלט אייך פאָר רבותי, אונזער שמחה: מיין ווייב זאָל געזונד זיין, האָט יעדן טאָג געקאָכט „זאַטשערקעס" — (קאַשע) און געבאַקן „לעפּיאַשקעס" — (פּלעצלעך).

ביי אונז אין שטוב איז אַ גאַנצע וואָך געווען שמחת־תורה, ביז... אַן אומגליק איז געשען. אין מיטן דער נאַכט איז געפאַלן אַ שטאַרקער רעגן. כאָטש אזא רעגן איז דאָרטן בכלל אַ זעלטענע זאַך און דערצו אין אַ צייט, ווען עס פאַלט דאָרט בכלל נישט קיין רעגן. נו, שטעלט אייך פאָר מיינע צרות, דערזעענדיק אין דער פרי, אַז פון דער באַניע מיינער איז נישט געבליבן מער ווי איין שטיק ליים... איך נאַטירלעך, וועלענדיק כאַפּן די פיש פאַר דער נעץ, בין איך תיכף געלאָפן צו דעם פרעדסיעדאַטל און אים פאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט פאַר דעם גרויסן אומגליק, טענה׳דיק, אַז די באַניע איז „צעווייקט געוואָרן" צוליב דעם וואָס עס האָבן געפעלט די דריי דיקטן אויפן דאַך און דאָס וואַסער האָט זיך אַרייגעריסן אינווייניק.

דערשראָקן פון מיינע רייד, ווענדעט זיך דער פרעדסיעדאַטל צו מיר מיט די ווערטער: טאָווארישטש, איך מאַך דיר באַקאַנט, אַז עס דראָט אונז ביידע פאַרשיקט צו ווערן צו די ווייסע בערן, מינדעסטנס אויף 10 יאָר. איין עצה איז פאַראַן: מיר זאָלן ביידע קענען ראַטעווען זיך פון דעם אומליק.

נאָך היינט אין דער נאַכט זאָלסט דו מאַכן אַ ויברח!

נאָך דעם וועל איך די גאַנצע שולד אַרויפלייגן אויף דיר, און מיט איין שאָס וועל איך זיין געראַטעוועט, און דיך וועט מען רופן קנאַקניסל..

דער פּלאַן איז מיר גלייך געפעלן געוואָרן, איך האָב מסכים געווען בתנאי, אַז ער, דאָס הייסט דער פרעדסיעדאַטל בכבודו ובעצמו וועט מיר צושטעלן אַ פערד און וואָגן און צידה לדרך... און אַזוי מיינע טייערע לאַנדסלייט איז טאַקע געשען.

צוויי אַ זייגער ביינאַכט האָב איך איינגעפּאַקט מיין ביסל אָרעמקייט און אַנטלאָפן ווי דער שוואַרצער פעפער וואַקסט, צוזאַמען מיט מיין פאַמיליע.

דער פרעדסיעדאַטל איז געבליבן ביי זיין צעפאַלענער און צעווייקטער באַניע און איך מיט מיין פאַמיליע זענען באַצייטנס אַרויס פון דעם קאַלכאָזנעם גן־עדן, ווי עס האָט אונז דערוואַרט אַ זיכערער הונגער־טויט.

א לאָך אין אַ דאַך פון אַ באַניע, האָט געראַטעוועט אַ גאַנצע יידישע פאַמיליע פון אונטערגאַנג.

„אמיצי שחקים ממעל, וכל צבא מעל, אומרים ק ד ו ש".

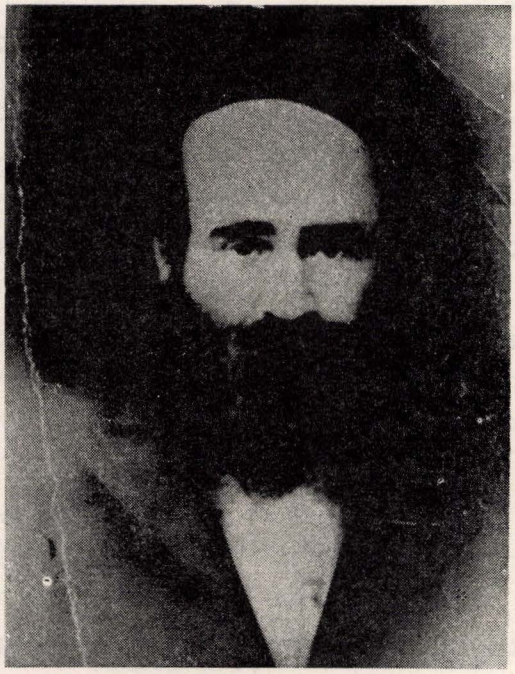

הקדוש הרב ר' יחזקאל שרגא הלברשטם ז"ל, רב האחרון בעירנו מלפני השואה, היה צדיק מפורסם, ממלא מקום אביו ז"ל באדמורו"ת.

כדי לחזק דברי — אביא את הסיפור בגמרא, בו מסופר על גזרות עשרת הרוגי מלכות.

כידוע, יש קשר בין מכירת יוסף לעשרת הרוגי מלכות.

כשגזרה מלכות הרשעה על עשרת חכמי ישראל ליהרג, בחרו ברבי ישמעאל כהן גדול לעלות השמימה להיוודע אם נגזרה הגזרה מלפני הקב"ה.

כתוב שר' ישמעאל טיהר את עצמו ונתעטף בטלית ותפילין והזכיר את שם המפורש. מיד נשאו הרוח והעלהו לרקיע, פגש שם את המלאך גבריאל, שאל אותו אם הגזרה נחתמה מלפני הקב"ה, אמר לו גבריאל, חייך — כך שמעתי מאחורי הפרגוד. אמר וזה למה? אמר לו, כי מידת הדין מקטרגת יום יום לפני כסא הכבוד ואומרת:

כלום כתבת בתורה אות אחת לבטלה?

הרי כתוב בתורתך: וגונב איש ומכרו מות ימות, הלא עשרת השבטים מכרו את יוסף ועדיין לא נפרעת מהם, לפיכך — נגזרה הגזרה.

אמר לו ר' ישמעאל, עד עתה לא מצא הקב"ה פריעה במכירת יוסף אלא בנו? אמר לו, מיום שמכרו את יוסף לא מצא הקב"ה בדור אחד צדיקים כמותכם, לפיכך נפרע מכם.

מיד ירד ר' ישמעאל על הארץ והודיע לחבריו שהגזרה נגזרה ונחתמה. כתוב: והיו מתאוננים בימין על שנגזרה הגזרה דווקא עליהם ושמחו בשמאל שהקב"ה בחר דווקא בהם, לכפר החטא של מכירת יוסף.

הגזרות הן שוות, כאז כן בזמן השואה גזרה מלפני הקב"ה שרבנו הקדוש ייהרג ומיועד להיות קרבן, ובמותו יכפר על 'חטא' הדור אשר יצא לתרבות רעה, עזב את תורת אבותינו ונדבק בתורת 'האדומים' אשר הביאה ע"י זה 'לעבד כי ימלוך' ואשר בגלל שליטתם השטנית ניספו עשרות מיליונים אנשים, נשים וטף בכלל, ושישה מיליוני אחינו ואחיותינו בפרט.

רבנו היה בנו של הרב הקדוש האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר ז"ל; למרות שנפטר בדמי ימיו נקרא 'הרב הזקן' — נין ונכד של האדמורי"ם מצאנץ, בלז, הגאון מלייפניק עד דוד המלך ע"ה.

הרב ר' יחזקאל שרגא ז"ל היה מחונן בכשרונות, תלמיד חכם, איש האשכולות ונועם המידות, עסק בצדקה וחסד ומסר את נפשו ולא וויתר כקוצו של יוד על הדעות וההשקפות אשר חשב, שהן מחזקות את היהדות המסורתית.

זכותו וזכות אבותיו הקדושים תגן עלינו ועל כל ישראל.

ה.נ.צ.ב.ה.

הרב ר' אריה רובין ז"ל אבד"ק ציעשינאוו, חתנו של הרב הצדיק האדמו"ר מציעשינאוו, ר' שמחה יששכר בר הלברשטם זצ"ל.

אישיות מלאת חן, ת"ח מובהק, פיקח, ומי שבא במגע איתו נקשר אליו בכל נימי נפשו. צדיק בן צדיק זה היה איש מבני העליה, גדולת נשמתו, אוצר הטוב והנעימות וישרות השכל, היו מאירים כאור השמש. היה בעל אונים רוחניים עשירים, מלא עליזות וחדוות נפש.

תהי נפשו הטהורה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

הרב שלום יחזקאל שרגא

הרב ר׳ שלום יחזקאל שרגא, שיחיה לאורך ימים טובים, רב בברוקלין, בנו של הרב ר׳ אריה רובין ז״ל. כנראה שהתפוח נושר לא הרחק מהעץ.

גם בנו הרב שלום יחזקאל שרגא שליט״א המשמש בקודש בתפוצה, הוא ת״ח חריף וצדיק כאביו ז״ל, בעל כשרונות וסופר מהיר.

למחבר „ספר הזכרון״ היה הכבוד לבקר את הרב שי״ש שליט״א בביתו בברוקלין, ואינני מתבייש להודות שחשתי בביקורי זה תענוג נפשי שמימי, אשר החזיר ברגע זה את נשמתי לימי נעורי בציעשינאוו כאשר עוד דבקתי בכל נימי נפשי באדמו״ר הרב הזקן ז״ל, ללמוד תורה וחסידות.

שנזכה בזכותם לשלום אמת, שלום על עם ישראל ועל מדינת ישראל.

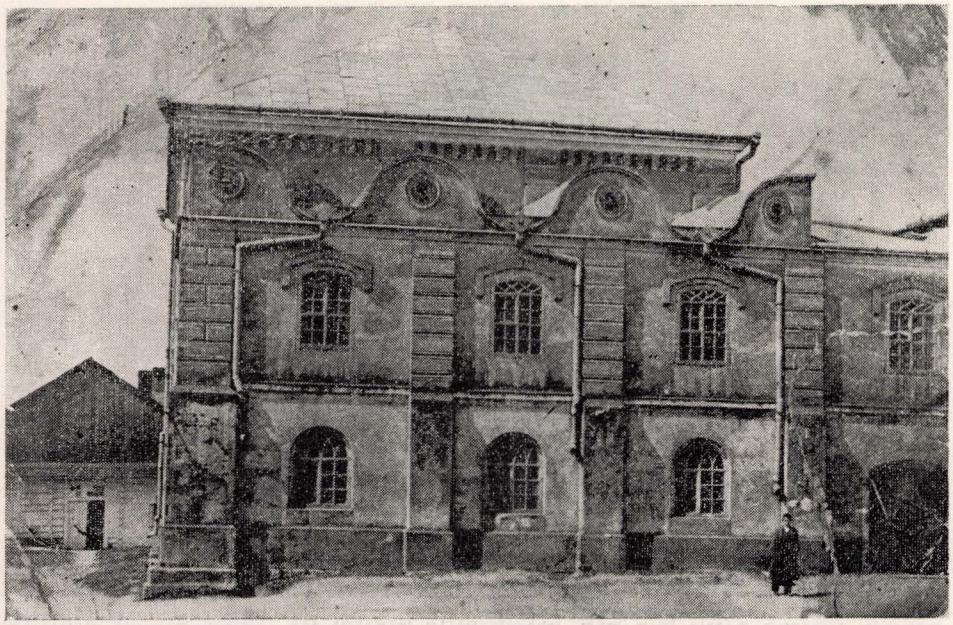

בית הכנסת הגדול, מצד שמאל המרחץ והמקוה בציעשינאוו.
מצד ימין עומד בנו הצעיר של ר׳ ליב שטערנליכט ז״ל יעקב נ״י, הנמצא בארץ.

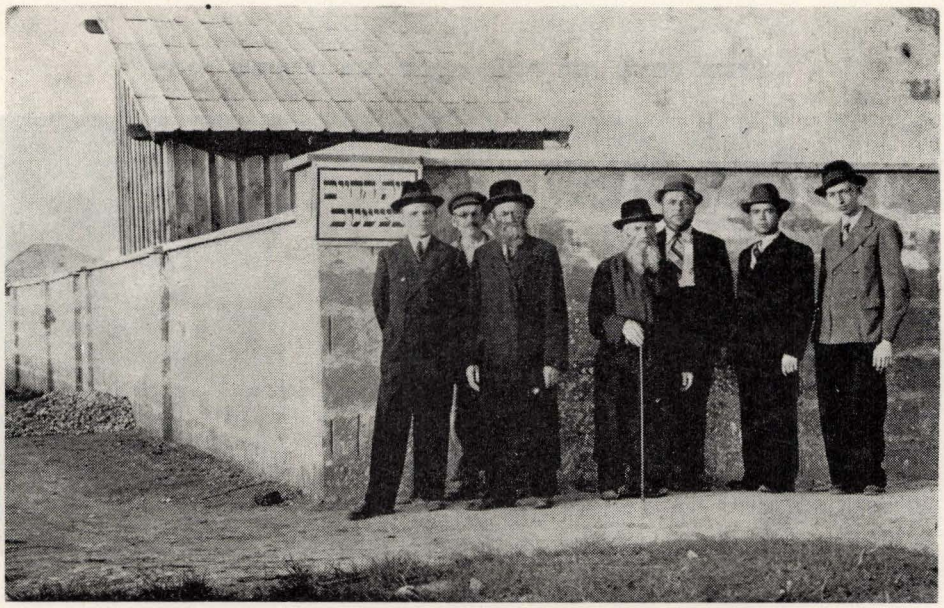

שבעה מטובי העיר ציעשינאוו, אחרי מלחמת העולם הראשונה,
העוסקים בתיקון החומה בבית הקברות.
מימין לשמאל:
ר׳ משה גלנצר נ״י; ר׳ דוד גץ נ״י; ר׳ בעריש שוסטר ע״ה; ר׳ שיקע שטרקמן ע״ה; ר׳ יוסף טננבוים ע״ה; ר׳ קופל גולדברג ע״ה; ר׳ שמואל טפר נ״י.

בעת תיקון חומת בית הקברות בציעשינאוו
עומדים מימן לשמאל: ר׳ משה גלנצר נ״י, ר׳ דוד גץ נ״י, ר׳ אברהם לנגנטל נ״י,
ר׳ יהושע שטרקמן ע״ה ור׳ יוסף טננבוים ע״ה.

רבקה שמוקלר, בנה שמעון ובתה חנה עליהם השלום.

אשה צדקנית זו נספתה ביערות הדז׳ונגל של רוסיה. מפי אנשים ששהו אתה במחנה, נודע לי שמתה מרעב וממחלות אשר אחזו בה עקב הקור והכפור במקום שאליו הוגלתה על ידי קלגסי־סטלין. כל ימי חייה עסקה בצדקה ובמעשים טובים. לא היתה משפחה בעיירה אשר היתה זקוקה לתמיכה שלא תקבל כל יום שישי את קצבתה לצורכי שבת ומועד. עם זאת לא גלתה מעולם באזנינו, אזני הילדים, את שם הנצרך. צדקה, אמרה, צריך לתת בסתר.

פרשת חיי המנוחה היא מגילה ארוכה של מעשים טובים וארועים שונים. עלי קשה המשימה במיוחד להספידה, כי על כן אמי היתה, ואני — מחוץ שכבדתי אותה לאין שיעור, הערצתיה בתור אשה חכמה, משכילה, טובת־לב ומלאה תכונות עיליות נפשיות וגשמיות. היא היתה בתו של הרב ר׳ ירחמיאל הרצברג ז״ל מלובטשאוו, אשר עליו אמר הרב מבלז ז״ל בשעתו: חסרים בעולם עוד תשעה ת״ח וצדיקים נוסף לר׳ ירחמיאל זה, כדי לגזור על הכביכול... לשלוח את המשיח. אשה זו שנספתה בשואה, שוחרת תבונה והגיון היתה, בעלת־דעת צלולה וחזקה, חסידה וצנועה, ומכובדת בין הבריות.

בנה שמעון ובתה חנה שניהם נספו בעיר וולאדימיר ווילינסק בהקברם בעודם בחיים יחד עם מאות יהודים בני עירם.

ה׳ נקום את דמם, ותהיינה נפשותיהם הטהורות צרורות בצרור החיים הנצחי.

רייזל קניגסברג־בוכנר ושתי ילדותיה ואחיה מרדכי

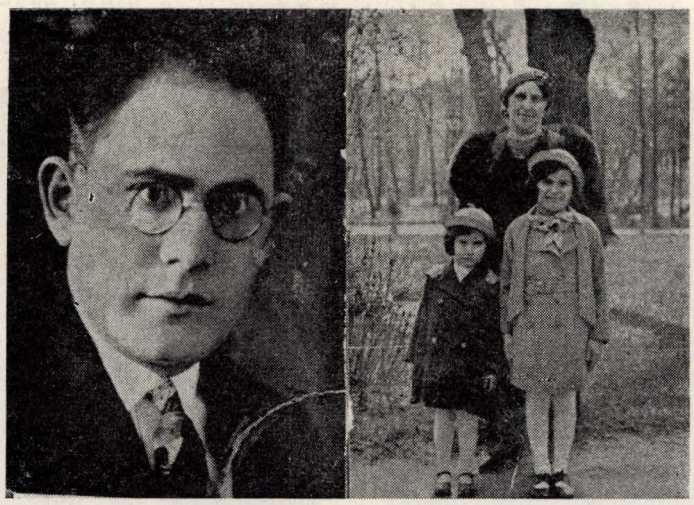

יחד עם האחיות רחל שפירא, חנה גיטל דורנברג, צביה בסעכם, הינדה אטלס, חיה וינברג ואמם עטל קניגסברג, ניספו כולם בשנת 1942 במחנה 'ינובסקי־לבוב'.

הגברת עטל היתה אשה פיקחת, נבונה וטובת לב, נצר ממשפחת רפפורט־הכהנים הידועה.

בנה הצעיר, פנחס אריה, נפל חלל במלחמה נגד הגרמנים, על יד הנהר וולגה ברוסיה.

זכרון כולם לברכה.

הי"ד.

ר׳ ברוך בסעכס ואשתו צביה קניגסברג, ילידת ציעשינאוו, בתו של ר׳ משה ועטל עליהם השלום.

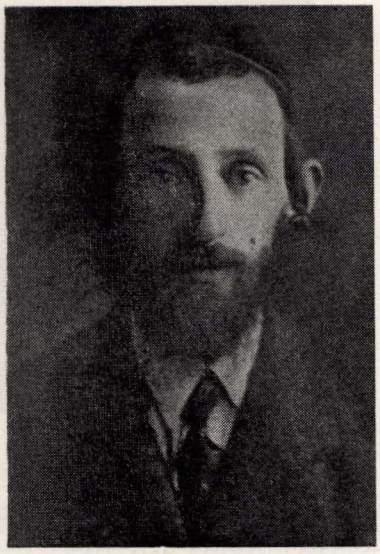

ר׳ ברוך היה ת״ח, ירא שמים, חסיד נלהב של הרב האדמו״ר הזקן ז״ל, בעל תפילה בחסד עליון. ביתו היה פתוח לכל נצרך. נהרג עם כל משפחתו בשנת תש״ד ע״י הנאצים במחנה ׳יאנובסקי׳ בלבוב. ה׳ ינקום דמם.

ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה ובני משפחתו

ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה היה ידוע כנדבן ובעל צדקה, לבו פתוח לעזרת הזולת. ירא שמים ובר אוריין, בנו של ר׳ יצחק גלנצר ע״ה, תלמיד חכם עצום וחסיד.

מקור מחצבתו מגדולי היחס, היה חשוב מאד בעיני אנשי עירנו והיה נחשב לאחד מטובי בעלי המוח בעיר.

יושבין מימין: בנו ר׳ צבי אלימלך וזוגתו, ר׳ מרדכי ורעיתו, בתם תמרה וגיסתו פיגה.
עומדים מימין: בתו של ר׳ ליבלי זנדבנק מלובצוב, בנו משה, בתו ברכה ובת גיסו ר׳ דוד ז״ל.

ר׳ אשר דילר ז״ל, אשתו דבורה ובנם

חברנו הדגול ר׳ אשר דילר ז״ל, אשתו דבורה ובנם, כולם ניספו — אחרי עבודת פרך ומחלות קשות — ביערות רוסיה.

ר׳ אשר היה תלמיד חכם, מגיד שיעורי גמרא בבית המדרש של הציונים שלא על מנת לקבל פרס, ציוני נלהב ושומר מצוות קלות כחמורות, מעורב בין הבריות, נכבד ונערץ על כל השכבות בעיר.

ה׳ ינקום את דמם.

ר׳ אברהם שמוקלר עם משפחתו

יושבים מימין לשמאל: אשתו צ׳רנה, נכדם — ר׳ אברהם ע״ה.

עומדים:

מימין לשמאל: זלדה בתם, יוסף בנם עם אשתו רייזל ע״ה ושרה בתם הצעירה.

רייזל שמיד ע"ה

רייזל שמיד ע"ה. אשה צדקנית זו היתה פאר בין נשי העיירה, עסקה בצדקה ושמרה על גחלת המסורת בביתה, העמידה עם בעלה ר' יהושע משפחה אשר היתה לתפארת העיר.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ אברהם גץ ע״ה

ר׳ אברהם גץ ע״ה סופר סת״ם, חסיד נלהב וירא שמים, איש תם וישר, הלך תמים ופעל בצדק, מחשובי בעלי־הבתים בעירנו.
ת.נ.צ.ב.ה.

האשה רחל ליברמן מלובלינעץ על יד ציעשינאוו.

אשה צדקנית זו נשרפה בבלזיין על קדוש השם, הי״ד.
תהי נפשה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

יום השואה

י' טבת תש"ג נקבע לדורות הקדושים למען ידעו הדורות כיום המר להתיחד עם נשמות יקירינו אחרינו לנקום את נקמתם עדי עד

קול צועקים דמי אלי אחיך מן האדמה,

לזכר

אבי מורי, ר' ברוך ז"ל ואמי מורתי, רחל ז"ל אחי, ר' חיים אליעזר ואשתו, חיה, ונכדתם ז"ל אחי, ר' יעקב ואשתו מינדל וילדיהם ז"ל אחותי, פייגא ובעלה משה למפל וילדיהם ז"ל אחי, ר' אלימלך ואשתו פרימיט וילדיהם ז"ל ובתי, הילדה חיה שרה שנפטרה י"ט מרחשון בשנת תש"ג ברוסיה, דודי, ר' דוד ירוסלביץ ואשתו פייגא ז"ל, בנם, ר' מנחם מענדל ז"ל בתם, רייזל שמוקלר ונכדם, ר' אלימלך ז"ל בן דודי, ר' חיים שלום ירוסלביץ ז"ל מליבליניץ בן דודי, ר' אריה לייב ואשתו רחל ובתם צילה ז"ל בת דודי, שיינדל ראצע ובעלה יעקב וילדיהם ז"ל ר' דוד למפל ושתי בנותיו חיה, ורבקה, בעליהן, וילדיהן ז"ל מרים למפל (לבית) זלצברג, דבורה למפל (לבית) בראט ובנה, הבחור בנימין (בעני) שנפל במילוי תפקידו במבצע סיני ולזכרם של כל תושבי קהלת ציעשאנוב, זכרונם לברכה שנספו בגולה. ד' ינקום את דמם. ---------- ת. נ. צ. ב. ה.

אל מלא רחמים

שוכן במרומים, המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמות הקדושים, תושבי קהלת צ'יעשאנוב והסביבה, ביניהם אדירי תורה, אישי השכלה, בחורי ישיבה, תינוקות של בית רבן, זקנים עם נערים, עוללים ויונקים, שף ונשים, אבות אמהות, בנים ובנות.

שנהרגו, נשרפו, נטבחו, נחנקו, נטבעו, נורו, נרצחו, ושנקברו חיים מתוך אנחות-דוי, ע"י הצר הצורר מזרע עמלק ללא עון בכפם, כי אם היותם בני יעקב, שקדשו שם שמים ותורת ה' בפיהם.

בגן עדן תהיה מנוחתם, ובעל הרחמים, יסתירם בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמותם, ה' הוא נחלתם, ינקום את נקמת דמם השפוך, עד עמדם לקץ הימין ינוחו בשלום על משכבם ונאמר אמן.

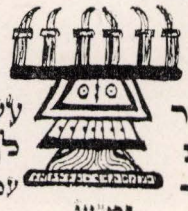

זכור את אשר עשה לך עמלק

ימ"ש,

ולזכר

משפחת פלאה מבית חצר ליבליניץ ז"ל ר' לייבוש דוד קורן ואשתו שפרינצא ז"ל בנם, משה ומשפחתו ז"ל בתם, רויזא ובעלה זעליג ובנם, הבחור משה וכסמן שנפטר ברוסיה הי"ד ר' דוב טפר ואשתו פרידא וילדיהם מעכל וחיה ז"ל משפחת גראף ז"ל, משפחת קליינקופף ז"ל משפחת רוזנבליט ז"ל, משפחת ולצר ז"ל, משפחת ורצל ז"ל, משפחת רובין ז"ל, משפחת שנעק ז"ל, משפחת שטריגלר ז"ל ר' איטשע מאיר ליבס ומשפחתו ז"ל, משפחת לרר ז"ל, ר' ירמי' בומאל ז"ל לייבוש דוד (זילבר) קורן ואשתו שנספו בתאונת דרכים בפריז והובאו לקבורה בירושלים עיה"ק זהר הרקיע לקדושים, הדם השפוך - המצבה, לגויי-זדון דראון לעד, לנצח הדתועבה.

מעשה ידי, ש שמעלקא ליברמן
תשרי, תש"ל בני-ברק, ישראל.

בבית־הספר תחכמוני

הנוער בבית ספר 'תחכמוני', באמצע — המורה מר פאליג, כעת סופר ועסקן ציבורי בארגנטינה.

'הצופים' בציעשינאוו.

מימין לשמאל עומדים: ה. בלושטין, ר. גרשטנפלד, ה. שמיד, מ. גרינברג.
יושבים: ש. ברנר, י. גין, ש. זיגל, ב. שלאף הי"ד.

ר׳ אליעזר טויבנבלט ואשתו מלכה.

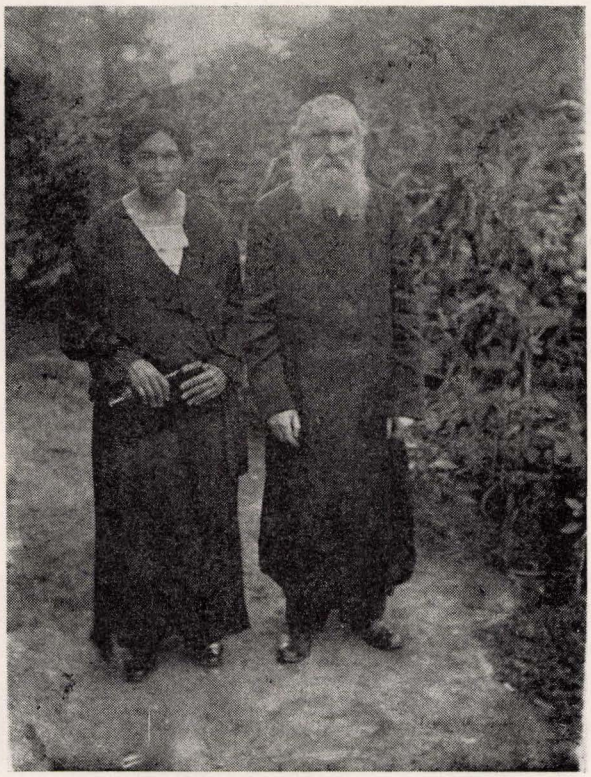

אנשים אצילים מנכבדי העיירה, זכרונם לברכה.

משפחת ציגלר

בשורה הראשונה מימין לשמאל:

בנו של ר' יעקב, ר' יעקב, ר' שלמה, ר' יהושע, גיסם מר ווינברג, בנו השני של ר' יעקב.

אשתו של ר' יהושע — מרים יהודית ע"ה

ר' שלמה, ר' יהושע ור' יעקב ציגלר היו ידועים כתלמידי חכמים ויראי שמים, חסידים נלהבים, אוהבי חסד וצדקה.

במיוחד הצטיין ר' יהושע ז"ל בשמחת החג בפורים אשר היתה למופת ולדוגמה בכל הסביבה.

מכל האיזור נהרו עניים לקחת חלק בסעודת פורים של ר' יהושע ציגלר, ואחרי שאכלו ושתו עד דלא ידע, קיבל כל אחד מהם מתנת צדקה ביד רחבה.

משפחת ציגלר היתה מהמשפחות המכובדות ביותר בעירנו.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ יצחק קויפמן שליט״א, איש אשכולות, בר־אוריין ובעל קורא בחסד עליון

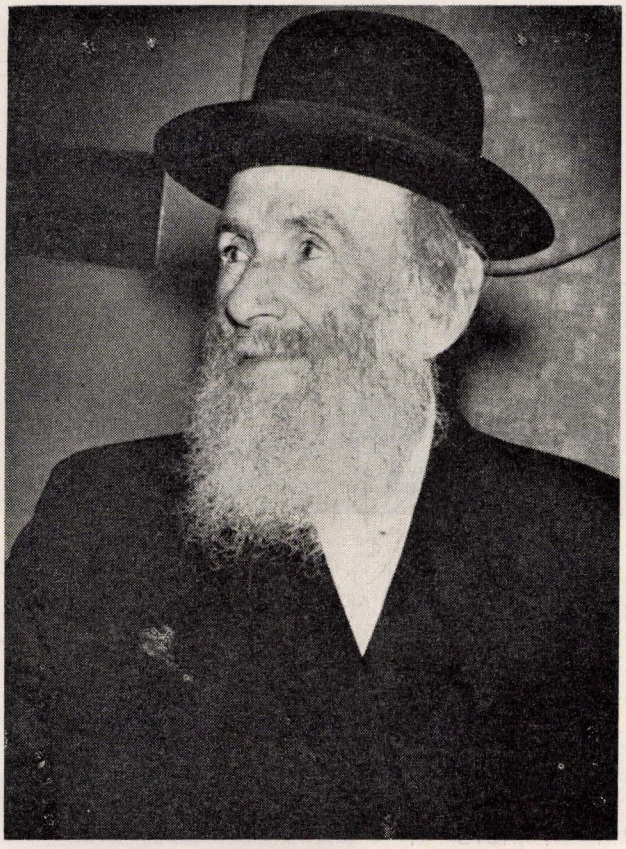

ר׳ לייבלי שטערנליכט ז״ל

„חכמת אדם תאיר פניו״ אומר הנביא.

מפניו האצילים של ר׳ לייבלי שטערנליכט ז״ל שופעת חכמת החיים. יהודי תלמיד חכם וירא שמיים זה, היה אחד מבני העליה ומחשובי האוכלוסיה היהודית בציעשינאוו.

זכה להשתקע בארץ הקודש כמעט עם כל המשפחה, ושבע נחת מילדיו המוכשרים.

נפטר בתל־אביב אחרי מחלה קשה. תהי נפשו צרורה בצרור החיים.

משפחת קויפמן, אחת המשפחות האצילות בעיר

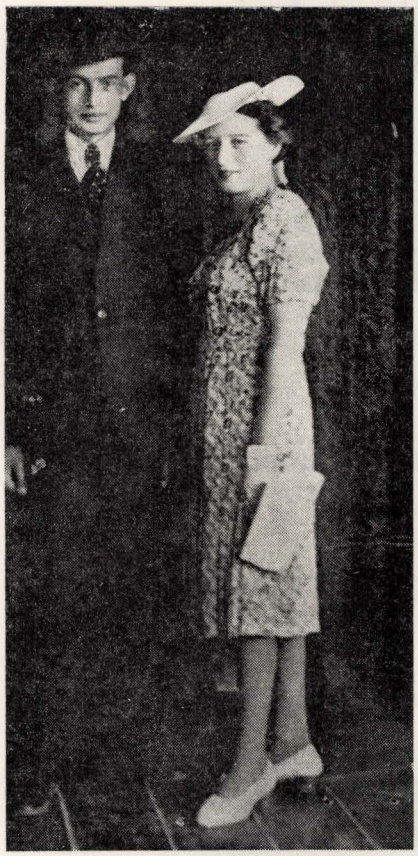

מצד ימין — רעיתו של ר׳ יצחק נ״י — דינה ע״ה מצאצאי אדמורי״ם, אשה פיקחת וטובת לב, נפטרה בתל־אביב ב־י״ח באב תשכ״ג.

מצד שמאל — בתה פיגה עם בעלה מר ויסברג שניספו בבלזיץ, ה׳ ינקום את דמם.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ נחום פורמן ע״ה

ר׳ נחום פורמן ע״ה, מחשובי בעלי הבתים בעיר, איש טוב ואהוב על הכל. כל דבר קשה ומסובך הביאו לפניו, ובחריפותו הביע את דעתו לשביעות רצון הצדדים. ביתו היה פתוח לכל נצרך.

ה׳ ינקום את דמו.

רחיל נעשי פורמן ע״ה

מרת רחיל נעשי פורמן, אשתו של ר׳ נחום ז״ל.
אחת הנשים האצילות בעיר, צדקנית וידועה במעשיה הטובים.
ת.נ.צ.ב.ה.

גבור ישראל

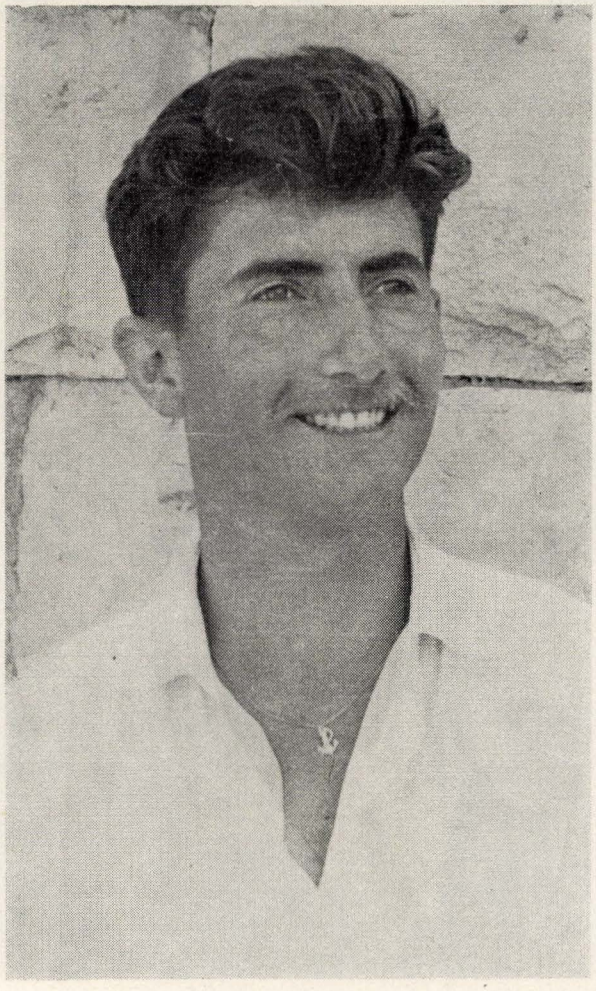

שטרמר יצחק אייזיק, נכדו של ר׳ אייזיק שטרמר מצישינאוו — זוקוב.
נפל על מזבח מדינת ישראל ביום י״ח תשרי תשכ״ז במשחתת „אילת״. הי״ד.

ת. נ. צ. ב. ה.

גבור ישראל

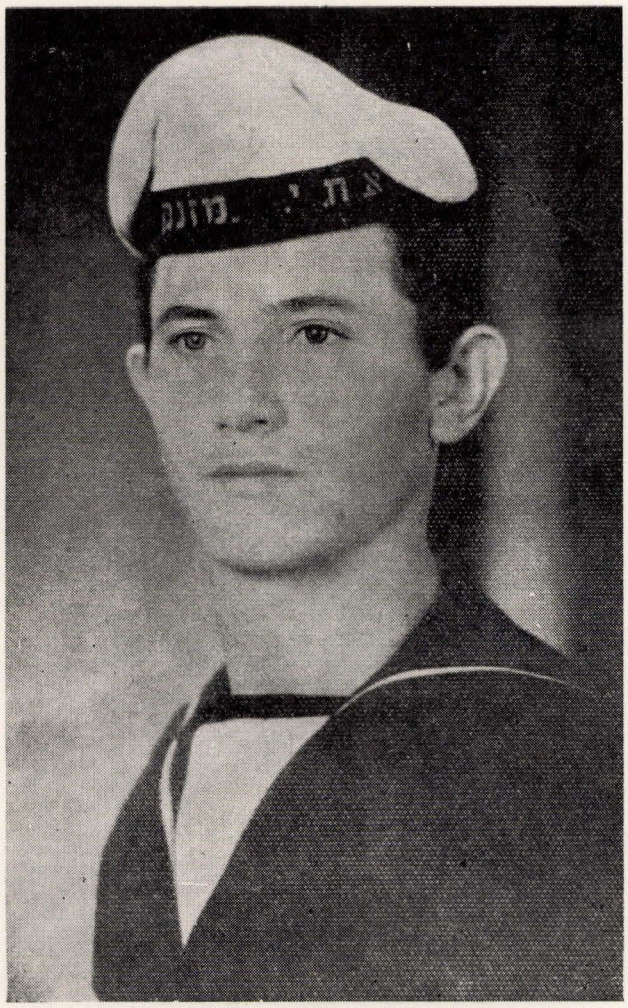

בנימין למפל ז"ל, בנם של מרדכי ודבורה מלאזאוו על יד ציעשינאוו, נפל במבצע סיני ביום כ"ו באדר שני תשי"ז (1957). מנוחתו הנצחית בקרית שאול.

ת. נ. צ. ב. ה.

משפחת ראפפורט — הכהנים.

מימין לשמאל: ר' יוסף ראפפורט ז"ל, יליד ציעשינאוו — בשנות המלחמה היה במחנה-עבודה בסיביר, עבד עבודת-פרך, נחלש וחלה מרוב יסורים גופניים ונפשיים, ולאחר זמן קצר — אחרי שחזר מהגיהנום האדום נפטר בפריז.

ממולו יושבת אשתו האצילה והצדקנית ועל ידה — בנם, שניהם ניספו באושוויץ.

על יד ר' יוסף ז"ל יושבת בתו היחידה שושנה-רוזה תחי' הגרה בפריז וידועה במעשיה הטובים.

מושבו התמידי של ר' יוסף היה בעיר ואם בישראל לשעבר — קראקוי, היה מבין האזרחים החשובים ביותר באותה העיר.

ת. נ. צ. ב. ה.

ר׳ ברוך אריה קליכמן ז״ל.

חסיד נלהב, תלמיד חכם, נצר ממשפחה אצילה, מכובד בין הבריות.

אחיות גין

גין פיגה ורחל, אשתו של יעקב גין, ניספו באנטוורפן בשנות השואה.
פיגה היא בתו ורחל היא כלתו של ר׳ אברהם גין ז״ל סופר סת״ם מציעשינאוו.
ת. נ. צ. ב. ה.

ר׳ יוסף טננבוים ז״ל

בפרספקטיבה של השנים אשר עברו, נראים אולי הדברים אשר זכורים לנו שונים משנראו אז. למרות זאת, רצוני להעלות לדמותו של ר׳ יוסף מספר קווים.

האיש היה מסור בלב ונפש לעיירתו, עסקי הכלל היו מעסיקים אותו יומם וליל, בעיותיה של ציעשינאוו היו בראש דאגותיו. בשנים שלפני מלחמת העולם השניה, עד פרוץ המלחמה, שימש ראש הקהילה.

במותו בשנת 1942 היה רק בן 53 שנים. מספר חדשים לפני מותו נפטרו אשתו דבורה, בתו הבכירה אדלה ובנו היחיד דוד.

ת. נ. צ. ב. ה.

רייזל שמוקלר ע״ה

חיה וכר ע״ה

שתי נשים צדקניות

כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא. (סנהדרין ל״ז)

רייזל שמוקלר ע״ה פיזרה ממונה לצדקה ולגמילת חסדים. במחנות עבודה ברוסיה בשנות המלחמה, עזרה בכל לחלשים ולחולים, ותודות לעזרתה זו בכסף ובמזון נשארו רבים לפליטה.

הגברת וכר חיה בת ר׳ פנחס מנדל טננבוים ע״ה נפטרה בכ״ה בשבט תשכ״ב.

ת. נ. צ. ב. ה.

ר׳ אברהם בר שטרקמן, אשתו ונכדותיו ע״ה

ר׳ אברהם בר שטרקמן מיט זיין פרוי מלכה און זייערע 2 אייניקלעך, סאבינה און שלמה, די קינדער פון זייער זוהן ר׳ חיים שטרקמן נ״י.

די דאָזיקע פאמיליע איז געוועזן איינע צווישן די חשובע און אָנגעזעענע — דאָרך זייערע מעשים טובים — אין אונזער שטעטל.

זיידע־באבע און ביידע אייניקלעך, זענען דורך די דייטשע רוצחים אומגעקומען.

גאָט — נעם נקמה פאַר זייער אונשולדיק פארגאָסענעם בלוט.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה

משפחת ניימן היתה ידועה באצילותה וברוחב לבה. מסורתיים ושומרי מצוות קלות כחמורות, חסידים נלהבים של האדמו"ר הרב ר' יחזקאל שרגא ז"ל, הרב האחרון מלפני השואה. ה' ינקום דמם.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים ושיעמדו לגורלם לקץ הימין.

מצבת אשה יוצאת ציעשינאוו, שנפטרה בארץ: פרידה בת יהודה בוכהולץ עליה השלום.

ר׳ משה למפל ומשפחתו

ר׳ משה למפל ז״ל, אשתו, וילדיהם — כולם נספו בבלזיץ הי״ד.

ר׳ ירוחם פישל זוירמן

ר׳ ירוחם פישל זוירמן ז״ל נהרג בידי הגרמנים הי״ד.

ר' שמחה שווכר ז"ל

יהודי פיקח ונבון זה קנה את עולמו בבדרנותו בחגים ומועדים בבית האדמו"ר הזקן ז"ל מציעשינאוו, שהמנוח היה חסיד נלהב שלו.

נהרג בידי הנאצים ימ"ש.

בנו אליעזר ע"ה, נפל במלחמה נגד השטן הגרמני בשנת 1942.

ה' ינקום את דמם וזכרונם לברכה.

ר' מרדכי שריבר ואשתו ז"ל

ר' מרדכי שריבר ע"ה נפטר בארץ בשנת תשכ"ו, אשתו פיגה נפטרה בשנת תשכ"ב. אנשים נחמדים ושקטים, הלכו בדרך התורה והמסורה.

המנוחה פיגה היתה מוכרת בתור אשה בעלת תכונות נפשיות עיליות. בכל יום שישי או ערב חג אספה מזון וחילקה בין עניי העיר.

זכרונם לברכה.

מימין לשמאל: רייזל שניידר, בנה מרדכי, ר׳ יוקל שניידר ז״ל
עומדים: ר׳ יוסף שניידר נ״י והצעיר במשפחה צבי.

א בעל תשובה.

עס שרייבט צו מיר א לאנדסמאן פון בראזיל, הער יוסף שניידער דער זוהן פון ר׳ יוקל שניידער ז״ל, וועלכער בעט מיך צו פאַרעפנטליכן אין ספר הזכרון זיין ׳על חטא׳ און זיין טעות אין די פאַלשע רויטע וועלט פאַרזאָרגער אין וועלכע ער — און זיינע חברים, האָבן געגלייבט ווי אַ פרומער ייד אין משיחן, אַז זיי — דאָס הייסט, נאָר די רויטע וועלן ברענגען די ישועה אויף די גאַנצע מענשהייט און בתוכם אויך אויף דעם פאַרפאָלגטן יידישן פאָלק.

זיינע עמאציאָנאַלע און האַרצווייטיקע אויסדריקע, שרייען אַרויס פון זיין נשמה און פון זיין יעדער געשריבענע שורה, פון יעדן וואָרט און פון יעדן אות.

זיין ענטוישונג איז אַזוי גרויס און זיין האַרץ איז אַזוי פאַרביטערט אויף די קאָמוניסטישע וועלט פאַרזאָרגער — נאָר צום פּלאַצען, איבערהויפּט גילט זיין ביטער געשריי אויף די פּוילישע באַנדיטן וועלכע ער געדענקט נאָך ביז צום היינטיקן טאָג, זייער זאָלאָגישעס, רוצחישעס באַנעמען געגען איבער די שוצלאָזע יידישע יוגענד אין ציעשינאָוו, צו וועלכע דער בריף שרייבער האָט געהערט און וועלכער האָט — ווי ער שרייבט, געפילט — אין שולע, אין דער גאַס, אין אַמט און אויף יעדן שריט און טריט, זייערע ווילדע העצע און אויסגעשרייען ׳זשידי דאָ פּאַלעסטינא׳ ׳פאַרשיווע זשיד׳ א.ז.וו.

נאָך צענדליקע יאָרן פון זיין אין דעם כלומרשט פרייען לאנד בראזיל, און נאָך אַזויפיל יאָרן פון גלויבן אין די רויטע תורה פון דעם באַנדיט און רוצח סטאַלין ימ״ש, האָט ער זיך איבערצייגט, אז עס איז נישט קיין גרויסער חילק בנוגע יידן — צווישן היטלערס ברוינע רוצחים און סטאלינס רויטע אַנטיסעמיטן, ביידע אידעלוגיות זענען געבויט אויף יידן־האס, רשעות, פארפאַלגונק און פאַרגוואלטיגונק פון פערזענליכע פרייהייט און קאריעריזם אויפן חשבון פון דער גאַנצע מענשהייט.

חבר יוסף שניידער שילדערט זיינע יוגענד יאָרן אין ציעשינאָוו און קומט צום אויספיר, אַז גערעכט זענען געווען די בעל־בעתישע קינדער וועלכע האָבן אנערקענט אז דער פלאץ פאַרן געפלאָגטן יידישן פאָלק איז נישט אין פוילען, דייטשלאַנד, רוסלאנד און אפילו אויך נישט אין בראזיל ווי דער בריף שרייבער לעבט היינט כלומרשט — במנוחה, נאָר אין ארץ ישראל — נאָר אין מדינת ישראל קען זיך אַ ייד אויסלעבן זיינע יאָרן אַלס שטאָלצער ייד און מענש, נישט באליידיקט צו ווערן פון קיינעם — אַלס ייד, און נישט אויסצישטעען כל מיני פארפאָלגונגען פון אזאָלכע פרימיטיווע רוצחישע באנדעס ווי דייטשע נאצים, פוילישע חזרים אָדער אוקראינישע האמעס.

מאנשי עירנו

קבוצה מאנשי עירנו אשר כמעט כולם, מחוץ לראשון העומד בשורה הראשונה מר יוסף שמוקלר, ולראשון השוכב מצד ימין מר חיים שטרקמן שיחיו שניהם לחיים טובים, אינם עוד בחיים. רוב רובם ניספו בזמן השואה. ת.נ.צ.ב.ה.

מימין לשמאל העומדים: יוסף שמוקלר, אשתו רייזל, משה שמוקלר, בתו של וואלף שמיד, שרה שמוקלר-הורשובסקי, מלך נאדל.

בשורה השניה: חיים שטרקמן כעת בארגנטינה, מיכל שמוקלר ובנו של הירש דרימן.

ציעשינאָווער קינדער

א קבוצה פון ציעשינאָווער קינדער — מיידלעך אויף אַ פורים־באַל
אים יאָר 1937.

אין דער העברעישע שולע

די תלמידים און תלמידות פון דער העברעישע שולע אין ציעשינאָוו אונטער דער
לייטונג פון חבר מרדכי קויפמן — יעצט אין ארגענטינה

מבני הנוער האינטלקטואלי בציעשינאוו

מימין לשמאל: שרייבר, קויפמן, שפירגל, אייכבוים וטננבוים.
יושבות: סאלי טפר, שושנה רביד — שחקנית 'הבימה'.

ר' מרדכי שרייבר יח' רעיתו איידל ז"ל

ר' מרדכי בן ר' חיים ישראל שרייבר יח' לאורך ימים ורעיתו איידל,
נפטרה ביא' באדר תש"ך בתל-אביב.
תהי נפשה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

משפחת רבפויגל

משפחת שלמה ורבקה רבפויגל ובנם, אשר זכו אחרי טילטולים ועינויים גופניים ונפשיים להשתקע בארץ.

ה׳ הטוב ישמור עליהם, שיזכו לשבוע נחת מילדיהם ויחד עם כל יושבי הארץ לשלום ולשלווה.

ר׳ יוסף אייכלר

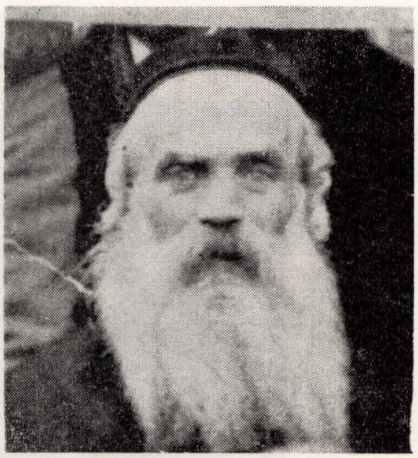

חנה אייכלר

ר׳ יוסף אייכלר ואשתו חנה עליהם השלום, נהרגו בידי הנאצים בשנת תש״ג הי״ד.

ר׳ יוסף ז״ל איש נעים המידות, ירא שמים, בעל־תפילה בחסד העליון, חינך את ילדיו לפי תורה ומסורה.

ת.נ.צ.ב.ה.

בנות משפחת רבפויגל

ר׳ צבי רבפויגל ואשתו טובה עליהם השלום, ניספו בשואה בעיר קראקוי יחד עם בנותיהם, חנה־ריבה, והמופיעות בתמונות,

מימין לשמאל: חיה, לאה־בלומה ועטל. ה׳ ינקום דמם.

משפחה אצילה זו, היתה אחת המשפחות המכובדות בעיר, ידועה במעשיה הטובים, בצדקה ובגמילת חסדים.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

דוד רביד ורעיתו

המחבר ד"ר דוד רביד ורעיתו שרה לבית קניגסברג לאחר נישואיהם

א געדענק־ליכט פאר אונזערע מוטערס

איינס פון די איידעלסטע אויפגאבן וואס האט אויף זיך גענומען דער „ארגון יוצאי ציעשינאוו אין ישראל", איז צו פאראייביקן דעם אנדענק פון אונזער קהילה קדושה שמסרה נפשה על קדוש השם.

אין ראמען פון אט דער הייליקער שליחות האבן מיר געברענגט א סעריע ארטיקלען וואס באשרייבן און פאראייביקן דעם זכר פון א צאל חשובע מענטשן „אנשי־שם" רבנים, לומדים, עסקני־צבור וכדומה, אבער דאס טייערסטע פון אלעם טייערן פון אונזערע „מוטערס" האבן מיר פארגעסן, אבער דאס געפיל פון כבוד און אכטונג איז מחייב צי דערמאנען אויך אונזערע „גרויסע־מוטערס" וואס האבן זיך קונה שם טוב געווען מיט זייערע וואַרימע הערצער, מיט זייער אומדערמידליכער אקטיוויטעט לטובת הכלל, לטובת די גרויסע צאל אורימע און קראנקע וואס אונזער שטעטל האט פארמוגט.

צווישע די אומצעליקע חברות צדקה וואס האבן געווירקט אין ציעשינאוו, האבן א חשוב אָרט פאַרנומען מיט זייער טעטיקייט די פרויען. זייער הויז איז תמיד אפען געווען פאר ארימעלייט, בעיקר אבער איז זייער ציל געווען „מתן בסתר".

זאלן מיינע עטליכע שורות דינען אלס א „געדענק־ליכט" פאר זייערע הייליקע נשמות. זייערע נעמען וועלן בלייבן אין דער געשיכטע פון אונזער שטעטל ציעשינאוו אלס סימבאל פון צדק ויושר, איידעלקייט, רחמנות־געפיל און גוט האַרציקייט.

מיין שטעטעלע ציעשינאוו

פראגמענטן און זכרונות פונם לעבן פון ציעשינאָווער יידישע משפחות

פון

דר. דוד רביד

דער שטן 'היסטא־חרומיקא' באהערשט די וועלט

דאָס יאָר איז 1912, צוויי יאָר איידער עס האָט אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלטקריג, זיין איך מיר אין אַ פּשוטין זימערדיקן הייסן שבת נאָך מיטוג, ביי מיין הייליקן רבינס טיש — מיטברומינדיק דעם טרויריק „ראפשיין־צאנזער" ליטורגישן ניגון פון דעם שלוש־סעודיסדיקן „אתקינו־סעודותא".

אין דער גרויסער שטוב אין וועלכע דער רבי פּראַוועט „טיש" איז שרעקליך היים אַ שרעקליכע געדיכטע לופט ממש מיט די פינגער אונציטאַפּן, געמישט מיט אַ ריח פון שוויים, ציבל און הערינג וועלכער פאַרשיקערט דעם מוח. די גוט באקאַנטע שלוש־סעודיסדיקע פינצטערניש דריקט דערווייל אויף די נשמה.

דער רבי זאָגט תורה

אַ פלאַם פייער קרייזט אַרום איבער די קעפּ פון די חסידים, עס דאַכט זיך זיי — און אפשר זעען זיי ממש אַז מלאכים פאָכען און וויבירען מיט זייערע צאַרטע, ווייסע פליגלאך איבער און אַרום דעם רבינס בלאס ווי פון קאַלעך־ווייס פּנים.

דער רבי פאַרוואַרפט פליצים זיין גרויסן רונדען שעענים ווי אַ איי קיילעכדיקן קאָפּ אויף צוריק, דרימלט איין — און אין דער שטוב ווערט שטיל ווי אין אַ קבר.

מען הערט נאָר דאָס זשימען פון אַ פליג וועלכע טאַנצט אַרום אויפן פענצטער, וועלכעס געפינט זיך נישט ווייט פון רבינס שטול.

אינצווישן, פאַרלויפן סעקונדן און מינוטען, דער עולם חסידים איז געשפּאַנט ביז צום פּלאַצן. ווי אַ דונער פון הימל קומט אומגערעכט, אַזוי איז אומגערעכט אַרויס פון רבינס מויל אַ ווילד געשריי "יידן טוט תשובה" — יידן בני רחמנים, ווען איר זאָלט וויסן וואָס פאַר אַ טרויעריקע צייט עס דערנענטערט זיך, באַזונדער פאַר דעם יידישע פאָלק, וואָלט איר אייערע קעפּ אין דער ערד איינגעגרובן, כדי נישט צו זעען און צו פילן די אָנקומענדיקע צייט פון באַהערשן די וועלט דוך דעם שטן „היסטא־חרומיקא".

כמעט אַ האַלבן יאָרהונדערט האָבן זיך זיינע חסידים געבראָכן זייערע מוחות, כדי צו פאַרשטיין די סודוסדיקע ווערטער און נבואה פון זייער רבין.

די פאַרהוילענע ווערטער פון זייער הייליקן רבין, האָבן זיך באַלד מיט דעם אונהויב פון דער ערשטע וועלט־מלחמה אונגעהויבן צו בעווייזן אין זייער פולע נאַקעטע ווירקלעכקייט, מיט דעם פּאָגראָמירן דורך פּעטלורע און אַנדערע שונאים, די יידן פון רוסלאַנד, אוקראַינע, פּוילן אין אַנדערע לענדער.

די פאַרניכטונג פון די יידן אין די דאָזיקע לענדער, איז געווען אַ אונהויב פון דער אין גרויסן מאַסשטאַב, און אורגאַניזירטן מאָרדן פון דעם אייראָפּעישן יודנטום, דורך היטלר.

נאָך דעם ווי אַ זאַלכע באַשעפענישן ווי: היטלער, סטאַלין, חרושטשאָוו, מאַו־צע־טונג און קאַסטראָ, האָבן באַהערשט כמעט די גאַנצע וועלט, און נאָך דעם ווי די דערמאַנטע חיות האָבן אויסגעמאָרדעט צענדליקע מיליונען אונשולדיקע מענטשן, דאַרונטער זעקס מיליאָן יידן, האָבן די חסידים פאַרשטאַנען דעם סוד פון די נבואה פון זייער רבין: „אַז עס דערנענטערט זיך די צייט פון דעם שטנס „היסטאָ־חרומיקאַ" באַהערשן די וועלט.

דער סודוספולער אויסדרוק פון זייער רבין „היסטאָ־חרומיקאַ" זענען די ראַשי־תבות פון די פינף וועלט פאַרזאָרגער, אויף זייערע קעפּ און אויף די קעפּ פון זייערע פעלקער פאַלט די שולד פון דעם גרעסטן חלק פון די אויסגעמאָרדעטע מיליאָנען מענער, פרויען און קינדער, צווישן זיי פון די אונשולדיק, דורך דעם גרעסטן אין אונזער לאַנגער געשיכטע באַקאַנטן שונא־ישראל און מערדער היטלער ימ"ש;

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות וויל זיך בעמיהען אַרויסצוברענגען געשטאַלטן און בילדער פון זיינע יונגע יאָרן, ווען ער איז געווען פאַרוואָרצילט אין גאַליציע פון פראַנץ יוסף.

דאָס וועלן זיין געשטאַלטן פון יידישע דורות אין גאַליציע „איצט זענען זיי אַלע פאַרשניטן געוואָרן דורך די רוצחישע הענט פון אַ כלומרשט קולטור־פאָלק, פאַר די אויגן פון אַנדערע קולטור־פעלקער, וואָס זענען שותפים צום פאַרברעכן".

איך וויל אויך זיך באַמיהען צו פאַראייביקן די דאָזיקע געשטאַלטן אין אַלע זייערע גילגולים, אין זייערע ראַנגלנישן פאַר עקסיסטענץ, אין זייער לעבענס־געוואָנהייט, אין זייערע גוטע מידות פון למדנות, תמימות, און כלות הנפשדיקער בענקשאַפט נאָך אַ שענען לעבען, נאָך העכערע גייסטיקע מדרגות.

אין מיין דערציילונג, וועט זיך אופשפּילן אַ לעבן פון אַ יידישן באַלעבאַטישן יונגענמאַן פון דער צייט, פון דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914 — 1918), צווייטע וועלט־מלחמה (1939 — 1945) און צולצעט פון זיין אַקטיוו באַטייליגן זיך אויך אין דעם ישראל־אַראַבישן קריג פון דער צייט (1948 — 1949) אין אַרץ ישראל.

איך וועל אויך איבערגעבן פון די אינטעלעקטועלע און עמאָציאָנעלע אַטמאָספער פון דער פאַרגאַנגענער תקופה, באַזונדערס פון דעם געוועזענעם עסטרייכישן גאַליציע.

איך וויל מיך באַמיהען, צי שילדערן פאַר מיינע לעזער און פאַר זיי פאַרפירן אַ רייכע גאַלערי פון טיפן, פון די געזעלשאַפטלעכע, פּסיכאָלאָגישע און עמאָציאָנעלע כוחות, וואָס האָבן פאַרענדערט דאָס פּנים פון דער וועלט, און דורכדעם צוגעגרייט די פאַרניכטונג פון אַ גרויסן טייל פון דער מענשהייט.

יעדער טיפּ שטעלט מיט זיך פאָר אַ אַנדערן אַספּעקט אויפן פאָן, פון דער פאַרענדערטער געזעלשאַפט.

אינעם גרענעץ־שטעטל טאַמאַשאָוו, צווישן צאַרישן רוסלאַנד און עסטרייכישן־גאַליציען איז אַ בהלה, אַ קרעכצעניש, אַ זיפצעניש, יידן און יידישע ווייבער קענען זיך קיין אָרט נישט געפונען.

געוואַלט! וואָס טוט מען? וואָ לויפט מען?

פּונקט אום פסח האָט דער פּרעדסידאַטל פונעם שטעטל געלאָזט רופען דעם רב מיט דעם ראש־הקהל, ר׳ פנחס טובנבלאַט צו זיך, און זיי מיטגעטיילט אַז מאָרגען, דאָס הייסט גערעדע אום ערשטן טאָג חול־המועד, זאָלן זיי צושטעלן צען יידישע בחורים צום פּריזיוו, וועלכער קומט פאָר אין דעם שטעטל.

לויט דער גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטעטל, איז יאָר איין יאָר אויס, דער קאָנטיגענט געוועזן, צען יידישע סאָלדאַטן צו צושטעלען פאַר דער צאַרישע אַרמע.

עס העלפט נישט קיין געוויין און קיין געבעט, צען יידישע בחורים מוזן דורך דער קהילה צוגעשטעלט ווערן.

עס איז ביי יידן בעקאַנט אַ פאָלקסוואָרט, „ביי יעדן אומגליק, איז פאַרהאַנן אויך אַ גליק״.

די קהילה האָט געהאַט אַ רעכט צי שיקן אַלס סאָלדאַטן וועמען זי האָט געוואָלט, ווייל דאָס צאַרישע געזעץ פאַרלאַנגט פונעם אָרט אַ קונטיגענט, און דער קונטיגענט פאַר דעם שטעטל טאַמאַשאָוו איז געוועזן צען יידישע סאָלדאַטן, מעגען זיי זיין שוואַכע, קראַנקע דאָס איז ביי איוואַנין נישט קיין פעלער, די הויפּטזאַך איז געוועזן, מען האָט געמוזט צי שטעלען צען „י ע ב ר ע י ם״ אין באַסטאַ.

די קהילה כאַפּערס ווייסן גענוי פון וועלכן הויז מען דאַרף, לויט אַ ווונק פונם ראש־הקהל אַרויסכאַפּן אַ קאַנדינאַט פאַרן צאַרס אַרמע.

צו די זין פון די שיינע יידן האָט די גזרה קיין שייכות ניט, זיי שלאָפן זיך אין זייערע בעטן ביי נאַכט, און לערנען תורה אין בית־המדרש ביי טאָג אַן פחד, גלייך ווי די ביטערע גזירה געהט זיי נישט אָן, און נישט זיי מיינט דער פסוק.

די גזירת־המלכות, איז אַ פּנים נאָר פאַר די דאָזיקע טאַמאַשאָווער יידן, וועלכע וווינען אין די קרומע געסלעך הינטער דער באָד.

די זין פון אברהם וואַסערטרעגער, בערל שניידער און מעכל דוד שוסטער, האָבן זיך רעכטצייטיק דורך אַ צופאַל דערוווּסט, אַז ביי נאַכט וועלן זיך די קהילה־כאַפּערס לאָז טון אין זייערע געסלעך, אַרויסצירייסן פון די אָרעמס פון זייערע

מוטערס די זין, וועלכע זענען באַשטימט געוואָרן אַלס כפרה פאַר אַלע שיינע בחורימלעך, צי גיין דינען ביים צאַר אַלס סאָלדאַטן.

דאָס שטעטל טאַמאַשאָוו ליגט אין אַ טאָל, און אַז גאָט האָט געשיקט אויף די יידן אַ צרה, און מען מוז פון דער צרה אַנטלויפן, שיקט גאָט צי אַ צולאָג אַ שלאַקסרעגען, געמישט מיט דונערן און בליצען, פונקט אין מיטן דער נאַכט, ווען די איבערגעשראָקענע בחורימלעך לאָזן זיך לויפן פינעם שטעטל.

אַ מבולדיקער רעגען שטורעמט אויף דאָס שטעטל.

די גאַסן און פּלעצער זענען פאַרפלייצט פון וואַסער און בלאָטע, קאַלט און נאַס, יעדער אַבר ציטערט.

די אויגן ווערן פאַרבלענט פון די אויפגעהעלטע בליצן, אין נאָך יעדער אַזאַ בליץ, ווערט זיי אין די אויגן טאָפּל פינצטער.

וו זאָגט אַ יידיש ווערטל? „אין אַ עת צרה, אַז מען האָט נישט קיין ברירה, ווערט דער נאַר אַ חכם, און דער שוואַכער אַ גבור".

נישט געקוקט אויף דעם רעגן און שטורם, זענען זיי געלאָפן ווי פון אַ פייער.

צי די דריי בחורימלעך, האָט זיך צוגעשאַרט אַ פערטער, אויך ער, שלמה פון אַן אָרעמער היים אין טאַמאַשאָוו, האָט זיך דערוווּסט פונם גרויסן סוד, אַז אין דער ערשטער נאַכט נאָך די ערשטע טעג פון פסח, וועט מען כאַפּן.

שלמה אַ געזונטער יונג, אַ מאַרק־סוחר, געהאַנדלט מיט פלאַקס, חזירהאָר, הינער, געגנדז און תבואה, זענען אָבער פון די אַלע מלאכות אים פאַרבליבן וועניק ברכות.

דאָס אָרימקייט אין שלמהס שטוב איז געוועזן אַזוי גרויס, אַז ער האָט געמוזט ווערן אַ סוחר, ווען ער איז אַלט געוואָרן צען יאָר, כדי צו העלפן זיין מוטער צו דער פרנסה, זיין פאָטער איז געשטאָרבן ווען שלמה איז אַלט געוועזן אַ יאָר.

ביי צען יאָר האָט שלמה געמוזט פאַרלאָזן דעם חדר.

אין שול איז שלמה קיין מאָל נישט געגאַנגען, ערשטענס — ווי געזאָגט האָט ער יונגערהייט געמוזט אויף זיך נעמען אַן עול פון פרנסה, דער עיקר אָבער איז געוועזן דער פחד פאַר די שקצים.

שלמה איז געוועזן אַן ערלעכער און אַנשטענדיקער שטילער מענטש.

געגוי ווי זיין גוף איז געוועזן פעסט, מאַסיוו און פרימיטיוו, איז דאַגעגען זיין נשמה געוועזן צאַרט, איידל און גוט.

שוין ביים לויפן פונעם שטעטל ביי נאַכט אין רעגען און בלאָטע און קעלט, האָט זיך שלמה באַוויזן אין זיין גאַנצער איידלער שיינקייט.

עס האָט פאַסירט, ווי געוועגליך אין אַזאַ טראַגישער מינוט פאַסירט, אָפט, אַז איינער פון די אַנטלאָפענע איז פון גרויס אָנשטרענגונג, קעלט אין נאַסקייט, אין מיטן וועג קראַנק געוואָרן, ער האָט באַקומען שטאַרק פיבער און זיך נישט געקענט רירן פונעם אָרט.

דער פוילישער וועג, וועלכער שלענגלט זיך פון טאַמאַשאָוו ביז צו דעם עסטרייכיש־גאַליצישן דאָרף בעלזשיץ, איז אַרומגערינגלט מיט געדיכטע וועלדער פון נאָדלביימער.

אין די דאָזיקע וועלדער וועלכע געהערן צו דעם פּויליש־רוסישן גראָף טשאַטוריסקי אויף דער רוסישער זייט, אין צו דעם עסטרייכיש־גאַליצישן באַראָן וואַטמאַן אויף דער עסטרייכישער זייט גרעניץ, געפינען זיך אַ מענגע האָלץ־מילן אַזוי גערופענע „טאַרטאַקען".

די טאַרטאַקען געפינען זיך כמעט אַלע אין יידישע הענט.

די באַלעבאַטים, בעאַמטע און אויפזעער אין דער אָרטיגע האָלץ־אינדוסטרי זענען אַלע מאַחינו בני ישראל, דאַקעגן די וואַלדשומרים, האָלצהעקער, איזוואָש־טשיקס און זעגער, זענען אָרעמע פּויערנזין פון דער געגנט, זין און טעכטער פון קינדערייכע דאָרפישע פאַמיליעס וועלכע ווערן יונגערהייט דורך זייערע עלטערע ברידער דעוויטערט פון זייער אָרעמען פאָטערס נחלה.

אין די דאָזיקע טאַרטאַקען ווערט אינטענסיוו געאַרבייט, דער גאַטער אין זעגעמיל רוט נישט טאָג און נאַכט.

אין אַ באַרג זעגעכץ, כמעט ביזן האַלבן גוף שטייט דער אַרבעטער קאַצינסקי, מיט זיינע געזונטע הענט האַלט ער אין איין אַריינשיבן די זעקס מעטערדיקע קלעצער אינעם גאַטער, און פון דער צווייטער זייט, אין דער זעלבער פּאָזיציע שטייט דער אַרבעטער פּיעטרושקאַ, ציט אַרויס מיט זיינע געזונטע הענט די פון דעם גאַטער צעשניטענע ברעטער.

דער אייגנטימער פון דער דאָזיקער האָלצמיל ר׳ גדליה שרייבער, אַ ייד מיט אַ שפּאָר בייכל, וועלענדיק מאַכן אַ רושם אויף זיינע אנגעשטעלטע און אַרבעטער, הילט איין זיין קאַרפּאַלענטן גוף אין אַ שווערן שאָפּנפּעלץ, טראָץ דעם וואָס עס איז פּסח־צייט, אין די פרעסט זענען פאַרביי.

אין אַזאַ פּויזע דערשיינט ער פאַר זיינע וואַלד אַרבעטער, אין מיט אַ גוט וואָרט, אַ שאַרפן פּוילישן וויץ, אָדער אַ פינטל מיט אַ אויג צי אַ יונגע אַרבעטערין באַליבט ער זיך ביי גויישע חברה.

אַן דער „נאַכטאַויסגאַנג" פון די ערשטע טעג פּסח, איז ר׳ גדליה דרינגנד אַרויסגערופן געוואָרן אין טאַרטאַק, עס איז געקומען אַ באַרימטער האָלץ־סוחר פון בויטען, וועלכער וויל זיינע גרויסע טראַנסאַקציעס אָפּשליסן אויסשליסליך מיט דעם אייגענטימער פונעם טאַרטאַק, אין נישט מיט זיין דירעקטאָר ר׳ משה האָניקסבערג וועלכער האָט געהאַט אַ געזעצלעך רעכט אינעם נאָמען פון ר׳ גדליה, אָפּצישליסן אַלע מעגלעכע געשעפטען.

לכבוד דעם חשובן גאַסט פון בויטען הער נוימאַן, האָט זיך ר׳ גדליה מטריח געווען, נישט קוקנדיק וואָס עס האָט געהערשט אויף דער גאַס אַ שרעקלעך געוויטער, אַ רעגן געמישט מיט שניי, — אַ פנים אַז אין הימל האָט מען נאָך נישט געהאַט בעשלאָסן, צי די דאָזיקע נאַכט זאָל געהערן צום פערגאַנגענעם ווינטער, אָדער צום אנקימענדן זומער.

ר׳ גדליה האָט אינצווישן בעפוילען זיין באַלעגולע פּישל, פאַרצובערייטן דעם וואָגן, אין במשך פון אַ האַלבע שעה זיך צי לאָזן אין וועג.

פון ר׳ גדליה׳ס שטעטל ציעשינאָוו ביז אין וואַלד שלענגעלט זיך דער צוואַנציק קילאָמעטער וועג, וועלכער איז געפּלאַסטערט געוואָרן דורך די דאָרטיגע עסטרייכיש-גאַליצישע פּורן.

די בריטשקע אויף וועלכע ר׳ גדליה איז געזעסן אין געפירט דורך זיין באַלעגולע פּישל, האָט זיך גלאַטיק געשיבט אויף דעם מיט שטיינדעלעך געפּלאַסטערטן וועג.

פאָרנדיק, האָט זיך אַנטוויקלט צווישן ר׳ גדליה אין פּישל באַלעגולע אַ אינטענסיווער שמועס וועגן פאַרשידענע סאָציאַלע פראַגן.

די צייט האָט זיך אינצווישן גערוקט, דער זייגער ווייזט אויף עלף — עס איז שוין צוועלף און זיי פורן און פורן, פערטון אין שמועס האָבן זיי נישט בעמערקט, אַז די פערד זענען אַרופּ פונעם וועג און מען געפונט זיך אין מיטן וואַלד.

פּלעצלעך — הערן זיי ווי אַ מענטש רופט פונעם געדעכטען וואַלד — „שטעהען-בלייבען״.

איבערגעשראָקענע ביז טיף אין זייער נשמה, נישט וויסענדיק ווער עס רופט צי זיי, און וואָס מען וויל פון זיי.

זיי האָבן זיך געטראַכט, צוועלף אַ זייגער ביי נאַכט אין וואַלד קען נישט זיין קיין אַנדערע, אין זענען ביי זיך באַלד זיכער געווען, אַז דאָס איז נישט אַבי ווער, דאָס איז נאָר דער „וועגלאַגערער״ און באַקאַנטער גזלן מאַיעווסקי, וועלכער איז געווען באַקאַנט און אַ שרעקגעשפּענסט פאַר אַלע איינוווינער פון דער דאָזיקער געגנט.

געוויינלעך, אַז יידן געפונען זיך אין אַ סכנה, קריכט מען לאַנגזאַם אַרויס אַראָפּ פונעם וואָגן, דאָס ערשטע — איז מען בודק די ציצית, צי עס פעלט נישט חס וחלילה אַ פאָדעם — מען זאָגט זיכן מאָל „שמע ישראל״, דאַן שפּייט מען אויס, אין מען זאָגט: „נישט געשטויגן נישט געפלויגן — המלאך הגואל אותי מכל רע.״

פון דער ווייטנס דערנעטערט זיך מיט שנעלע טריט אַ געשטאַלט, פונעם סילועט פון דער געשטאַלט, האָבן זיי באַמערקט אַז דאָס איז אַ מאַן, הויך, ברייט, געזונט מיט פעסטע פיס און הענט.

ביי זיי איז מער קיין ספק געווען, אַז דאָס איז נישט קיין אַנדערער ווי נאָר דער גזלן מאַיעווסקי.

אין דעם דאָזיקן קריטישן און געפערלעכן מאָמענט, האָט זיך ר׳ גדליה אָפּגעגעבן אַ דין וחשבון פון זיינע ביזהעריקע מעשים, קומענדיק צום אויספיר, אַז אַזוי ווי דער סוף איז קעקומען, מוז געווענלעך אַ ייד תשובה טון פאַר אַלע זיינע אַם לעבן באַגאַנגענע עבירות, און ווי עס זעט אויס, האָט ר׳ גדליה געהאַט אויף זיך אַ שווער פּעקל באַגאַנגענע עבירות, ווייל לויט זיין שטאַרק קלאַפּן אין האַרצען „על חטא״ בשעת זוגענדיק די ווידוי, אין דאַביי פאַרגיסנדיק טייכן טרערן, זעט אויס — אַז דאָס פּעקל איז געווען זייער חשובדיק.

ווען צוויי יידן געפונען זיך אין אַ געפאַר, ווערנדיק איבערפאַלן פון אַ רוצח, אַ הונט אָדער אַ שגץ, באַהאַלט זיך געווענלעך דער שיינער ייד הינטער די פּלייצעס

פון דעם פּראָסטן ייד, אזוי אַז דער פּראָסטער ייד בלייבט שטיין דער ערשטער מיטן פּנים צו די אנרוקנדע געפאַר.

זוגנדיק „על חטא" האָט זיך ר׳ גדליה לאנגזאַם אַרונטער גערוקט הינטער די פּלייצעס פון זיין באַלעגולע פישל, וואַרטנדיק אויף מאיעווסקי רוצח.

פישל האָט זיין גאַנץ לעבן געפירט ר׳ גדליהן אויף זיין וואָגן, און דורכדעם געהאַט פאַר ר׳ גדליהן גרויס דרך־ארץ.

עס איז אויך פישלן באַפאַלן אַ פחד, אָבער ער האָט נעבעך נישט געהאַט הינטער וועמען זיך צו פאַרשטופּען, זייערע אויערן האָבן געהערט דאָס קלאַפּן פון זייערע הערצער.

אין דעם מאָמענט — הערן זיי אַ קול פון דעם מענטש וועלכער איז אינצווישן שוין געשטאַנען נאָענט נעבן זייער בריטשקע — „י י ד ן".

ר׳ גדליה און זיין באַלעגולע, אויפמאַכענדיק זייערע אויגן וועלכע זיי האָבן געהאַט גשלאָסן, נישט צו זעען — ווי דער רוצח מאיעווסקי שטעקט אין זייערע הערצער אַריין זיין לאַנג מעסער, האָבן אין דער ערשטער רגע נישט געוווּסט וואָס עס גייט דאָ פאָר.

זיי זענען כמעט זיכער געוועזן אַז עס איז שוין נאָך אַלעמען... זיי געפינען זיך שוין אויפן עולם האמת, אַ סימן — דער מלאך פרעגט זיי, אין דווקא אויף יידיש „צי זיי זענען י י ד ן?"

באַלד האָט זיך ר׳ גדליה אַ טאַפּ געטון ביים שטערן און באַמערקט, אַז עס גיסט זיך פון אים אַ קאַלטער שוויים, אין ער איז אזוי, ווי נור אַרויס ערשט פון דער מקווה.

נישט אין גאַנצן ביי זיך זיכער, שטרעקט ער טראַצדעם אויס זיין רעכטע האַנט, און זאָגט „שלום עליכם אַ ייד", ציטערנדיק און קלאַפּענדיק מיט די ציין פאַר גרויס פחד.

ער באַקומט אַ וואַרעמען ענטפער „עליכם השלום".

שלמה וויל עפּיס זאָגען, אָבער ר׳ גדליה אָנעמענדיק באַלד זיין גבירישע פּויזע, וויסענדיק כמעט אַז דאָס איז נישט דער גזלן מאיעווסקי, טוט ער אַ פרעג אַזוי סתם אין די וועלט אַריין, מעשה גביר — „זאָגט מיר הא? זייט איר נישט איינער פון די נישט גוטע? ווען יאָ? זאָלט איר וויסן אַז אין מיינע ציצית פעלט נישט חלילה קיין איינציגע פאָדעם, מיינע מזוזות ווערן פון ר׳ אהרן סופר, יעדן ערב שבת באַקוקט, און אַז די אַלע סגולות זענען פאַר דיר „שד", נישט גענוג, גיב איך אַ געשריי אויפן העכסטן קול „שמע ישראל", און עס ווערד פון דיר אויפן אָרט, אַ ש און ש ט ו י ב".

שלמה האָט באַלד פאַרשטאַנען דעם ריכטיקן מצב פון דעם גייסטיקן צוזאַמענבראָך פון די צוויי איבערגעשראָקענע יידן.

שלמה האָט געפּרופט זיי צו באַרואיקן און אַליין אָנגעהויבן צו לייענען „קריאת שמע", און אַזוי אַפּליינענדיק די גאַנצע פרשה, האָט ער זיך צו זיי נענטער צוגערוקט, און דאַביי פרעגענדיק ר׳ גדליהן מיט אַ וואַרעם געמיטלעך קול, נו — ר׳ ייד? האָט איר אייך שוין בערואיקט?

איך מיין זאָגט שלמה, אַז איר ברויכט נישט מער צו צווייפלען אין מיין „מענשליכקייט", ווייל אַ „שד" לייענט נישט קיין קריאת שמע.

איר האָט מיך פערשטאַנען?

דאָס פיזישע און גייסטיקע גלייכגעוויכט האָט זיך באַלד נאָך דער דערקלערונג פון שלמהן, צו זיי צוריקגעקערט. ר' גדליה איז צוריק אַרויף אויף דעם וואָגן, אויסגעגלייכט זיינע פיס, צוריק אָנגענומען דאָס גבירשע פנים, און מיט שטאָלץ אַ פרעג געטון ביי שלמהן — נו? וואָס פאַרלאַנגט אַ ייד?

איך מוז אייך מיינע ליבע יידן זאָגן, ענטפערט שלמה — אַז גאָט שלאָפט ניט, ער האָט אייך אין דער ריכטיקער מינוט צוגעשיקט ווי אַ מלאך, אונדז צו העלפן.

איך געפין זיך דאָ אין מיטן וואַלד מיט מיינעם אַ חבר, וועלכער איז קראַנק געוואָרן אין מיטן וועג, אַנטלויפענדיק פון אונדזערע שטעטישע כאַפּערס.

שלמה דערציילט ווייטער, צוויי פון אונדזערע חברים האָבן אונדז פאַרלאָזט אין דער רגע ווען דער קראַנקער חבר האָט זיך מער נישט געקענט אַליין בעוועגן, איך האָב דעם קראַנקן אויף מיינע פּלייצעס געטראָגן ביז איבער דער גרענעץ.

קומענדיק אין דעם וואַלד אין מיטן דער נאַכט, נישט וויסנדיק ווו מיר געפינען זיך, אובגעמאַטערט, הונגעריק און פערפרוירן, האָב איך דעם קראַנקן חבר אַנידערגעלייגט הינטער אַ בוים.

יעצט בין איך אייך געקומען בעטן הילף, איר מוזט מיט דעם וואָגן צופאָרן אָט אַ צוויי קילאָמעטער פון דאַנען, מיט נעמען אונדז ביידע אין אַ ישוב פון אייערע מענטשן.

נישט פרעגענדיק ביי קיינעם, איז שלמה אַריינגעשפּרונגען אין דער בריטשקע, ער האָט אַ צי געטון ביי די לייצן, אַ געשריי געגעבן „וויא" אין דער ריכטונג ווי זיין חבר אברם איז געלעגען.

אמת — ר' גדליה האָט זיך נישט אַקעגנגעשטעלט, אין האַרצן האָט ער הנאה געהאַט דווקא אַז גאָט האָט אים צוגעשיקט אַזאַ גרויסע אין טייערע מצווה, צו ראַטעווען אַ קראַנקען ייד מיט איין קלאַפּ פון צוויי פרעניותן, פון קראַנקהייט און פון גוישע הענט.

אין טיפן האַרץ אָבער, איז ער נאָך נישט געווען איבערצייגט און אַזוי שטאַרק זיכער, אַז שלמה איז באמת אַ מענטש, און אַ ייד דאַצי, ווער ווייסט האָט ער זיך געטראַכט, אויף וואָס פאַר אפּוילע שטיקלעך חוזק, די „נישט-גוטע" און די "שדים", קענען זיך פאַרשטעלן?

אין ווירקליכקייט איז דאָך האַלבענאַכט.

אויסערדעם, האָט ער זיך געטראַכט, און עס איז אים אויך איינגעפאַלן אַ אפּיקורסישע געדאַנק, אַז די „נישט-גוטע" אין היינטיקע צייטן זענען אַזעלכע, אַז זיי שרעקן זיך נישט מער פאַר גאַנצע ציצית, כשרע מזוזות, און אפילו נישט פאַר אַ „שמע ישראל".

שלמה האָט אינצווישן נישט געפרעגט קיין שאַלות, נור די פערד געטריבן, וויא און וויא, ווי פון פייל און בויגן זענען די פערד געפלויגן, כדי ער זאָל וואָס שנעלער

קומען צו זיין חבר און אים ראַטעווען, האָט ער זיך געמוזט אַזוי חוצפהדיק באַנעמען, וועלכעס איז אַגב געווען געגן זיין געוווינהייט, און געגען זיין צניעדיקן כאַראַקטער.

צוקימענדיק צו דעם בוים, הינטער וועלכן דער קראַנקער אברם איז געלעגן, איז שלמה מיט שנעלע טריט צוגעלאָפן צו אברם, מיט זיינע צוויי פעסטע הענט אַ הויב געטון דעם קראַנקען, און ווי אַ שאַכטל שוועבאַלעך אַריין געשליידערט אין וואָגן.

ר׳ גדליה האָט פון זיך אַרופגענומען דעם שווערן שאַפּנפּעלץ, צוגעדעקט דעם קראַנקן און איידער מען האָט זיך גערירט פונעם אָרט, האָט ר׳ גדליה אַרויסגענומען פון זיין רענצל אַ פּלעשל שליוואָוויץ, אַריינגעגאָסן אברהמן אין האַלדז אַ ביסל פונעם ביטערן טראָפּן, באַפוילן זיין באַלעגולע פישל, ווי אַם גיכסטן אַרויסצוקריכן פון דעם וואַלד בכדי צו קענען רעכטצייטיק זיך צו טרעפן מיט דעם הער נוימאַן, וועלכער האָט געזאָלט זיבן אַ זייגער פרי מיט דעם עקספּרעס־צוג „לעמבערג־וויען־בערלין״, פערלאָזן דעם טאַרטאַק.

דער זייגער האָט געוויזן אויף האַלב צוויי נאָך האַלבער נאַכט.

אַז פישל האָט געגעבן אַ שמיץ אין די הינטערשטע פיס פון די פערד, האָבן די רעדער מיט אַ שפּריץ פון בלאָטע און וואַסער זיך אַ הייב געטון, אַ דריי אויף האַלב רעכטס, אין מיט אַ געוואַלטיקן פּענד אַרויס פונעם געדיכטן וואַלד, דערנענטערנדיק זיך צום וועג וועלכער פירט צום טאַרטאַק אין בעלזשיץ.

אינצווישן האָט זיך דער קראַנקער אברם גוט דערוואַרמט ליגענדיק איבערגעדעקט מיט דעם שווערן שאַפּנפּעלץ, דער עיקר איז אים וואַרעם געוואָרן זעט אוים פון דעם שליוואָוויץ וואָס ר׳ גדליה שרייבר האָט אין אים אַריינגעגאָסן בעת שלמה האָט אים אַריינגעלעגט אין וואָגן.

פּאַמעלעך איז אברם געקומען צו זיך, אין ביז ר׳ גדליה מיט זיין באַלעגולע פישל האָבן זיך אָריענטירט אין דעם מיש־מאַש פון די געשעהנישן, איז דער וואָגן מיט דער גאַנצער חברה אַנגעקומען אינעם דאָרף.

ביים טויער פונם טאַרטאַק וועלכער איז געווען באַלויכטן מיט אַ שוואַך עלעקטריש ליכט, וועלכעס איז געקומען פון אַ אייגענעם קליינעם גענעראַטאָר וועלכער דער טאַרטאַק האָט פאַרמאָגט, איז געשטאַנען אַ שומר איינגעוויקלט און איינגעהילט אין אַ שווערער בורקי.

ווי ער האָט באַמערקט זיין יידישן באַלעבאָס, האָט ער מיט אַ ברייטן „דזשען דאָברי פּאַנו״ געעפנט דאָס טויער, אין זיי זענען פערשוווּנדן אין הויף פונעם טאַרטאַק וועלכער איז געווען פול מיט אויפגעשטאַפּלטע בערג קלעצער און ברעטער.

אַ וואָך צייט איז אברם געלעגען אין ר׳ גדליה׳ס טאַרטאַק, זיין חבר שלמה האָט אים באַדינט אין געהיילט, דער דאָרפספעלשער האָט באַפוילן צו האַקן אברמן אודער הינטער זיינע אויערן צו שטעלן בלוטאייגל, באַנקעס אין גאַרטשיצע און נאָך אַזעלכע רפואות.

שלמה האָט אַלץ אויסגעפירט לויט דער פעלדשער האָט באַפוילן, און נאָך אַכט טאָג איז אברמן בעסער געוואָרן אויף אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן דעם טארטאק, און ווייטער וואַנדערן אין דער עסטרייכיש־גאַליצישע מדינה, ביז גאָט וועט העלפן און זיי צושיקן עפּעס אַ פרנסה, אָדער אַ רעכטן זיווג.

דאָ, אויף גאַליצישע ערד, האָבן זיי זיך געפילט אַ ביסל פרייער דאָס הייסט, אַז פאַר פוניעס לייט זענען זיי שוין געוועזן באַהיט און זיכער, און פאַר די עסטרייכישע זשאַנדאַמערי מיט די גרינע פעדערקאַפּעלושן האָבן זיי קיין גרויסן פחד נישט געהאַט, ווייל ערשטנס — האָבן די גאַליצישע יידן זיי באַלערנט, אַז די זשאַנדאַרען האָבן פונעם קיסר פראַנץ יוסף ירום הודו, אַ בפירושן באַפעל צי קוקן דורך פינגער אויף די רוסישע יידן וועלכע לויפן איבער דער גרינער גרענעץ פון רוסלאַנד קיין עסטרייך.

פון וועלכען זיי זענען געוועזן אַמבעסטן ציפרידן און באַרואיקט איז געוועזן, וואס פראַנץ־יוספס זשאַנדאַרן האָבן גערעדט כמעט מיט אַ יידיש לשון, דאַדורך האָבן זיי ביי זיך געטראַכט, אויפן ערגסטן פאַל ווען אפילו אַ זשאַנדאַר זאָל זיך טראָצדעם צי זיי אַ נעם טון, וועלן זיי זיך מיט אים קענען גוט אויסטענהען, ס'טייטש און היתכן? ווי האָט נישט אַ מענטש, ווען ער איז אפילו אַ זשאַנדאַר קיין רחמנות נישט אויף אַן אַנטלאָפענעם ייד?

אייגענטלעך וועט ער אים דאָס הייסט דעם זשאַנדאַר אַ פרעג טון, וואָס שאַדט עס דיר ר' זשאַנדאַר, אַז מיר ווילען לעבן אין פרויאים יוסל'ס מדינה?

די דאָזיקע געדאַנקען האָבן געשטאַרקט זייער אונטערנעמונגס גייסט און מיט זיכערע טריט האָבן זיי ווייטער געוואַנדערט אַלץ טיפער אין דעם נייעם לאַנד.

שלעפּענדיק זיך איבער דערפלעך און שטעטלעך זענען זיי, דאָס הייסט — די צוויי חברים שלמה און אברם, אונגעקומען אין אַ מיטוואָכדיקן פאַרטאָג אין דעם ערשטן עסטרייכישען שטעטל מיט דעם קליינגענדיקן נאָמען צ י ע ש א נ אָ ו ו.

אין דעם דאָזיקן שטעטל איז געזעסן דער עסטרייכישער באַלעבאָס פון דער גאַנצער געגענט, דער אַזוי גערופענער „בעצירקסהויפּטמאַן".

דער דאָזיקער אדון בפוקדך, איז געוועזן אַ קליינער מלך.

מיט די אייגענע אויגן צי זעען דעם „ב ע צ י ר ק ס ה ו י פּ ט מ אַ ן" איז געוועזן פאַר די „אונטערטאַנען" ממש אַ יום טוב, אַ גליק.

דאָס גליק האָט אָבער געשיינט צו זיי נאָר צוויי מאָל אין יאָר, דעם אכצענטן אויגוסט, דאס איז דער געבוירן־טאָג פונעם קיסר פראַנץ יוסף, אין דעם טאָג האָבן זיך אַלע איינוווינער פונם שטעטל פאַרזאַמלט אויפן מארק־פּלאַץ, דאָרט פלעגן די קינדער אייניקע טעג פריער, איינזאַמלען אַ הויכן באַרג מיט אַלטע זאַכן, באַגיסן מיט נאַפט און אין דער נאַכט פינם קיסר'ס נאַמענסטאָג אונצינדן אַ גרויס פייער.

ווען דער „בעצירקסהויפּטמאַן" האָט זיך דערנענטערט צו דעם באַרג פייער, האָט מען אַראָפּגעצויגן די קאַפּעלושן, און מיט גרויס ערנסטקייט, ווי אין שול ביים דאַוונען, געזונגען די עסטרייכישע הימנע „גאָט ערהאַלטע גאָט בעשיצע אונזער קיסר אונזער לאַנד".

ווען דער עולם האָט געענדיקט דאָס זינגען האָט דער בעצירקסהויפּטמאַן מיט גרויס געגאָד פאַרבויגן זיין קאַפּ, און פאַרלאָזט דעם פּלאַץ.

דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דער דאָזיקער פּריץ באַוויזן פאַר זיינע בירגער, אינעם יאָרצייט טאָג ווען די קיסרין עליזאַבעט איז דערשאָסן געוואָרן.

אין דעם טאָג פלעגען זיך יידן פאַרזאַמלען אין די בתי־מדרשים, זאָגן תהילים פאַר דער קיסרינס נשמה וועגן, און דער רב אָדער דער ראש־הקהל פלעגען האַלטן אַ דרשה, דער פינאַל פון דער דאָזיקער פּאַטריאָטישער יערליכער דרשה, פלעגט כמעט יעדעס יאָר זיין דערזעלבער.

דער אויספיר איז געוועזן אַ לויבגעזאַנג און אַ ברכה אויף אַלע דריי „ק", דער קיסר זאָל לעבען, דער קאָמענדאַנט זאָל לעבען און דער קוימענקערער זאָל אויך לעבען. בראַוואָ.. בראַוואָ.. האָבן אַלע געשריגן און געפּאַטשט מיט די הענט פאַר גרויס שמחה.

אין איינעם פון אַזאַ יום טוב־טאָג, זענען די צוויי געוועזענע רוסישע יידישע בחורים אונגעקומען אינם שטעטל.

די בחורים האָבן געעפנט זייערע פאַרטרוימטע אויגן, ווי קינדער — אכט־טעגיקע ביי דער מוטערס ברוסט ווען מען וועקט עס אויף צו דער קלאָגעדיקער ווירקלעכקייט.

זיי האָבן אונגעהויבן צו טראַכטן תכלית, אברם איז געוועזן פון פאַך אַ זייגערמאַכער, ער האָט נישט פיל געטראַכט, אַוועק אין דער גרויסער שטאָט און עס זעט אויס, אַז ער האָט דאָרטן מצליח געוועזן.

שלמה דאַקעגן, איז געוועזן אַ סוחר דאָס הייסט, ער האָט קיין מאָל אַ פּאַך נישט געהאַט אין זיין האַנט, דורך דעם האָט ער געמוזט פאַרלויפיק פאַרבלייבן אין דעם שטעטל ציעשינאָוו.

די ערשטע טעג אין דעם שטעטל איז פאַר שלמהן געוועזן ממש אַן אָפּקומעניש, און קרובים, און באַקאַנטע.

מענטשן, וועלכע האָבן לויט שלמה'ס מענטאַליטעט געלעבט אין אַ גאַנץ פאַר שלמהן פרעמדען 'מיליע' ווי ער איז געוויינט געוועזן, זיי זענען פאַר אים געוועזן אַ נייעס, מענטשן אַזוי ווי פון אַ אַנדערן פּלאַנעט.

די לויבגעזאַנגען און גוטע ווערטער אויף זייער קיסר און סתם טשינאָווניקעס, איז ביי אים געוועזן אַ נייעס, ער האָט אין זיין טיפער נשמה אויסגעלאַכט די כלומרשט נאיווע גאַליצישע יידן, און ביי זיך געטראַכט — נישט אומזיסט רופט מען זיי ביי אונז אין רוסלאַנד 'קירה מאַק', ער האָט נישט געקענט פאַרשטיין אַז אַ ייד קאָן פּלוצים ליב האָבן זיין קיסר.

דאָס קען נאָר האָט ער זיך געטראַכט טאַקע נאָר אַ ייד אַ טיפּש, אָדער אַ מענטש, וועלכן עס פעלט אַ שרייפל אין קאָפּ.

שלמה האָט בשום אופן נישט געקענט פאַרשטיין, אַז עס איז מעגליך אַז אויך יידן קענען זיין גרויסע פּאַטריאָטען פון זייער לאַנד, אַז די גויישע מיטבירגער מאַכען איבער זיי נישט קיין פּוגרומים.

דער אמתדיקער אונטערשיד אָבער צווישן די רוסישע יידן אויף יענער זייט גרעניץ, אין די גאַליציש־עסטרייכישע יידן פון דער זייט גרעניץ איז דער, — ביי די רוסישע, האָט טאַקע געהערשט אַזוי גערופענער 'נומערוס־קלויזוס', פאַר דער

יידישער יוגענט און פון צייט צו צייט אַ פּאָגראַמעלע אַ צולאַג, אָבער פרנסה האָט נישט געפעלט, און נישט נאָר פרנסה — עס זענען געווען אפילו זייער רייכע יידן אין פוניעס מדינה, דאקעגן ביי פרויאים יוסל׳ס יידן איז די לאַגע געווען פון מקור אוים אַנדערש — בילדונג, פרייהייט — וויפל איר ווילט, נאָר פרנסה אַ פייג.

אַזוי פיל קבצנים, אביונים און סתם שיינע יידן און אַ גרייצער אין קעשענע, האָט איר אין דער גאַנצער רוסישער אימפּעריע נישט געטראָפן, דאָס האָט שלמה דערפאַרן נאָך אַ באַקאַנטשאַפט צווישן אים און דעם שטאַט־משכיל מענדעלע האמער.

וואָס האָבן מיר, האָט ווייטער מענדעלע געטענהט פון אונדזערע שניידערישע און שוסטערישע „דוקטורימלעך", אָדער פון אונדזערע באַלעגולישע שטריימלעך און זיידענע קאַפּאָטעס, אַז פאַר אַ עסטריכישן גרייצער בייסן מיר זיך אָפּ די פינגער.

שלמה האָט זיך אָבער טראָצדעם לאַנגזאַם אַקלימאַטיזירט אין דער פאַר אים פרעמדער וועלט, ער האָט זיך ביי ר׳ יקותיאל איינבינדער, אַ ייד מיט אַ שוואַרצער לאַנגער באָרד, שוואַרצע געקרייזלטע פיאות, אַ ייד אַ חסיד און אַ גרויסער תלמיד חכם — געדונגען אַ קליין צימערל, און באַלד אַ טראַכט געטון מכח פרנסה.

אַ פוילער איז שלמה קיין מאָל נישט געווען, געטראַכט און געמאַכט.

דעם ערשטן מאַרקטאָג אינם שטעטל, וועלכער פלעגט זייט יאָרן פאָרקומען יעדען דינסטאָג, האָט שלמה אַ פּרוו געגעבען זיין מזל.

ער איז אַרויס אויפן טאַרג, געקויפט פלאַקס, חזיר־האָר, אייער, הינער און אַנדערע סחורות מיט וועלכע ער פלעגט נאָך אין זיין געבוירן שטעטל טאַמאַשאָוו האַנדלען.

גערעדט האָט שלמה אַ געזונטן פוליש, נישט ווי די היימישע גאַליצישע אויפקויפערס, וועלכע האָבן מיט די פויערן גערעדט האַלב דייטשמערש און האַלב פוליש.

די פויערן האָבן געוואָלט דווקא האַנדלען נאָר מיט ׳שלומקו׳, און שלמה האָט באמת מצליח געווען.

שלמה האָט באַלד נעבן ר׳ יקותיאלס הייזקע, ביי וועמען ער האָט געוווינט, אויפגעשטעלט אַ מאַגאַזין אין וועלכען ער האָט געהאַלטן זיינע אויפגעקויפטע סחורה.

די מיידלעך אינם שטעטל האָבן באַלד געוואָרפן אויף אים אַ אויג, ווייל אין שטאָט האָט מען געשמועסט, אַז שלמה איז געוואָרן אַ רייכער מאַן, אין דער אמתן האָט שלמה קיין צייט נישט געהאַט זיך אָפּצוגעבן מיט די שטעטישע מיידלעך.

זיינע געשעפטען האָבן אויסגעפילט זיין גאַנצע צייט, ביי טאָג פלעגט ער פאָרן אויף די יאַרידים אין די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, ביינאַכט האָט ער זיין סחורה סאָרטירט און פאַרקויפט.

ביי ר׳ יקותיאל איינבינדער האָט אויך געוווינט זיינע אַ שוועסטער, מירל האָט מען זי גערופן, זייער אַ צנועהדיק מיידל מיט אַלע מעלות, נאָר צוויי קלייניקייטן האָבן דעם מיידל געפעלט, אַ ביסל געלט און אַ ביסל מיידלשער חן.

די ווינונג פון ר׳ יקותיאל אין וועלכער עס האָט אויך געוווינט שלמה, איז באַשטאַנען פון דריי חדרים, וואָס איז אייגענטלעך נאָר איין חדר, אָבער צוטיילט אויף אַ קיך, אַ שלאָף־צימער, און אַ חדר.

אין קיך שלאָפט מירל, אין שלאָפצימער ר׳ יקותיאל, און אין חדר, בינדט איין ר׳ יקותיאל בייטאָג זיינע ספרים, און ביי נאַכט דינט עס פאַר אַ שלאָפאָרט פאַר שלמהן.

געוועגלעך — אין אַזאַ ענגער ווינונג אין וועלכע עס ווינען דריי דערוואַקסענע מענטשן, איז נישט מאַנגל אין לייכטע קאָנפליקטען.

שלמה האָט יעדן אינדערפרי איין איינציקע אַרבעט צו טון: ג י י ן, נישט קיין נפקה מינה ווהין, הויפטזאַך — זיך אָפּצוטראָגן פון חדר און דאָס וואָס שנעלער, בכדי מירל זאָל קענען פרייער אַרויסקריכן פון איר בעט, פרייער זיך צו באַוועגן אין שטוב, און נישט געשטערט צו זיין פון שלמהן.

די הויפּט־סיבה פאַר וואָס מירל גייט שטענדיק אַרום פאַרכמורעט איז, ווייל עס דרייט זיך אַרום אַ דריטער אין חדר, און דוקא אַ בחור, געזונט און פריש, אַ סוחר מיט אַלע מעלות — און דאַביי טראַכט זי זיך: גיי פרעג דעם רבש״ע אַ קשיא?

פאַרוואָס גאָטיניו, אין ווי לאַנג נאָך, וועט זי די בתולה מירל זיך מוזן נאָך אַזוי פּלאָגן, און אַליין שלאָפן אינעם חדר?

שלמה וועלענדיק אַרויסגיין פונם חדר, הערט ער ווי מירל שרייט פּלוצעם אים נאָך: זאָג יונגערמאַן — אויף וועלכער זייט ביזטו היינט אויפגעשטאַנען?

אויף דער רעכטער, אָדער גאָר אויף דער לינקער זייט?

אויף ביידע זייטען — שמייכלט ציניש שלמה.

אויף איינע נאָר — באַמערקט מירל זיך ווענדינדיק צו איר ברודער יקותיאל — אויף דער אויף וועלכער ער האָט זיך געלעגט, ברומלט צו מירל אונטער דער נאָז. כא..כא..כא.. שיסט אויס מיט אַ געלעכטער יקותיאל.

זאָג מיר טאַקע שלמה — אויף וועלכער זייט ביזטו היינט אויפגעשטאַנען?

שלמה וואַרפט אַ גיפטיקן בליק אויף מירלן.

דו פאַרשטעסט — זאָגט ער צו יקותיאלן?

די זאַך ווערט אַלע מאָל שווערער און קאָמפּליצירטער, עס קומען אַרויס קאָנפליקטן — צי מען וויל, צי מען וויל נישט.

דריי מענטשן ערוואַקסענע אין איין חדר?

דאַך מיין איך — פאַרטיידיקט יקותיאל ווי אַ סניגור שלמהן, און זאָגט צו מירל: מיר האַנדלען נישט ריכטיק לגבי שלמהן.

שלמה, זאָגט יקותיאל צי מירלן, איז אַן איינזאַמער מענטש, כמעט שוין אונזערער אַ אייגענער.

דאָס דווקא וואָס איך וויל נישט, ענטפערט שאַרף מירל.

עס טויג נישט זאָגט זי, אַז שלמה זאָל בלייבן אין דער משפחה.

דאָס איז שוין פשוט מעשה נאָר, דענקט זיך יקותיאל אין זיין האַרצן, איך ווייס באמת נישט מיט וואָס די נאַרישע גאַנדז האַלט זיך שטאָלץ?

אַזוי רעדט אַ מיידל, אַ פרוי וועלכע וואַרט אויף אַ מאַן? זאָגט יקותיאל פאַרביטערט שטיל אָבער קאַטעגאָריש, צו זיין שוועסטער.

באַלד ווערט מירל אַ ביסל טרוירק און ערנסט — און טוט אַ זאָג צו איר ברודער פּלוצים ווי איינער כאַפּט זיך אויף פונעם שלאָף.

דו מיינסט יקותיאל אַז איך האָב שלמהן ווייניקער ליב ווי דו?

הער וואָס איך וויל דיר זאָגן יקותיאל.

און דאָס איין פאַר אַלע מאָל — דאָס וואָס מיר האַלטן שלמהן אין שטוב, שטערט אים דאָס פּריוואַט לעבן, נעמט אַוועק פון אים דעם ווילן צו ווערן דאָס, וואָס ער מוז אין דאָרף ווערן און זיין, ער ווערט אַלע מאָל מער בחור, אין אַלץ מער האָט ער ליב די בחורשאַפט, דאָס — אַליין־זיין, און אַליין לעבן.

האָסט פאַרשטאַנען יקותיאל? פרעגט מירל.

יקותיאל איז מסכים מיט מירלן, ער גיט דאַביי אַ זיפץ און זאָגט: דאָס קען זיין.

מיר דאַרפן האַנדלען אַנדערש, רעדט דרייסט מירל.

מיר דאַרפן עס אים זאָגן אָפן — געבען אים זיין וועג, לאָזן אים גיין וווהין ער וויל.

נישט ווארטענדיק אויף יקותיאלס תשובה, טוט מירל זיך אַ ברום אונטער אַזוי ווי איינער פאַלט אַרוב פונעם בוידעם, — אין אפשר יקותיאל איז גלייכער אַז דו זאָלסט דיר זוכן אַן אַנדערע ווווינונג?

יקותיאל שמייכלט זיך אונטער, נאָר מירל גיט אַזאָג באַלד מיט אַ געוויסע ערנסטע מינע: מענער פאַרשטייען נישט די פרויען, זיי זענען צעטראָגענע בריאים.

שלמה איז זיך געגאַנגען זיינע וועגן, נישט קלערנדיק וועגן מירלן, ווייל — ערשטענס, זענען זיינע טעג פאַרנומען מיט ג י י ן אין די ארומיקע דערפער.

מאָנטיק בעגינען, איז שלמה געוועזן דער ערשטער אין דאָרף כאַטילוב, דינסטיק האָט ער אַ גאַנצן טאָג געהאַנדלט אויף דעם יאַריד אין ציעשינאָוו, אַ יעדען מיטוואָך האָט ער געהאַט צו טון ביי די פויערן אין דאָרף לובליניעץ, דאָנערשטיק און פרייטיק אין אַנדערע דערפער.

אין אַזוי זענען פאַרגאַנגען חדשים און יאָרן, מיט יעדן יאָר איז שלמה געוואַקסן אַ גרעסערער עושר, ביז אין אַ געוויסן זומערדיקן שבת צו מנחה, ווען שלמה צוזאַמען מיט די שטעטלשע עמך יידן האָבן זיך צוריק געקערט פון „יד חרוצים־שולכל" מיט אַ פולן אָנגעלערנטן בויך חומש מיט רשי — נאָכטראַכטנדיק בשעת־מעשה אין דעם געשעעניש פון „זמרי בן סולי", אין וואָס ער האָט געטון מיט דעם מיידל „כזבי בת צור" די טאָכטער פון אַ מדינישען פּרינץ, מיט וועלכע דער יידישער יונגערמאַן האָט אַן עבירה געטון, איז אים פּלעצלעך באַפאַלן אַ פחד און אַ אימה.

עס קען דוך אים אַליין אויך חס וחלילה טרעפן אַ מאָל אַזאַ פאַל, אַ מענטש איז דאָך נאָר אַ בשר ודם האָט ער זיך געטראַכט.

ווען חס וחלילה דער יצר הרע וועט אַ מאָל זיין שטאַרקער פון אים?

וואָס קען פון דעם אַרויסקומען?

נאָכמער, ער האָט זיך דערמאָנט אַז דעם פאַרגאַנגענעם ווינטער האָט ער דאָך מיט זיינע אייגענע אויערן געהערט, אין דעם זעלבן שולכל און פון דעם זעלבן ר׳ יאָסעלע מלמד אַ פרשה חומש, אין וועלכע גאָט ברוך הוא באַפעלט אדם הראשון אין זאָגט צו אים אַזוי צי זאָגען: „על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו, ודבק באשתו והיו לבשר אחד" און דו זאָלסט פאַרלאָזן דיין פאָטער און מוטער, זאָלסט זיך באַהעפטן מיט דיין פרוי אין ווערן איין פלייש.

נאָך זעלכע געדאַנקען האָט זיך שלמה אָפּגעגעבן אַ דין־וחשבון.

אפשר האָט ער זיך געטראַכט זענען די מיידלעך גערעכט? מען דאַרף הייסט עס, אַ טראַכט טון אַ ביסל חתונה צי האָבן.

געלט האָט ער זיך געטראַכט האָט ער גענוג, צו פאַרדינען און אויפצוהאַלטן אַ ווייב מיט קינדער איז ביי אים נישט פון די שווערע זאַכן.

אם שווערסטן האָט אויף אים געווירקט די דונקעלע שבת פאַרנאַכטן.

אַנדערע נעכט פון אַ גאַנצע וואָך — אפילו פרייטיק ביי נאַכט, האָבן זיך געברענט נאַפט קאַגיניקלעך אין די שטובן, און עס איז מער ווייניקער געוועזן לעכטיק אין די אויגן, נאָר די שבת פאַרנאַכטען דאָס הייסט, די שלוש סעודיתדיקע צייט האָט אויף אים געוואַרפן אַ מרה שחורה, אינעם גאַנצן שטעטל איז חושך מצרים, און אין דעם באַמבעגעסל, ווי מען האָט עס גערופן — אין וועלכן שלמה האָט געוווינט, איז געוועזן מחמת ענקשאַפט אין אָרימקייט טאָפּל פינצטער, דורכדעם איז שלמהן, בעזינדערס אין די דאָזיקע שלוש סעודיתדיקע אָוועגדעס, שווער געוועזן אויף זיין געמיט.

צוקומענדיק צי זיין בשותפותדיקער ווינונג, האָט ער זיך פון גרויס ערגער אַריינגעוואָרפן אין בעט, צומאַכנדיק די אויגן אין דער פינצטערער שטוב, זיך מאַכענדיק אַ סוחרישן חשבון — און אפשר צו צוויי וועט עס זיין לייכטער?

עס וועט אפילו קאָסטן עפּעס מער, אָבער וואָס קען מען מאַכן?

אפשר איז דער חומש דאָך גערעכט?

אַ בחור טאָר אין דאָרף נישט אַליין זיצן, אַ בחור מוז חתונה האָבן?

ליגנדיק פאַרטאָן אין זיינע געדאַנקען — האָט ער נישט באַמערקט ווי עמעצער האָט זיך שטיל אַריינגעשלייכט אין זיין צימערל אין וועלכן עס איז געוועזן פינצטער.

פּלוצעם פילט ער אַז עס קיצעלט אים אונטער דער נאָז.

איינמאָל און נאָך אַ מאָל.

נישט עפענענדיק זיינע אויגן, טוט ער זיך אַ וויש מיטן פינגער פון זיין רעכטער האַנט אונטער דער נאָז.

שלמה טראַכט ווייטער אין זיינע פּלענער: יאָ חתונה האָבן, נישט חתונה האָבן?

עס קיצעלט ווידער אונטער דער נאָז, ווידער אַ וויש — ווידער אַ טראַכט — און ווידער אַ קיצעל, און אַזוי גייט עס אַ שיינע פּאָר מינוט, ביז ענדלעך שלמה פּרוווט נאָך אַ מאָל, דאָס מאָל אָבער מיט דער גאַנצער האַנט אַ כאַפּ צי טון די מאוסע עקשנדיקע פליג אונטער זיין נאָז, ער דערפילט צו זיין איבעראַשונג, שטאָט אַ פליג, אַ דאַרע האַנט וועלכע ער האָט אַריינגעכאַפּט אין זיין האַנט.

אין דער ערשטער רגע האָט שלמה זיך אַ ביסל דערשראָקן, באַלד אָבער האָט ער דערזען אַז דאָס איז יקותיאלס האַנט.

ער האָט זיך באַרויקט און אַ פרעג געטון, יקותיאל? מען מעג שוין אפשר דאַוונען מעריב און אָנצינדן אַ ליכט? איך ווער פשוט דערשיקט פון דער פינצטערניש.

ניין שלמה, ענפערט יקותיאל — עס איז נאָך צייט אַ פירטל שעה.

שלמה, זאָגט יקותיאל ווייטער — איך וויל מיט דיר אַ שמועס געבן וועגן אַ וויכטיקן ענין, אין ווי דו ווייסט אַז אין די הייליקע ספרים שטעט געשריבן, אַז אין די צייט פון שלוש סעודות איז אַ שעת רחמים, און אַזוי ווי עס איז נאָך אַ פערטל שעה צייט, איז כדי דיך אַ פרעג צי טון מכח...

עס איז יקותיאלן שווער געווען אַרויסציבערענגען אויף די צונג וואָס ער האָט געהאַט אויף דער לונג.

שטאַט צי רעדן ריינע דבורים, האָט ער זיך פאַרהיקט, געשטאַמלט און סתם אין דער וועלט אַריין אַ פרעג געטון, וואָס זאָגסטו עפּעס שלמה צי דער מאוסע מעשה פון דעם יידישן יונגענמאַן מיט דעם מיידל כזבי בת צור די פּרינצעסן פון מדין?

שלמה איז ווי געזאָגט נישט געווען קיין טיפּש, ער האָט באַלד פאַרשטאַנען „וו טשום דיעלא" ווי מען פלעגט אין שלמהס היים צו געבן אַ זאָג, ער האָט באַלד פאַרשטאַנן אַז יקותיאל וויל מיט אים שמועסן איבער אַ ערנסטן ענין. כדי יקותיאלן לייכטער צי מאכן אויף זיין נשמה, טוט פלעצלעך שלמה אַ זאָג — נו יקותיאל, וועסט זיין צופרידן? איך בין מסכים צו ווערן מירלס חתן.

איך זאָג דיר דעם אמת יקותיאל זאָגט שלמה ווייטער, הערענדיק די מעשה אין חומש, וואָס מיט אַ מענטש קען אַלץ פּאַסירן, האָב איך מיך פשוט דערשראָקן.

אַלס פּראַקטישער מענטש פאַרשטיי איך, אַז אים מענטשליכן לעבן זענען פאַרהאַנען צוויי וועגן — אַ קרומער, אין וועלכן למשל עס איז געגאַנגען דער יונגערמאַן פינעם היינטיקן חומש, און אַ וועג אַ גלייכער — פשוט ווי אַלע גוטע און פרומע יידישע יונגעלייט גייען, מען ערקלערט זיך אַלס חתן־כלה, מען האָט חתונה נאָך דעם ווי מען האָט געשטעלט אַ חופה.

יקותיאל האָט שלמהן נישט געלאָזט ענדיקן, ער איז אויסגעבראָכן מיט אַ געפיל פון גרויס שמחה, און פינעם טיפן האַרץ אַ געשריי געטון: מ ז ל ט ו ב.

שלמה איז אין מירלן נישט געווען פאַרליבט, נאָר די מעשה פינעם חומש האָט אויף אים אַזוי שטאַרק משפּיע געווען, אַז ער האָט באַלד באַשטאַנען חתונה צי האָבן.

ווייל יקותיאל איז געווען דער ערשטער מיט דעם שדוך, האָט שלמה לאַנג נישט געקלערט, אין ווייל אונטערן שווערן איינדרוק פון דעם געשעהענעם, האָט ער תכף באַשטאַנען צי ווערן מירלס חתן.

צי מאָרגענס האָט אין דעם שטעטל ציעשינאָוו געקלונגען אויף אַלע גלעקער וועגן דעם שדוך צווישן מירלן און שלמהן.

שלמה האָט באַלד געקויפט אַ ליידיק פּלאַץ אין סאַמע רינג־פּלאַץ, און באַלד אויפגעבויט אַ גרויס געמויערט הויז.

✶

מיט דער צייט האָט מירל געבוירן צו שלמהן 5 זין און 2 טעכטער, אינצווישן אָבער איז שלמה געוואָרן אַלץ אַ גרעסערער עושר, מען האָט אים געמאַכט פאַר ראש־הקהל אינעם שטעטל.

די זין שלמהס, מיטן אויסנאַם פון יושע, זענען אַלע געווען געראָטן אין זייער פאָטער דאָס הייסט, פעסט געבויעט, מאַסיוו, עמך יידן, גוטע און פשוטע.

יושע דאקעגן איז געווען זייער אַן איידלער, געזעסן יומם ולילה געלערנט תורה, געלעזן אין דער פרייער צייט די ווינער צייטונג „נויע פרייע פּרעססע", געהאָלפן זיינע עלטערן אין זייערע געשעפטן וועלכע האָבן וואָס אַ מאָל מער פּראָספּיריט.

אַלע שלמהס קינדער זענען געווען איידעמעס און שנורן ביי פשוטע גבירשע באַלעבאַטים, יושע דאקעגן איז געווען אַן איידעם ביי ר' פלטיאל שווארצנבערג, אַ באַקאַנטער אין דער גאַנצער געגנט מיוחסדיקער תלמיד חכם און גרויסער חסיד, אָבער גלייכצייטיק אַ קליינער גביר.

די פרוי פון ר' יושע, פיגה רוחמה אַ באַרימטע שיינהייט, איידעלע נשמה מיט גוטע אַריסטאָקראַטישע מאַניערן און גוטן כאַראַקטער, האָט דורך איר זיך אַריינציהען אין הויז פון ר' שלמהן, אין דורך איר שטאָלצן פאַרהאַלטן און באַשיידענעם לעבן, ווי אַ מאַגנעט צוגעצויגן מענטשן פון אַלע שיכטן, אין דורך דעם און כמעט אין איר מזל, זענען די געשעפטן פו ר' שלמה זיך נאָך מער צוואַקסן.

שלמה האָט באַלד געקויפט די „פּראָפּינאַציע" דאָס הייסט, דעם אַליינפאַרקויף פון אַלע מינים אַלקאָהאָל אין דער גאַנצער געגענט, דאַצי האָט ער געהאַט דעם מאַגאַזין פון דעם אין גאַנץ עסטרייך באַרימטן „אַקאַצשימער" ביר, און אַ צולאַג — אַ שענק מיט דעם איינציקן מאָדערנעם גאַסטהויז, מיט ווענט מיט אויסגעהאַנגענע בילדער פון די משפחה פון ווינער קייזערליכן הויף.

ר' שלמה האָט זיין געראַטענעם זון יושע, מיט זיינע נאָך מער געראַטענע שנור רוחמה, געהאַלטן ביי זיך אין הויז, ער האָט פון זיי געשעפּט פולע עמערס נחת.

פון צייט צו צייט, פלעגט דער פאָטער פון רוחמה ר' פלטיאל, דער שיינער מחותן פון ר' שלמהן, באַזוכן זיין טאָכטער און איידעם.

גייענדיק מיט דעם מחותן ר' פלטיאל אין גאַס, האָט שלמה זיך געפילט שטאַרק בכבוד און גלייכצייטיק פאַרגעשטעלט זיין מחותן פאַר יעדן וועמען ער האָט געטראָפן אין גאַס — דאָס איז ר' פלטיאל שווארצענבערג, דער גרויסער מיוחס און גרויסער תלמיד־חכם — מיין מחותן. שלמה איז אין דעם מאָמענט ממש אַריינגעפאַלען אין אַ אַזוי גערופענע „מ אַ נ י א ג ר אַ נ ד י אָ ז אַ".

אינצווישן זענען פאַרגאַנגען יאָרען.

געוווינט האָט יושע מיט זיינע פרוי רוחמה אויפן שטאָק פון דעם גרויסן הויז אין סאַמע רינגפּלאַץ, וועלכעס ר' שלמה האָט אויפגעבויעט.

זייער ווינונג איז באַשטאַנען פון אַ צימער מיט שווערע מאַסיווע שרענק, אַ גרויסער טיש אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אַ שווערער נאַפּט־לאָמפּ מיט אַ גרויסע קוגעל ארום, אַ שאַפע מיט הייליקע ספרים, מיט וועלכע יושע האָט זיך יעדן פרימאָרגן באַנוצט, אַ גרויסער מאַסיווער אויוון פון ווייסע קאַפּלעס, אין דער זייט

אַ לאָקאַלער פּרימיטיווער טעלעפאָן וועלכער האָט פאַרבונדן אַלע צימערן פון ר׳ שלמהס הויז.

נעבן זייער חדר איז געוועזן די קוך וועלכע האָט באַדינט דאָס גאַנצע הויז־געזינד, אין אויך איז דאָרט געקאָכט און געבאַקן געוואָרן פאַר געסט — סוחרים, וועלכע האָבן געוווינט אין שלמהס האָטעל.

די ווענט פון דער גרויסער קוך זענען באַהאַנגען געוועזן מיט פאַרשידענע מעשענע און קופּערנע כלים, וועלכע ציגיינערס פלעגן ביי שלמהן פאַרקויפן אָדער פאַרבייטן פאַר אַ גלעזל משקה.

אין די קוך איז געוועזן אַ „אויפצוג" וועלכער האָט צו דעם גרויסן עסזאַל וועלכער איז באַקאַנט געוועזן אין דער גאַנצער געגענט מיט זיין נאָמען די „גרויסע שטוב", אַראָפּגעשיקט די געקאָכטע מאַכלים פאַר די געסט.

דער זאַל האָט אויך געדינט פאַר קהלשע אסיפות, פּאָליטישע פאַרזאַמלונגען, אויך איז דער זאַל, דאָס איינציקע אָרט אין וועלכן די לעמבערגער טעאַטער־לייט פלעגן אויפפירן זייער „חינקע־פּינקע" אָדער אַ „מויד אַ פלאַם", מיט וועלכע זיי פלעגן כמעט יעדער יאָר באַשענקען דעם שטעטל.

די משרתים און קעלנערס, וועלכע האָבן געאַרבייט אין אונטערשטן שטאָק, האָבן די אויסגעלערטע כלים, ווידער דורך דעם זעלבן „אויפצוג" אַרויפטראַנספּאָרטירט צום רייניקן.

צווישן די פילע צימערן אויפן שטאָק, איז געוועזן אין אַ זייט ווייט אָפּגעלעגען אַ קליין רעזערוועט צימערל, וועלכעס איז געוועזן באַקאַנט אונטערן נאָמען, מיט אַ סעקסועלן אונטערשלאַק „חתונה צימער", אָדער ווי ר׳ שלמהס דערוואַקסענע אייניקלעך פלעגן עס צו רופן דאָס „יחוד־חדרל".

דאָס צימערל האָט געדינט פאַר ר׳ שלמהס קינדער און אייניקלעך, אַלס ערשטע נאַכטצימער נאָך דער חופה, וועלכע פלעגט פאָרקומען אין דער גרויסער שטוב.

אַלע צימערן אין הויז זענען געוועזן פאַרבונדן דורך אַן אייגענע איינגע־ריכטעטע וואַסערלייטונג, דאָס וואַסער אין די רערן איז געקומען פון אַ ריזיק גרויס פאַס וועלכעס איז געשטאַנען אויפן העכסטן אָרט פינעם הויז, דאָס פאַס פלעגט יעדן פרימאָרגן אָנגעפילט ווערן דורך אברהם וואַסערטרעגער, וועלכער פלעגט אויף זיינע דאַרע אַקסלען שלעפּן מיט זיינע „נאָשעס" דאָס וואַסער פון דעם גרויסן ברונעם, וועלכער האָט זיך געפונען אין סאַמע רינגפּלאַץ פון דער שטאָט.

ר׳ שלמהן איז שטאַרק געפעלן, פאַרבייפורנדיק דורך דער גרויסער שטאָט פ ר אַ ג, ביי זיין צוריקער פון דעם באַקאַנטן קאַרלסבאַד, וווהין ער פלעגט יעדעס יאָר, מעשה גביר — פורן זיך כלומרשט היילן, די גאַזלאָמפּן — וועלכע האָבן באַלייכטעט די דאָרטיקע האָטעלן.

נישט פיל טראַכטנעדיק, געקויפט אַ פּאָרציע זאַלכע לאָמפּן פאַר זיין אייגינעם האָטעל.

די נייע לאָמפּן האָבן באמת געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אינעם שטעטל, עס איז לעכטיק ביי ר׳ שלמהן אין הויז ווי פון דער זון אין אַ תמוזדיקן טאָג, פלעגן די

שטעטישע צווישן זיך שמועסן, מען איז פון דער גאַנצער פּראָווינץ געקומען קוקן אויף דעם גרויסן וווּנדער.

ר׳ שלמהס הויזגעזינד איז דערווייל געוואַקסן אין דער לענג און אין דער ברייט, מיט יעדן יאָר האָט זיך זיין משפחה מער פאַרשפּרייט, זין, טעכטער, איידעמעס, שנורן און צענליקער אייניקלעך פון ביידע געשלעכטער, אַלעס מיט אַלעמען האָט געלעבט אין זכות פון זייער גבירשן טאַטן-זיידן.

אַזוי ווי די הצלחה איז שלמהן נאָכגעלאָפן ביי אַלע זיינע טועכצן, ער פלעגט זיך צניעדיק באַרימען — אַז וואָס זיין האַנט באַרירט — ווערט דערפון גאָלד, אַזוי — מעשה שטן, האָט זיך דער מלאך פון הצלחה דערווייטערט פון זיינע זין און איידעמעס.

כמעט יאָר איין יאָר אויס, פלעגט ר׳ שלמה מוזן באַצאָלן פאַר די וועקסעלעך פון זיינע זין און איידעמעס.

ער האָט דאָס געמוזט טון, האָט ער זיך אַ מאָל פאַר זיין אַלטן באַקאַנטן אין יעצטיקן חבר ר׳ גדליה שרייבער אויסגערעדט זיין האַרץ.

ערשטנס האָט ער געטענהט, עס פּאַסט פשוט נישט פאַר אַזאַ שיינעם ייד און אַ גביר דערצי, אַז מען זאָל אויף אים טייטלען מיט די פינגער, אַז זיין זון בערעלע, אָדער זיין איידעם ר׳ לוזער, וועלכער איז געוועזן אַ זון פון ר׳ פנחס, דער געוועזענער ראש-הקהל פון זיין געוועזענעם רוסישן שטעטל, דער וועלכער האָט באַפוילן די כאַפּערס, און אויך שלמהן אַריינגעשטעלט אין דער רשימה פון פּאַניעס זעלנער — האָבן אָנגעזעצט.

עס איז פאַר אים געוועזן אַ בושה, אַז מען זאָל זיינע קינדער נאָכשרייען, — פּלייטיניק אָדער אונזעצער.

פאַר דעם געדאַנק אַליין, האָט ער גרוים פחד געהאַט — מען מוז דאָס אויך פאַרשטיין.

אין „קירים-לאַנד״, איז אַ פּלייטיניק נישט געוועזן פון די מיוחיסדיקע באַלעבאָסלעך, ווי אין פּאַניעס מדינה איז געוועזן דער פאַל, דאָרטן ביי פּאַניען האָט שלמה געזאָגט, איז געוועזן אַ באַנקראָט, געגוי ווי ציינווייטיק, אַז מען רייסט אַרויס דעם ווייטיקליכן צאָן ווערט לייכטער אויף די נשמה, דער קראַנקער ווערט געהיילט, ביי „קירן״ פלעגן די יינגלעך אַזאַ פּלייטיניק, אָדער ווי מען האָט אַזאַ איינעם גערופן אויף גאַליציש לשון „ב אַ נ ק ר אָ ט י ר ט ע ר״ די יאָרן דערגיין.

אויף שריט און טריט פלעגן חברה קליינוואַרג נאָכשרייען אָט איז דער „באַנקראָטירטער״, זיי פלעגן אַזאַ אומגליקליכן אַזוי לאַנג באַאַרבעטן, ביז ער האָט עוקר געוועזן פונעם שטעטל, אין די ווייב איז פאַרבליבן אַן עגונה אויף אייביגע יאָרן, אָדער זיי האָבן אים פשוט משוגע געמאַכט און מען האָט געמוזט אים אַריינגעבן אין די לעמבערגער אַזוי גערופענע „פּיאַרען״, דאָס איז דאָס באַקאַנטע גרויסע משוגעים-שפּיטאָל, פון וועלכן מען איז כמעט נישט אַרויס מער קיין לעבעדיקער.

איז די דאָזיקע „פיארען" פלעגן זיך אַרום דרעהען אַ דרייסיק־פערציק „קיסר פראַנץ־יוספס" און אַ גרויסע צאָל „רוטשילדס".

די אַלע קראַנקע מענטשן, פלעגן אַזוי געהיילט ווערן, אַז זיי האָבן מער די שיין פון גאָטס וועלט נישט דערלעבט צו זעען, אויסער דעם, האָט ר' שלמה געזאָגט צו זיין חבר, אייגענטלעך — זענען דאָך זייערע הייזער, מיינע — זייער סחורה פאַר מיין געלט, וועלכעס זיי קוועטשן פון מיר ארויס, צי איך וויל צי איך וויל נישט.

אַז איך גיב נישט מיט גוטן, מוז איך זיי געבן מיט בייזן, זיי מאַכן מיר שקאַנדאַלען, און נישט איין מאָל האָט מיר מיין טאָכטער בילה רחל, שוין אויסגעהאַקט די שויבן.

וועלכער פון זיי דאַרף באַצאָלן אַ וועקסאַלע — קומט צו מיר — טאַטע צאָל.

איז דאָך גלייכער זאָגט שלמה, אַז איך צאָל מיט גוטן, און שקאַנדאַלן — און שאַ שטיל.

אַזוי זענען ביי ר' שלמהן פאַרגאַנגען יאָרן אין פריידן און ליידן, מער פריידן ווי ליידן.

יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק, אַ שמחהלע — היינט א ברית ביי אַ ניי געבוירן אייניקל, מאָרגן תנאים, איבערמאָרגן א בר מצווה, און באַלד האָבן זיך אָנגערוקט חתונות פון זיינע זינס און טעכטערס קינדער, אין אויך פאַרזעסענע בתולות פון דער משפחה.

ר' שלמהס גרויסע שטוב איז פאַרנומען געוועזן אפטערס מיט שמחות וועלכע זיינע קינדער האָבן געפּראָוועט, נאַטירלעך — אויפן חשבון פון זייער פאָטער, אפילו זיינע אייניקלעך האָבן פאַרשטאַנען ווי אַזוי פון זייער זיידן ארויסצובאַקומען מתנות.

אַז ר' שלמה איז סוף יעדן זומער צוריק געקומען פון קאַרלסבאַד, האָט ער מיט זיך מיטגעבערענגט אַ גרויסן קאַסטן מיט פאַרשידענע מתנות, פאַר די פרויען זייד אויף קליידער, פאַר די מענער זייד אויף קאַפטאַנעס, און אויך הויכע פּלוש־פילצענע „היקעלס" קאַפּעלושן, פאַר די אייניקלעך אַ קאַרלסבאַדער האָלצענע „פּעני" מיט א פאַרגרעסערן גלאָז אין דער מיט, אין וועלכן מען האָט געקוקט מיט איין אויג כדי צו זעען בילדער פון דער שטאָט קאַרלסבאַד.

באַזונדערע ווערטפולע מתנות האָט ער געבערענגט פאַר זיין שיינע מיוחסדיקע שנור פיגה רוחמה, אָדער ווי מען האָט זי אין שטעטל גערופן „רוחמיטשי שלומל'ס", און פאַר איר עלסטן זון חיימטשי.

פון אַלע זיינע אייניקלעך, האָט שלמה דעם גרעסטן נחת געהאַט פון צוויי, פון דעם מיטעלסטן זון פון זיין איידעם ר' לאַזער, חייזיקל.

ר' שלמה האָט צו דעם בחורל געהאַט אַן עקסטרע סענטימענט, ערשטענס — ווייל ער חייזיקל, איז געוועזן אויך דאָס אייניקל פון זיין געוועזענעם ראש־הקהל און יעצטיקן מחותן, דער עיקר אָבער האָט ער געשעפּט נחת פון חייזיקל, ווייל ער איז געוועזן אַן אויסנאַם פון כמעט אַלע זיינע אייניקלעך.

חייזיקל איז געוועזן אַ ווויל־לערנער, און אַ בחור אויף וועלכן מען האָט געזאָגט אַז ער איז „תורה און סחורה מיט געפּוצטע שיכעלעך", אַ בעקאַנט גאַליצישער פאַרגלייך פאַר נגידיש, חסידיש און ווויללערנערשע בחורימלעך.

אויך דאָס אייניקל חיימטשי, דער זון פון רוחמה, איז געווען אַ לערנער און אַ חסידיש מאָדערן בחורל.

חיימטשי איז געווען אריין געראָטן אין גאַנצן אין זיין מוטער, קערפּערלעך שיין געוואַקסן, בלאָנדע זיידענע הערעלעך מיט צוויי, ווי שטערן פונעם הימל אַרויסשיינענדיקע בלויע אייגעלעך, אַ פּנימל פון ווייסן אלאבאסטער פון וועלכן עס האָבן זיך אַרומגעבאָמבלט צוויי קורצע געקרייזלטע בלאָנדע פּיאַלעך.

דער זיידע ר׳ שלמה איז פון די צוויי אייניקלעך געוואָרן מיט יעדן טאָג ברייטער ווי לענגער, ער האָט פון זיי געהאַט פולע קעשענעס מיט נחת.

צווישן זיך האָבן די צוויי בחורימלעך גוט געלעבט, אָבער טיף אין האַרצן האָט געוואָלט תמיד, איינער דעם צווייטן איבערשטייגן.

אַן אמתדיקע קנאה פון תלמידי חכמים.

אַז חייזיקל האָט צורעכט געמאַכט אין משך פון פיר וואָכן די מסכת „מועד קטן״, האָט זיך חיימטשי דאמיט שטארק איבערגענומען, און פּאַרטיק געמאַכט די גרעסערע מסכת „חגיגה״, אין משך פון נאָר דריי וואָכן.

אַז חייזיקל האָט פאַר די שטעטלדיקע יונגעלייט — תלמידי חכמים, ר׳ שיעלע פרנקל, ר׳ מיכלע האלבערשטאַם, ר׳ דוד דילער און אַנדערע, געזאָגט אַ פילפול און צוזאַמענגעפירט מזרח מיט מערב, האָט זיך חיימטשע אַזוי שטאַרק איבערגענומען, אַז ער איז אָפּגעזעסן עטלעכע דאָנערשטיקע נעכט, און געקנעלט אין פאַרשידענע גמראס מיט די תוספותן, מהר״ם און מהרש״א, ביז ער האָט געזאָגט אַ פשטל, צוזאַמענפירנדיק מזרח מיט מערב, און אַלס צולאָג דרום מיט צפון.

ווען חיימטשי איז געוואָרן אַ בר מצווה, האָבן זיך צו דער גרויסער סעודה פאַרזאַמלט אַלע שיינע יידן פונעם שטעטל.

חיימטשים צווייטער זיידע ר׳ פלטיאל שוואַרצענבערג, איז צו דער שמחה געקומען מיט אַ ג אַ נ ץ רעגימענט קרובים, זיידענע יונגעלייטלעך מיט שאַרפע חסידישע מוחות, די עלטערע קרובים מיט נישקשרדיקע בייכלעך, אויף זייער גאונישע קעפּ, פוטערנע ספּאַדיקעס מיט אַרויס געשטאַרצטע יאַרמולקעס.

דער בר־מצווה־בחור, באהאנגען ווי גרויס ער איז געווען, מיט גאָלדענע זייגערלעך, בראַנזעלעטען און סתם גאָלדענע תכשיטים, האָט געהאַלטן אַ שאַרפע דרשה, ביידע זיידעס פירן צווישן זיך אַ שאַרפן שמועס, זיין פאָטער ר׳ יושע און זיין מוטער רוחמה האָבן געקוועלט פול נחת פון זייער געראַטענעם תכשיט.

דער רב פונעם שטעטל הרב ר׳ ישכר דב, אַ גרויסער תלמיד חכם און דערצו אַ באַקאַנטער ״ר ב י״ פון טויזענטער חסידים, וועלכער פלעגט קיין מאָל נישט גיין צו זיינע באַלעבאַטים אויף זייערע שמחות, האָט דאָ ביי חיימטשין געמאַכט אַן אויסנאַם.

דער רבי בכבודו, מיט זיין גאַנצער סוויטע גבאים, חסידים געקומען צו דער בר־מצווה סעודה פון דעם קליינעם חיימטשי.

הערענדיק די שאַרפע דרשה פון חיימן, האָט דער רב, אַזוי איז געווען דער מנהג, כדי עס זאָל נישט שולט זיין אַן עין הרע, דווקא זיך מיט דעם קליינעם מפּלפל געווען, און דווקא געוואָלט אים פּאַקן ביי אַ טעות.

חיימטשי האָט אָבער אויף זיך געהאַט אַ גוט און דאָס אמתדיקע גמרא קעפּל, ער האָט זיך געדרייט ווי אַ פישל אין וואַסער, און זיך אַרויסגעדרייט פון דעם גרויסן פּלאָנטער אין וועלכן דער גרויסער בכבודיקער רב, האָט אים געוואָלט איינפּלאָנטערן.

אַזוי האָט זיך געלעבט, גימערט און געפּרוכפּערט ר׳ שלמהס הויזגעזינד אין נחת און פריידן, ביז גאָט האָט געמאַכט אַ מלחמה, און צעטריבן זיין פאָלק ישראל אויף אַלע פיר עקן אין דער וועלט.

אין דער באַסניש-הערצעגאָווינישער שטאָט סאַראַיעוואָ, איז אין אַ שיינעם יולי-טאָג פונעם יאָר 1914, דורך דעם סערבישן סטודענט פּרינציפּ, דערשאָסן געוואָרן דער עסטרייכישער טראָנפאָלגער פערדינאַנד.

דער שאָס אין סאַראַיעוואָ האָט דערשיטערט דאָס לעבן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דער עסטרייכיש-אונגאַרישער מאָנאַרכיע.

זייט דעם יאָר 1866, דאָס יאָר פונעם קריג צווישן עסטרייך-אונגאַרן פון איין זייט, און איטאַליע—דייטשלאַנד פון דער קעגנערישע זייט, זענען פאַרגאַנגען אַכט און פערציק שלום-יאָרן.

אין משך פון די דאָזיקע יאָרן, האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג אין דער עסטרייכישער מדינה אונטער דער הערשאַפט פון דעם פאַנאַטיש קלעריקאַלן, אָבער גוטען קיסר פראַנץ יוסף, זייער רויק געלעבט און זיך שטאַרק עמאַנציפּירט.

ביז צו דעם טראַגישן שאָס אין סאַראַיעוואָ, האָט געהערשט אין דער דאָזיקער מדינה פאַר די יידישע באַפעלקערונג אַ פאַקטישע און אַ פּוסיטיווע גלייכבארעכטיקונג, און ווען עס איז אינעם טאָג פונעם 28 יולי 1914, פאַרעפנט-לעכט געוואָרן דורך דעם קיסר, דער אַזוי גערופענער „מאַניפעסט״ אַן מיינע פעלקער, האָבן די יידען אין גאַליציען, לייענענדיק דעם דאָזיקן „מאַניפעסט״, פאַרגאָסן טייכן טרערן, נישט חלילה וואָס עס האָט דעם לאַנד געדראָט אַ קריג מיט זיינע נישט פאַראויסגעזעענע טרויריקע פאָלגען, נאָר פשוט — מחמת רחמנות אויף זייער אַלטן קיסר פראַנץ-יוסף, וועלכער איז געצוואונגען אויף זיינע אַלטע יאָרן, זיך צו ענגאַזשירן און צי פירן אַ קריג.

דער פאַטריוטיזם פון די יידן האָט זיך יעדן טאָג געשטאַרקט, יונג און אַלט זענען געלאָפן אין די מאָביליזירונג-שטעלעס, זיך צושטעלן צו דעם קריגסדינסט.

ר׳ שלמה איז שוין דאמאלס געווען אויפן עולם-אמת, אויך זיין זון ר׳ יושע האָט שוין נישט געלעבט, די געשעפטן אָבער, איבערהויפּט — דעם שענק און

האָטעל, זענען ווייטערגעפירט געוואָרן דורך זיין שנור רוחמה, מיט דער מיטהילף פון איר זונעלע חיימטשי, וועלכער איז שוין געווען אַ דערוואַקסן פּירצניעריק בחורל.

באַלד אין די ערשטע טעג פונעם קריג, האָבן זיך אַ לאָז געטון דורך דעם שטעטל ציעשינאָוו, מיליטער פון פאַרשידענע מינים און פון אַלע עסטרייכישע פעלקער וועלכע האָבן געלעבט אויף דער עסטרייכישע־אונגאַרישע טעריטאָריע.

דאָס שטעטל איז געווען אַ גרענעץ אָרט און טאַקע נישט ווייט פון דעם שטעטל איז געווען דער עסטרייכיש־רוסישער „פראָנט".

עס האָט געהאַלטן אין אונאויפהעריקן מאַרשירן מיליטער — טאָג און נאַכט. באַלד האָט מען געזעען ריקן אינפאַנטערי, נאָך זיי — אַרטילירי באַגלייט פון די באַרימטע עסטרייכישע אַריסטוקראַטישע קאַוואַלערי, אין וועלכע כמעט אַלע אָפיצירן זענען געווען פּרינצן, גראַפן, באַראָנען און אַזוי ווייטער.

אינעם דריטן טאָג נאָך דעם אויסברוך פונעם קריג, איז אין דעם שטעטל אָנגעקומען אויף דעם וועג צו דעם פראָנט, אַ גאַנצע בריגאַדע פון באַריטענע דראַגונער מיט זייערע גאָלדענע באַשלעגן אויף זייערע אויסגעפּוצטע מונדירן, און מיט פעדערן אין זייערע „צשאַקעס".

די דאָזיק דראַגונער האָבן זיך צעלייגט אויסצורוען, אויף דעם גרויסן רינג־פּלאַץ פונעם שטעטל, דאַקעגן די אָפיצירן האָבן זיך איינקוואַרטירט אין די פיינע יידישע הייזער.

אין פיגה רוחמהס הויז האָבן זיך איינקוואַרטירט צוויי אָפיצירן, איינער איז געווען אַן אייניקל פון קיסר פראַנץ יוסף, מיט זיין הויכן נאָמען און טיטל, אויבערלויטנאַנט פּרינץ פאָן ווינדישגרעץ, און דער חבר זיינער אַ ייד פון ווין מיט זיין אויך אַריסטוקראַטישן נאָמען, לויטנאַנט באַראָן פאָן ראָטשילד.

די צוויי יונגע אָפיצירן זענען געווען כלומרשט חברים, יעדענפאַלס האָט עס אַזוי אויסגעזען לפנים, אָבער וואָס עס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין טיפן האַרץ ביים קאַטולישן פּרינץ בנוגע די כלומרשטע חברשאַפט צו דעם יידישן באַראָן, איז געבליבן זיין אייגענער סוד וועלכען ער האָט זיך אַ פּאָר טעג שפּעטער דורך אַ געטראָפענע רוסישע קויל, מיט געגומען אין קבר.

פון אַ צופעליק אונטערגעהערטן שמועס אין פאָרם פון אַ דיאַלאָג צווישן די צוויי אָפיצירן, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער קעגנוואַרט פון דעם יידישן קעלנער פון רוחמים האָטעל — וועלכער האָט די צוויי אָפיצירן באַדינט, קען מען זיך מאַכן אַ בילד און פאַרשטיין, וויאַזוי די אמתדיקע קאָלעגיאַלע חברשאַפט צווישן די צוויי אַריסטוקראַטן האָט אויסגעזען.

דער פּרינץ: היינט איז זונטאָג, היינט גייען מיר אין קירכע, ריכטיק?

דער באַראָן: איך נישט.

דער פּרינץ: אהא — יודע.

דער באַראָן: איך בין שטאָלץ צו זיין אַ יודע.

דער פּרינץ : איך וואָלט נישט אַזוי שטאָלץ געווען צו זיין אַ יודע.

דער באַראָן : איך בין נישט זיכער, אַז אויך אין דיר פליסט יידיש בלוט.

דער פּרינץ : גאָט באַהיט — איך בין אַ ריינער אַריער.

דער באַראָן : כמעט אַלע אַרישע אירופּעער שטאַמען פון יידען.

דער פּרינץ : דאָס איז איבערטריבן.

דער באַראָן : אויך אייער גאָט, אין וועלכנס נאָמען איר באַליידיקט אונדז, שטאַמט פון יידן.

פּלוצעם אין מיטן שמועס, באַמערקט ראָטשילד אַז איינער פון זיינע שטיוול איז צעריסן, ער בעט דעם קעלנער, דעם צעריסענעם שטיוול גלייך צו געבן צי אַ שוסטער צו פאַרעכטן, ער ווינטשט זיך אָבער אַז דער שוסטער זאָל אים דעם פאַראַכטענעם שטיוול אַליין צוריק ברענגען, ווייל ער וויל זעען, מיינט ער — מיט זיינע אייגענע אויגן, ווי עס זעט אויס אַ יידישער שוסטער פון אַ קליין גאַליציש שטעטעלע.

עס איז נישט פאַרגאַנגען אַ שעה צייט, און ר׳ דוד שוסטער האָט דעם פאַראַכטענעם שטיוול אַליין צוריקגעבראַכט.

ראָטשילד האָט זיך שטאַרק פאַרוואַנדערט אויף דעם שוסטער, אין דעם אמת געזאָגט, איז געווען זיך אויף וואָס צו פאַרוואַנדערן.

ר׳ דוד שוסטער איז נישט געווען סתם זיך אַ שוסטערל, ער איז געווען אַ „שוסטער אויך״, אָבער דער עיקר איז ער געווען אַ ייד אַ שיינער, מיט אַ ברייטע באָרד, אין דערצו אַ חסיד און אַ שטיקל לערנער.

נישט קוקענדיק אויף זיין שוסטערישן פאַך, פלעגן די שיינע באַלעבאַטים אים טון אַ טובה, זיך נישט האַלטען אין דיסטאַנס פון אים ווי זיי האָבן זיך געווענטליך פאַרהאַלטן קעגן אַנדערע באַלעמלאָכעס, און בעיקר קעגן שוסטערס.

דער באַראָן ראָטשילד, האַלטנדיק דעם שטיוול אין דער האַנט, האָט נישט געוואַסט אויף וועלכן פריער זיך צו וואַנדערן, צי אויף דער גוטער און ריינער אַרבייט, צי אויף דעם ווי ער האָט זיך געטראַכט — ראַבאָנישן שוסטער.

ער האָט געהערט, אַז אין גאָר אַלטע צייטן, איז געווען ביי יידן אויך אַזאַ מין שוסטער, מען האָט אים גערופן ר׳ יוחנן הסנדלר, איז ער דורך דעם געווען גליקלעך, אַז ער האָט די זכיה מיט אייגענע אויגן צו זעען דאָס אָפּבילד פון דעם אַלטן שוסטער ר׳ יוחנן.

פאַר גרויס באַגייסטערונג, האָט ראָטשילד אַרויסגעצויגן פון זיין בריוטאַש אַ באַנקנאָט פון פופציק קראָנען, דערלאַנגענדיק ר׳ דודן פאַר זיין אַרבעט.

ר׳ דוד האָט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן געזען אַזאַ גרויסע מטבע, פאַר וועלכער מען האָט דאַמאָלסט געקענט קויפן אַ קליין הויז.

אַרויסגייענדיק פון ראָטשילדס חדר מיט דעם באַנקנאָט אין דער האַנט, האָט ר׳ דוד נישט געוווּסט פאַר וועלכן פריער גאָט צי דאַנקען, צי פאַר דער זכיה

פאַר וועלכע ער איז געווען מיט דעם לעגענדאַרישן ראַטשילד אַזוי נאָענט און אין איין שטוב, צי גאָר פאַר דעם גרויסן גליק, פאַר די פופציק קראַנען וועלכע ער האָט פון דעם באַראָן באַקומען.

באַלד האָט דאָס גאַנצע שטעטל געקלונגען און געגאַנגען כאַראַדאָם, דורך דעם דאָפּלטן נייעם ערשטענס, אַז ראַטשילד געפונט זיך ביי פיגה רוחמה אין הויז, און דער עיקר האָבן די יידעלעך שטאַרק מקנא געווען ר׳ דוד שוסטערס מזל.

פאַר ר׳ דודן אַליין, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז דער פופציקער נישט געווען שטאַרק מזלדיק, ווייל ערשטענס, האָט ער פּלעצלעך באַקומען אַ מענגע פריינד, און אַלע ווי איינער, אפילו די באַלעבאַטים וועלכע זיצן אין שול אויף דער מזרח וואַנט, זענען מיט איין מאָל געוואָרן ר׳ דודס גוטע ברידער.

יעדער האָט געזוכט ר׳ דודן אַ טובה צי טון, אַ גוטע עצה צי געבן, ווי אַזוי בתכלית צי פאַרווענדן די דאָזיקע ריזיקע סומע געלט.

ר׳ דוד אַ ייד נישט קיין שוטה, האָט זיך געטראַכט — גוט אַזוי.

זאָלן זיי אַלע מיך חנפּענען וויפיל זיי ווילן, אָבער „געלט״ פון מיר — פּאַוואַליע מיטן דישל.

ער האָט זיך מיט שווערע מי געמוזט יעדן טאָג, פון זיינע נייע פריינד דערווייטערן, שטילערהייט האָט ער צו וויסן געגעבן דעם שטאָטישן באַנקיר ר׳ שיע קיגלער, ער זאָל צו אים אָוונד אַריינקומען אין שטוב.

דעם שטר ד. ה. דעם פופציקער, האָט ער איבערגעגעבן ר׳ שיען, אין דערפאַר האָט ער באַקומען אַ שיין קליין רויט ביכעלע פון זיין באַנק.

ר׳ שיען איז דער פופציקער זייער גוט צו נוץ געקומען, ווייל עס האָט נישט לאַנג געדויערט, האָט זיך ״פאָניע״ אַריינגעריסן אין ״קירהס״ מדינה, און אַלע יידן זענען געלאָפן ווו די פיס האָבן זיי געטראָגן, איינער קיין פּראַג, דער צווייטער קיין בודאַפּעסט אָבער בעיקר האָבן זיך די גאַליצישע יידן געפילט נונט צו זייער ווין, און טאַקע דער גרעסטער טייל האָבן זיך אַ לאָז געגעבן קיין ווין.

ר׳ דוד האָט דאָס געלט מער פאַר זיינע אויגן נישט געזען, און עס איז אויך דאָס מאָל מקוים געוואָרן דאס באַקאַנטע פאָלקסווערטל ״ניע בילעש פּאַנעם איניע בענדשיעש פּאַנעם״.

אויך רוחמה מיט אירע קינדער זענען געלאָפן מיט שרעק פאַר ״פאָניעס״ קאָזאַקן.

דער עשאַלאָן וועלכער האָט געפירט קיין מערב, האָט אין אַ יעדן עסטרייכישן לאַנד אַראָפּגעזעצט אַ טייל ״פליכטלינגע״, אין בעמען, מערען, אונגאַרן, אָבער און נידערעסטרייך בורגענלאַנד, איבעראַל האָבן די געמיינדעס זייער העפלעך אויפגענומען די יידן.

אַ גרויסער טייל וועלכע האָבן געקענט באַווייזן אַז זיי באַזיצן גענוג קאַפּיטאַל, האָט מען אַריינגעלאָזט אין ווין.

רוחמה מיט אירע קינדער, און נאָך עטלעכע פאַמיליעס אָנקומענדיק אין מיטן דער נאַכט אויף דעם "נאָרדבאַנהאָף" אין ווין, זענען דורך די דאָרטיקע פּאָליציי מיט די בלישטשינע שפּיגל־בלעכענע "צשאַקעס" אויף זייערע קעפּ, און שנייוויסע הענטשקעס אויף זייערע הענט, העפלעך נישט אַראָפּגעלאָזט געוואָרן פון די וואַגאָנעס.

זיי, די פּאָליציי האָבן געהאַט אַ באַפעל דעם רעשט פליכטלינגע וועלכע האָבן זיך געפונען אין עשאַלאָן, אָפּצישיקן אין אַ שטאָט מיט דעם קאַמישן נאָמען "ה א צ ע ן".

פּלוצעם האָט זיך דערהערט אויף דעם וואַקזאַל אַ געוויין און אַ געשריי: מיר ווילן פאַרבלייבן אין ווין, נאָר אין ווין — נאָר אין ווין.

ניין — ניין, איר פאָרט קיין האַצען, נאָר נאָך האַצען האָבן די עלעגאַנטע ווינער פּאָליציי העפלעך אָבער שטרענג געענטפערט.

אינצווישן, איז געוואָרן אַ גרויסע סומאַטאָכע און פּאַניק.

די יידישע אַנטלאָפענע פון גאַליציען, האָבן אין די ערשטע צייט פונעם קריג, אין די אויגן פון די ווינער, אויסגעזען ווי אַ רחמנותדיקער אָפּגעברענטער קרוב, אמת טאַקע אַ ווייטער קרוב, אָבער דאָך אַ קרוב, האָט דורך דעם דער פּאָליציי פּרעזידענט פון ווין באַלד גרויס רחמנות באַקומען אויף די אַנטלאָפענע, אַרויסגעגעבן אַ נייעם באַפעל, אַז ווער פון זיי קען אויפווייזן אַז ער באַזיצט טויזנט קראָנען, מעג זיין אַפילו אַ באַנק־ביכל אויף דער אויביגער סומע געלט, זאָל אומגעשטערט אריינגעלאָזט ווערן קיין ווין.

רוחמין האָט קיין געלט נישט געפעלט, זי האָט זיך באַלד אַ כאַפּ געטון ביים בוזעס, אַרויסגעצויגן אַ פּעקל מיט עסטרייכישע טויזענטער קראָנען.

דאָס זעלבע האָט אויך באַוויזן צו טון דער שכן ר׳ משה הוניקסבערג, אגב אַ ייד אַ משכיל און אַ תלמיד חכם מיט זייער אַ חשובן פאַרנעם, און נאָך מער פאַרצווייגטער חשובער משפחה.

דער דאָזיקער ר׳ משה, איז טאַקע געוואָרן שפּעטער דער מחותן פון רוחמה, און שווער פון איר זונדעלע היימטשי.

די אַלע אַנדערע וועלכע האָבן נישט געהאַט אויפצווייזן אַזאַ סכום געלד, האָבן געמוזט זיך ווייטער שלעפּן ביז אין דעם באַקאַנטן מקום "ה א צ ע ן".

עס האָט נישט געהאָלפן קיין וויינען און בעטן. "נאָך האַצען — נאָך האַצען" האָט די פּאָליציי באַפוילן, אַ פייף פינעם צוג, און היידאַ קיין האַצען.

דער באַגריף "האַצען", איז אייביק פאַרבליבן ביי די גאַליצישע יידן, אַלס גלות־אָרט פאַר פאַרשיקטע.

נישט ווייניקער ווי ביי די רוסישע יידן דער נאָמען און באַגריף "ס י ב י ר" איז ביי די גאַליציאַנער דער נאָמען און באַגריף "ה א צ ע ן".

נאָך היינט הערט מען, בשעת אַ געקריגעריי צווישן גאַליצישע יידן, אַזאַ מין קללה, אוי טאַטע זיסער, "עך זאָל דעך שוין זעהען בקרוב אין האצען".

אריינקומענדיק ארום האלבער נאכט אין דער גרויסער שטאָט ווין, און נאָך אַ ביסל זיך אויסגלייכענדיק די מידע ביינער אין אַ חדרל פון ד׳ אויף ד׳, זענען געלעגן אויסגעלייגט ווי געפּרעסטע הערינג אין אַ פאַס, רוחמים פאַמיליע און ר׳ משה האָניקסבערגס נאָך גרעסערע פאַמיליע, צוזאַמען אַ צוויי טיין מענער, ווייבער אין קינדער, אַזוי איז מען געלעגן אין געהאַקטע צרות.

אַ פרעמדער קאָפּ אויף אַ פרעמדן בויך, אַ קלומפּן האָר פון אַ דערוואַקסן מיידל אין די האַנט פון דערוואַקסענעם בחור איר ליגענדיקן שכן.

דערווייל האָט גאָט געהאָלפן, און עס איז געוואָרן טאָג.

דער ערשטער געדאַנק איז געוועזן צו דינגען אַ ווינונג. עס איז די צוויי פאַמיליעס באַלד געלונגען טאַקע צו דינגען אַ גרויסע ווינונג אין דעם אין ווין גוט באַקאַנטן יידישן צווייטן בעצירק "לעאָפּאָלדשטאַט".

רוחמה מיט איר קומענדיקער מחותנתטע מאַטיל, האָבן זיך באַלד אַרויסגעלאָזט אין די ווינער גאַסן, כדי צי קויפן פאַרשידענע נעטיקע צו דער נייער באַלעבאַטישקייט כלים, מעבל און אַנדערע זאַכן פאַר דער נייער ווירטשאַפט.

צוריקקערנדיק זיך צו דער נייער היים, האָבן די צוויי ווייבער אינצווישן פאַרגעסן דעם אַדרעס פון זייער ווינער ווינונג, בלאָנדזשנדיק אויף די ווינער גאַסן האָבן זיי זיך געווענדעט צו אַ פּאָליציימאַן וועלכער איז גראַדע געשטאַנען אויף זיין פּאָסטן.

זאָגט נאָר הער פּאָליציימאַן, ווענדן זיי זיך צו אים.

אפשר ווייסט איר ווו מיר ווינען?

דער כלומרשט נאַרישער יעקע, האָט באַלד פאַרשטאַנען אַז די צוויי פאַרשוינטעס, בלאָנדזשען אין דער גרויסער פאַר זיי פרעמדער שטאָט.

ער האָט נאָר אַ פרעג געטון ווי זיי הייסן, זיי געלאָזט שטיין אַ מינוט אויף דער גאַס, אַריין איז ער אין נונטן הויז, טעלעפאָנירט צו די פּאָליציי.

נאָך אַ פּאָר מינוטן איז געקומען אויף אַן אויטאָ די רעטונגספּאָליציי, און זיי האָבן באַלד די צוויי חברהלייט אָפּטראַנספּאָרטירט אין זייער נייער היים.

פירנדיק די צוויי באַלעבאָסטעס אין אויטאָ, האָט דער פּאָליציימאַן אינצווישן מיט זיי גוט איינשטודירט אַז זיי ווינען אין צווייטן בעצירק, פעריינסגאַסע 4, אויפן דריטן שטאָק, ער האָט זיי נישט פרייגעלאָזט, ביז זיי האָבן געמוזט געדענקן זייער אַדרעס.

דערווייל איז אַרויס אַ נייער באַפעל פונעם קיסר פראַנץ יוסף, אַלע יידישע אַנטלאָפענע, אפילו אַזעלכע וועלכע באַזיצן נישט קיין געלט, האָבן אַ רעכט זיך צו באַזעצן אין דער גאַנצער עסטרייך-אונגאַרישער מדינה, אַריינגערעכנט אירע ביידע הויפּטשטעט ווין און בודאַפּעסט.

באלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ עולה רגל זיין, פון אַלע לאַגערן אין וועלכע די גאַליצישע יידן זענען ביז אַצינד געזעסן.

אַזוי — אַז אין משך פונעם ערשטן קריגסווינטער, האָבן זיך פאַרזאַמלט אין ווין איבער אַ פערטל מיליאָן גאַליצישע יידישע פליכטלינגע.

ווי דער שטייגער איז, האָבן זיך יידן באַלד איינגעאָרדנט אין ווין ווי ביי זיך אין אַלטן בויבעריק אָדער פּידאַיעץ.

קלויזן, שטיבלעך, מקוואות, רבישע־הויפן און אַזוי ווייטער, עס האָט זיך אויך צו דעם גאַנצן קלאַפּער־געצייג נישט געפעלט די טראַדיציאָנעלע יידישע פּרנסות, ווי שוחטים, מלמדים, קלעזמאָרים, בדחאַנים און סתם קבצנים.

נישט זיך באַפרידיקט, וואָס איעדער פון זיי האָט פון דער מדינה באַקומען אַ חודשלעכע פּענסיע, פון וועלכע מען האָט געקענט מאַכן אַ באַשיידן לעבן, האָבן זיך יעדן טאָג פאַרזאַמעלט אין דער באַקאַנטע צירקוסגאַס, וווּ עס האָט זיך געפונען דער אַזוי גערופענער "פליכטלינגסאַמט", אין ווי אין אַ גרויסן הויף האָבן יעדן פרימאָרגן ט ו י ז ע נ ט ע ר גאַליצישע יידן אָפּגענומען זייערע פּענסיעס, אַנטוויקלט אַ מאַרק פון אַלעם גוטן.

מען האָט געטריבן כלומרשט אַ האַנדל אויף וואָס די וועלט שטייט.

דער האַנדל איז אָנגעגאַנגען מיט קויפן און פאַרקויפן פון מיטגעבראַכטע זאַכן פון דער אַלטער היים.

מיט דער צייט אָבער, האָבן די "ג א ל י צ י א נ ע ר", דאָס איז געוועזן דער חוזק־נאָמען פון די גאַליצישע יידן ביי די ווינער, אָנגעהויבן צו טרייבן דעם אַזוי גוט און טרויעריק באַקאַנטן "קעטענהאַנדל".

דאָס איז געוועזן אַ באַזונדער מין האַנדל.

ראַובן האָט פאַרקויפט שמעונען אַ וואַגאָן רייז, ווייַן אָדער שאָקאָלאַד, שמעון האָט דעם וואַגאָן סחורה ווייטער פאַרקויפט צו אַ צווייטן ייד, דער צווייטער צום דריטן, דער דריטער צום פערטן, און אַזוי אָן אַ סוף און אָן אַ ענדע.

יעדער האָט די סחורה פאַרקויפט מיט רווח.

דער לעצטער האָט ווייטער אָנגעהויבן פון אָנפאַנג, און אַזוי האָט זיך דער כלומרשטער וואַגן רייז, ווייַן אָדער שאָקאָלאַד, געדרייט פון האַנט צו האַנט ביז סוף פונעם קריג, אין אַלע האָבן דערביי פאַרדינט.

דער פינאַל אָבער פון דעם "האַנדל" איז געוועזן "לא דובים ולא יער", נישטאָ קיין בערן און נישט קיין וואַלד.

אין אמתן האָט גאָרנישט עקזיסטירט — נישט קיין וואַגאָן, נישט קיין רייז, נישט קיין ווייַן און נישט קיין שאָקאָלאַד.

זיי האָבן סתם געהאַקט אַ טשייניק, זיך געשפּילט אין סוחעריי, ווי אין דער גוט באַקאַנטער "פּטיומקינס־הייזער", אָדער זיינע נישט געשטויגענע און נישט געפלויגענע אייזנבאַן.

דערווייל האָט מען געמאַכט אַ לעבן, מען האָט געגעסן "מייסבראָט" און געבאַקן "מייסקוכן" דאָס הייסט, יידיש גערעדט, קוקורודזעברויט אָדער קוקורודזע קוכען.

ווי באַקאַנט האָט אין ווין דאַמאָלס געהערשט אַ גרויסער הונגער, קיין אַנדערע פּראָדוקטן איז נישט געווען צו באַקומען, האָט מען זיך ערנערט נאָר מיט קוקורודזע.

ביי טאָג איז מען פערטון געווען אין דעם "קעטענהאַנדל", און ביי נאַכט האָט מען זיך פאַרזאַמלט צו דער איינגעבירגערטער קוקורודזע־סעודה.

די גאַליצישע בחורימלעך וועלכע זענען נאָך פריי געווען פון צו גיין צו דעם מיליטער, און אויך די יונגע מיידלעך, האָבן דערווייל אויסגענוצט די געלעגנהייט, זיי האָבן מיט אַ געוואַלדיקן דורשט נאָך בילדונג, זיך אַ וואָרף געגעבן אין די ווינער שולן און הוכשולן.

שווער איז זיי די למודים נישט אָנגעקומען אין אויך נישט דאָס אויפגענומען צו ווערן אין די שולן.

ווי געזאָגט, האָט אין דער עסטרייכישע מדינה נישט עקזיסטירט ווי ביי "פּאָניען" אַ נומערוס־קלאַוזוס פאַר יידישע בירגער, צווייטנס — איז דאָס דייטשע לשון זיי נישט פרעמד געווען, עס איז ביי זיי געווען די צווייטע מוטערשפּראַך.

כמעט יעדער גאַליציאַנער בחור אָדער מיידל, האָט געדענקט אויסנווייניק האַלב "שילער, געטע אָדער היינע", ביי יעדער געלעגנהייט האָט אַ גאַליציש מיידל אָדער בחור ציטירט "די גלאָקע" פון שילער, דעם "דיספּוט פון דעם רבי אונד מענך" פון היינע, און ועל כולם, די באַרימטע "ליידן דעס יונגען ווערטערס" פון געטע.

נישט איין סענטימענטאַל מיידל האָט פאַרגאָסן טייכן טרערן ביים לייענען די דאָזיקע האַרצברעכערישע פאַנטאַזיע.

דער גראַד פון דער אינטעלעקטואַליטעט פון אַ חתן־בחור אָדער אַ כלה־מיידל איז געפּרוּווט געוואָרן, ווער עס געדענקט מער אויסנווענדיק שירים, פון די אַזוי גערופענע "געדיכטע" פון די אויבן דערמאָנטע דייטשע דיכטער.

אויך חיימטשי האָט זיך אָפּגעגעבן אַ דין־וחשבון, ער האָט זיך געטראַכט, עס איז געקומען אַ פּאַסעקע צייט צו ווערן אַ דאָקטור, פּראָפעסאָר אָדער אפשר גאָר אַ דאָקטאָר־ראַבינער.

אַם לייכסטן, האָט ער זיך געטראַכט, וועט אים זיין צי שטודירן אין אַ ראַבינער־סעמינאַר, ערשטענס — איז אים דאָס פאַך נישט געווען פרעמד, נאָך ביי זיך אין דער גאַליציאַנער היים האָט ער זייער פיל געלערנט פון די ראַבאַנישע תורות, צווייטנס, האָט ער זיך אין ווין געפונען אין אַ סביבה פון ראַבאָנישע לייט,

וועלכע עס האָט אים דורך דעם מער געצויגן צו לימודי־קודש דאָס הייסט, צו הייליקע ספרים און וועניקער צו נישט הייליקע ווי למשל: מעדיצין, טעכניק אָדער אנדערע וואָכעדיקע פאכן.

מיט אַ געוואלדיקן חשק און טעמפּעראמענט, האָט זיך חיימטשי אַ נעם געטון צום לערנען, פאר מיטאָג האָט ער געלערנט אין דער גרויסער באקאַנטער "שיפשול" ביי רבי ישעהלע פירסט, דער רב פון דער דאָזיקער שול, נאָך מיטאָג אין דעם בארימטן ראבינער־סעמינאר פון פראָפעסאָר היות, דער הויפּט ראבינער פון ווין.

כמעט דריי מיט אַ האלב יאָר האָט חיימל געלערנט און שטודירט יידיש וויסן, אין די צוויי לערן־מקומות וועלכע זענען געווען זייער באקאנט ביי די מערסטן טייל פון די גאליצישע יידן.

דער קריגס גאָט האָט אינצווישן געטון זיינס, געארבעט מעשים.

יעדער יאָר האָט די מלחמה אויפגעפרעסן מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן, טאַטעס, זין, ברידער און שוואגערס זענען ווי פליגן געפאַלן אויף די פאַרשידענע פראָנטן.

די קריגסמיל האָט דורך דעם געמוזט הינטערן פראָנט אַרבעטן אָן אויפהער, זי האָט געארבעט טאָג און נאַכט, יעדן חודש האָט מען גערופן אַנדערע צום מיליטער, די נייע זאָלן אויספילן די רייען פון די געפאַלענע.

אויך די רייע פון חיימל איז געקומען.

ויהי היום, אין אַ שיינעם שבת אין דער פרי, איז אין דער שטאָט ווין פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ באַפעל, אַז אַלע מענער געבוירן אין דעם און דעם יאָר, זאָלן תכף זיך צושטעלן צו דער אזוי גערופענער "מוסטערונג" דאָס הייסט, פאַר דעם פריזיוו.

חיימל, האָט זיך געפונען צווישן די, וועלכע האָבן זיך געמוזט שטעלן פאַר דער קאָמיסיע, פאַרלאָזן אין מיטן דרינען די שטודיום צו וועלכער ער איז געווען שטאַרק צוגעבונדן.

נישט קוקענדיק אויף דעם גרויסן פאַטריאָטיזם וועלכער האָט געהערשט ביי די יידן צו זייער קיסר, האָט חיימטשי טראָץ דעם נישט געהאַט קיין גרויסן חשק אַ וועגצולייגן זיין יונגן קאָפּ אויפן קריגס מזבח.

דורך דעם דאָזיקן באַשלוס, האָט חיימל אויף זיך גענומען אַ געוואַלטיקע פאַראַנטוואָרטונג און זיך אויסגעזעצט אויף די גרויסע געפאר פון אַ "דעזערטער" דאָס הייסט אַ קריגסדינסט פ א ר ו ו י י ג ע ר ע ר אין מלחמה צייט, פאַר וועלכן עס דראָט טויטשטראָף אָדער אייביקע תפיסה, און טראָץ די גרויסע געפאַר, האָט ער זיך באַהאַלטן אַכט חדשים אויף אַן אָרט ווו עס איז געווען נישט לייכט אים צו געפינען.

את חטאי אני מזכיר היום

בשנת 1916 הייתי תלמיד בבית ספר לרבנים בווינה. למרות ההקלות השונות אשר עמדו לזכות בה את תלמידי התיאולוגיה במדינת עסטרייך, מוכרח הייתי לפי החוק להתגיים לצבא, אולם התגייסתי רק באיחור של שנה.

בדומה לרבים אחרים, החלטתי לא להקריב את עצמי במלחמה זו אשר בה נראו כבר ניצניה של תורת הגזע הארי אשר צצה כבר אז בגרמניה ע"י הרמטכ"ל דאז הגנרל לודנדורף, שותפו של השטן היטלר ימ"ש.

לפי חוקי המדינה, מי אשר השתמט בזמן המלחמה משירות בצבא, עלול היה לסכן את נפשו באופן חמור מאוד, כי על כן אמר החוק: כל המשתמט מחובת הגיוס או משירות בצבא בזמן המלחמה, דינו דין מות או מאסר עולם עם עבודת פרך.

מכמה טעמים לא התגייסתי בזמן. א) רציתי לגמור את לימודי, ב) למרות הפטריוטיזם העיור של יהודי גליציה כלפי פרנץ יוסף, לא מצאתי לנכון להקריב את עצמי על מזבחם של זרים, כלומר, לא של עם ישראל. בעיקר, סמכתי על דברי

חז"ל שאמרו: כל טובתם של רשעים רעה היא לצדיקים (פסחים קג). והיות ששותפו של קיר"ה הטוב, היה הרשע ושונא ישראל וילהלם קיסר, לא ראיתי כל תועלת לבני ישראל לעזור בגופם ובנפשם לעם הגרמני לנצח במלחמה.

כרגיל, העמידו חוטאים כמוני בפני בית דין שדה (Feldgericht בלעז). בית דין השדה של חטיבתי היה בעיר סיגט.

ביום בהיר אחד, שמו שלשלות על ידי ושני חיילים חמושים העבירו אותי לבית הדין הנ"ל.

בפרוזדור הבנין הענקי חכיתי עד שנקראתי לעמוד בפני השופטים. בינתיים עברו שעות ודפיקות לבי לא הפסיקו לרגע, מחמת פחד הדין.

ראיתי בחצר הבנין, איך מובלים חיילים אשר נדונו למות, להוצאה להורג. הייתי כמעט בטוח שגם אותי ידונו לעונש זה, אולם ברגע שנכנסתי לאולם בית המשפט, אחזה בי מין רוח נבואה, הרגשתי מין הקלה תת-הכרתית בנשמתי, ועד היום אינני יכול לתת לעצמי הסבר להרגשה זו.

בדין ישבו 12 קצינים עם גנרל זקן בראש.

היושב ראש שואל אותי: למה לא התגייסתי בזמן? כלום נעלם ממני מהו העונש החמור אשר החוק מטיל על המשתמטים?

בדמעות בעיני עניתי: עקסלנץ! אחרי שקראתי את "יסורי האהבה של וורטר הצעיר" ("Die Liebesleiden des Jungen Werthers" v. Goethe.) שקעתי בעולם של רומנטיקה ובעולם שכולו טוב, שכחתי לגמרי שישנו עוד עולם אחר, כלומר, העולם הגשמי והמציאותי, עולם שאנשים הורגים בו זה את זה בלי לדעת למה ומדוע.

על הגנרל הזקן השפיע התרוץ שלי עד כדי כך שהתחיל לחייך (כנראה, שברגע זה זכר בעצמו את מעשי נעוריו), הוא נהפך תוך כדי דיבור מקטיגור לסניגור, פנה ליתר החברים ואמר: אנו רואים שיש לפנינו ענין עם אדם שכמעט עודנו ילד. דעתי היא לכן, להקל בדינו במידה האפשרית. הוא פקד עלי לעזוב את החדר, ואחרי רבע שעה בערך, קראו לי כדי לשמוע את גזר דיני.

מענין, הרגש אשר תקף אותי ברגע שנכנסתי לאולם המשפט, לא בגד בי. בית המשפט הוציא גזר דין כדלהלן:

("Sie werden verurteilt zu zwei Monate Kerker. Jedoch im Falle ein tüchtiges verhaltens vor dem Feinde, wird Ihnen die Strafe teilweis oder gänzlich nachgesehen".)

"אנו דנים אותך לחדשיים מאסר על תנאי, אך במקרה של הצטיינות והתנהגות נאותה בפני האויב, ניתנת למפקדך הזכות לוותר על העונש, חלקית או בשלמות".

השתדלתי כמובן להיות חייל טוב ומסור לתפקידי, אבל רק במשרד ולא בחזית, וזכיתי בשני דברים: א) קבלתי באותה השנה מחיקת העונש (Amnestie בלעז), ב) וזה העיקר, הצלחתי ב"ה לצאת מהגיהנום הזה שנקרא מלחמת העולם הראשונה, בריא ושלם.

✶

אין דער גאליצישער מדינה, איז ארומגעגאנגען אַ פאָלקסווערטל אַז דאָס "קריגעלע טראָגט מען אַזוי לאַנג, ביז עס רייסט זיך ארונטער דאָס אויער".

היימטשי איז אַזוי לאַנג געווען פארשטעקט, ביז אין אַ שיינעם טאָג האָט מען אים געפּאַקט, אריינגעישביט אין תפיסה, און צו מאָרגנס אים אריבערגעפירט צו דעם אין ווין זייער פּאָפּולערן אָרט, וועלכעס איז געווען אַ צענטראַלע פאַר דער גאַנצער מאָנארכיע צו פאַבריצירן קאַנאָנענפלייש.

דאָס אָרט איז געווען אַ הויפּט "מוסטערונגסאמט", און האָט זיך געפונען אין דעם דריטן באַצירק אויף דער "לאנדשטראס-הויפּטשטראסע".

די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון העכערע אָפיצירן מיט אַ דאָקטאָר בראש, וועלכער האָט אויסגעזען אין היימלס אויגן, צו זיין נישט קיין קליינער שונא-ישראל.

דער דאקטאָר האָט היימטשין באטראכט און באטאפּט מיט בייזע אויגן, אַ טאַפּ אַ הין אַ טאַפּ אַ הער, אָפּגעפסקנט קורץ און שאַרף "טויגליך", דאָס הייסט ראוי צי זיין פרואים יוסלס סאָלדאט.

חיים איז באַלד געוואָרן אַ סאָלדאַט פון סאַלדאטנלאַנד, מיט אַ פעדער און פּאַטריאָטישע בלעכלעך אין דער טשאקע, מיטגעזונגען דייטשישע מיליטער לידער ווי "שעהן זינד די מעדכען צווישן 17 אונד 18 יאהר".

אַ חודש האָט מען היימלען געלערנט די תורה פון הארגענען מענטשן, מען האָט אים צוגעטיילט צו אַ קאמפּאניע וועלכע איז באשטימט געווען צום איטאליענישן פראָנט.

פון דער ערשטער רגע האָט היימל באַקומען חן אין די אויגן פון זיין קאָמענדאנט, וועלכער איז געווען א ייד מיטן ציווילן נאָמען דר. עפשטיין, אַ ווינער אדוואָקאַט, און זייער אַ איידלער מענטש.

אַ טאָג פאַר היימלס אָפּמאַרשירן אין דער פראָנט, האָט ער באקומען א זעקס שעהדיקן אורלויב בכדי ער זאָל זיך געזעגנען מיט זיין משפחה און פריינד.

זיין מוטער פיגה רוחמה מיט אירע יונגערע קינדער, האָט מען אינצווישן צוריק געשיקט אין דער פון די רוסען באַפרייטע היים, געבליבן אין ווין זענען נאָר די, וועלכע זייערע היימען זענען נאָך באַזעצט געווען פונעם שונא, אָדער גאַנץ פאַרברענט.

מיטן דער נאַכט, איז דער מיליטערצוג אין וועלכן היימל האָט זיך געפונען, באַגלייט פון אַ מיליטער אָרקעסטער און פּאַטריאָטישע דרשות, פון אַ עוואנגעלישן קאַטולישן און יידישן גייסטליכען, אין מיט "הורא" אויסגעשרייען, אָפּגעפאָרן אויפן פראָנט אין דער ריכטונג קיין איטאליען.

די באַנגליזע האָט געפירט ביז צו דער איטאַליענישע שטאָט אודינע, וועלכע איז געווען באַזעצט פונעם עסטרייכישן מיליטער.

פון אודינע און ווייטער איז אַלעס געווען צעשטערט, פאַרברענט און פאַרוויסט דורך די מלחמה־אָפּעראַציעס וועלכע זענען געפירט געוואָרן צווישן די צוויי פיינטליכע אַרמייען.

פון דער שטאָט אודינע ביז צו דעם פראָנט, איז געווען אַ מהלך פון צען־צוועלף קמ. וועלכע מען האָט געמוזט גייען צו פוס אויסשטייענדיק דערביי גרויס געפאַר.

די ביקסן און קאַנאָנען קוילן האָבן געפייפט איבער די קעפּ פון די מאַרשירענדיקע סאָלדאַטן, און נישט איינער פון די אומגליקלעכע איז געבליבן ליגן מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ און נישט דערלעבט צו זעען פאַר זיך דעם אמתדיקן פראָנט.

פון דעם ערשטן "דונער" וועלכן היימל האָט דערהערט, וועלכער איז געקומען פון יענער זייט פראָנט, איז היימל פאַר גרויס שרעק קראַנק געוואָרן, ער האָט באַקומען אַ שטאַרקן שילשול, גערופן האָט מען די קראַנקהייט "דיזענטעריע" וועלכע איז געווען זייער אָנשטעקנדיק פאַר אַנדערע, דערפאַר האָט מען אים געמוזט צוריק שיקן אין דער שטאָט אודינע, צי היילן אים אין דעם דאַרטיקן פעלדשפּיטאָל.

די מיליטער לאַגע האָט זיך אינצווישן אויף דעם מעריב־פראָנט פאַרערגערט, מען האָט לאַנגזאַם אָנגעהויבן אַלעס אָפּצושיקן קיין מזרח.

צי היימלס גליק, איז נאָך דעם ווי ער האָט זיך געפונען עפּעס ווייניגער ווי צוויי וואָכן אין שפּיטאָל, געקומען די רייע פון זיין שפּיטאָל צו עוואַקואירן זיך אין דער ריכטונג קיין מזרח.

אינעם שטעטל לובאַטשאָוו, וועלכעס ליגט בסך הכל זיבן קילאָמעטער ווייט פון היימלס געבורטסאָרט, איז געווען אַ אַזוי גערופענער "עפּידעמיע־שפּיטאָל", געהיילט האָבן זיך דאָרטן, סאָלדאַטן פון אַלע פראָנטן וועלכע זענען קראַנק געוואָרן אויף פאַרשידענע אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, טיפוס, כאָלעריע, דיזענטעריע און אַנדערע.

היימל מיט זיין געזונטן חוש האָט פאַרשטאַנען, אַז ווען עס זאָל אים געלונגען זיך אַריינצובאַקומען אין דעם דאָזיקן שפּיטאָל, קען אים אפשר אויך געלינגען איבערצולעבן דעם קריג.

אַ באַזונדער מזל האָט היימלן באַגלייט תמיד ווען ער האָט זיך געפונען אין אַ נויט, כמעט באַלד אין דער לעצטער מינוט איז אויף אים געקומען אַ ישועה.

געקלערט און געטראַכט און זיך דערטראַכט, אַזוי אַז דער הויפּטדאָקטאָר האָט אים געמוזט שיקן אויף ווייטערע היילונג אויסגערעכנט, און דווקא אין דעם שפּיטאָל וועלכעס האָט זיך געפונען אַזוי נאָנט פון זיין היים.

חיימטשי האָט קיין טעות נישט געהאַט, עס איז געווען אַ באַפעל, אַז אַלע סאָלדאַטן וועלכע זענען אין דעם דאָזיקן שפּיטאָל געהיילט און צוריק געזונט געוואָרן, איז פאַרבאָטן זיי נאָך אַ מאָל צו פאַרוועגדן אויפן פראָנט. נאָר זיי אַלס "אימונע" דאָס הייסט, אויף וועלכע אַן אנשטעקנדיקע קראַנקהייט האָט מער נישט קיין שליטה, צו באַנוצן אַלס קראַנקן ברידער אָדער אַנדערע אַרבעטן צווישן די עפּידעמישע קראַנקע סאָלדאַטן, וועלכע זענען טאָג־טעגלעך פון אַלע פראָנטן אַהער געשיקט געוואָרן צום היילן.

חיימל איז באַלד אינעם שפּיטאָל געוואָרן אַ גאַנצער כל ולך.

אַלס אַ פּקיד אין דער שפּיטאָל קאַנצעליי האָט ער אָפּגעדינט זיין קיסר "ק י ר ה", ביז דער ביטערער קריג האָט זיך געענדיקט און דאָס לעגענדאַרע "קירה־רייך" האָט אויפגעהערט צי עקזיסטירן.

אַזוי ווי אַ פּלעצלעכע "לקוי־חמה" אין אַ שיינעם העלן זומערטאָג, האָט דאָס נייעם פון דעם אויפקום פון דער פּוילישער "רזשעצשיפּאָספּאָליטאַ" געווירקט אויף דעם נפש פון דעם גאַליצישן ייד.

דאָס געפיל פון די יידן אין גאַליציען, האָט זיך מיט אַ מאָל געענדערט, מען האָט זיך באַטראַכט ווי אַ מין אַרופגעקומענער מיוחס, פון וועלכע די הויכע געזעלשאַפט האָט זיך פון זיי דערווייטערט און אָפּגעשיידט, און די נייע חברה פּראָסטאַקעס, זענען אים נישט צום האַרץ, אונטער זיין כבוד מיט זיי צי פירן חברשאַפט, בעיקר דאָס פרעמד און ווייטיקייט צווישן זייער קולטורניוואָ און אַרט לעבן.

אַם טרעפלעכסטן האָט ר' שמחהלע דעם דיינס דעפינירט דעם גייסטיקן און פיזישן איבערגאַנג פון די גאַליצישע יידן אין זייער נייער פּוילישער מדינה.

אַ שיינעם בייט האָבן מיר געמאַכט, האָט זיך ר' שמחהלע אין בית המדרש אויסגעטענהט מיט דעם רבונו של עולם.

האָסט ביי אונדז טאַטעניו זיסער, אָפּגענומען פּראַג און געגעבן קראַשניק, מיר האָבן פאַרלוירן בודאַפּעסט און געפונען פּראַמפּאַל, פאַרטאַכליעוועט ווין מיטן קיסר, און זיך איינגעהאַנדלט כעלם מיט אירע באַקאַנטע חכמים.

אין דער אמתן זענען די גאַליצישע יידן אין דער ערשטער צייט זייער נישט צופרידן געווען פון דעם בייט, אין דאָס מחמת פיל טעמים וועלכע זענען איבעריק אויפצייילן.

דער הויפּט־טעם איז, איידער "יאשע" האָט זיך נאָך געפילט אלס רעכטער באַלעבאָס פון דער גאַליצישער מדינה, האָט ער גלייך געוויזן וואָס ער קען, איין פּאָגראָמל האָט געמאַכט פּלאַץ דעם צווייטן, א ייד האָט פּליצעם פאַרלוירן זיין פּריוואַט נאָמען, פאַר יאשע חם, איז געוועזן אַ קאָלעקטיווער נאָמען פאַר אַלע יידן.

אין דעם אויפגעקומענעם פּוילן, איז קיין אַנדערער נאָמען פאַר א ייד נישט געוועזן ווי נאָר "פאַרשיווע זשידזשע". דאַמאַלסט האָבן יידן פאַרשטאַנען דאָס וואָס די חכמים האָבן א מאָל געזאָגט "בעסער צו זיין א ווײדל צי א לייב, איידער א קאָפּ צי א פוקס".

די ליבע "יאשקעס" האָבן די יידן נישט נאָר געלאָזט זיין אַ קאָפּ, אפילו א קליינעם ווײדאַלע צו זיין האבן זיי געשטערט און פאַרשפּאַרט דעם וועג.

אינעם טאָג ווען די "קירישע מדינה" איז זיך צעפאַלן, האָט זיך אונדזער העלד חיימטשי געפונען ביי זיין טעגלעכע אַרבעט.

נישט אַנענדיק וואָס קומט פאַר מחוץ דעם שפּיטאָל, האָט חיימל ווי יעדן פרימאַרגן ווי ער איז עס געוווינט געוועזן, געפּרוווט אַרויסצוגיין דורך דעם גרויסן טויער, זיך צי באַטייליקן אין זעלנערישן בת־המדרשל, וועלכעס איז געלעגן אויף דער צווייטער זייט גאַס, אַלס צענטער צום מנין.

ווי גרויס אָבער איז געוועזן זיין איבעראַשונג, באַמערקנדיק א חברה יונגע שקצים אין ציווילע קליידער, אַלטע ביקסן אויף זייערע אַקסלען, מיט ווייסרויטע קאָקאַרדעס אויף זייערע דאַשקעס, שכור ווי לוט, שלענגלען זיך מיט אונזיכערע טריט און דערנענטערן זיך צו אים.

נישט פרעגנדיק קיין שאלות, האָבן זיי אַרופגעריסן פון חיימלן די קייזערלעכע קאָקאַרדע פון זיין סאָלדאַטסקי היטל, און אויף דעם זעלבען אָרט אָנגעשפּילעט א ווייס־רויט בענדעלע מיט א בלעכענעם אָדלער, וועלכער האָט באַלד מיט זיינע בייזע רוצחישע אויגן אַדורכגעשטאָכן חיימטשין דאָס האַרץ.

חיימלס געזונטער אינסטינקט האָט אים באַלד אַרויפגעפירט אויפן ריכטיקן וועג, ער האָט זיך באַלד אָריענטירט אין דער פאַקטישער לאַגע, מאַכענדיק אַ גוטע מינע צום בייזן שפּיל, אַריינשטעקענדיק זיין האַנט אין די הענט פון אַ יעדען שגץ באַזונדער, מיט כלומרשט א צופרידן שמייכעלע, דאַביי א וואַרטשע געטון "טשעשץ בראַצי" און מיט א צולאַג "ניעך זשיע פּאָלסקאַ".

דער מזלדיקער געדאַנק האָט באַמת חיימל אָפּגעראַטעוועט פון פאַרשידענע צרות וועלכע אַנדערע יידישע סאָלדאַטן זענען אין די ערשטע איבערגאַנגסטעג אויסגעשטאַנען.

חיימל איז אין דעם בית־המדרשל שוין נישט געגאַנגען, זיך אומגעקערט אין די קאַזאַרמעס מיט זיין פּוילישן צייכן, שנעל אַריין אין זיין צימער, איינגעפּאַקט זיין ביסל אָרימקייט, מיט שנעלע טריט פאַרלאָזט די לעצטע עסטרייכישע טעריטאָריע אויפן וועג צו זיין געבורטשטעטל ציעשינאָוו.

אריינקומענדיק אינעם שטעטל מיטן גאַנצן אוניפאָרם, נאָר שטאַט מיט די אַלטע עסטרייכישע צייכענס אַ פּוילישן ווייסן אָדלער, איז ער פון די היימישע מעשטשאַנעס זייער בכבודיק אויפגענומען געוואָרן, זיי זענען געווען שטאָלץ אַז היימטשי איז כלומרשט אַ גוטער פּוילישער פּאַטריאָט.

ער האָט ביי זיי שטאַרק מוצא חן געווען, פּערזענלעך האָט ער ווייניק געפילט זייער ברוטאַלע שנאה ווי אַלע אַנדערע שטעטלדיקע יידן.

זיי האָבן מיט אים שטאָלצירט און געהאַלטן אים כמעט ווי אַן אייגענעם, עס איז נאָר אַ שאָד פלעגן זיי צו אים אופנהאַרציק טענהן וואָס ער איז אַ ייד, און גלייכצייטיק אים דורך פאַרשידענע קאָמפּלימענטן און חניפה אויפגעוויזן אַז אים האָבן זיי נישט פיינט.

אַזוי האָט היימל אַ דורכשפּאַצירט די "מלחמה" נומער איינס.

פאַרלאָזט האָט היימל אים יאָר 1914 אַ היים אַ באַלעבאַטישע, אַ נגידישע מיט אַלעם גוטן, ווען ער האָט זיך אים יאָר 1918 צוריקגעקערט אין זיין היים, האָט ער געפונען נישט קיין היים, נאָר אַ חורבן, אַ מדבר.

פון אַלע הייזער אינעם שטעטל, צווישן זיי אויך רוחמהס הייזער, איז כמעט גאָרנישט פאַרבליבן, פאַרברענט, צושטערט — אַלעס איז געלעגן אין אַ בארג מיסט.

מיט שווערער מי איז היימל געלונגען אויסצורייניקן אין איין הויז פון רוחמים הייזער אַ חדר, אין וועלכן זי האָט געוווינט מיט אירע קידער, און וועלכעס האָט אויך געדינט פאַר אַ גאַסטצימער און שענק-שטוב.

אַ דאַנק היימלס גוטע באַציונגען מיט די נייע פּוילישע באַלעבאַטים, איז אים געלונגען צו באַקומען פון די נייע נאַטשאַלסטווע אַ ערנייערונג אויף זיין מוטערס געשעפטן.

אין דעם דאָזיקן קליינעם חדרל, האָט מען אָנגעהויבן דאָס לעבן פון בראשית, אין נייע באַדינגונען, מיט נייע געזעצן און נייע מענטשן, וועלכע זענען די יידן גייסטיק פרעמד געווען.

דער מצב פון די יידן איז געוואָרן קאַטאַסטראָפאַל, עס האָט געהערשט פאַרשידענע עפּידעמישע קראַנקהייטן, דער ווידערשטאַנד פון די קראַנקע אַ קעגן דער קראַנקהייט איז מיט יעדן טאָג שוואַכער געוואָרן מחמת דעם גרויסן הונגער וועלכער האָט געהערשט אין די יידישע היימן.

דער גרעסטער טייל, האָט געוווינט כמעט אויף דער גאַס אונטערן פרייען הימל, און ווען נישט די באַלדיקע גרויסע הילף וואָס דער "דשוינט" פון אַמעריקע, וועלכער האָט זיך נאָכן קריג באַוויזן אין די גאַליצישע יידישע הייזער, וואָלט דער גרעסטער חלק פון די יידישע באַפעלקערונג געווען אומגעקומען.

אויך די באַציונגען צווישן די גאַליצישע יידן מיט זייערע נייע פּוילישע שכנים זענען געווען זייער נישט קיין נאָרמאַלע.

דער גרעסטער טייל פון דער פּוילישער באַפעלקערונג האָט באַלד פון דער ערשטע רגע פון דער מאַכט איבערנאַמע, אַרויסגעוויזן אַ זאָלאָגישע און סאַדיסטישע שנאה צו דעם יידישן טייל בירגער וועלכן זיי האָבן איבערגענומען פון די עסטרייכישע ירושה, און וואָס מער דער ייד האָט זיך באַשטרעבט צוצופּאַסן צו דער נייער לאַגע, צו דינען זיין נייע פאָטערלאַנד און צו זיין אַ גוטער און ערלעכער זון פון פּוילן, האָבן די נייע מאַכטהאָבערס זיי ברוטאַל דערוויטערט, באַליידיקט, באַשווערט זייער עקאָנאָמישן באַשטאַנד און פון צייט צו צייט מכבד געווען מיט אַ פּאָגראָם.

גאַליציען ביז צום טייך "סאַן", האָט אָפיציעל נישט געהערט צו פּוילן, טראָצדעם אַז דער פּוילישׁ־אוקראַינישער קריג איז אויסגעבראָכן און די פאָלקן האָבן נישט געזעצליך מאָביליזירט יונגע יידישע בחורים אויך פון דעם זיי נישט געהעריקן טייל גאַליציען, האָט דער גרעסטער טייל פון די בחורים נישט פּראָטעסטירט, נאָר ווי גוטע געטרייע פּוילישע בירגער, אָנטייל גענומען אין דער באַפרייאונג פון גאַנץ גאַליציען ביז צום טייך "פּרוט".

אויך חיימל האָט נישט פּראָטעסטירט ווען זיינע שטעטישע פּוילישע חברים האָבן אים אַרויסגענומען אין מיטן דער נאַכט פון זיין היים, און מיט אַ גרופּע פון יידישע בחורים איבערטראַנספּאָרטירט אין די זעלבע קאַזאַרמעס אינעם שטעטל לובאַטשאָוו, אין וועלכן חיימל האָט ערשט פאַר פינף וואָכן געענדיקט דעם קריג נומער איינס.

דעם אמת געזאָגט, האָבן זיך זיינע נייע מיליטער קאָלעגן קעגן אים זייער גוט פאַרהאַלטן.

ביי דער ראַנגע וועלכע ער האָט זיך מיקגעבראַכט פון דער עסטרייכישע אַרמע, האָבן זיי אים געלאָזן, אפילו אים באַלד מכבד געווען מיט נאָך אַ גרעסערע ראַנגע, אים באַהאַנדלט מיט גרויס טאָלעראַנץ כמעט ווי אַן אייגענעם.

דער געוועזענער ישיבה־בחור האָט זיך באַלד אַרויסגעצויגן פון זיין ביזהעריקן דייטשישן קולטורקרייז, אין וועלכן ער איז געווען מיטן קאָפּ און מיט די פיס ווי אין די מ"ט שערי טומאה אַריינגעטון, זיך באַלד אָריענטירט אין דער נייער ווירקלעכקייט, זיך מיט זיין שאַרפן טעמפּעראַמענט אַ נעם געטון צי „מיצקעוויטש — שיענקעוויטש", און אין אַ קורצער צייט, איז ער געוואָרן אַ פּאָליאַק פון משהם גלויבן מיט אַלע פּיטשעווקים און כולעווקים.

די גויישע חברים האָבן פון אים געשעפּט נחת.

ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי זיך באַרימט מיט „נאַש חיימטשו" אַלס מוסטער אים פאָרגעשטעלט פאַר דעם גענעראַל, וועלכער האָט אָרגאַניזירט דעם אָנגריף אויף די אוקראַינער אין וועלכן די אַפּטיילונג חיימלס האָט זיך באַטייליגט.

אין אַ געוויסן פרייטיק צו נאַכט, אַרום צוועלף אַ זייגער, אַ טרומפּייטער־ליאַרם אין די קאַזאַרמעס, געמישט מיט רעגן און שטורם.

אין דרויסן איז אַ פינצטערניש ממש ווי אין פרעהס צייטן, נאַס, קאַלט און פויל. אַ ציטער גייט אַ יעדן דורך אין די ביינער שטייענדיק אין רייע מיט שק אין פּאַק.

דער גענעראַל האַלט אַ פּאַטריאָטישע דרשה, מען זינגט דאָס אַזוי גוט באַקאַנטע ליד "יעשטשע פּאָלסקאַ", און באַלד אַ באַפעל "מאַרש".

דער אָנגריף קעגן די היידאַמאַקישע באַנדעס וועלכע זענען געפירט געוואָרן פון דעם טרויעריק באַקאַנטן באַנדיט פּעטלורע, האָט זיך אָנגעהויבן.

די פּעטלורע־העלדן האָבן באַוויזן זייער גבורה נאָר קעגן אונבאַוואָפנטע און אומשולדיקע יידן, אָבער ווען די גרויסע גבורים און נאָך גרעסערע שונא־ישראל, האָבן דערהערט דעם ערשטן שאָס פון דער קעגנערישער זייט, פלעגן זיי זיך צעלויפן ווי די מייז, אויסלאָזנדיק זייער כעס אויף די אומשולדיקע יידן.

חיימל האָט זיך אַזוי שטאַרק איבערגענומען מיט דעם וואָס זיינע אויגן האָבן געזען, כאָטש זיינע פּאָליאַקעלעך זענען אויך נישט געווען גרויסע צדיקים, אויך זיי האָבן געשלאָגן, געשוירן יידישע בערד, גערויבט און באַליידיקט, אָבער צו די מעשים פון די כאַמישע אוקראַינער איז עס נישט געקומען.

נישט ווייל חס וחלילה אַז „יאַשע" האָט דעם ייד ליבער געהאַט ווי „ניקיטע", פשוט דערפאַר, ווייל אין דער פּוילישער אַרמע האָבן געדינט פיל יידן, און נישט תמיד האָט "יאַשע" געקענט אין דער קעגנוואַרט פון אַ יידישן אָפיציר, אונטער־אָפיציר אָדער אַפילו קעגן אַ פשוטן סאָלדאַט טון מיט אַ ייד דאָס צו וואָס זיין "שלאַכעצקי" האַרץ האָט געגליסט.

אין יעדן מזרח־גאַליצישן שטעטל וועלכעס איז פון די פּאָליאַקן באַזעצט געוואָרן, איז די ערשטע אויפגאַבע געווען, שטאַט אַרויסצוזוכן די שפּיאָנען און אוקראַינישע באַנדעס וועלכע האָבן מיט געווער אין דער האַנט געקעמפט קעגן זיי, צו זוכן אין די יידישע הייזער כלומרשט טריפנע סחורות.

בעת אַזאַ קאָנטראָלע, פלעגן די "כלופּצעס ימ"ש" צו נעמען אַלעס וואָס הייבט זיך אָן מיט אַן "א", אַ זילבערנעם שבת־לייכטער, אַ חנוכה־לעמפּל, אַ בעט־דעקע, אַ פוטערנעם פעליץ וכדומה.

נאָך אַזאַ קאָנטראָלע אינעם שטעטל קאַליש, האָבן חיימלס חברים צו גערויבט ביי דער פאַמיליע ראָזנבוים, אַלעס וואָס איז זיי געקומען אונטער דער האַנט.

חיימלס האַרץ האָט געטריפט מיט בלוט, ווען ער איז געראַדע פאַרבייגעגאַנגען, און זיך צוזעהענדיק וואָס מען מאַכט מיט זיינע ברודער.

זיך נישט קענענדיק באַהערשן, האָט ער פון גרויס פאַרצווייפלונג זיך אַ ווארף געטון אויף די דריי שקצים-סאָלדאַטן, און מיט אַ באַפעלערישן געשריי זיי ארויסגעטריבן פון דעם יידישן שענק.

אַן ענלעכער פאַל האָט חיימלען פּאַסירט מאַרשירנדיק מיט זיין אָפּטיילונג אויף דעם וועג צווישן סטאַניסלאַוו און קאָלאָמיי.

אין אַ פאַרביימאַרשירנדיקן דאָרף, שטייט זיך אַן אומשולדיקער ייד פּאַסענדיק זיין פערד אויפן פעלד.

אַ זעלנער וועלכער האָט נישט געקענט איבערשמערצן אַז אַ ייד האָט זיין אייגענס אַ פערד, איז פון דער מאַרשירענדיקער אָפּטיילונג אַרויס, און געוואָלט פון דעם ייד דווקא ארויסרייסן זיין פערד.

דער פּוילישער באַנדיט האָט אָבער אָנגעטראָפן אויף אַ ייד אַן עקשן, ער האָט זיך שטאַרק אקעגנגעשטעלט, אינצווישן האָט חיימל באַמערקט וואָס עס האָט פּאַסירט, נישט טראַכטניק, אַרויס מיט אַ פענד צי דעם „קריגסהעלד", ארובגעלאָזט דעם שגץ אַ נישקשהדיקן גלעט איבער זיין טרייפענעם פּיסק, און אַזוי האָט ער אפּגעראַטעוועט אַ יידיש פערד וועלכעס איז אפשר געווען דאָס לעצטע וואָס דער ייד האָט פאַרמאָגט.

חיימל האָט די גאַנצע צייט געהאַט צום רבונו של עולם איין בקשה, ער זאָל זיך קענען נוקם זיין אין פּעטלורעס באַנדעס.

די נקמה-לעכצונג איז נישט געווען מחמת אהבת פונעם צד שכנגד, נאָר אַלס שנאת-המן.

אין דער דאַמאַלסדיקער תקופה האָבן די פּוילישע אַנטיסעמיטן מיט די "האַלערטשיקעס" און "פּאָזנאַנטשיקעס" בראש, אויסגעזען אין די אויגן ביי אַ יעדן ייד כלפי די ווילדע און רוצחישע "פּעטלוראָווצים", ווי צדיקים.

די יידיש-פּוילשע סאָלדאַטן פלעגן צווישן זיך ווערטלען אַז "אַ חולירע" איז ערגער ווי אַ "טיפוס", דאָס איז באַמת געווען די ריכטיקע דעפיניציע און אָפּשאַצונג פון דעם ווערט פון דעם פאַרהאַלטן זיך פון די צוויי נייע יידישע שכנים אין גאַליציען, כלפי די יידן.

אין אַזאַ מצב האָט חיימל מאַרשירט טאָג איין טאָג אויס, דאָרף אריין שטאָט אַרויס, און דאָס האַרץ האָט אים געפּלאַצט, צוקוקנדיק דעם יידישן חורבן וועלכע ביידע פּאַרטייען האָבן זיך באַמיט צו פאַרטיפן און צו פאַרגרעסערן.

מיט אייגענע אויגן זיך אָנגעזען אַזוי פיל רשעות, שנאה, אכזריות און כאַמסטווע אַז דאָס איידעלע און פיינפיליקע בחורל האָט זיך דורך דעם פאַרוואַנדלט אין אַ נקמה-דאָרשטיקע חיה.

געטראכט האָט ער זיך — אוי רבש״ע, ווען עס פאַלט מיר אין דער האַנט אַזאַ מין פּעטלורע היה, איך וואָלט דאָך אין אים נקמה גענומען פאַר דעם אומשולדיק פאַרגאַסענעם יידישן בלוט.

אינעם שטעטל קאַסעוו, האָט זיך חיימלען געגליקט אין זיינע הענט אַריינצו־באַקומען אַזאַ פּעטלורישע היה.

ביי זיין קאַנצעלאַריע, וועלכע האָט זיך געפונען אינעם הויז פון דער דאָרטיקער פאַמיליע ק ע ז, איז תמיד געשטאַנען ביי דער טיר אַ פּאָסטן אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס.

געראַדע אינעם טאָג ווען דער פאַל איז געשען, האָט פּאַסטירט ביי חיימלס טיר אַ יידישער סאָלדאַט פון חיימלס געבוירן־שטעטל.

דער סאָלדאַט מיט זיין אין דער גאַנצער קאָמפּאַניע באַקאַנטן נאָמען, ״ע ל א ל י״, איז געווען קליין און דאַר, מער מונדיר ווי פלייש, דאָס היטל איז ביי אים תמיד געווען אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגן, די ביקס כמעט טאָפּל גרעסער און לענגער פון אים.

אין דעם טאָג, האָט אַ שגץ, אַ גרויסער, אַ גראָבער, ברייט ווי עוג מלך הבשן, מיט אַ ווילדער פאַרוואָרפענער טשופּרינע, געפּרוווט אַריינצוגיין אין חיימלס חדר.

אויף דער פראַגע פון דעם פּאָסטירנדיקן ״עלאלי״ וואָס ער פאַרלאַנגט, האָט ער באַקומען פון דעם שגץ אַ זעץ אין די ריפּן, און נישט פרעגנדיק, זיך אַריין געריסן אין חיימלס קאַנצעלאַריע.

אַריינקומענדיק — בעט ער ביי חיימל אַ ״פּשעפּוסטקע״ צו קענען פאָרן קיין קאָלאָמיי צום יאַריד, נישט אַנענדיק אַז ער האָט פאַר זיך אויך דאָ אַ ייד, מיינענדיק אויף זיכער און שטיצענדיק זיך אויף חיימלס אַריש אויסזען, אַז ער האָט פאַר זיך אַ ריינעם פּאָליאַק.

דער אוקראַינישער פּעטלורעץ, באַרימט זיך ציניש פאַר חיימל, און גלייכצייטק מאַכנדיק צום ״חוזק״ דעם ״זשיד״ וועלכער שטייט אויף דעם פּאָסטן, וועלכער האָט אים געוואָלט פאַרהאַלטן דאָס אַריינגיין צו חיימלן אין קאַנצליי, און מיט וועלכע גבורה ער האָט דעם ״פאַרשיזוע זשיד״ אַ שליידער געטון און גלייכצייטיק מכבד געווען מיט אַ ״ז ב ע נ ק״ אין די ריפּן.

דער שגץ האָט נאָך נישט געהאַט געענדיקט זיין חוצפּישע דערציילונג, איז דער סאָלדאַט ״עלאלי״ אַריין אין צימער פון חיימל, זיין פּנים וועלכעס איז גרויס געווען ווי אַ קליין שטערצל, ווייס ווי קרייד, דערזעענדיק דעם סאָלדאַט — מאַכט דער שגץ מיט אַ באַרימערישע מינע.

״אָט איז דער ״זשיד״, און באַלעקט זיך גלייכצייטיק מיט אַ פאַרגניגט געלעכטער כאַ..כאַ...כאַ..

אין דעם מאָמענט האָט "עלאלי" געוואָלט דערציילן זיין פאַרגעזעצטן חיימלן איבער דעם פאַל, אָבער עס איז נישט מער נעטיק געווען דאָס דערציילן.

חיימל האָט זיך גלייך אָריענטירט אין וואָס עס האַנדלט זיך.

דער ערשטער שריט פון חיימל איז געווען, די טיר אָפּצושליסן אַז דער פויגל זאָל נישט אַרויס פליען, באַפוילן "עלאלין" אַריינצורופן צוויי סאָלדאַטן צו הילף, און זאָלן מיט זיך מיטברענגען אַ לעדערנע "נאַגייקע".

דעם פעטלורעץ האָט מען געבינדן די הענט מיט די פיס, אַנידערגעוואָרפן אויף דער פּאָדלאָגע, די צוויי פּוילישע סאָלדאַטן—שקצים האָבן אים פעסט געהאַלטן ביים קאָפּ און ביי די פיס, עלאלי האָט פון חיימלן באַקומען אַ באַפעל דעם שגץ אויף דעם נאַקעטן הינטן אָפּצוציילן פינף און צוואַנציק מלקות.

די פּוילישע צוויי "כלאָפּצעס", נישט צופרידן פון עלאלים שוואַכע מלקות, האָבן ביי חיימלן געבעטן רשות זיך מטפל צו זיין מיט דער דאָזיקער חיה.

דער פּאָליאַק האָט מיט זיין גאַנצן כח און חישער רציחה אָפּגעצעלט פון דאָס ניי פינף און צוואַנציק מלקות.

אַרויסגיין מיט זיינע אייגענע פיס האָט דער פעטלורטשיק נישט מער געקענט, די צוויי שקצים האָבן אים אַרויסגעטרוגן אויף דער גאַס, באַפוילן אַ פויער וועלכער איז צופעליק געשטאַנען נישט ווייט מיט זיין וואָגן, דעם שגץ צוצופירן צו דעם וואַקזאַל, פון דאָרט האָט מען אים אָפּגעשיקט אין די לעמבערגער באַרימטע "בריגידקעס" פון וועלכע ער האָט זעט אוים נישט דערלעבט מער זיך אַרויסציבאַקומען.

די פּאָליאַקן האָבן אינצווישן באַזעצט די גאַנצע "פאַקוטשע", דאָס איז די געגנט "קאַסעוו — קאַלאַמיי — זשאַביע" דער עק פון מזרח-גאַליציען ביז צו דער רומענישער גרעניץ-שטאָט "וויזשניץ" ביים טייך "טשערעמוש".

חיימל האָט זיך מיט זיין קאַמפּאַניע אַרום געדרייט צווישן די ריזיקע בערג אַרום קאַסעוו און זשאַביע.

די דאָזיקע געגענט האָט חיימן דערמאָנט פון די לעגענדאַרישע געשטאַלט פון דעם בעל-שם-טוב, וועלכער האָט אין דער דאָזיקער געגענט זיך מיט צווייהונדערט יאָר פריער אַזוי אַרומגעדרייט אין אויך ווי ער, געגעסן "פאַלענטי" מיט מילך.

די בערג, די וועלדער, חיות און להבדיל מענטשן, זעען אויס אין דער "פאקוצי" ווי פון דער נאטור געשאפן פאַר אַ חסידיש-מיסטיש לעבן.

אפילו די דאָרפישע אַזויגערופענע "גוראלעס", מיט זייערע ברייטע קייליכדיקע פילצענע קאפעליושן אויף זייערע קעפּ, און דיקע ווייסע וואָלענע פעלצן מיט שמאָלע ביז צום פּלאצן, געפּאסטע הויזן, וועלכע זיי טראָגן אַ גאַנץ קיילעכיק יאָר אפילו אין די הייסעסטע זומער-חדשים, זייערע "קיביטקים" און בעיקר זייער פּרימיטיווקייט, אלעס צוזאַמען — די דאָרטיקע יידן אין זייער תמימותקייט און צניעדיק לעבן, שאפט דאָס נאַטירלעכע בילד פון די צייטן פון בעש"ט.

דער "פּאקוטשער" הימל, די הייזקעס זעען אויס געגוי ווי אין דער קבלישער שטאָט צפת, עס זעט אויס אז די הייליקע קבלה-תורה, וועלכע דער "ארי הקדוש", האָט מיט צוויי הונדערט יאָר פריער געלערנט מיט די צפתער, האָט דער בעש"ט שפּעטער געלערנט מיט זיינע חסידים אין די שטעטלעך "קאסעוו — קוטי", וועלכע ליגן טיף איינגעגראָבן אין די דאָרטיקע הייליקע בערג.

אַזוי דאָ ווי דאָרט, קען אַ ייד אַ בעל-מקובל זעען, אז ער וויל נאָר אַ גוטן קוק טון מיט זיינע אויגן, ווי די מלאכים, נשמות פון צדיקים און אַלע אַנדערע הייליקע, קלעטערן ארום אין די דאָזיקע פון מיסטיק אַרומגעהילטען הימל.

נישט בחינם האָט דער היילקער בעש"ט אויסגעקליבן די דאָזיקע געגענט פאַר זיין עבודת-הבורא.

אויף חיימלן האָט שטאַרק משפיע געוועזן די בעש"ט-לופט פון דער געגענט, ער האָט אינצווישן פארגעסן אז ער איז חוץ אַ בעש"מסקי חסיד, אויך אַ פּויליש ער אָפיציר.

צייטנווייז איז ער געוועזן אַריינגעטון אין אַ טראַנס פון עולמות העליונים, קבלה און מיסטישע חלומות.

אַראָפּפאָרענדיק אין אַ שיינעם ווינטער-טאָג מיט אַ שליטן פון אזא בעלש"מסקי בארג, האָט דער "גוראל" ביי אַ וועגקרייצינק שטאַרק אַ דריי געגעבן אויף דער לינקער זייט אין מאָמענט ווען דאָס פערד האָט זיך געפונען אין גרעסטן גאַלאָפּ, זיך נישט געקענט צוריק האַלטן, און אין דער זעלבער מינוט האָט זיך דער שליטן איבערגעדרייט, און מענטשן מיט דעם פערד האָבן זיך צוזאַמען מיט אַ געוואַלדיקער קראַפט אַראָפּגעקוילערט פון דעם זייער הויכן בארג, נישט קענענדיק זיך שיידן, נישט פון דעם שליטן און נישט פון דעם פערד, וועלכע האָבן זיך בייאנאנד ווי אַ לאַווינע געקוילערט מיט דעם איינציקן ציל, אריינצופאַלן מיט אַ געוואַלדיקער קראַפט אין דעם עטלעכע הונדערט מעטער ווייטן און טיפן טייך "טשערעמוש".

אין דער דאָזיקער קריטישער רגע, ווען עס האָט חיימן געדראָט אַ לעבענסגעפאר, און עס איז באַשטאַנען, ווי ער האָט זיך געטראַכט בשעת-מעשה,

א קליינע האָפנונג אז ער זאָל בלייבן ביים לעבן, האָט ער אין זיינע געדאנקען געבעטן פאר זיך, אַז דער זכות פונם בעש״ט זאָל אים ביישטיין.

און דער זכות פון דעם הייליקן צדיק איז באמת אים בייגעשטאַנען.

דער שליטן האָט זיך ווי אויף אַ באַפעל אונגעשטויסן אין אַ טעלעגראַף סלופּ, וועלכער איז געשטאַנען אויף דעם וועג.

אין דער הגע האָט חיימל מיט זיינע ביידע הענט, און אינסטינקטיוו דערשפּירט איצט אָדער קיין מאָל נישט — זיך ארום געכאַפּט מיט זיין לעצטער קראַפט ארום דעם טעלעגראַפנסלופּ, און אין אזא פּאָזיציע געבליבן הענגען אין דער לופט.

הינטער אים האָט זיך אינצווישן דער שליטן מיט דעם פערד צוזאַמען מיטן ״גוראל״ מיט א געוואַלדיקן טראַסק ארופגעלאָזט אין דעם הונדערט מעטער טיף פון דעם וועג ליגענדיקן טייך.

מען האָט נישט מער געזעען נאָר עטלעכע רעדלעך פון אויפגעברויזט וואַסער, און אלעם צוזאַמען איז אין דעם קאַלטן טיפן טייך פאַרשווינדן אויף אייביק.

אונזער איינציקער פון דער דאָזיקער קאַטאַסטראָפע צוריק געבליבענער חיימל, האָט זיך שטאַרק צעקלאַפּט בשעת ער האָט מיט זיינע הענט אַרומגעכאַפּט דעם טעלעגראַפנסלופּ, בעיקר האָט ער זיך צעקלאַפּט זיין קאָפּ, אין דורך דעם איז ער אריינגעפאַלן אין א טיפן חלשות, באַגאָסן מיט בלוט איז ער געבליבן אין א טיפן שלאָף ליגן אויף דעם שנייעדיקן וועג צווישן הימל און ערד.

חיימלן האָט זיך אין דעם מאָמענט געדאַכט, אַז עס שטייט נעבן אים אַ ייד זייער א הדרת-פנימדיקער מיט א ווייסן קאַפּטאַן, מיט א גאַרטל ארומגעבונדן איבער זיינע לענדן, האַלבע שיך מיט לאַנגע ווייסע זאָקן, אַ פּנים האָט ער ווי א מלאך, ער דריקט אים מיט זיין ווייכער פוכקער האַנט אויף זיין קאָפּ, שעפּטשעט עפּעס אַ תפילה.

חיימל הערט כלומרשט ווי דער ייד דאַוונט מיט א ניגון און זאָגט, איך ״ישראל בן האדל״ בין גוזר, אז חיים בן פיגה רוחמה זאָל בלייבן לעבן, דאָס געזונט זאָל זיך צו אים בקרוב צוריק קערן.

אזוי ליגענדיק — זעעט חיימל ווי דער דאָזיקער הייליקער צדיק טוט פּלעצלעך אים אַ וויש מיט זיין רעכטער האַנט איבער די אויגן, און חיימל זעעט ווי ער שטייט נעבען אַ געוואַלדיק גרויסן טיש פון אייז אין שניי.

אויף דעם טיש שטייט אַ גרויסע פייערדיקע וואָגשאַל, מיט צוויי ריזן גרויסע טיפע טעלער.

אויפן רעכטן טעלער אויסגעקריצט מיט פייערדיקע אותיות דאָס וואָרט ״ז כ ו ת״ אויפן לינקן טעלער דאָס וואָרט ״ח ו ב ה״.

נעבן דער וואגשאל ליגט זייער א אַלט דיק ספר, פון אלטקייט פארשימלט און פארגעלטע בלעטער.

אקעגן דער וואָג זיצט אַן אלטער מאַן אויסזעענדיק נאָך זייער פריש און געזונט מיט רויטע באַקן און אַ ווייסע לאַנגע באָרט, צוויי שאַרפע דורכשטעכנדיקע גרויסע שווארצע אויגן.

פון זיינע אורעמס גייען אַרויס צוויי ריזיקע ווייסע פליגל.

אַ קליין מלאכל שיט אַרויף — באַלד אויפן רעכטן וואָגטעלער, באלד אויפן לינקן, ווייסע, רויטע, פייערדיקע, קליינע רונדיקע ארבעסלעך.

באלד ציט אריבער דער רעכטער טעלער, — שיט דער מלאך צו פון די רויטע ארבעסלעך צום לינקען טעלער, — ציט דער לינקער טעלער אריבער מחמת שווערקייט.

און אזוי גייט די שפיל הין און צוריק.

באלד דער רעכטער טעלער ארויף און דער לינקער אראָפּ, באַלד דער לינקער ארויף און דער רעכטער אַראָפּ, באַלד ווידער פאַרקערט.

חיימלס קאָפּ ווערט אינצווישן שיעור צעשפּאלטן פאַר ווייטיק, ער זעעט און טראַכט, אָבער קען זיך נישט באַוועגען, ער וויל שרייען — ער קען נישט.

באלד זעעט ער אז עס איז געקומען אויף א קליין פערדעלע צו רייטן אַ קליין שיין ווייס מלאכל, מיט א געוואלדיקער שנעלקייט צוגעריטן צו דער וואָגשאָל ווי מען האָט געוויגען און געמאָסטען די עברות און מצוות.

ווי א בליץ טוט דאָס מלאכל א שפּרונג אראָפּ פון דעם פערדעלע, עס א כאַפּ געטון אין זיין האַנט און אַ שליידער אריין אינם רעכטן טעלער פון דער פייערדיקער וואָג.

אין דעם אויגענבליק ווערט אַ גרויסע שמחה ארום דעם אייזטיש.

חיימל הערט ווי דער אלטער מיט דער ווייסער באָרט, רופט אויס מיט א שטימע, וועלכע האָט געקלונגען מיט קולות ווי פון אַ אָרקעסטער:

ח י י ם ב ן פ י ג ה ר ו ח מ ה — ל ח י י ם !

אין דער רגע, האָט חיימל אויפגעמאַכט זיינע אויגן און דערזעען, אז ער געפונט זיך אין אַ ריין פריש ווייס בעט, אַ דאָקטאָר מיט אַ שוועסטער אין ווייסע כאלאטען — אין זייערע הענט געפונען זיך פאַרשידענע פלעשלעך, גאַזע, וואטע און באַנדאַזשן — זיי דרייען זיך ארום אים און באשעפטיקן זיך מיט צובינדן זיינע ווונדן.

דער דאָקטאָר פרעגט ביי חיימן ווי אזוי די קאטאסטראָפע מיט דעם שליטן איז געשעען.

שטאט צו ענטפערן אויף דעם דאָקטאָרס פראגן, בעט חיימל מען זאָל צו אים אריינשיקן דעם בעל שם טוב ר׳ ישראל בן הודל.

ער מוז טענהט ער — מיט אים רעדן.

היימלס גוף ברענט ווי א קאלכאויזון, ער זאָגט ווייטער צום דאָקטאָר אַז ער וויל פרעגן דעם בעל שם טוב ווער עס איז געווען דאָס קליינע מלאכל מיט דעם קליינעם פערדעלע, וועלכעס ער האָט אריינגעלייגט אין דעם רעכטן טעלער, און דורך דעם איבערגעוויגען זיינע זכיות.

דער — מיט פערציג גראד פיבער ליגענדיקער קראנקער היים, האָט פון דעם דאָקטאָר באקומען אַ איניעקציע מיט א נארקאָטיש בארואיקונגס מיטל, דער קראנקער היימל איז באלד איינגעשלאָפן און ווידער דערזעען דעם זעלבן בעל שם טוב ר׳ ישראל.

יעצט האָט זיך היימל געטראכט, מוז ער אים דערציילן דעם סוד, וועלכער האָט אים אַזוי שטאַרק געדרוקט אויף זיין נשמה.

זאָגט מיר — הייליקר בעש״ט...

דער בעל שם טוב שטערט היימלן דאָס ווייטערע ריידן, עס דאכט זיך היימלן אז דער בעש״ט שטופט אים אריין א אתרוג אין זיין מויל, און דאדורך קען ער נישט ארויס ברענגען א וואָרט פון זיך.

אָבער דער הייליקער שטייט נישט אָפּ פון היימלן, ער דערציילט און דערמאנט אים פון דעם טאָג מיט צען חדשים צוריק, ווען ער האָט מיט זיין קאמפאניע פארביי מארשירט א דאָרף צווישן סטאניסלאוו און קאלאמיי, און א פוילישער סאָלדאט פון זיין אָפּטיילונג האָט זיך פארגלוסט אוועק צו רויבן דאָס פערד ביי א ייד, וועלכער האט עס געפאסעט אויף דעם פעלד.

דער בעש״ט גיט זיך א הוסט אונטער — און דו היימל האסט דאמאלסט פשוט דיין לעבן מפקיר געווען — א איינציקער ייד צווישן א גאנצער חברה פאָליאקן־אנטיסעמיטן, זיך מוסר־נפש געווען, אָפּגעראטעוועט דאָס פערד, פון וועלכן דער אורימער דאָרפסייד האָט געשפייזט זיין פרוי און זעקס קליינע קינדערלעך.

און ווען חס־ושלום, באטאָנט מיט א קרעכץ ווייטער דער הייליקער בעל שם טוב, דו טוסט דאמאלס נישט די גרויסע מצווה, וואָלט דער ייד און זיין פרוי מיט זייערע זעקס קינדערלעך געווען אומגעקומען פון הונגער.

עס שטייט געשריבן אין דעם הייליקן קבלה־ספר ״הזוהר״, זאָגט ווייטער דער בעל שם הקדוש צו היימן, אַז דער וואָס זיצט אין הימל, באַשטראָפט און באלוינט דעם מענטש מידה כנגד מידה, דאָס הייסט — האָט דער בעל שם טוב צוגעגעבן אין זיין באליבט רוטעניש לשון: קאקוי רובוטא — טאקוי פלאטא, און דו היימל האָסט געטון אזא מצוודיקע ״ראבאטו״ טראָצדעם וואָס האָסט דיך געפונען אין א סכנה, דיין לעבן האָט דאמאמלס געהאנגען אויף א האָר ממש.

בשעת זיי האָבן אין הימל געוויגן און געמאָסטן דיינע עברות און מצוות, אין די צוויי טעלער פון דער וואָגשאָל האָבן זיך באוויגן ארויף און אראָפּ, אראָפּ און ארויף כמעט גלייך אויף גלייך, האָט דער בית־דין של מעלה נישט געקענט באַשליסן חייב אָדער זכאי.

זיי וויסן חיימל — אז אין דאָזיקן קריטישן און פאַר דיר געפערלעכן מאָמענט, איז געקומען צו פליען דאָס קליינע שיינע מלאכל, רייטענדיק אויף דעם פערדל וועלכעס האָסט דאמאלסט אָפּגעראַטעוועט פון די פּאַלאַקישע הענט.

דאָס קליינע גוטע מלאכל, נישט פרעגענדיק ביי קיינעם קיין שאלות, האָט אַריינגעוואָרפן אין דעם טעלער פון "זכות" דאָס פערדעלע, דער רעכטער טעלער האָט זיך מיט א שווערקייט, ווי א פייל פונעם בויגן א לאָז אַראָפּ געגעבן אין דער נידער.

א דאנק דעם דאָזיקן "סוסאלע" האָט מען דיר געפסקנט לחיים.

איך פאַרזיכער דיר חיימל, זאָגט צו אים ווייטער דער בעל שם טוב, אַז דו וועסט בקרוב געזונט ווערן און באַפרייט ווערן פון גויאישע הענט.

אין דער זעלבער רגע עפנט דער קראַנקער חיים זיינע אויגן, עס איז געוועזן אַ קאַלטער ווינטערדיקער, טרוקענער, מיט פראָסט ביימער אויף די שויבן זונענדיקער טאָג.

דער פיבער איז פּלעצליך פאַרשווינדן. חיימל האָט זיך דאָס ערשטע מאָל נאָך דעם פאַל, געפילט גוט און פריש.

באלד איז די שוועסטער צו, צו זיין בעט מיט א זים שמייכעלע אויף אירע פּוילישע ליפּען, אין איר האנט א גלאָז וואַרעמע מילך, און מיט אַ פרום רעליגיעז געפיל געפרעגט ביי חיימל די באַדייטונג פון דעם וואָרט "פשעם"? וועלכעס דו האָסט אינם גרויסן פיבערן נישט אַרויסגעלאָזט פון דיין מויל?

חיים האָט זיך געטראַכט, גיי דערצייל אַ פּוילישע שיקסע אַ מעשה מיט אַ בעש"ט.

בכדי זיך פון איר אָפּצוטשעפּען, האָט ער געזאָגט אז נישט "פשעם", נאָר ברוך־השם האָט ער געזאָגט דאָס הייסט — געבענטשט זאָל זיין גאָטס נאָמען ער האָט — זאָגט ער, געבעטן גאָט — ער זאָל אים שענקען דאָס לעבן.

די שיקסע הערענדיק גאָטס נאָמען, האָט זיך דריי מאָל איבערגעציילימט און ארויס פון חיימלס צימער.

אם שווערסטן אויף חיימלס נשמה, האָבן געדריקט די פרייטיק צו נאכטן, אלע יידן אין קאַסעוו זענען געזעסן ביי זייערע שבת־סעודות צוזאַמען מיט זייערע נאָענטע, און ער האָט זיך געפונען אין א חדר, מיט זיינע חברים שקצים, אין וועלכן עס האָט געשטיקט פון רויך, גויאישער קאַלבאַס און קרויט־גאַזן האָבן פאַרפעסטעט

די לופט און געדיכט געמאכט, אז מען האָט פשוט געקענט מיט די פינגער אָנטאַפּן די געדיכטע לופט.

חיימל האָט פיל מאָל געבעטן זיין קאָמענדאַנט, ער זאָל אים פרייטיק ביי נאַכט באַפרייען פון דינסט, דערפאַר וויל ער יעדן זונטיק פאַרטרעטן דעם דינסט פון אַ קריסט.

דער קאָמענדאַנט האָט אים פרינציפּיעל נישט געוואָלט באַפרייען, און מעשה־להכעיס — באַשטימט פאַר אים פאַרשידענע צוגאַב־דינסטן אויף די פרייטיק־צו נאַכטן.

חיימל האָט שטיל געליטן און פאַרביסן מיט די ציין, ער האָט דען געהאַט אַ אַנדערע ברירה?

ער האָט אַזוי לאַנג געליטן און געשוויגן, ביז גאָט האָט אים מזכה געווען מיט דעם פאַל פונעם שליטן און ער איז דורך דעם אויף עטלעכע וואָכן אַריין אין שפּיטאַל.

נאָך דעם ווי חיימל איז אַרויס פונעם שפּיטאַל, האָט דער קאָמענדאַנט זיינער זיך אַ ביסל נישט וויסנדיק געמאַכט פון חיימלס פאַרשווינדן אַ יעדן פרייטיק ביי נאַכט.

באַקאַנט האָט זיך חיימל מיט אַ ייד אַ למדן, אַזוי גערופענעם מח־מענטש. תמיד איז ביי דעם יידן זיין קאַפּעליוש געווען פאַרדרייט.

ביים רעדן, פלעגט ער תמיד מיט זיין ווייזפינגער דריקען אויף זיין רעכטע שלייף, זיך פאַרטיפנדיק אין געדאַנקען.

דאָס אַלעס, האָט דעם ייד נישט אָפּגעהאַלטן, אַז עס זאָל ביי אים כמעט אַ יעדעס יאָר געבוירן ווערן אַ קינד.

טראָץ זיין צעשטרייטע נאַטור, איז דער ייד געווען אַ תלמיד־חכם און אַ משכיל.

חיימלס פאַרגניגן איז געווען מיט דעם יידן אָפּצוזיצן צוזאַמען שעהן און שמועסן פון תורה.

אַריינקומענדיק אין אַ געוויסן פרייטיק ביי נאַכט צו דעם דאָזיקן יידן, האָט ער אים געטראָפן אין אַ זייער אויפגערעגטן און צעשטרייטן צושטאַנד.

וואָס איז געשען? פרעגט חיימל דעם ייד.

מיין אַסתרל זאָל לעבן האָט היינט געבוירן אַ צווילינג.

מזל־טוב אייך, האָט חיימל מיט שמחה אויסגעשריגן און גלייכצייטיק פון פשוטן נייגער אַ פרעג געטון דעם צעשטרייטן בעל־שמחה, וואָס פאַר אַ מין צווילינג איז דאָס?

דער צעשטרייטער ייד ענטפערט, דאכט זיך אַ יינגל מיט אַ מיידל, באַלד טוט ער אַ לייג צו דעם ווייפינגער צו זיין מח און זאָגט, אַנטשולדיקט מיר, איך בין נישט אזוי זיכער, עס קען זיין אז עס איז גאָר אַ מיידל מיט אַ יינגל.

חיים האָט באַלד פאַרשטאַנען אַז דער היינטיקער פרייטיק ביי נאכט, גייט אים פאַרלוירן, ער האָט געזאָגט אַ גוטן שבת און איז צוריק צו זיינע חברים סאָלדאטן, וועלכע זענען שוין געלעגן אויף דעם אַלגעמיינעם האַרטן נישט זייער ריינעם "פּריטש" אין אַ טיפן שלאָף, געכאַרכלט און געשנאָרכצט מיט פאַרשידענע הייזעריקע קולות ווי אין אַ סימפוניע פון פאַרטריקנטע און פעלערהאַפטע מוזיק־אינסטרומענטען.

אַ קורצע צייט איז נאָך היימל געזעסן אין דער דאָזיקער געגענט, אין וועלכער עס האָט צו אים אין זיין פאַנטאַזיע אַנטפּלעקט דער הייליקער בעש"ט.

באַלד האָט זיין אָפּטיילונג אָפּמאַרשירט אין דער געגענט פון פּראָסקוראָוו אין דער רוסישער אוקראַינע.

ערשט דאָרט האָט היימל דערזען די גרויסע בראָך פונעם יידישן פאָלק.

פעטליורע מיט זיינע באַנדיטן האָבן געברענט, געשענדעט און געמאָרדעט די יידישע באַפעלקערונג אין יעדן דאָרף אין יעדן שטעטל, ווי נאָר זייערע טומאהדיקע פיס האָבן באַטרעטן.

עס איז זיך שווער פאַרצישטעלן דעם פחד פון די אַרויסגעשטאַרטע און אויסגעלאָשענע אויגן וועלכע האָבן געשטעקט אין די יידישע בלייכע און אויסגעמאַטערטע פנימער, בעת דעם אַריינמאַרש פון די פּוילישע סאָלדאַטן אין זייער שטאָט.

גענוג זענען זיי אויסגעשטאַנען פון זייערע אוקראַינישע ביזהעריקע באַלעבאַטים, האָבן זיי זיך געטראַכט, יעצט וועט זיך די זעלבע טרויעריקע געשיכטע איבערחזרן נאָר דורך אַ אַנדערע בעסטיע.

גלייך צו מאָרגנס בעגינען, האָט זיך חיים אַרומשפּאַצירט אין דעם שטעטל, די פענצטער און טירן פון די אויסגערויבטע און טיילווייז אויך פאַרברענטע יידישע הייזער, זענען פאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער.

אַ יידישער מאַן, אַ יידישע פרוי האָבן זיך נישט געטרויעט דעם קאָפּ אַרויסצוווייזן אויף דער ליכטיקער גאַס.

היימל, געהענדיק פון גאַס צו גאַס האָט באַמערקט אויף עטלעכע ערטער פאַרטריקענט מענטשלעך בלוט, דאָ אַ צעבראָכן בעט מיט צעריסענע און שמוציקע פאַרבלוטיקטע קליידער, געוואַנט און אַנדערע שמאַטעס, דאָרט אַן אויסגעליידיקטע צעבראָכענע שאַפע, פעדערן פון בעטגעוואַנט האָט זיך כמעט אין דער גאַנצער שטאָט אַרומגעוואַלגערט.

אין אַזאַ מצב, אין אַזאַ טרויריקער לאַגע האָט היימל געטראָפן זיינע יידישע ברידער אויף יענער זייט גרענעץ.

דאָך האָט ער זיך איינגעעקשנט, איך מוז האָט ער זיך געטראַכט, רעדן מיט אַ יידן, פאַרשטעלן זיך, בכדי זיי א ביסל צו שטאַרקן און באַרויקן.

אַזוי טראַכטענדיק, דערזעט ער מיט זיין שאַרף אויג, ווי פון אַ נעבנדיק הויז האָט אַ פינגער פון אַ מענטש פאַרזיכטיק, אויף א פּאָר סענטימעטער אויפגעהויבן דאָס פאַרהענגל וועלכעס האָט פאַרשטעלט דאָס פענצטער.

ער האָט זיך באַלד אָפּגעשטעלט פאַר דעם דאָזיקן פענצטער, אַריינגעשריגען דורך דעם פענצטער אויף יידיש: "ליבע יידן אָן פחד, איך בין א ייד, איך וויל מיט אייך רעדן".

עס הערשט א טויטע שטילקייט, אין קול ואין עונה, שטיל, עס רירט זיך נישט, און ער זעט נישט אַ מענטש פאַר זיינע אויגן.

חיים ווערט נישט מיד, ער קלאַפּט און בעט זיך מיט כל מיני בקשות, מען זאָל אים עפענען די טיר — שאַ, מען ענפערט נישט.

אין דעמזעלבן מאָמענט, איז אים איינגעפאַלן אויסצופּרוּוון דאָס באַקאַנטע מיטל וועלכעס פאַרבינדט אַלע יידישע שבטים פון אַלע לענדער אין דער וועלט.

ער גיט א געשריי אין פענצטער אַריין אויפן קול: ש מ ע י ש ר א ל, עס געשעט א נס, א פרוי מיט אַן אָפּגעגאָלטן נאַקעטן קאָפּ, האָט זיך פאַרזיכטיק באַוויזן הינטערן פאַרהענגל און אַ פרעג געטון: באמת א ייד?

איך בין א ייד און א גוטער ייד, האָט חיימל מיט א מיטליידנדיקער שטימע געענטפערט, האָט נישט קיין פחד טייערע פרוי, לאָזט מיך אַריין אין אייער שטוב, איך האָב פאַר אייך און פאַר אייערע פאַמיליע עפּעס מיטגעבראַכט, איר זאָלט אייך דאַמיט דערקוויקן אייערע הערצער, און בעיקר אייערע נשמות.

געהערט אַזעלכע דבורים, האָט באַלד אַ מאַן מיט א שפּיציק בערדל, מיט אַ טייער איידל יידיש פּנים, פאַרזיכטיק די טיר געעפנט, מיט א רוסישן "פּאַזשאַלוסטאַ" אַריינגעבעטן חיימלען אין זיין הויז.

דאָס ערשטע האָט חיים געבעטן א פּאָר תפילין.

דער ייד האָט בשעת-מעשה זיינע אייגענע אויערן נישט געגלויבט, תפילין? און אפשר דאַכט זיך אים נאָר, אפשר איז עס נאָר אַ חלום?

חיימל האָט אָנגעטון די תפילין און זיך געשטעלט מיטן פּנים צו מזרח, געדאַוונט אויפן קול, בכדי די איבערגעשראָקענע מענטשן זאָלן הערן, און זיין זיכער אז ער איז אַ ייד און נישט קיין פּאָליאַק.

נאָך דעם דאַוונען, האָט חיים געבעטן אַלע זאָלן זיך זעצן צום טיש, ער האָט פון זיין רוקזאַק אַרויסגעצויגן אַ פלעשל 96ער ייש, געמאַכט א ברכה, מכבד געווען זיינע באַלעבאַטים, מען האָט זיך געוווּנטשן עס זאָל באַלד זיין שלום על ישראל, און אַלע שונאי-ישראל פון ביידע זייטן זאָלן בקרוב האָבן המנס מפלה.

צוויי ברויט און דריי שאכטל סארדינען וועלכע חיימל האָט אַנידערגעלייגט אויפן טיש, האָט נישט געסטייעט אָנציזעטיקן די משפחה, וועלכע איז באשטאַנען פון דריי מענטשן.

די טייערע מענטשן האָבן ביי חיימל געבעטן אנטשולדיקונג פאר זייער שנעל און פיל עסן, זיי האָבן שוין דעם פירטן טאָג געהונגערט, האָבן זיי זיך מתוודה געווען פאַר זייער גאסט.

חיימל האט זיי געוונטשן כל טוב און צוגעזאָגט זיי עפטערס צי באזוכן און דאביי נישט צו פארגעסן עפעס מיט צוברענגען.

דערווייל האָט זיך דער ייד אויסגעשמועסט מיט זיין גאסט.

פון אַ וואָרט צו אַ וואָרט, איז חיימל באקאנט געוואָרן אַז דער ייד איז אַ מיטגליד פון דער גרויסער מיוחסדיקער רבישע משפחה "טווערסקי", און איז אַ פעטער פון ר' זושע טווערסקי, דער איידעם פון חיימלס שטעטישן רב הרב שמחה ישכר בר הלברשטם ז"ל ביי וועלכן ער האָט געלערנט תורה, איידער ער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן עסטרייכישן און שפּעטער אין אַ פּוילישן סאָלדאט.

די דאָזיקע באקאנטשאפט און דעראינערונג פון זיינע אלטע גוטע צייטן, האָט חיימלן אזוי דערוואַרמט, אַז ער האָט אויסגעליידיקט פון זיין רוקזאק אלעס וואָס ער האָט פארמאָגט, איבערגעגעבן פאר די מענטשן, זיי ווידער און ווידער געשטארקט און געטרייסט, און נאָך אַ פּאָר הייסע טרערן וועלכע חיים האָט פאַרשעמט און נישט ווילנדיק פארגאָסן, פארלאָזט דאָס דורך שונאי-ישראל חרוב געמאכטע יידישע הויז.

נאָך דעם וואָס זיינע אויגן האָבן געזען ווי אזוי די ווילדע אוקראינער און אפילו די כלומרשט אייראָפּעישע פּאָליאקן האבן געטון מיט די יידן, איז אים נמאס געוואָרן די גאַנצע וועלט, ער האָט געפּרוווט אלע מיטלען וואָס שנעלער פטור צו ווערן פונעם מיליטער, און פון זייט פינף יאָר כסדרדיקן פארטיידיקן זיינע "פּ אָ ט ע ר ל ע נ ד ע ר".

במשך פון די גאַנצע צייט, האָט חיימל געוווסט אַז דאָס אריינציען אים צום פּוילישן מיליטער איז פאַרגעקומען נישט אין גאַנצן אויפן לעגאַלן וועג.

זיין שטעטל ליגט מזרחדיק פון טייך "סאן" דער טייל גאליציען איז נאָך געווען אין דער צייט אזוי גערופן "נימאנדסלאנד".

ער האָט כסדר פּראָטעסטירט ביי זיין פולק אָבער מען האָט זיך פון אים אויסגעלאכט, ביז עס איז אים איינגעפאַלן אַ געניאלער געדאנק, זיך צו ווענדן דירעקט קיין זשענעווע צום "פעלקערבונד", פארלאנגענדיק אַן אינטערווענץ ביי דער פּוילישער רעגירונג אים תיכף צו באפרייען פון מיליטער.

עס איז געשען אַ נס מן השמים, אַ חודש שפּעטער איז דורך אַ באפעל פונעם וואַרשעווער קריגסמיניסטעריום חיימל באפרייט געוואָרן, זיין פולקאָוניק האָט אין

דער לעצטער מינוט געפּרוּוט דורך פאַרשידענע דראָונגען אים צו פאַרהאַלטן, אָבער אומזיסט, חיים פאַרלאַנגט אַ באַפרייאונג.

דער כלב האָט בלית־ברירה געמוזט אים באַפרייען.

ויהי ערב ויהי בוקר, און חיימל האָט געענדיקט די מלחמה נומער צוויי.

צוויי טעג פאַר פורים, איז חיימל צוריק געקומען אַלס באַפרייטער, נאָך כמעט פינף יעריקן מיליטער־דינסט, אין זיין געבורטס שטעטל ציעשינאָוו.

דאָס שטעטל האָט געלעבט מיט דעם יחוס פון פאַרגאַנגענע צייטן.

זייט דורות, איז דאָס דאָזיקע שטעטל באַקאַנט געוועזן מיט אירע רבנים, אַדמורי״ם, תלמידי־חכמים און משכילים.

דער לעצטער רב פונעם שטעטל, רבי שמחה ישכר בר האַלברשטאַם ז״ל, מיט זיינע פולע חסידים אַנהענגער, האָבן אַריינגעבראַכט אין דעם שטעטל אַ יידיש חסידיש זאַפטיק לעבן.

די קעגנזייטיקע טאָלעראַנץ פון די פאַרשידענע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געוועזן אַ מוסטער פאַר אַלע אַנדערע סביבותדיקע שטעטלעך.

חסידישע באַלעבאַטים, האַנטווערקער און סוחרים, אַלע אויסגעמישט אונטער איין דאַך פון נאַציאָנאַלע באַשטרעבונגען, האָבן פאַרשטאַנען שטענדיק אין אַ צייט פון אַ געפאַר, זיך מיט געמיינזאַמע כוחות אַקעגענצושטעלן דעם אויסערלעכן שונא.

ווען די היימישע אַנטיסעמיטישע כוליגאַנעס, האָבן געפּרוּווט אַ הוליע צו טון אין שטעטל, האָבן זיי באַקומען אַ געהעריקן אָפּשניט פון דער שטעטלדיקער יוגענט, אָן אונטערשיד פון פּאַרטיי אָדער שטאַנד, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט צו פאַרטיידיקן דעם יידישן כבוד אָדער יידיש פאַרמעגן, דאַמאָלס אין דער דאָזיקער קריטישער מינוט האָט געהערשט אַ זעלטענע אייניקייט צווישן דער שטעטישער יוגענט.

עטלעכע טעג נאָך חיימלס אָנקומען אין זיין אַלט־נייער היים, נאָך דעם ווי זיינע חברים און חברות האָבן צו זיין כבוד, אָפּגעפּראָוועט אין הינטערשטעטלשן וואַלד, מיט אים אַ געמיינזאַמן פּיקניק, האָט פּאַסירט אַז אַ גרופּע דאָרפס כוליגאַנעס האָבן אין אַ פּריזיוטאָג, זיך אַריינגעריסן אין ר׳ חיים ישראלס נעבעכדיקן געוועלב, אונטער אַן אויסרייד, אַז זיי ווילן כלומרשט עפּעס קויפן, דעם ייד צעשלאָגן, נישט אַנענדיק פאַר וואָס און פאַר ווען.

ווי אויף א קאָמאנדע־באפעל, האָט זיך דאָס גאנצע שטעטל מיט מענער, אונטער דעם באפעל פון ר׳ פישל באלעגאָלע און פלטיאל שטאם א שטעל געגעבן אַ קעגן די כוליגאנעס, און מיט פארשידענע כלים, וועלכע עס זענען זיי געקומען אונטער דער האנט, ארויס פארטיידיקן דעם יידישן כבוד.

ר׳ פישל באלעגאָלע האָט אראָפּגעריסן פון זיין וואָגן אַן ״אַרטשיק״, און אריינגעבאָמבלט מיט דער דאָזיקער כלי אין די כוליגאנעס וויפל עס האָט זיך געלאָזט.

זייט דעם פאל, איז באמת אינעם שטעטל שטיל געווען, די שווארצע־מאהניקעס האָבן זיך געהיטן א הוליע צו געבן אויפן יידישן חשבון, ווי עס פלעגט ליידער עפטערס פאָרקומען אין אַנדערע שכנותדיקע שטעטלעך.

דער דאָזיקער ר׳ פישל באלעגאָלע, א ייד מיט א רונדן שווערן גוף, מיט אַ געמיטלעך און תמיד לאכנדיק ברייט פנים, מיט שטאַרקע שטריכן פון דער מאָנגאָלישער ראסע, אָבער מיט זייער אַ ווארעם יידיש הארץ.

אליין איז ר׳ פישל געווען א גאָר פשוטער מענטש, ער האָט קיין מאָל נישט געלערנט, און אלס יונגער בחור געמוזט ארבעטן, ווייל געשטאמט האָט ער פון זייער אָרעמע עלטערן.

ווען פישל איז באפרייט געוואָרן פון פראנץ יוספס מיליטער, ווי ער האָט אָפּגעדינט דריי יאָר ביי די שווערע ״הוביצען״ ווי ער פלעגט זיך בארימען, האָט ער זיך געטראכט עס איז געקומען די צייט זיך צו בויען א היים.

עס איז פישלן די זאך נישט לייכט אָנגעקומען, און דאָס מחמת פארשידענע טעמים.

די שניידערישע און אנדערע באלעמלאכישע מיידלעך, האָבן פישלן נישט געוואָלט פאר א מאן. ערשטנס, איז דאָס באלעגאָלע פאך זיי נישט אָנגעשטאנען, זיי האָבן געהאָפט צו באקומען א מאן א בחור פון זייער טאטענס פאך, בעיקר האָבן זיי צו פישלן געטענהט אז אַ ״בעל מלאכה״ איז מער ברכה.

פישל האָט זיך געטראכט, איך האָב זיי אלע אין בויבעריק, ער האָט זיך קודם כל, אויסגעבויעט א שטוב, געקויפט צוויי פערד ווי די לייבן, אז ער האָט געגעבן אַ קנאַק מיט דער בייטש און מיט זיין בייכיקער שטימע א געשריי געגעבן צו זיינע צוויי חיות ״וויאוי״, האָט די גאס געציטערט, און דאָס האָט פישלן בארימט געמאכט צווישן סוחרים, פריצים און אַנדערע, וועלכע האָבן באדארפן אנצוקומען צי א ״פיאקער״.

ווען אלע אַנדערע באלעגאָלעס האָבן נישט געהאט וואָס צי טון, האָט זיך אין דער זעלבער צייט פישל נישט געקענט א עצה געבן מיט די אלע מענטשן וועלכע האָבן געוואָלט פאָרן מיט אים, און דווקא נאָר מיט אים.

אינעם שטעטל האָט געלעבט, שייך צי זאָגן געלעבט ?

אויף אלע שונאי־ישראל געזאָגט, טאַטע זיסער, אזא לעבן, ווי עס האָט געלעבט ר׳ בערישל בדחן, אָדער ווי מען האָט אים גערופן ר׳ בעריש מארשאלעק.

ר׳ בערישל, א ייד א שיינער מיט אַן אויסגעקעמטער ווייסער ברייטער געפלעגטער בארט, איז געווען א ייד א בעל־תורה, אויסגעקאָכט אין פאַרשידענע קליינע אותיות, געדענקט פיל מעשיות, דרשות פון מדרש, פאָלקלאָר און סתם דערציילונגען.

דאָס ״קענען״, האָט ער אויסגענוצט אויף פרנסה, ער איז געווען דער שטעטישער בדחן אויף אלע חתונות.

עס איז פשוט געווען א תענוג צו קוקן אויף דעם שיינעם ר׳ בערישל, ווען ער איז געשטאַנען אויף דעם חתונה־טיש, און באַזונגען חתן־כלה פאַר זייער חופה.

טייכן טרערן האָבן ווייבער פאַרגאָסן ווען ר׳ בעריש האָט מיט זיין שיינע קלינגענדיקע און ווייגענדיקע שטימע אויפן הויכן קול א געשריי געגעבן דעם טראַדיציאָנעלעם גראַם:

כלהנוי, כלהנוי, ווייגזשע ווייַן,
ביסט מלא חן —
ביז הונדערט און צוואַנציק,
זאָלסט דו נישט בלייבן אליין.

דער שיינער ר׳ בעריש האָט געהאַט נאָך שענערע טעכטער.

אויף איינע פון זיינע טעכטער, האָט פישל געוואָרפן אַן אויג.

דאָס מיידל איז געווען ביי דער שטעטישע רביצן אַן ״עוזרת״ ווי מען רופט דאָס דאָזיקע פאַך אין ארץ־ישראל.

אַז דאָס מיידל האָט דערציילט דער רביצן, ווער עס וויל זי האָבן פאַר אַ ווייב, האָט זי לאַנג נישט געקלערט, באַלד אַרויסגעטראָגן אַ פסק אז פישל, וועלכער פלעגט אויך צו פירן מיט זיין וואָגן איר מאַן דעם שטעטישן רב, בכבודו ובעצמו, איז ראַוי צי זיין אסתרס, אזוי איז געווען דעם מיידעלס נאָמען — מאַן און פאָטער פון אירע קינדער.

נאָך אזא פסק־דין פון דער רביצן, האָט מען געווענלעך נישט געטאָרט פראָטעסטירן, פישל איז באַלד אין א מזלדיקער שעה געשטאַנען מיט זיין אויסגעוועלטער אסתר, אונטער דער חופה.

פישלן איז נישט שלעכט געגאַנגען, ער האָט גוט פאַרדינט, אים פאַרגלייך צו די אַנדערע שטעטלשע באַלעגאָלעס, איז ער געווען א ״גביר״, די מיעשטשאַנעס פלעגן אים נישט אַנדערש רופן, ווי ״רוטשילד״, דער דאָזיקער נאָמען איז אים פאַרבליבן אויף אייביק.

די ערשטע אויפגאבע פון חיימלן, איז געווען צוריק אויפצובויען זייערע פאַרברענטע הייזער.

מיט שווערער און ביטערער מי איז אים געלונגען ארויסצובאקומען דריי קוביק מעטער ברעטער, אלס רעגירונגסשטיצע פאַר זיינע הייזער, נישט נעמענדיק אין באַטראַכט זיין זכות אלס געוועזענער מיטבאַטייליקטער אין פוילנס באַפרייאונג.

אין דער צייט ווען פאָליאקן — קריסטען, זענען דורך דער רעגירונג פאַוואָריזירט געוואָרן און מיט א ברייטער האַנט דורך דער רעגירונג, געשטיצט געוואָרן מיט גרויסע געלט באַטרעגע, און נאָך גרעסערע קוואַנטומס בוי מאַטעריאל, האָבן יידן כמעט גאָרנישט באַקומען.

אויף זיין נאיווע פראגע ביים פוילישן רעפערענט פאַר ווידעראויפבוי היתכן? האָט ער באַקומען א קלאָרע און אַן אָנצווייַדייטיקע תשובה, "זשידזשי — דאָ פאַלעסטיני".

די דאָזיקע תשובה, איז חיימלן טיף אריין אין דער נשמה, ער האָט נישט פיל טראַכטענדיק ארומגערעדט מיט זיינע חברים און חברות איבער דער פאַקטישער יידישער לאגע אין דעם נייעם אויפגעקומענעם פוילן.

מען האָט זיך אָרגאַניזירט אין א ציוניסטישן קלוב און געטראַכט ווי שנעלער פטור צו ווערן פון דעם נייעם באַלעבאָס, און עולה צי זיין קיין ארץ־ישראל.

דערווייל האָט זיך אָנגעפאַנגען אַן אינערליכער קאַמף צווישן די חסידישע פרומע טאַטעס, מיט זייערע ציוניסטישע מאָדערנע קינדער.

דער קאַמף האָט זיך געפירט אויף אַלע פראָנטען.

די ציוניסטישע יוגענט האָט זיך געריסן צו איבערנעמען די לייטונג אין אַלע שטעטישע אינסטיטוציעס, וואָס עס איז זיי אויך נאָך א קורצער צייט געלונגען.

דער ערשטער שריט פון דער ציוניסטישער יוגענט איז געווען, איינצוריכטען פאַר זיך א בית־הכנסת אין וועלכן מען האָט אָפּגעהאַלטן אַלע נאַציאָנאַלע יום־טובים, ווי ט"ו בשבט, חנוכה, הרצל־יאָרצייט צווייטער נאָוועמבער, קרן־קימת־אָוונט וכדומה.

חיים איז געווען איינער צווישן די ציוניסטישע זיילן אינעם שטעטל, אליין ווי באַקאַנט, א בעל־תורה, פלעגט ער יעדן שבת אין ציוניסטישער שול האַלטן רעפעראַטן מיט דורך אריינגעפלאָכטענע תורות פון די חז"ל, אויפווייזן די גרויסע מצווה פון ישוב־ארץ־ישראל.

נאָך דעם רעפעראַט האָט מען זיך אוועקגעזעצט לערנען תנ"ך, א בלאַט גמרא, אָדער די וואָכיקע פרשה חומש.

אויך די דאָזיקע אויפגאבע האָט אויף זיך חיימל גערן גענומען, עס האָבן אויסער אים נאָך אַנדערע יונגעלייט צוגעהאָלפן צו פאַרשפּרייטן ציונות מיט אַ געמיש פון תורת־ישראל, בעזונדערס ר' אשר דילר ז"ל.

אויך די דאָזיקע פיינע יונגעלייט וועלכע האָבן געשטאמט פון די בעסטע חסידישע פאמיליעס וועלכע זענען גלייך מיט היימלן אריבער פון דעם קאָנסערוואַטיוון חסידישן לאגער — אינעם לאגער פון דעם אויפוואכנדיקן יונגן יידיש נאַציאָנאַלען דור, האָבן זיך מיט לייב און לעבן אָפּגעגעבן פאר דער נייער אַרבעט לטובת ארץ־ישראל.

חיים האָט אויך נישט פארנאכלעסיקט זיין מיידל וועלכע איז טאַקע שפּעטער געוואָרן זיין פרוי.

סערעלע, די טאָכטער פון דעם כמעט שענסטן באלעבאָס אין שטעטל ר׳ משה הוניקסבערג, איר פאָטער א באזונדער עקזעמפּלאר, א ייד אן עושר, א חסיד, א בן־תורה אָבער גלייכצייטיק א משכיל און מיט א שטאַרק נאציאָנאל געפיל.

ער ר׳ משה, איז וועגן זיינע מעלות געוועזן אן אויסנאם פון דעם עלטערן דור, און דאָרך דעם א שטיצפּונקט פון אלט און ניי, אזוי אז ביידע קעגנערישע לאגערס האָבן אים באטראכט פאר זייער מענטש.

א גאַנצע וואָך פלעגט ר׳ משה זיצן אין דעם בעלזשיצער־טארטאק, פירן דעם גרויסן טארטאק צי וועלכן ער איז געוועזן א מיט־שותף.

ער פלעגט בסוד סודות שטיצן די יונגע ציוניסטן דורך שפּענדן אויף ארץ־ישראל, כדי זיך נישט צי פארפיינטן ביי זיינע חברים — חסידים, אפילו זיי נישט צי שטערן ביים געראנגל פון זייער אריינדרונגען אין די שטעטישע אינסטיטוציעס ווי קהלה, געמיינדע און אַנדערע.

ווי אלע משכילישע יונגע לייט, פלעגט אויך אונדזער היימל א מאָל א פּרווו צו געבן צי שרייבן אין די "גאזעטן", מערסטן טייל ציונות געמישט מיט דברי תורה.

זיינע מאמרים פלעגן פון צייט צו צייט פארעפנטלעכט ווערן אין "היינט".

אין א שיינעם טאָג, האָט זיך היימל שטארק געפונען באליידיקט פון דעם דאמאלסדיקן זייער בארימטן יאושזאָן.

אין די צייטונגען איז געוועזן געשריבן, אז א גרופּע פון שווייצארישע פּויערן־דעפּוטאַטן, האָבן אין שווייצארישן פּארלאַמענט פאָרגעשלאָגן א געזעצפּראָיעקט, פארביטן צו באנוצן דעם ראדיו.

דער טעם, באשר בכן די ראדיו כוואליעס צערייסן די וואָלקנס, און דאָס זאָל זיין די סיבה פון די גרויסע רעגענס און עפּטערע פארפלייצונגען.

היימטשי האָט דאָס נייעם צוזאַמענגעבונדן מיט א גמרא, וועלכע ער האָט געברענגט צום באווייז אז די שווייצארישע פּויערן־דעפּוטאטן זענען פאָלשטענדיק גערעכט.

אין דער גמרא (יומא כ.) האָט היימטשי אויפגעוויזן שטייט בפרוש געשריבן: שלושה קולות משמיעים מעולם ועד סופו, קול המון של רומא, קול לידה וקול רדיא — דריי קולות הערט מען פון איין עק וועלט ביז צום צווייטן: דאָס זענען,

דער קול פון דעם רומישן מיליטער, דער קול פון א פרוי בשעת זי געבוירט א קינד און דער קול פונעם ראדיא — פרעגט רש״י: מה זה ראדיא? און רש״י פארענטפערט: מלאך הממונה על הגשמים רדיא שמו — דער מלאך וועלכער הערשט איבער די רעגענס הייסט ״רדיו״.

אמת, א בפרושער באוויז אז די שווייצארישע פויערן ווייסן וואָס זיי רעדן, דאכט זיך, אז אונדזער חיימל איז פאלשטענדיק אין אָרדנונג מיט זיין אריינפלעכטן דעם ראדיא אין דעם מאמר חז״ל, וועלכער איז אגב געזאָגט געוואָרן מיט כמעט צוויי טויזנט יאָר פריער איידער דער רדיא איז אנטדעקט געוואָרן.

אָבער — עס מאכט נישט אוים.

די הויפטזאך איז, אז אונדזער חיימל האָט געפונען אז — אין חדש מתחת השמש, עס איז נישט דאָ קיין נייעס אונטער דער זון.

דער דאָזיקער מאמר, איז אין ״היינט״ געדרוקט געוואָרן דווקא ערב־שבת, געגוי ווי ער איז פון חיימטשין פארפאסט געוואָרן, נאָר צום סוף, האָט דער פעלעטאָניסט פון זיך צוגעגעבן א באמערקונג: עס איז באמת צו באוואנדערן קליינשטעטלדיקע משכילים און תלמידי־חכמים, זיי האָבן, זעט אוים א הסכם מיט די אומות־העולם, זיי די גויים זאָלן דערפינדן די ״דערפינדונגען״, און שפעטער קומען די יידישע תלמידי־חכמים און דערפינדן דעם „מדרש״ צו די גויישע דערפינדונגען.

די דאָזיקע באַמערקונג האָט חיימלן זייער פארדראָסן. וואָס הייסט? האָט ער געפרעגט, נאָר די גויים זענען דערפינדער?

וואָס פאר א חוצפה אזוי צי שרייבן.

ווען אזוי שרייבט א גויישער שרייבער וואָלט מען אים פארשריגן אלס ביטערן אנטיסעמיט, אזוי קליין מאכן און ציניש חוזק מאכן פון זיין אייגן פאָלק?

צווישן ציוניסטן וואָלט אזא איינער באלד באקומען זיין חלק, האָט זיך חיימל געטראכט.

אין די אייגענע יידישע גאונים פון דער תורה זעט אוים, האָט ער פארגעסן?

ווי איז ״יובל״ דער דערפינדער פון שפיל־אינסטרומענטן?

ווי איז ״תובל־קין״ וועלכער האָט דערפינדן כלים פארשידענע צו באארבעטן קופער און אייזן?

ווי איז ״נח״ דער ערשטער שיפבוי־אינזשיניער, וועלכער האָט דערפונדן די תיבה?

ווי איז ״בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה״ דער גרעסטער דערפינדער ארכיטעקט פון אלע צייטן, וועלכער זעט אוים איז ביי דעם ווארשעווער פעלעטאָניסט א גאָרנישט?

און אפשר, האָט זיך חיימל געטראכט איז ער גאָר אַן עם־הארץ, ער קען נישט די תורה?

וועל איך אים א פרעג טון, ילמדנו רבנו — ווו זענען אונדזערע מאָדערנע גאונים?

וואָס איז מיט: קאָך, וואַסערמאַן, וויצמן, אינשטין און טויזענטער אַנדערע?

חיים האָט אַ לענגערע צייט אויפגעהערט צו שרייבן אין "היינט", ביז עס איז געקומען א צוזאמענטרעף צווישן די צוויי חברה־לייט, בעת דער פעליעטאָניסט און חיימל האָבן ביידע אגיטירט פאַר די זעלבע ציוניסטישע קאַנדידאטן צום פוילישן סיים.

יאושזאָן, האָט מודה געווען אז ער איז באגאנגען אַ פעלער, געבעטן סליחה, דורך דעם האָט חיים פארשפּראָכן זיך די ארבל ווידער צו פארשארצן, און ווייטער שיקן אַרטיקלען צום "היינט".

פון אלע זיינע ציוניסטישע און קהילישע ארבעטן, האט חיימל זיך נישט געקענט בויען א היים.

זיין מיידל, סערעלע, האָט מיט רעכט געטענהט, עס איז זאָגט זי די העכסטע צייט דו זאָלסט א טראכט געבן וועגן זיך און דיין אייגענער צוקונפט.

זי, סערעלע, א מיידל מיט אלע מעלות, שיין, יונג מיט א געקרייזלטן קאָפּ בלאָנדע זיידענע הערעלעך, זייער א געראָטענע, מיט א פּאָר קלוגע בלויע אויגן, דאצו נאָך א שארפן מח, האָט פון חיימלען דורכאויס פארלאַנגט ער זאל אַוועקלייגן, ווי זי האָט עס אָנגערופן מיט איר פּראקטישן לשון, "די קהל נארישקייטן", ליבער זארגען דאָס פארברענטע הויז צו רעמאָנטירן, און בעיקר, ווי לאַנג וועט מען זיך ארומדרייען און זיך ליב האבן אָן חופה וקדושין?

מיטן געדאנק מיט וועלכן חיימל מיט זיין סערעלען האָבן זיך ארומגעטראָגן און געפּלאנט ד. ה. עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, איז דערווייל גאָר נישט געוואָרן.

אינצווישן לויפן חדשים און יאָרן, האָט סערעלע געטענהט.

חיימל איז אויך באלד נמאס געוואָרן דער טעגלעכער געראנגל מיט זיינע אנטיסעמיטישע חברים — לאוניקעס, מיט וועלכע ער איז געווען געצוווּנגען צוזאַמען צו זיצן אין מאַגיסטראט בעיקר, איז אים דערווידער געווען דער קאַמף מיט דעם פארעקשנטן אלטן דור, וועלכע האָבן געקעמפט מיט אלע מיטלען, קעגן דער ציוניסטישער יוגנט און דורך דעם קעגן ישוב ארץ־ישראל.

חיים האָט זיך געגנומען צום הארצן די רייד פון זיין מיידל וועלכע ער האָט שטארק און מיט זיין גאַנצן הייסן און אומשולדיקן טעמפּעראמענט געליבט.

ער האָט באלד רעזיגנירט פון טובת־הכלל־ארבעט, אין א שנעלן טעמפּאָ

אויפגעבויט זיינע פארברענטע הייזער, געשריבן תנאים אין א מזלדיקער שעה מיט זיין אויסדערוויילטע סערעלע, און זיך אָנגהויבן פאָרצובערייטן צו זייער חתונה.

אין א שיינעם מיטוואָכדיקן טאָג פון ראש חודש אלול, איז חיימל געשטאַנען מיט זיין סערעלען אונטער דער חופה.

די חתונה איז געפּראַוועט געוואָרן מיט גרויס פּאָמפּ און א גרויסן פארנעם, חיים מיט זיין כלה האָבן געשיינט פון גליק.

אין דעם ענגען קליינשטעטלדיקן ראם אין וועלכן ער האָט זיך געפונען, אין דורך דעם באָיקאָט געגען אלעם יידישן, איז ביי אים זיין אונטערנעמונגסגייסט שטאַרק אָפּגעטעמפּט און אָפּגעשוואַכט געוואָרן.

די עקאָנאָמישע לאגע ביי אונדזער העלד, האָט זיך, ווי א פיבער ביי א קראנקען באלד געהויבן, באלד געפאלן, זיינע געשעפטן זענען באלד אַרויף, באלד האָבן זיך אלע זיינע ביזנעס צישמאָלצן ווי שניי אין א תמוזדיקן טאָג.

זיין ערנגעפיל און זיין איבערגעטריבענע עמפינדלעכקייט, האָט אויף אים שטאַרק משפיע געוועזן אין דער צייט ווען דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער קריזיס פון די פּוילישע יידן האָט זיך מיט יעדן טאָג פארגרעסערט.

די אָפטע פּאָגראָמען און טעגלעכע באָיקאָט אקציעס, האָט אויף חיימן זער געדריקט, אינצווישן איז ביי זיי שוין געוועזן דריי קידערלעך.

אלעס צוזאמען, האט אים געגעבן דעם געדאנק און געשטויסן אויסצוואנדערן פון דעם פּוילישן גיהנם, לויפן ווו די אויגן וועלן אים פירן.

זיי האָבן באַשלאָסן זיך צו באַזעצן אין דער גרויסער אינטערנאציאָנאלער האפן־שטאָט צ י ג, פון דאָרט, האָט ער געטראכט וועט אים לייכטער זיין צו דערגרייכן זיין לעבענסציל, דאָס הייסט צו קענען עולה זיין קיין ישראל.

ווי זאָגט א יידיש ווערטל: "דער מענטש טראכט, און גאָט לאכט", אונדזער חיימל איז אָפּגעזעסן ווארטנדיק אין ציג אויף די דאָזיקע געלעגנהייט א קיימא לן, פון איבער צען יאָר, און די דאָזיקע געלעגנהייט און האָפנונג האָט זיך נישט באַוויזן.

די ערשטע צייט, דאָס הייסט ביז דער עסטרייכישער שטובן־מאלער און אוואנטוריסט היטלער ימ"ש, האט זיך באוויזן צווישן די טעמפּע דייטשן, האָבן די יידן געפירט אין ציג א נאָרמאל און קולטורעל לעבן.

אויך חיימטשי האָט נישט שלעכט זיך געפילט, לויט זיין כאראקטער און

אינטעלעקט איז ער צו פיזישער ארבעט נישט פעיק געווען, בעיקר האָט אויף אים געמאכט א שרעקלעך שלעכטן איינדרוק די דאָרטן, ווי אין גאנץ דייטשלאנד, זייער פארשפרייטע און נעבעכדיקע אזוי גערופענע "אבצאהלונג" געשעפטן, מיט וועלכע די מערסטן ניי געקומענע פוילישע יידן האָבן זיך פארנומען.

מיט דעם דאָזיקן "פאך", האָבן זיך באשעפטיקט מענטשן וועלכע האָבן זיך נישט געפאסט פאר גייסטיקער ארבעט, די דאָזיקע מענטשן האָבן געמוזט ערשטענס, אָפטייטן אין זיך דעם חוש וואָס מען רופט "ערנגעפיל" און בעיקר, זענען דאָס געווען טיפן וועלכע האָבן געקענט טרעטן איבער טויטע, אבי צו פארדינען וואָס מער געלט.

די ביידע כאראקטערשטריכן האָבן חיימלען געפעלט, דאָס איז געווען דער טעם פאר אָס ער האָט זיך אויך נישט גענומען צו דער דאָזיקער מיאוסער פרנסה.

נישט איין מאָל האָט פאסירט, אז אזא יונגערמאן איז פון אלע טרעפן ארופגעשליידערט געוואָרן, מיט א צולאג פון אן אנטיסעמיטיש גראָב וואָרט, פאר אָנביטן דעם מנוולדיקן דייטש סחורות, אויף אָפּצאלונג.

נאָך דעם אומגליקלעכן יאָר ווען דער ברוינער אשמדאי האָט איבערגענומען אין דייטשלאד די מאכט, זענען די דאָזיקע פרנסות געוואָרן אויסגעשטעלט אויף פיל גרעסערע געפארן.

די גראָבע דייטשן האָבן ביי די יידישע יונגעלייט גענומען סחורות אויף וויפיל עס האָט זיך זיי איינגעגעבן, אָבער כמעט איינגעשטעלט די צאָלונגען, און ווען אזא "סוחר" איז שבת, וועלכער איז געווען דער טאָג פון קאסירן, צוריק געקומען צו ווייב און קינד מיט גאַנצע אברים, האָט ער זיך געהאלטן פאר א בר-מזל.

נישט איין מאל האָט פאסירט אז די חוצפהדיק געוואָרענע יעקעס, פלעגן אזא סוחר אָנברעכן די ביינער, צו רויבן ביי דעם אָרימען ייד אלס וואָס ער האָט פארמאָגט, און ארויסווארפן אים אלס צולאג, מיט דער באקאנטער ברכה "יודאס — פערעקע" פון זיין שטוב.

צו אזא פרנסה, האט חיים זיך נישט געקענט צופאסן, ער האָט געארבעט אין א דעוויזן-באַנק פאר מיטאָג אלס בוכהאלטער, און אלס מורה, נאָך מיטאָג אין א יידישע שולע פון דער קהילה, וועלכע זענען דורך דער פּאָליטישער לאגע, אין אלע דייטשע-יידישע געמיינדעס געגרינדט געוואָרן.

פארדינט האָט ער זער גוט, און נאָך א האלב יאָר אליין זיין, האָט ער אראָפּגעבראכט זיין פאמיליע, און מיט דער צייט געוואָרן א חשובער בירגער אין דער דאזיקער אלטער שטאָט ציג.

געמאכט א לעבן און געהאָפט אז דאָס ברוינע פייער וועט זיך אָפּשטעלן און עס וועלן זיך צוריק קערן די אלטע גוטע רויקע צייטן.

ער האָט, ווי אַלע דייטשישע יידן געמאַכט אַ גרויסן טעות, די לאַגע האָט זיך מיט יעדן טאָג פאַרערגערט אין גאַנץ דייטשלאַנד, באַזונדערס אין ציג.

דאָ, אין דער דאָזיקער אינטערנאַציאָנאַלער שטאָט, אָבער כמעט הונדערט פּראָצענטיקע דייטשע באַפעלקערונג, האָבן זיי געוואָלט ווייזן זייערן "פאַרפירער" אַז זיי זענען די זעלבע פּאַטריאָטן ווי אים אַזוי גערופענעם "רייך", און קענען די זעלבע "חכמות", צו שלאָגן, רויבן און באַליידיקן יידן, ווי זייערע ברוינע ברידער אין דייטשלאַנד.

אַזוי ווי אַן אונרוקנדער שוואַרצער וואָלקן, באַגלייט דורך האַסטיקע דונערן און הימלעפּנדיקע בליצן, אַזוי האָט זיך דערנענטערט מיט אַ שטורם די ברוינע מגפה, און מיט יעדן טאָג האָט זיך פאַר די יידן, די לופט פאַרענגט כמעט אין גאַנץ אייראָפּע.

די ערשטע צייט איז געוואָרן אַן עפּטערע דערשיינונג, פון באַלעסטיקן יידן אויף דער גאַס דורך גראָבע באַליידיקונג.

שפּעטער, מכבד געוועזן מיט אַ קלאַפּ, און די לעצטע צייט מיט אַ ממשותדיקן פּאָגראָם.

אַזוי האָט זיך מיט גענוי יעקישע אויסרעכנונג אָנגערוקט דאָס גרויסע אומגליק פון די דייטשע יידן און צו לעצט אויך פון דעם כמעט גאַנצן אייראָפּעישן יידנטום.

חיימל האָט געהאַט אַ באַזונדער גליק, די ברוינע באַנדיטן האָבן אים קיין איינציק מאָל נישט באַפאַלן אָדער סתם באַלעסטיקט.

צי דאָס איז געוועזן פאַרבונדן מיט זיין נישט זייער סעמיטיש אויסזען, אָדער ווייל ער איז כמעט אויסשליסלעך געוועזן פאַרבונדן מיט יידן, זיך דורך דעם ווייניק געדרייט אויף דער גאַס.

אויף דעם דאָזיקן נס, האָט ער קיינמאָל נישט געקענט געבן אַ ריכטיקע תשובה, עס איז געוועזן פיל פאַלן, אַז אויך אַזעלכע נישט סעמיטישע יידן, זענען באַליידיקט און געשלאָגן געוואָרן פון די נאַצים.

פיל יידן איז געלונגען אין דער ערשטער צייט, צי ליקווידירן טיילווייז זייער פאַרמעגן, דאָס געלט איבערצושיקן קיין ארץ־ישראל.

ביי אַ זעלכע אָפּעראַציעס האָט אונדזער העלד חיימטשע, געהאַט נישט קיין קליינעם חלק דורך זיין מיטאַרבעט אין דער איינציקער יידישער באַנק, וועלכע האָט זיך באַשעפטיקט מיט דעם דאָזיקן טראַנספּער, די ערשטע צייט לעגאַל און שפּעטער אומלעגאַל.

אַזעלכע גליקלעכע יידן האָבן באַלד פאַרלאָזט דעם ציגער גיהנם.

אינצווישן האָט זיך חיימטשים פאַמיליע פאַרגרעסערט, ער איז שוין געוועזן אַ פאָטער פון פיר זין און אַ טאָכטער.

אוך ער האָט געטון אלעס מעגלעכע כדי צו באקומען א סערטיפיקאט, ער זאָל קענען צוזאמען מיט די גליקלעכע פארלאָזן ציג, אָבער אָן דערפלאָג.

געראדע אין דער גרעסטער יידישער נויטצייט, האט די ענגלישע מאנדאט באהערדע, מיט דעם באקאנטן שונא־ישראל בעווין, ארונטערגערוקט די אזוי גערופענע "קוואָטע" ביז א מינימום, נישט נעמענדיק אין באטראכט דעם פארגרעסערטן דראנג פון די אייראָפּעישע יידן און באזונדער פון די דייטשע, קיין ארץ־ישראל.

אזוי זענען פארגאנגען עטלעכע יאָר, געהאָפט און געהאָפט אויף בעווינס יושר, אָבער אלע האפענונגען זענען צערונען געוואָרן, ביז אין א טריבן שבת פארנאכט, ווען אין דער באקאנטער, פון די היטלערישע באַנדיטן גערופענע "קריסטאלנאכט", איז אויך אין ציג, ווי אין גאנץ דייטשלאנד אָרגאניזירט געוואָרן מיט גענויער דייטשישער פּינקטלעכקייט, דער גרויסער באקאנטער פּאָגראָם און פון פארברענען אלע בתי־הכנסת.

דערשנאפט האָבן יידן אז עס דארף עפּעס געשעען.

געוווסט האָט קיין מענטש גענוי וואָס עס דארף פּאסירן.

נאָר אז יידן שטייען פאר גרויסע טרויעריקע געשעענישן, האָט יעדער, אפילו אַ קינד אין דער וויג געוווסט.

ווי דורך אַ לאווינע, האָט זיך פונקט פיר א זייגער נאָך מיטאָג אָנגעהויבן דער מארש פון דער היטלעריוגענט, געפירט דורך די ציגער פּאָליציי און עס־עס־לייט, דורך די יידישע געשעפטן און פּריוואט־וווינונגען.

ביי א יעדן יידישן געשעפט אויף דער וואנט מיט רויטע פארב אָנגעשריבן דאָס וואָרט "יודע", איינגעשלאָסן די גרויסע שויפענצטער.

פארטיק געוואָרן מיט דעם שטיקל ארבעט, ווייטער מארשירט דאביי פריילעך געזונגען דאָס באקאנטע מערדערליד: „אונד ווען דאס יודן בלוט פאָס מעסער שפּריצט", ווידער געהאקט שויבן, און אז זיי האָבן געענדיקט די ארבעט, האָבן זיי זיך פארזאמלט ביים שיינעם ציגער טעמפּל, אים באוואָרפן פון אלע זייטן מיט זייערע ברענינדיקע לעבעדיקע פאקעל, און געהוליעט ביז דער בית־הכנסת איז געוואָרן א בארג אש.

חיימטשי מיט זיין פאמיליע, זיצנדיק אין זייער וווינונג מיט שרעק און פחד, די קליינע קינדערלעך וועלכע האָבן נאָך נישט פארשטאנען פון דער ווירקלעכע לאגע, האָבן זיך געשפּילט אין שטוב, נישט פארשטייענדיק פאר וואס זיי מוזן א גאנצן טאָג זיין איינגעשלאָסן אין דער וווינונג?

די עלטערע קינדער, יעדעס אין א באזונדער ווינקעלע.

חיימל מיט זיין ווייב סערעלע, זיצן באזונדער טרויעריק נעבן ווארמען קאפעלאוויון, ווי אין א תשעה־באבדיקן טאָג.

אין אזא לאגע זיצענדיק, יעדער פארטון אין זיינע געדאנקען און אין שפיל.

פלעצלעך א קראך — א שטיין פון א געוואלדיקער גריים איז דורך דער צעטראסקעטער שויב, אריין אין זייער שטוב מיט א געוואלדיקער קראפט, אַ פלי צווישן דעם אויוון און היימלס קאָפּ.

פון דעם אנשלאָגן זיך אין קאפלאויוון איז א שטיק שטיין ארויס דורך דער נעבנדיקער טיר, וועלכע איז געווען נישט ווייט פונעם אויוון.

דאָס איז געווען פאר היימלן און זיין פאמיליע דער ערשטער אנזאָג פון דער אנרוקענדיקער קאטאסטראָפע.

יידן האָבן פון זייערע צרות, געוויינט, געטראַכט און געלאַכט.

פיל זענען פון איין גיהנום געלאָפן אין צווייטן.

זיי זענען אריבער די ציגער—פוילישע גרענעץ, ארויס פון דעם דייטשן גיהנום און אריין אין דעם פוילישן גדיניע, וועלכעס איז געווען פאר די יידן נישט קיין קליינער גיהנום, ווי דאָס דייטשע ציג.

די ציגער יידישע קהילה האָט אויף שנעל צוזאמענגערופן א געהיימע זיצונג פון אַלע אין דער שטאָט פארהאַנענע יידיש פּאָליטישע אינסטיטוציעס, אויסגעארבעט אַ פּלאַן, תיכף אַוועקצושיקן קיין ארץ-ישראל די יידישע קינדערלעך אין עלטער פון צען — פופצען יאָר.

אַ חשובער מיטגליד פון דער קהילה, האָט באגלייט די קינדער אויף זייער שיף ביז חיפה.

צווישן די דאָזיקע אָפּגעראטעוועטע קינדער האָבן זיך אויך געפונען היימלס צוויי עלטערע קינדער, א יונגעלע פון דרייצן יאָר און א מיידעלע פון צען יאָר.

די רעשט פאמיליע איז פארלויפיק צוריק געבליבן דורך דעם פשוטן טעם, ווייל דער פסעוודאָ סאָציאליסט בעווין, האָט זיי קיין ארץ-ישראל נישט אריינגעלאָזט.

דער אָפּפאָר פון די צווייהונדערט קינדערלעך, אָדער ווי מען האָט עס גערופן, יציאת ציג איז פאָרגעקומען בסוד סודות, אפילו די עלטערן איז שטרענג פאַרזאָגט געווען צו באגלייטן זייערע קינדער.

די שמחה אין דער קהילה איז געווען אין לשער אינעם טאָג ווען מען האָט דערהאלטן א ידיעה אז זיי געפינען זיך שוין מחוץ דער געפאַר-צאנע.

זונטיק נאָך דער "קריסטאלנאכט", איז חיים, ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען פאסירט, געגאנגען צו זיין ארבעט אין דער באנק.

די גאסן זענען געווען רוייק ווי אויסגעשטאָרבן, נאָר גלאָזשארבן איז געווען צעשפּריצט אויף אַלע גאסן, די אָפענע שויפענצטער האָבן אויסגעזען ווי לעכער ביי א מענטשן, פון וועלכן מען האָט לעבעדיקערהייט ארויסגעשניטן זיינע אויגן.

דאָ און דאָרט, האָט מען געזען פאַרביילויפן א שכורן עס־עס־מאַן מיט זיין מנוולדיקער "גרעטכען" פון א נאַכט־הוליאַנקע.

דער אינסטינקט וועלכער געפינט זיך ביי א יעדן מענטש, ווען ער געפינט זיך אין א געפאַר זיך צו האַלטן מיט אַלע כוחות שטאַרק און יוועלן בלייבן ביים לעבן, האָט אויך ביי די ציגער יידן, זיך ארויסגעוויזן פאַר פאַרפירעריש.

נאָך יעדער אַנטיסעמיטישע אקציע, האָבן זיי זיך איינגעבילדעט אז מיט דעם האָט עס זיך געענדיקט, מער וועט אזא זאַך נישט פאָרקומען. אויסער דעם האָט א יעדער זיך איינגערעדט, אז אים פערזענלעך מיינט מען נישט.

אפילו דער ראַבינער דר. גרין, האָט אין דער ערשטער צייט ווען ער האָט נאָך געהאַט א געלעגנהייט אלס רעפּרעזענטאַנט פון דער יידישער קהילה אין ציג, צו רעדן אינעם ראַדיו, ביי אזא געלעגנהייט עפענטלעך באַשולדיקט די "אָסטיודען", און אויסגערופן פאַר דער עפענטלעכקייט, נישט מער און נישט ווייניקער נאָר אז די "אָסטיודען זינד אונדזער אומגליק".

אויך ער, דער "רב איוואַן גרין" האָט געמיינט, אז אים און זיין גלייכן, וועט קיין האָר פונעם קאָפּ נישט ארונטערפאַלן, דער גאַנצער צאָרן איז קעגן אַלע אַנדערע יידן, אבער נאָר נישט געגען די דייטשישע, אַזוי האָט זיך איינגערעדט דער דאָזיקער עקלהאַפטער "רב איוואַן".

דורך דעם דאָזיקן נאַטור־געזעץ זענען יידן געזעסן אויף זייערע ערטער אין אונטערמיניערטע פּאָזיציעס ביז צו דער לעצטער מינוט.

דער גרעסטער טייל איז טאַקע דורך דעם פאַרניכטעט געוואָרן.

אין דעם זעלבן זונטיקען טאָג, זיצענדיק ביי דער טעגליכער ארבעט אין זיין באַנק, מיינענדיק יוי אַלע אַנדערע יידן, אַז פון היינט וועט אַלעס ווידער זיין נאָרמאַל, זענען אריין אין דער באַנק א באַנדע באַוואָפנטע עס־עס־לייט, צו צו דער קאַסע, אויסגערויבט א בעטראַג פון אכציק טויזנט ציגער גולדן א חוץ פרעמדע וואַלוטע.

דעם דירעקטאָר, הויפּטבוכהאַלטער און קאַסירער ברוטאַל ארויסגעוואָרפן פון דער באַנק.

אויף דער גאַס האָט אויף זיי געוואַרט א צווייטע באַנדע וועלכע האָבן אויף די ברוסטן פון די יידן אויפגעהאַנגען פון פאָראויס צוגעגרייטע שילדן מיט דער אויפשריפט פון פאָלגענדן תוכן: איך זאַו־יודע בין איין פעברעכער.

מיט שפּאָט און חוזק, זיי ארומגעפירט איבער די גאַסן, און דאַן זיי איינגעזעצט אין טיורמע.

חיים האָט נאָך דעם פאַל, נאָך אין דעם זעלבן טאָג איינגעפּאַקט א ביסל קלייניקייטן און מיטן דער נאַכט מיט זיין פרוי און קינדער אריבער די גרענעץ אויף דעם וועג ווידער צוריק אין זיין אַלט באַקאַנט געבורטשטעטל ציעשינאָוו.

אין שטעטל האָבן זיינע חברים חיימטשען אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס, זיי האָבן באַקומען האַבן זיי זיך געטראַכט, צוריק זייער אַלטען גענעראַל, וועלכער האָט זיי פאַר מער ווי צען יאָר פאַרלאָזט אין מיטן קאַמף.

דער חסידיש-ציוניסטישער קאַמף האָט נאָך עקזיסטירט.

די אַלטע חברה האָט נאָך אַלץ נישט געוואָלט מסכים זיין מיטן געדאַנק, אַז פאַר דער רעטונג פונעם יידישן פאָלק בלייבט דער איינציקער וועג, און דאָס נאָר קיין ארץ-ישראל.

אין זיין אַלט-נייער היים, האָט חיימל נישט קיין צייט געהאַט זיך אַ ביסעלע זיינע נע-ונד-ביינער אויסצוגלייכן נאָך דער שווערער און קאָמפּליצירטער רייזע וועלכע ער האָט דורכגעמאַכט אַנטלויפנדיק פונעם ציגער גיהנום.

ווען עס איז ביי אים רייף געוואָרן דער געדאַנק ווידער אויפצובויען פאַר זיך אַ פרנסה, און ווען עס האָט זיך געדאַכט אַז אָט אָט געלונגט אים זיין אונטערנעמונג דאַ דורכצופירן, איז באַלד געקומען ווידער די פּוילישע ווירקלעכקייט און די גרויסע אַנטוישונג.

חיים האָט פאַרגעסן, אַז אין פּוילן האָט אויך שוין אין דער דאָזיקער צייט געהערשט כמעט דער זעלבער יידנאויסראָטערישער געדאַנק, נישט קליינער ווי אין דייטשלאַנד.

דער האַס צווישן פּאָליאַקן און דייטשן האָט עקזיסטירט זייט הונדערטער יאָרן, ווען אָבער עס האָט זיך געהאַנדלט די יידן צו פאַרניכטן, האָבן זיך די צוויי אייביקע בלוט-שונאים דערלאַנגט די הענט, און געמאַכט קעגנזייטיקע פריילעכע פּרצופים.

דער פּאָליאַק בעק, האָט איינגעלאַדן אין דער פּוילישער וואַרשע, דעם ברוינעם שדם פאַרטרעטער גערינג.

גערעדט האָט מען ווי עס זעט אויס, נאָר וועגן די יידן, און ביי דער געלעגנהייט אויסגעאַרבעט דעם באַקאַנטן פּלאַן, אַז פּוילן זאָל ווערן דאָס שלאַכטהויז פון אַלע יידן אין אייראָפּע און אַפשר פון דער גאַנצער וועלט.

אינצווישן האָט די ברוינע פעסט געאַרבעט מעשים.

זייער אַרבעט איז אָנגעגאַנגען אויף צוויי פראָנטן.

אַ אייראָפּעישער, ווי די צשעכאָסלאָוואַקישע פראַגע, דאַנציג, אויבערשלעזיען, פּויזן, געוועזענע דייטשישע קאָלאָניעס אין אַפריקע, וועלכע זענען נאָך דעם ערשטן וועלט-קריג צעטיילט געוואָרן צווישן די זיגער.

דער צווייטער פראָנט, און דער איז ביי היטלער ימ"ש געוועזן דער עיקרדיקער, דער יידישער.

✶

אינעם יאָר 1938, נאָך דעם היטלערישן איבערפאַל אויף די טשעכן, האָבן יידן אָנגעהויבן צו פאַרשטיין אַז די וועלט־קאַטאַסטראָפע שטייט שוין הינטער דער טיר.

דאָס מאָל איז אָבער שוין שפּעט געווען צו ליקווידירן די פאַרמעגנס און זיי איבערפירן קיין ארץ־ישראל, זיך דאָרט צו באַזעצן און העלפן אויפבויען אַ יידישע מדינה.

די חסידיש־אַגודישע קעגנערשאַפט צו ישוב ארץ־ישראל, האָט געשניטן די פרוכט וועלכע זי האָט פאַרזייט.

דאָס יידישע פאָלק איז געשטאַנען אויף דער שוועל פונעם אָפּגרונט.

די צעחושטע געגענער פון דעם אויפברויזענען נייעם דור האָבן, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, נישט געהאַט אין זיך אפילו אַ פונק פון רוח־הקודש, ווי זיי האָבן איינגערעדט זייערע אַנהענגער, פאַרקערט — זיי האָבן געהאַט פאַרשטעלטע אויגן מיט אַ טעמפּן מח.

פון טאָג צו טאָג האָט זיך דער אייראָפּעישער האָריזאָנט און שפּעציעל דער יידישער מער און מער פאַרטונקלט.

די ברוינע בעסטיע האָט כמעט דורכגעפירט אַלע אירע אַרויסגעשטעלטע פאָדערונגען.

דער באַקאַנטער, אַזוי באַרימט געוואָרענער ענגלישער שירם־מיניסטער טשעמבערליין, האָט היטלערן נאָכגעגעבן אַלע זיינע ווונטשן, אַזוי האָט דער דייטשישער "מיכל", פאַרשטאַנען, אַז די וועלט האָט פחד פאַר אַ קריג, איז ער ביי זיך דורך דעם יעדן טאָג האָפערדיקער געוואָרן.

ביי יעדער געלעגנהייט, האָט ער פאַרגרעסערט זיינע פאָדערונגען, און פאַראַלעל אומגעשטערט פאַרגרעסערט די אויסראָטונג פון די דייטשישע יידן.

אין אַ פינצטערן פאַר דעם יידישן פאָלק סעפּטעמבער־טאָג, פון דעם פאַרשאָלטענעם יאָר 1939, האָט דער ברוינער שד מיט אַ געוואַלדיקער קראַפט, צום טראָץ פון אַלע פעלקער אויף דעם ערדקיילעך, אָנגעהויבן דעם גרויסן פאַר דער וועלט אומגליקלעכן פאַרניכטונג־קריג.

די געשענישן האָבן חיימן אָפּגעשטעלט אַלע זיינע פּלענער, ער איז געבליבן שטעקן אין זיין שטעטל מיט אַלע אַנדערע צוגלייך.

אינצווישן האָבן די דייטשן מיט זייערע "מעסערשמידן" געזייעט טויט און פאַרניכטונג אויף דער ברענענדיקער פּוילישער ערד.

דעם צווייטן טאָג, נאָך דעם ווי פּוילן האָט געברענט אין אַלע עקן, פון מעריב האָט איר גוטער חבר גערינג, מיט וועלכן פּוילן האָט ערשט נישט לאַנג געשלאָסן אויפן יידישן חשבון אַ פריינטשאַפט־פּאַקט, געדריקט מיט זיין שווער באַוואָפנטע אַרמיי, און פון מזרח האָט זיך אויף איר געוואָרפן דער רוסישער בער, האָט פּלעצלעך דריי אַ זייגער נאָך מיטאָג, אויך חיימס שטעטל פאַרזיכט דעם טעם פון דער דייטשישער אַכזריות.

זעקס עראָפּלאַנען האָבן דאָס שטעטל באָמבאַרדירט, מיט מאַשינענביקסן געשאָסן אויף די מענטשן ווי אויף חיות אין וואַלד.

אַכט טאָג פאַר ראש־השנה, האָבן די דייטשן באַזעצט חיימלס שטעטל.

אַריין זענען זיי נאָך דעם ווי סאָוויעטישע אַרמיי האָט דאָס שטעטל פאַרלאָזט זייענדיק אינעם שטעטל צוויי וואָכן.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז לויט דעם אָפּמאַך צווישן די צוויי שונאי־ישראל "ריבענטראָפּ און מאָלאָטאָוו", דאַרף דאָס שטעטל פאַרבלייבן ביי די דייטשן.

די ערשטע טעג, האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן רויק, טראָצדעם זענען די יידישע הייזער און געשעפטן געווען פאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער.

אַ ייד האָט זיך נישט געטרויט אַרויסצוגיין אויף דער לעכטיקער גאַס, געזעסן איז אַ יעדער ביי זיך אין שטוב און געוואַרט אויף משיחן.

ציעשינאָווער יידן האָבן געלערנט אַ קל־וחומר, מה דוך אַז נאָך אַכט טאָג זיצן אין שטעטל האָבן זיי קיין איינציקן ייד נישט שלעכט געטון, איז דאָך אַ סימן אַז דער שד איז נישט אַזוי שרעקלעך ווי מען מאַלט אים.

און זיי האָבן דעם פשט ווייטער געלערנט, און אַזוי ווי עס איז היינט ביי יידן ערב ראש־השנה, דאַרף מען אַ טראַכט טון מען זאָל מאָרגן קענען דאַוונען בציבור, שופר־בלאָזן און דווקא אין בית־הכנסת;

אַ דעלעגאַציע פון מערערע באַלעבאַטים, זענען ווי עס איז אַרויסגעקראָכן פון זייערע ניאַרס, מיט שווערער מי דורך הינטער געסלעך זיך פאַרזאַמלט ביי איינעם פון זייערע מענטשן, באַשלאָסן אַלע צוזאַמען אויפצופאָדערן חיימלען, צו גיין צום דייטשישען קאָמענדאַנט אַלס שליח־צבור, אים צו בעטן ער זאָל דערלויבן די צוויי טעג ראש השנה, זיך צו פאַרזאַמלען צו תפילה בצבור אין די בתי־הכנסת.

די חברה חסידים זענען אין חיימלס וווינונג אַריינגעפאַלן, ווי יתומים וועלכע קערן זיך צוריק פון אַ בית־הקברות נאָך דעם, ווי זיי האָבן באַגראָבן זייער נאָענטן, מיט אַ טרויעריק און שטיל געבעט אים פאַרגעשלאָגן זייער בקשה.

באַגרינדעט האָבן זיי זייער בקשה, אַזוי ווי ער איז כמעט דער איינציקער אינעם שטעטל, וועלכער באַהערשט גוט דאָס דייטשישע לשון, איז זיין פליכט אינעם נאָמען פון דער יידישער באַפעלקערונג צו בעטן דעם דייטש אַ דערלויבניש זיך צו פאַרזאַמלען אין שול.

חיימן איז אויפן אָרט, דער דאָזיקער געדאנק נישט געפעלן, ער האָט זיי פאָלגענעם דערקלערט.

עס איז בפרוש אין די גמרא געשריבן: אין סומכין על הנס דאָס הייסט, עס איז פארבאָטן זיך צו שטיצן אויף א נס, בפרט אין אזא פאר יידן סכנהדיקער צייט.

ער האָט נאָך דערקלערט, ווען אפילו דער קאָמענדאנט זאָל דערלויבן, איז אויך נישט די זאך זיכער אז עס וועט גלאט אָפּלויפן.

חיימלן האָט נישט געהאָלפן זיינע ארגומענטן פאַר וועלכע איז געוועזן דאקעגן, ער האָט באַקומען אָנצוגעהערן, אַז די גאַנצע שטאט מיט יידן וועלן אים באטראכטן ווי אן אָפּטריניקן אויב ער וועט נישט גיין אלס שליח-ציבור צום קאָמענדאנט.

נישט קענענדיק פון זיי פטור ווערן, האָט ער מסכים געוועזן, בתנאי אז וואָס דער קאָמענדאנט וועט פסקענען, מוז אומבאדינגט צוגעהאלטן ווערן.

נישט פיל קלערענדיק, האָט די חברה אויפן אָרט מסכים געוועזן און פארשפּראָכן אז אזוי וועט זיין און נישט אנדערש.

חיים האָט זיך נישט ווילענדיק אָנגעגורט די לענדן, אָנגעטון זיינע שווארצע ברילן פאר א סגולה, מיט א שווער געמיט געגאנגען צום דייטשישן שטאט-קאָמענדאנט.

די גאסן, און דער רינגפּלאץ זענען געוועזן שווארץ פון טאנקען און אנדערע כלי-משחית, מיט הארצקלאפּעניש איז ער, נישט קוקענדיק ארום זיך, דורכגעגאנגען דעם וועג ביז צו דעם אָרט ווו דער דייטש איז געזעסן.

דער גוי האָט חיימלען אויפגענומען נישט שלעכט.

ער האָט פארלאנגט פון חיימלן, ער זאָל איבערגעבן אין זיין נאָמען די יידן, אַז ער פערזענלעך איז נישט קעגן, נאָר ווי ער האָט זיך ווייטער אויסגעדריקט, ביי דער יעצטיקער לאגע קען ער אבסאָלוט נישט גאראנטירן אז סאָלדאטן וועלן נישט ברעכן זיין באפעל, ווען עס האנדלט זיך וועגן יידן, ער וועט דאן נישט קענען העלפן, ווייל זיי וועלן אים באַטראכטן ווי א יידן-באַשיצער.

דאַכט זיך, ערלעכע און מענטשלעכע רייד, איבריקנס, האָט ער געטענהט פאַר וואָס זיך אויסצושטעלן אויף א געפאר, אז מען קען יעדער ביי זיך אין דער היים גאָט בעטן, ווייל גאָט זאָגט ער געפונט זיך איבעראל.

ממש א מענטש, גאָרנישט קיין דייטש.

חיים האט זיך נישט געגלויבט זיינע אייגענע אויערן וואָס ער האָט געהערט. ער, דער דייטש שטרעקט אוים זיין האנט צו חיימלן, און בעט נאָך א מאָל אין זיין נאָמען גענוי צו איבערגעבן "די ארמע יודען" זיין מיינונג.

חיים, א ביסל אויפגעמונטערט דורך דעם מענטשלעכן דייטש, האָט זיינע יידן געגוי איבערגעגעבן וואָס דער יעקע האָט אים געזאָגט, זיי האָבן אים צוגעזאָגט, אַז מען וועט דעם היינטיקן ראש־השנה נישט גיין אין בית־הכנסת, יעדער וועט תפילה טון ביי זיך אין שטוב כדי נישט צי פּראָוואָצירן די היטלעריסטן.

נאָך דער דאָזיקער פאַרזיכערונג איז חיימל געווען זייער צופרידן, און אויך שטאָלץ געווען וואָס אים איז צו געפאַלן דער כבוד און די גרויסע זכיה, צי זיין דער גוטער שליח־צבור.

ער האָט באַרויקט זיין פרוי, וועלכע האָט זיך אַקעגנגעשטעלט אַז איר מאַן זאָל גיין מיט דער דאָזיקער מיסיע.

צו מאָרגנס, דאָס הייסט ראש־השנה גאַנץ פרי, שטייענדיק ביי זיין פאַרהאַנגענעם פענצטער, מיט איין אויג דורך אַ שפּאַלט פון דעם פאַרהענגל געקוקט וואָס עס טוט זיך אויף גאַטס וועלטל, באַמערקט חיימל צו זיין גרויסן וווּנדער, אַז יידן מיט שטריימלעך, מיט טליתים אונטער דעם אָרעם, ווייבער מיט גראָבע צאַנה־וראַנה סידורים, גלייך ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען געשען, גייען זיך פראַנק און פריי צום דאַוונען.

חיימלן איז באַפאַלן אַ פחד, נאַדיר אַזאַ מעשה, ער האָט זיך געטראַכט און מורא געהאַט גלייכצייטיק פאַר צוויי זאַכן ערשטנס, מען זאָל די יידן נישט שלעכט טון בשעת זייער זיין אין די בתי־הכנסת, בעיקר — איז ער כמעט זיכער געווען, אַז דער קאָמענדאַנט וועט אים פערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן פאַר דעם וואָס עס איז געשען, מיט דעם אויסרייד, אַז ער האָט מיט אַ כוונה נישט איבערגעגעבן זיינע רייד און וואָרנונג, און אַז חיימל האָט זיי פשוט געהייסן גיין צום דאַוונען.

ער האָט געבעטן זיין סערעלען, זי זאָל אים צוגרייטן וועש און נאָך קלייניקייטן עסן אויף צוויי טעג און אַזוי ווייטער.

ער האָט דערוואַרט יעדע מינוט מען זאָל קומען אים נעמען, און אים אַ וועג שיקן אויף אַן אָרט, פון וועלכן מיינסטן טייל קומט נישט מער צוריק.

געשען איז אַנדערש, נישט חיימלן האָט מען דאָס קלענסטע שלעכטס געטון, נאָר אַלע וועלכע האָבן זיך געפונען אין שול, זענען פּלוצעם פון אַ גרופּע דייטשישע סאָלדאַטן איבערגעפאַלן געוואָרן, ברוטאַל זיי געשלאָגן, די בערד מיט די הויט אויסגעריסן, אַלע שטריימלעך, טליתים, סדורים אָנגעזאַמלט אויף איין באַרג, אונטערגעצינדן, פאַרברענט — געשלאָגן אויף רעכטס און אויף לינקס.

אַ בהלה און אַ מהומה האָט אַרום געכאַפּט דאָס שטעטל, יעדער האָט זיך געפּרוווט צו ראַטוועווען זיין לעבן, פאַרשטעקט ווי מען האָט נאָר געהאַט אַ באַהאַלטעניש.

דער סך־הכל פון דעם היינטיקן שולגיין איז געווען אַ דרייסיק צעשלאָגענע יידן, חרוב געמאַכט דעם בית־הכנסת, און אַ צילאָג — אַלע יידישע מיידלעך און

פרויען האָבן געמוזט מיט די בלויזע הענט רייניקן דעם גרויסן רינגפּלאַץ, פון דעם פאַראומרייניקן דורך די פערד, זייט דעם אַריינמאַרש פון די דייטשן אינעם שטעטל.

אויך אונדזער היימל איז שיער געפאַלן פאַר אַ קרבן פון אַ פּראָוואָקאַציע וועלכע האָט אויסגעזען צו זיין אומשולדיק.

צווישן היימלס צוויי הייזער, איז געווען אַ גרויסער הויף, דער דאָזיקער הויף איז געווען אַ פּאַרק פאַר די דייטשע טאַנקען.

ווען די טאַנקענאָפּטיילונג האָט אין אַ געוויסן טאָג פאַרלאָזט דעם פּאַרק, האָט היים צו זיין גרויסער שרעק באַמערקט, אַז אין אַ ווינקל פון דעם פּאַרק ליגט אַ גרויסע צאָל פון קוילן צו ביקסן און אויך עטלעכע ביקסן, וועלכע האָבן געהערט צו די וועלכע האָבן ערשט נישט לאַנג פאַרלאָזט דעם פּאַרק.

די פּראָוואָקאַציע איז געמאַכט געוואָרן, ווי היימל איז שפּעטער געוואָר געוואָרן דורך אַ שטעטישן אוקראַינער, וועלכער האָט געהאַט אויף היימלען אַ בייז האַרץ, פאַר זיין שטימען אין מאַגיסטראַט תמיד, צוזאַמען מיט די פּוילישע און נישט מיט די אוקראַינישע לאַווניקעס.

היימל האָט זיך באַלד אָריענטירט אין דער גרויסער געפאַר וועלכע לויערט אויף אים, ער האָט הענדום־פּענדום זיך דורכגעריסן דורך די פון מיליטער פול באַזעצטע גאַסן, אַריין צום שטאָט־קאָמענדאַנט, געמאָלדן אַז דורך אַ טעות האָט די טאַנקענאָפּטיילונג אין זיין הויף איבער געלאָזט אַ גרויסן קוואַנטום אַמוניציע, ער בעט זייער מען זאָל די אַמוניציע פון זיין הויף צונעמען.

אַ היימקומענדיק פון דעם קאָמענדאַנט, האָט היימל אין זיין וווינונג געטראָפן צוויי סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אויף אים געוואַרט.

אויף זיין פראַגע וואָס זיי דאַרפן אים, האָבן זיי קורץ דערקלערט אַז די אַמוניציע וועלכע געפינט זיך אין זיין הויף, איז דורך אים געגנבעט געוואָרן פאַר די יידישע בחורים וועלכע גרייטן זיך צו איבערפאַלן דאָס דייטשישע מיליטער.

געהערט אַזאַ מעשה, האָט היימל באַלד פאַרשטאַנען אַז זיין לאַגע איז אין דער רגע כמעט נישט מער צו רעטען.

אינטערעסאַנט! יעצט האָט זיך ווידער באַשטעטיקט, אַז ווען היימל געפינט זיך אין אַ נויט, קומט כמעט אין דער לעצטער רגע אויף אים אַ ישועה, ער גייט תמיד אַרויס גאַץ פון דער געפאַר וועלכע האָט אים באַדראָט.

נישט פיל קלערענדיק, זאָגט ער צו די זעלנער, נישט נאָר דאָ האָב איך אָנגעזאַמלט אַמוניציע, ער האָט, זאָגט ער, נאָך אויף אַן אָרט אַן אַנגעזאַמלטן לאַגער מיט פאַרשידענע מיליטער כלים, אַ פיל גרעסערן ווי זיי האָבן געטראָפן אויף זיין הויף.

ער לאָזט די צוויי סאָלדאַטן נישט קומען צום וואָרט, מאַכט אַ שריט פאַראויס בעט זיי זאָלן מיט אים מיטגיין צו זיין צווייטן אַנגעזאַמלטן מאַגאַזין, ער גייט מיט

זיי גלייך אריין צום קאָמענדאַנט, מיט אַ אויפגעצוווּנגען געלעכטער און כלומרשט פאַרוווּנדערט, ווענדעט ער זיך צום קאָמענדאַנט, ער פאַרשטייט נישט וואָס דאָ קומט פאָר?

ווער האָט אייגנטלעך, פרעגט ער אומשולדיק, אין דער שטאַרקסטער און דיסציפּלינירטער אַרמיי אויף דעם גאַנצן ערד קיילעך צו באַשטימען?

אַן אָפיציר, אין דעם פאַל זאָגט ער — דער שטאַטקאָמענדאַנט, אָדער צוויי פּשוטע זעלנער?

ער פאַרשטייט נישט, זאָגט ער ווייטער צום אָפיציר, ערשט פאַר אַ שעה האָב איך אייך איבערגעגעבן צו אייער דיספּאָזיציע די גאַנצע אַמוניציע וועלכע די טאַנקאָפּטיילונג האָט על־פּי־טעות איבער געלאָזן אין מיין הויף, פּלוצעם פאַרלאַנגען די צוויי פּשוטע סאָלדאַטן ער זאָל זיי געבן די דאָזיקע אַמוניציע, זיי דראָען מיך גלייכצייטיק מיט אַ שטראָף, אויב איך וועל נישט אויספאָלגן זייער באַפעל.

ער ווייסט נישט וואָס ער האָט צו טון?

ער בעט זייער אַז דער קאָמענדאַנט זאָל פּסקנען וואָס ער, חיימל דאַרף טון אין דעם פאַל?

די צוויי גויים זענען באַלד ווייס געוואָרן ווי קאַלך.

ער, דער אָפיציר האָט באַמערקט אין זייערע פּרצופים די ווייסקייט, נישט אַרויסגערעד אַ וואָרט, אַ קלונג געגעבן מיט אַ גלעקל, באַלד איז אַריינגעקומען אַ יונגער אָפיציר, האָט מיט זיי אַ קאָמאַנדיר געגעבן "קערט אויך, מאַרש".

די צוויי מנוולים, זענען אַרויס פונעם קאָמענדאַנטס צימער, חיימלן האָט ער באַלד באַפרייט, געשיקט אַן אויטאָ מיט סאָלדאַטן אָפּצונעמען די געבליבענע אַמוניציע.

ביז היינט ווייסט נישט חיים וואָס מיט די צוויי סאָלדאַטן איז געשען, בעיקר — איז אין דער רגע חיימלען פאַרשטענדלעך געוואָרן, ווי ער האָט זיך שפּעטער באַרימט פאַר זיינע תּלמידי־חכמים, דער מאַמר פון די חז"ל: חוצפה אפילו כלפי שמיא מהניא, דאָס הייסט — "פרעכהייט" בפרט ווען דער מענטש געפינט זיך אין אַן נויט, העלפט אפילו ביי גאָט אַליין.

אַזוי ווי, זאָגט חיימל, ער האָט געזען אַז זיין לאַגע איז כמעט נישט מער צו רעטן, האָט ער געמאַכט דעם דאָזיקן חוצפּהדיקן און נאַרישן שריט, און די דאָזיקע חוצפה האָט טאַקי חיימלען אָפּגעראַטעוועט דאָס לעבן.

צוויי וואָכן האָט די היטלערישע־בעסטיע געווילדעוועט אין זייער שטעטל, יעדן טאָג זענען געוועזן אַנדערע אויפטרייסלונגען, ביז אַ געוויסן טאָג האָבן די דייטשן צום צווייטן מאָל פאַרלאָזט דאָס שטעטל, איבערלאָזנדיק דעם גאַנצן גרענעץ־פּאַס, פאַר זייערע שותּפים די באָלשעוויקעס.

דורכן איבערנעמען דורך די באַלשעוויקעס דאָס שטעטל, האָבן די יידן אָפּגעאַטעמט נאָך ד צוויי וואָכיקע טויט־שרעק אונטער דער דייטשער הערשאַפט.

אינעם ערשטן טאָג פון זייער איבערנעמען די מאַכט, האָבן די באַלשעוויקעס באַלד אָרגאַניזירט אַ היימישע פאַרוואַלטונג.

צום סטאַראָסטווע האָבן זיי באַשטימט דעם אַנאַלפאַבעט זיסעלע באַגרובער, צום בירגער־מייסטער ביינישׁ פוסטער און צום פּאָליצייקאָמענדאַנט אַן אוקראַינישן פּאַסטעך.

דאָס דאָזיקע "קלעבלעטל", האָט אינעם נאָמען פון קאַרל מאַרקס "עשרת־הדברות", געהערשט אין היימלס שטעטל און אויך אויף אים פּערזענלעך.

ווען די רוסן האָבן נאָך אַ צוויי וואָכיקן הערשן ווידער געמוזט, און דאָס מאָל אויף תמיד פאַרלאָזן דאָס שטעטל לטובת די דייטשן, האָט די יידישע באַפעלקערונג פאַרשטאַנען, אַז עס איז זיי געגעבן געוואָרן דער לעצטער שאַנס זיך צו ראַטעווען פון דער ברוינער מגפה, מיטצוגיין מיט די באַלשעוויקעס, און אַזוי אַרום פּטור צו ווערן פון די צרות.

אינעם טאָג פונעם באַלשעוויקעשן אָפּמאַרש, האָט זיך מעשה־שטן — היימל נישט גוט געפילט, עס איז אים באַפאַלן אַ שווערער רעמאַטישער שמערץ אין קרייץ, ער האָט זיך פּשוט נישט געקענט באַוועגן פונעם אָרט.

די רוסן האָבן דערלויבט אַלע וועלכע האָבן עוואַקוירט, מיטצופאָרן אויף זייערע לערע אויטאָס.

די פאַרטיילונג פון אַזעלכע פּשעפּוסטקעס, האָבן זיך געפונען אין דער האַנט פונעם "סטאַראָסטווע" זיסעלע באַגרובער.

היימל, געפירט פון צוויי מענטשן, האָט זיך מיט שווערע מי און גרויסע שמערצן אַרויפגעדראַפּעט צו דער קאַנצעלאַריע ווי עס איז פון סטאַלינס גענאַד, געזעסן אַלס הערשער דער דאָזיקער חבר זיסעלע, געטיילט פּשעפּוסטקעס און זיך געבלאָזן ווי אַן אינדיק.

ווי ער האָט נאָר דערזען היימלן, האָט ער מיט אַ קול פון אַ הערשער אַזוי סתם זיך אין דער וועלט אַריין, אַ פרעג געטון כמעט אין אַ פּאָזיציע ווי אַ קיסר נעראָ, נישט קוקענדיק היימען אין פּנים: וואָס וויל ער דאָ?

חיים האָט אים דעם „נאַרקאָם" דערציילט פון זיין קראַנקהייט, ער וויל אויך פאַרלאָזן דאָס שטעטל, און אַזוי ווי ער קען נישט גיין, בעט ער אַ פּשעפּוסטקע צו קענען פאָרן.

זיסעלע באַגרובער האָט חיימן קורץ דערקלערט, ער וועט אַ פּשעפּוסטקע נישט באַקומען ,ער ,דאָס הייסט זיסעלע, וואַרט שוין פיל יאָרן אויף דער געלעגנהייט, אַז חיים און זיינס גלייכן זאָלן פילן דעם טעם פון באַהערשט צו ווערן פון אַנדערע, און דווקא פון אַזעלכע פאַרשוינע ווי זיסעלע באַגרובער.

נישט געפּויעלט, איז חיימל געצוווּנגען געווען צו דינגען א מיעשטשאנסקע פּאָר, פאר א גאָר גרויסע סומע געלט, כדי אים מיט זיין משפחה אריבערצופירן אין דער רוסישער צאנע, וואָס איז אים אויך געלונגען.

צו מאָרגנס, האָט זיך חיימל געפונען אין אן אָרט וועלכעס עס האט בלי־ספק געהערט צו די באָלשעוויקעס.

אזוי האט זיך חיימל מיט זיין משפחה כמעט אין דער לעצטער מינוט געראטעוועט פון היטלערס נעגל.

באלד האָט ער זיך איבערצייגט, אז עס איז נישט קיין צוועק צי זיצן אין דעם קליינעם שטעטל ניעמיראָוו, ער האָט א דאנק זיין פרוי סערעלע, באשלאָסן צו וואנדערן אויף מזרח, געוועלט האָבן זיי די שטאָט לעמבערג.

אין לעמבערג זענען אין דער צייט שוין געווען ווי עס האָט געהייסן, אַ צוויי הונדערט טויזנט יידישע ביעזשענצים (פליכטלינגע).

מיט שווערע מי איז אים געלונגען צי דינגען, ווייט הינטער דער שטאָט אַ קליין פייכט צימערל פאר טייער געלט.

דער ערשטער שריט פון די באָלשעוויקעס אין מזרח־גאליציען איז געווען צו קאָנפיסקירן אלע גרויסע פאבריקן און געשעפטן.

דער צווייטער שריט, כדי צו געפונען חן אין די אויגן פון דער איינהיימישער באפעלקערונג, האָבן זיי איינגעפירט שולן אין אלע שפּראכן פון די פעלקער וועלכע האָבן באוווינט גאליציען, ד. ה. פּויליש, רוטעניש און יידיש.

ביי דעם רוב אינטעלעקטועלע גאליצישע יידן, האָט אין זייערע אויגן א יידישע שולע אויסגעזען קאָמיש, זיי האָבן נישט פארשטאנען אז יידיש איז גענוי א שפּראך ווי אלע שפּראכן, וועלכע האָט אויך איר גראמאטיק, רעגלען, בוי און היסטאָריע.

ביי אזא יידישער לעקציע אין לעמבערג, דורך א סאָוויעטיש־יידישן לערער, האָט אונדזער חיימל בייגעווינט אזא מין ספּעקטאקל.

דער זאל פול מיט איינגעלאדענע בירגער פון ביידע געשלעכטער און פון פארשידענע פּרופעסיעס, מעדיקער, אינזשינערן, לערער, פּראָפעסאָרן, סוחרים און אנדערע.

אויף דעם פּולט שטייט דער יונגערמאן מיט אן אויסגעשפּראָכן נ י ש ט אינטעליגענט פּנים, נעבן אים א גרויסע שווארצע שולטאוול, לערנט מיטן עולם ווי מען זאָל זאָגן אויף ריכטיק יידיש דעם זאץ: דעם ט ש ע מ אָ ד א ן ארויפלייגן אויף דער פ ו ל ק ע.

נישט קושידיק יידיש לשון, האָבן זיך אלע געטראכט.

נאָך עטלעכע דערקלערונגען, בעט ער די "שילער" אויפצושטיין, מיט די הענט צו באַוועגן לויט זיין קאָמענדע.

אויף דעם זאָץ: דעם טשעמאָדאַן אַרויפלייגן, זאָל דער "נאַרוד" די הענט הויך הייבן, אויף דעם זאָץ: דעם טשעמאָדאַן אַראָפּלאָזן, זאָלן אַלע די הענט אַראָפּלאָזן, און אַזוי באַוועגן זיך עטלעכע מינוט הונדערטער הענט פון לעמבערגער סטודענטן, לערער, דאָקטוירים, פּראָפעסאָרן און אַנדערע אינטעלעקטן, אַרויף און אַראָפּ.

דאַן פרעגט ער זיינע תלמידים, וואָס מוז מען אויפהויבן?

אַלע ענטפערן ווי איין מענטש — אויפהויבן דעם טשעמאָדאַן. האַראַשאַ....

וואָס מוז מען אַראָפּלאָזן?

אויף דער דאָזיקער שאַלה, קומט אַ תשובה פון כמעט אַלע מענער:

אַראָפּלאָזן מוז מען די הויזן... פּלאָצאַ שרייט ער...

די פרויען האָבן זיך פאַרויטלט, אַראָפּגעלאָזט די אויגן, שנעל פאַרלאָזט די באַלשעוויקישע שולע.

דאָס יונגעמאַנטשיקל איז געבליבן אַליין אינעם זאַל, ווי אַ אָפּגעשמיסן יונגעלע האָט ער זיך אַרויסגעשאַרט און פאַרשוואַנדן.

דער דאָזיקער כלומערשטער לערער האָט שפּעטער ערקלערט, אַז אין סאָוויעטסקי סאָיוז, הייסט אַזאַ זאַך "סאַבאָטאַזש", און פאַר דעם פאַרשיקט מען אויף צען יאָר צו די ווייסע בערן.

געהערשט האָט אין דער גרויסער שטאָט לעמבערג, ווי אין גאַנצען סאָוויעטסקי־סאָיוז, אַ מאַנגל אין אַלעם וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ.

אַנהויבנדיק פון אַ שיך, אַ העמד, אַ קלייד, אַ ברויט, אַ נאָדל, אַ זייגער א.ז.וו.

חיים האָט זיך אינצווישן באַקאַנט מיט דעם נאַטשאַלניק פון דער לעמבערגער ראַפינעריע, ער האָט באַזאָרגט פאַר די אַרבעטער פּראָדוקטן, קליידער און שיך, באַצאָלט האָט ער באַקומען נישט מיט קיין געלט, נאָר פאַרשידענע אַלקאָהאָלישע געטראַנקען.

יעדן חודש האט חיים ארויסבאקומען פון דער ראפינעריען טויזנטער ליטער פון ליקערן, קאָניאק און הויפטזאך אכט און ניינציק פּראָצענטיק שפירטוס.

די ביזנעס האָבן זיך ביי אים מיט א יעדן טאָג פארבעסערט און פארגרעסערט, ער האָט שוין געהאָט גענוג געלט זיך צו דינגען א גרויסע שיינע ווינונג.

פּלוצעם ווערט אין דער שטאָט פארשפּרייט א נייעס, אז מען וועט אלע מענער ביעזשענצים, וועלכע האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו טוישן זייער פּוילישע בירגערשאפט אויף סאָוויעטישע, אוועק שיקען צו די ווייסע בערן, אָדער אין די טייגעס.

באלד הערט מען באמת אז פאָריגע נאכט האָט מען אין די גאסן פון א געוויסן פערטל אין לעמבערג, ארויסגענומען פיל מענער, און מען ווייסט נישט ווי זייער געביין איז אהינגעקומען.

עס האָט אויך נישט לאנג געדויערט, האָבן זיך די נ.ק.וו.ד. באוויזן אין חיימלס געגנט, ארויסגענומען דאָ און דאָרט א טאָטען, א זון, א ברודער א.ז.וו.

באלד האבן זיי אויסגעשפּרייט דעם גרוש אויך אויף גאנצע פאמיליעס.

אין א געוויסן פרייטיק פינעם חודש יוני האָט חיימל זיך פאַרטרויט פאר זיין פרוי, אז דאָס האַרץ זאָגט אים, אז היינט אין אָוונט וועלן זיך די כאפּערס באווייזן אויך אין זייערע גאסן.

זיין סערעלע האָט, נישט פיל טראכטנדיק, מסכים געוועזן אז ער זאָל די היינטיקע נאַכט שלאָפן ביי א יידישן שכן א לעמבערגער בירגער, וועלכער איז געוואָרן א סאָוויעטישער, ער איז זיכער געוועזן אז אים וועט מען נישט ארויסשיקן.

אַזוי ווי עס איז אין דעם דאָזיקן פרייטיק צו נאכט זייער היים און דושנע געוועזן, האָט חיימל בשום אופן נישט געקענט א גאנצע נאכט שלאָפן.

דריי א זייגער פאר טאָג, שטייט ער ביים אָפענעם פענצטער כדי צי שעפּן א ביסל פרישע לופט.

אוי א בראָך! אין דעם מאָמענט ווערט אים פינצטער פאר די אויגן.

ער ווייסט נישט צי איז דאָס א חלום, אָדער אן אמת.

פאר זיינע אויגן פירט מען פארביי אין א וואגן, זיין גאנצע פאמיליע מיט שק אין פּאק, באגלייט פון א טאָטערישן געשטופּלטן נ.ק.וו.ד. מאן.

ער וויל שרייען, אָבער עס גייט נישט, זיין קול איז ביי אים ווי אָפּגענומען, ער קען קיין איינציק וואָרט נישט ארויסברענגען פון זיין מויל.

באלד, ווי אין אלע זיינע נויטן, פאלט אים איין אַ גוטער געדאנק, וואָס עס וועט זיין מיט זיין ווייב און קינדער, זאָל זיין אויך מיט אים.

ווי א פארוווּנדערטער וואָלף, טוט ער א שפּרונג ארויס אויף דער גאס, אין

זיין נאכט-פיזשאמע, לויפט ער נאָך דעם וואגן, זיין פרוי, זיצענדיק מיט דעם פנים אויף צוריק, האָט באמערקט ווי ער לויפט אין דער ריכטוג צו זיי.

פאר גרויס פחד וואָס זי האָט אָפּגענארט דעם טאטער בשעת ער האָט זיי פארנומען, זי געפרעגט, ווי עס געפינט זיך איר מאַן?

האָט זי אים דערציילט א ליגן אז ער איז פאַרייזט זייער ווייט, און פּלוצעם איז ער גאָר דאָ אויפן אָרט? לויפט זיי נאָך, און ווער ווייסט מיט וואָס פארע בייזע געדאנקען?

אזוי האָט זיין סערעלע געטראכט.

פארטון אין אירע געדאנקען, ווייזט זי אים טראָצדעם, מיט דער האנט, ער זאָל לויפן אויף צוריק.

חיימל האָט אין דעם מאָמענט פארשטאַנען, אז ער מוז זיך געפונען צוזאמען מיט זיין ווייב און קינדער, מיט שנעלע שריט האָט ער דערגרייכט דעם וואָגן.

דער אידיאָטישער באָלשעוויק, פרעגט אים ווער ער איז און וואָס ער וויל?

אויף דעם ענטפער פון חיימל: עטא מאיא סעמיא, באקומט ער א קלאָרע תשובה: דאוואי;

חיים איז איינגעשטיגן אינעם וואָגן.

געבראכט האָט מען זיי אויף דעם וואקזאל, ווי עס האָט אויף זיי געווארט א גרויסער עשאלאן פון צענליקע בהמות-וואגאָנען, אין וועלכע עס זענען געווען צוזאמענגעטריבן מענער, פרויען און קינדער פון גאנץ לעמבערג.

א טאָג מיט א נאכט זענען זיי פארשפארט געווען אין דעם עשאלאן איידער ער האָט פארלאָזט דעם וואקזאל אויף דעם וועג צום נייעם גלות.

ביז זיי האָבן דערלעבט זעען אן עק און א סוף פון דער לאנגווייליקער רייזע, האָט געדויערט איבער צוויי וואָכן, אין וועלכע מען האָט פארבראכט טאָג איין, טאָג אוים אין געהאקטע צרות, ביז מען איז צוגעקומען צו אן אָרט מיט דעם עקסאטישן אויסטערלישן נאָמען "צשאבאקסארי".

אונז האָט זיך געדאכט, אז דאָ איז עק וועלט.

אין דער רעכטער זייט פינעם גרויסן טייך, איז געלעגן דאָס שטעטל, לינקס פונעם טייך א וויסטער דזשונגל פון געדעכטע נאָדל וועלדער.

אזעלכע וועלדער זעט אוים זענען פון אייראָפּע מיט טויזנטער יאָרן צוריק פארשוווּנדן געוואָרן.

אויפן ברעג טייך האָט געאנקערט א אלטע שיף, אין וועלכער אלע זענען ווי בהמות אריינגעטריבן געוואָרן.

אויף א פראגע, פאר וואָס מען באהאנדלט זיי אזוי ברוטאל? האָט מען

באקומען די קלאסישע און באקאנטע תשובה: ניטשעוואָ, פּריוויקניש אילע זדעכניעש — דאוואי.

דער דאָזיקער טייך איז די באַרימטע "וואָלגע".

געשוווּמען איז מען לענגאויס דער וואָלגע פיר טאָג און פיר נעכט.

געזען האָט מען נאָר הימל און וואלד.

נאָך די פירטעגיקע רייזע, האָט מען היימלן מיט זיינע ליידענס-שותפים איבערגעלאדן אין אַ קליינער אפענער וואלדבאן, וועלכער האָט אויף זיי געמאכט אַ טרויעריקן איינדרוק, אין געוואַרט אויף זיי אויף דעם לינקן טייכברעג.

מען האָט זיך ווייטער געשלעפּט אַ טאָג מיט אַ נאכט, אָבער דאָס מאָל אין אַ טיפן וואלד.

צו מאָרגענס-פארנאכט, האָט זיך דאָס באנדל אָפּגעשטעלט אין וואלד וועלכעס האָט זיך געפונען אין מיטן אַ ריזיקן זומפּ.

דעם ערשטן "ברוך-הבא", האבן זיי באקומען פון די מיליארד קאָמאַרעס וועלכע זענען באפאלן זייערע פרישע פנימער, הענט און פיס.

די קאָמאַרעס האָבן איבער זיי ארומגעטאנצט און ארומגעזשומעט מיט אַ געוואלדיקער שמחה, עס זעט אויס אז דאָס פרישע בלוט וועלכעס זיי האָבן געזויגן פון די נייע מענטשן, האָט זיי זעער גוט געשמעקט.

די נישט דערפארענע מענטשן, האָבן דאָס ערשטע מאָל אין זייער לעבן געזען אזא מין וועלט.

די דאָרטיקע וועלט באשטייט פון צוויי עלעמענטן: ביימער און קאָמאַרעס.

דער באלעבאָס איבער די דאָזיקע צוויי עלעמענטן, איז די סאָוויעטישע נ.ק.וו.ד. וועלכע הערשט אומגעשטערט ברוטאל, איבער די מיליאָנען "זאקלאטשא-נעס" וועלכע געפינען זיך אַלס אומזיסטיקע ארבעטער-שקלאפן אין די דאָזיקע טייגעס.

אין אזא גיהנום האָט מען געבראכט היימלן מיט זיין משפחה.

ווען דאָס באנדל איז פלוצעם אויף דעם דאָזיקן, פון גאָט פארגעסענעם אָרט שטיין געבליבן און זיי זענען דורך די מיליציאָנערן ברוטאל פון די וואגאָנעס אַרויסגעטריבן געוואָרן, האָבן זיי אין דער ערשטער רגע נישט פארשטאָנען וואָס אייגענטלעך מען פארלאנגט פון זיי.

עס איז אפסאָלוט נישט איינגעפאלן, אז אין דעם דאָזיקן פינצטערן וואלד איז דורך דעם גרויסן "מענטשן-דערלייזער", פאר זיי באשטימט געוואָרן אלס נייע היים.

די נ.ק.וו.ד. האָט זיי באלד אויפגעוועקט פון זייער נאיווקייט, זיי זענען אויף

א קאטעגאָרישן אופן אינפאָרמירט געוואָרן, אז דאָ, אין דעם דאזיקן וואלד וועלן זיי בלייבן אויף אייביג, ווייל דאָס איז דער אָרט, וועלכער דער חבר סטאלין האָט פאר זיי באשטימט, און צוגעגעבן: ע ט א ו ו ש י א.

דער קאָמענדאנט סמירנאָוו, א יונגער שגץ, א שונא־ישראל, און פון נאטור א סאַדיסט, האָט שטרענג באפוילן זיך צו באזעצן אין די הילצערנע באראקן, וועלכע זענען געווען שרעקלעך שמוציק, פארוואַרלאָזט, מיט צעבראָכענע שויבן.

אויף די ווענט באשריבן, מיינסטן נעמען פון פארשידענע מענטשן און פארשידענע שפראכן, מענטשן אומגליקלעכע ווי זיי, וועלכע האָבן פריער דאָ געהויזט, געארבעט אין די וועלדער, געהונגערט און זייערע לעבענס איבערגעלאָזט אין דעם דאָזיקן חושעכדיקן, פון גאָט פארלאָזענעם דזשונגל.

חיימל האָט באקומען אלס "דירה" פאר זיין פינף־קעפיקע פאמיליע, א שמאָלן פארסמאליעטן, שמוציקן קאָרידאָר, פול מיט קליינע קראציקע און בייסיקע חיולעך באזעצטע ווענט, אין וועלכן עס האָט קוים געקענט שטיין א פריטש, אויף וועלכן אלע פינף זענען שפעטער געשלאָפן.

אין זיין דירה אריינצוקומען, האָט ער געמוזט דורכגיין א צימער פון דעם זעלבן שמוציקן צושטאנד, אין וועלכן עס איז צוגעטיילט געוואָרן פאר דריי אנדערע פאמיליעס.

נאָך דער שווערער רייזע, האָבן די מענטשן באקומען אן „אטדיך" פון א טאָג.

דעם צווייטן טאָג פינף אזייגער באגינען, האָט א מיליציאָנער מיט א פאָר דורכשטעכיקע מאָנגאָלישע אויגן, מיט א פנים ווי פון א מענטש פון דער ערשטער שטיין־צייט, דעם גאנצן עולם — שקלאפן, פון קליין ביז גרויס, מענער פרויען און קינדער, געזונטע און קראנקע, יונגע או אלטע, ארויסגעטריבן פון די באראקן.

נעבן באראק פונעם קאמענדאנט סמירנאוו, איז געלעגן א הויפן מיט וואלד־כלים ווי: זעגן, האנטזעגלעך, פיילן, העק, שטריק, פארשידענע קלינעם און נאָך אנדערע אזעלכע מכשירים.

דאנעבן, איז געווען א צווייטער הויפן מיט געשפאן־געשיר ווי: בייטשן, נאגייקעם, לייצעם, פארשידענע טאָרבעם, זעק, גלעקלעך, שפראנטשקעם, הופאייזנם און נאָך.

די מענטשן האָבן זיך געקענט אויסווייל צו ארבעטן ביי ביימער־שניידן אין

וואלד אָדער אלס "איזוואָשטשיק", וועלכער האָט די געשניטענע ביימער פונעם וואלד ארויסגעפירט.

א דריטע גרופּע איז געווען, די אזויגערופענע "גרוזטשיקעס", צו דער דאָזיקער מיוחסדיקער גרופּע, האָט סמירנאָוו באשטימט נאָר יונגע געזונטע מענער.

אונדזער חיימל האָט געכאפּט א זעג, זיך פארשריבן אלס וואלד-ארבעטער.

די מענטשן האָט מען פארטיילט אין "בריגאדעס", מיט יעדער בריגאדע איז מיטגעגאנגען א מיליציאָנער, און אזוי האָבן די דאָזיקע פרעמדע בירגער, וועלכע האָבן נישט געהאט קיין אנונג מיט וואָס אמתדיקער קאָמוניזם שמעקט, אָנגעהויבן צו פילן דעם טעם פונעם קאָמוניסטישן גן-עדן, פאר וועלכן צענטליקער מיליאָנען מענטשן האָבן געמוזט אָפּפערן זייערע לעבנס.

די ארבעט האָט זיך אָנגעהויבן פינף א זייגער, יעדע צוויי שעה האָט דער מיליציאָנער דערלויבט צו מאכן א "פּריקורקע" דאָס הייסט, צו רייכערן א ציגארעטל.

דאָס ציגארעטל איז באשטאנען, פון שווארצער מאכארקע, אָדער פון סתם צעריבענע טרוקענע בלעטער, געוויקלט אין צייטונג-פּאפּיר.

געענדיקט האָט מען די ארבעט פאר זון-אונטערגאנג.

אויף יעדער בריגאדע איז ארויפגעלייגט געווארן א „נאָרמע", אזוי און אזוי פיל קוביק מעטער געהילץ מוז די בריגאדע במשך א טאָג צושטעלן.

געווענלעך, אזא נאָרמע אויסצוארבעטן איז געווען איבער די כוחות פון די פרעמדע מענטשן, איך שטרייך אונטער "פרעמדע", ווייל די אייגענע רוסישע זאקליוטשאנעס וועלכע האָבן געפוילט און געארבעט אין דעם זעלבן וואלד, האָבן "נונענס-וואלענס", יאָ צוגעשטעלט די נאָרמע, אָבער נאָך א פּאָר אזעלכע נארמעס, האָט זיך דער נאָרמעצושטעלער פּלוצעם א לייג אנידער געגעבן אין וואלדזומפּ, און אויסגעהויכט זיין נשמה.

אונדזערע מענטשן האָבן געזוכט פארשידענע עצות, זיך ארויסצודרייען פון אזאָ אָנגעשטרענקטע שקלאפן-ארבעט, עס זענען דורך דעם אויסגעבראָכן פארשידענע קאָנפליקטן.

די מענטשן האָבן א יעדע עטלעכע טאָג געוועקסלט די ארבעט, פון אַ וואלד-ארבעטער אויף א פורמאן, באלד אויף א וואסערטרעגער און ווידער צוריק צו זיין ערשטע ארבעט.

אזוי איז אנגעגאנגען דער געראנגל פון די אומגליקלעכע, וועלכע זענען פארטריבן געווארן, ווי זיי האָבן עס אין ביטערן שפּאס גערופן, אין דעם לאנד פון די גליקלעכע.

אויך אונדזער חיימל האָט געזוכט זיך לייכטער צי מאכן זיין פארשקלאפט לעבן, געוועקסלט זיין ביטערע וואלד-ארבעט אויף פורמאנסקי-ארבעט דאָס הייסט, אונדזער חיימל איז צו מזל געווארן אַן "איזוואָשטשיק".

זייט ער האָט געלעבט, האָבן זיינע צאַרטע הענט קיין פערד נישט אָנגערירט.

אויך יעצט ווען ער האָט זיך געמאָלדן ביי דעם שטאַלמייסטער, אַ געוויסער פאַן הראַביע ראַצינסקי, אַ פּאָליאַק וועלכער איז גלייך מיט חיימלן געוועזן אין דעם דאָזיקן לאַגער, ער זאָל אים אויף דעם באַפעל פון סמירנאָוו, געבן אַ פערד מיט אַ וואָגן.

האָט דער דאָזיקער פּוילישער גראַף, נישט קיין גרויסן חשק געהאַט, אין די הענט פון דעם געוועזענעם ישיבה־בחור, איבערצוגעבן אַ פערד.

אויף חיימלס פראַגע, וואַרום ער וויל אים נישט געבן דאָס פערד?

ענטפערט ער אים גאַנץ פשוט, ווייל ער האָט רחמנות אויף ביידע גאָטס באַשעפענישן.

ער האָט מורא, אַז דאָס פערד זאָל נישט האַרגענען חיימן, אָדער פאַרקערט — חיים זאָל נישט דערהאַרגענען דאָס פערד.

ער האָט אָבער טראַצדעם רחמנות באַקומען אויף אים, געגעבן חיימן אַ פערד, געהייסן אים אַרויסרייטן אין אַ צווייטן לאַגער וועלכער איז געלעגן אַ צען קילאָמעטער טיפער אינעם וואַלד, צו ברענגען פון דאָרט פאַר זיך אַ געשפּאַן, זאָכן וועלכע האָבן אויסגעפעלט ביי ראַצינסקין אין שטאַל.

אויף חיימלן איז געפאַלן אַ אימה אַ פּחד.

וועניג בלוט פאַרלירט ער, נאָר פאַר דעם געדאַנק אַליין אַז אָט אָט, מוז ער דאָס פערד באַרירן, און עס קאָן דאָך געמאַלט זיין, האָט ער זיך געטראַכט, אַז ביי דער ערשטער באַרירונג זאָל דאָס פערד אים אָפּבייסן די פינגער, אָדער די קישקעס פון דעם בויך אים אַרויסזעצן, הייסט ער אים גאָר רייטן און דאַצי אין טיפן וואַלד, גאַנץ אַליין מיט אַזאַ גרויסער און ווילדער חיה, מיט וועלכע ער ווייסט נישט ווי אַזוי מען הייבט אָן מיט איר צו רעדן.

חיים האָט זיך דערמאָנט אין דער ערשטער רוסישער תורה, וועלכע מען האָט אים אויסגעלערנט קומענדיק אין דעם קאָמונסטישן גן־עדן: פּריוויקניש אילע...

חיים, איינשטעלענדיק זיך זיין לעבן, האָט נישט מיט זיכערע טריט זיך דערנענטערט לאַנגזאַם צום פערד, מיט ציטערנדיקע הענט, און זאָגענדיק דאָס באַקאַנטע: אַלוהי מאיר עננו ד.ה. גאָט פון ר׳ מאיר העלף מיר, געגלעט דאָס פערד, לאַנגזאַם מיט די לייצעס דאָס נאַרישע פערד אַרויסגעצויגן פונעם שטאַל, זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ טיש, פאַרמאַכט די אויגן, אַרויף אויפן סוס, די פיס אַריינגעשטעקט אין די שפּורן, מיט ביידע הענט פעסט זיך געהאַלטן ביי די לייצעס, און איידער ער האָט זיך אָריענטירט אין זיין נייער לאַגע, האָט דער שטאַלמייסטער מיט אַ גומי שטעקעלע אַ שמיץ געגעבן דעם סוס איבער זיינע הינטערשטע פיס.

אין דעם מאָמענט האָט זיך דאָס פערד שטאַרק דערשראָקן, זיך אַ שטעל אויף געגעבן אויף די צוויי הינטערשטע פיס.

חיימל האָט זיך נעבעך מיט פאַרמאַכטע אויגן, אויסגעבויגן צום הינטערשטן טייל פונעם פערד, זיך מיט אַלע כוחות פעסטהאַלטענדיק מיט אַ גלייכגעוויכט אין די לעדערנע לייצעס, זיך ווידער ווי אַ מאָל אינעם שפּיטאָל, דערמאַנט אין הייליקן בעש״ט, און אין אַזאַ ״הערקולישע״ פּאָזיציע געבליבן הענגן צווישן הימל און ערד אַ פּאָר מינוט, וועלכע זענען פאַר חיימלן געווען אַן אייביקייט.

גאָט האָט דערהערט חיימלס תפילות, דאָס פערד האָט זיך ווידער אויסגעגלייכט, און באַלד אַ לאָז געטון אין טראָפּ מיט אונדזער העלד אַ פּאָר הונדערט שריט.

דאָס קאָמוניסטישע פערד איז באַלד שטיין געבליבן, געוואַרט אויף חיימלס ווייטערן באַפעל, אויף זיין איינדרוק, אָדער אויף אַ צווייטן שמיץ.

מיט אַלע כוחות האָט זיך חיים געהאַלטן עקשנותדיק, ער איז נישט אַרונטערגעפאַלן פונעם פערד, און אַ וווּנדער איז געשען.

דער צאַרטער חיימל, איז אין דער רגע צוגעקלייפּט געוואָרן צום פערד, אין אַ גאָר קורצער צייט געוואָרן כמעט דער בעסטער ״איזוואָשטשיק״, און נאָך בעסערער רייטער אין גאַנצן לאַגער.

דער פורמאַן־ישיבה־בחור, האָט זיך באַלד צוגעוויינט צו זיין פערד.

דאָס דאָזיקע קאָמוניסטישע פערד, איז אין זיינע אויגן חשובער געוואָרן פיל מער, ווי דאָס לעגענדאַרישע פערד פונעם קיסר קאַליגולע, וועלכער האָט עס באַשטימט צום סענאַטאָר אין זיין רומישער אימפּעריע.

אַזוי ווי עס איז חיימלען שווער געווען די וואַלדאַרבעט, אַזוי איז אים אויך שווער געווען דאָס אַרויספירן פונעם האַלץ פון וואַלד.

ער האָט ביי זיך געטראַכט, מוסר נפש זיין פאַר דעם קאָמוניסטישן נביא סטאַלין, זאָלן אַנדערע, ער בשום אופן וועט דאָס נאַרישקייט נישט טון.

ער וועט קיין מאָל נישט זיין פון די, וועלכע זינגען דאָס באַקאַנטע גלאַדיאַטאָרן ליד צו זייערן קיסר איידער זיי געבן אַוועק זייערע לעבענס פאַר אים: ״אַזוע צעזאַר מאַריטורי טע סאַלופאַמוס״ ד.ה. געבענטשט ביזט דאָ קיסר פון די וועלכע גייען שטאַרבן פאַר דיר.

צו בענטשן דעם חבר סטאַלין האָט ער קיין גרויסן חשק נישט געהאַט, און נאָך ווייניקער אָפּצוגעבן זיין לעבן פאַר אים.

חיימל, האָט געהייסן מיט אַ מאָל איז קראַנק געוואָרן, ער איז אין דעם דאָזיקן טאָג נישט אַרויס צו דער אַרבעט.

ער האָט נאָך רעכט נישט געהאַט איינשטודירט אַ תּרוץ פאַר זיין היינטיקן נישט קומען צו דער אַרבעט, נאָך נישט געענדיקט זיין פּנים צו דערהיצן ביים פלאַמענדיקן אויוון דאַמיט עס זאָל אויסזען פאַרפלאַמט ווי ביי אַ ריכטיקן קראַנקן וועלכער האָט שטאַרק פיבער — ברוך הבא!

סמירנאָוו איז דאָ.

אַ טשטאָ טאַקוי? פרעגט ער חיימן.

דער פּסעוודאָ־קראַנקער דערקלערט אים, אַז ער האָט פּלוצעם באַקומען היץ און דאָס דוקאַ זער הויכן פיבער, בויך קרעמפּן, ער קען דורך דעם היינט בשום אופן נישט גיין צו דער ארבעט.

די ערשטע רפואה וועלכע דער קראַנקער האָט באַקומען, איז געווען סמירנאָווס באַפעל צום מאַגאַזינער, צו פאַרקלענערן דאָס טעגלעכע ברויט פון אַכט־הונדערט אויף פיר הונדערט גראַם.

די צווייטע רפואה, אַן ענלעכן באַפעל אין "סטאַלאַוונ", דעם טעגלעכן באַרשט, וועלכן די ארבעטער האָבן באַקומען נאָך אַ טאָג שווערער ארבעט, חיימלן נישט מער צו געבן.

אויף חיימלס נאַיווער פראַגע, ווי קען אַ מענטש לעבן אָן עסן?

באַקומט ער פון סמירנאָוון די גרויסע חכמידיקע גאַונישע תשובה:

אין סאָוויעטסקי סאַיוז איז פאַרהאַנען אַ געזעץ, וועלכעס דער גרויסער בעל־רחמוניתדיקער פאָטער פינעם "ראַבאָטשי נאַראַד", האָט ארויסגעגעבן:

"קטאָ ניע ראַבאָטיוט, ניע קושאַיוט", דאָס הייסט, ווער עס ארבעט נישט דער עסט נישט.

נאָך אַזאַ דרייטעגיקער דיעט, איז אונדזער חיימל נישט געגאַנגען, נאָר געלאָפן צוריק צי דער ארבעט.

דער חולה, הייסט עס איז ברוך השם שוין צוריק געזונט געוואָרן, באַלד ווידער געמוזט אַוועק שענקען זיינע כוחות, געזונט, און אַנדערע אויך זייער לעבן.

פאַר שטראָף וואָס ער איז געווען קראַנק, האָט ער זיין פערד נישט מער צוריק באַקומען, ער האָט געמוזט ווידער אונטערהאַקן די האַלבע מעטערדיקע דיקע ביימער, און יעדעס צוויי מעטערדיקע חלק אויף פערטל צו שפּאַלטן, אויפשטעלן די טעגליכע נאָרמע־קוביטור, און ב א ס ט א.

אַזוי האָט חיים פאַרבראַכט זיין לאַנגער־לעבן, פון פרי מאָרגן ביז שפּעט אין דער נאַכט מיט ארבעט, ארבעט און נאָך אַ מאָל ארבעט.

אויסער די קאָמאַרן וועלכע האָבן ביי אים אויסגעזויגן זיין לעצט ביסל בלוט וועלכעס ער האָט מיט געבראַכט פון זיין היים, האָט ער נישט איין מאָל געטרעטי מי זיינע פון שמאַטעס געמאַכטע שיך, אויף אַ שלאַנג אָדער אַן אַנדער עקעלדיק שריץ, וועלכער האָט זיך געוואַלגערט אין זיין "פאַראַפּיע" אויף שריט און טריט.

איין איינציק מאָל האָט ער געפּרוווט זיין שווער הארץ זיך פאַר דעם רבש"ע אויסצורעדן, דאָס איז געווען יום־כפּור צו כל נדרי.

צוריק קומענדיק פונעם וואַלד, האָט חיימל אויף שנעל אָרגאַניזירט צוויי מנינים ליידנס־חברים, מיט זאַק אין פּאַק, זעגן און האַק, זיך אויף שנעל געשטעלט זאָגן כל נדרי.

כמעט דער איינציקער וועלכער האָט זיך אויסגעקענט אין די קליינע אותיות האָבן זיינע חברים חיימלן באַשטימט צו זאָגן כל נדרי פאַרן עמוד.

מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָבן די דאַוונערס זיך אויסגעטענהט מיט דעם וואָס זיצט אין הימל, מיט אַ ליידיקן מאָגן, פאַרשוואַרצט פּנים, צעקאַליטשעטע הענט און צעבראָכן געמיט, האָט חיימל מיט הייסע טרערן געזאָגט דעם פּזמון "כי הנה כחמר ביד היוצר" און געבעטן: רבש"ע, לייז אונדז אויס ווי אַם שנעלסטן פון דעם פינצטערן גיהנום, מיר זאָלן שוין אויפהערן צו זיין "כחמר ביד היוצר" אין די הענט פון סמירנאָוו.

דאָס דאַוונען, אָדער אויספירן אַנדערע רעליגיעזע מעשים איז פאַר די מענטשן אינעם לאַגער פונעם ערשטן טאָג אָן, שטרענגסטנס פאַרבאָטן געוועזן.

אַ גאַנץ יאָר האָט מען זיך געהיטן פון אַזעלכע געוווינהייטן, אָבער יום־כּפּור צו כל נדרי, האָט דאָס יידישע האַרץ געפאָדערט זיינס.

די מענטשן האָבן נישט געקוקט אויף דעם פאַרבאָט, זיך טראָצדעם פאַרזאַמלט אויסצוגיסן זייערע ביטערע הערצער פאַר דעם יידישן גאָט, וועלכער האָט, ווי די לאַגערניקעס האָבן מיט ביטערן הומאָר, צווישן זיך געוווערטלט, זייט דעם פאַרשאָלטענעם אויפשטייג פון דעם ברוינעם שטן, פאַרלאָזט זיין אויסדערוויילט פאָלק, מיט וועלכן ער האָט דורך דעם שדכן משה רבנו גענומען חופה וקדושין אויפן באַרג סיני.

ווי באַקאַנט, נישט דורך ליבע, נאָר געצוואַנגען זיין יידישע כלה חתונה צי האָבן, נאָך דעם ווי ער האָט זי געדראָט, פאַלס אַז זי וועט נישט מסכים זיין צום שדוך, איז ער: מכפה עליה את ההר כגיגית, ואמר, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לא, שם תהא קבורתכם! ד.ה. ער דעקט זיי צו מיט דעם באַרג, און דאָ וועט זיין זייער באַגרעבניש, אויב די כלה וועט נישט מקבל זיין די תורה.

מעשה־שטן, מוז געראַדע אין דעם הייליקן מאָמענט פאַרבייגעען, דורך דעם דאָזיקן באַראַק פון די מאָדערנע אַנוסים, אַ פּוילישער קריסטלעכער לאַגערניק.

דער דאָזיקער "אח־לצרה" האָט באַלד צו וויסן געגעבן ווי מען דאַרף דאָס וואָס זיינע טרפהנע אויגן האָבן געזען.

עס האָט נישט לאַנג געדויערט, זענען פּלוצעם דריי מיליציאָנערן מיט סמירנאָוון בראַש, איבערגעפאַלן דאָס חדר ווו מען האָט געדאַוונט, ברוטאַל די מענטשן אַרויסגעוואָרפן, קאָנפיסקירט די תליתים, סדורים און מחזורים.

חיימל האָט זיך שטאַרק דערשראָקן, פחד באַקומען און מורא געהאַט אַז אים וועט סמירנאָוו פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן פאַר דער דאָזיקער קאָנטרעוואָלוציע, ער

האט א שפרונג געגעבן דורך דעם פענצטער און פארשוווּנדן אין דעם חושכדיקן וואלד.

צו מאָרגנס האָט מען זיך דערוויסט, אַז דעם באַלעבאס פונעם חדר האָבן זיי מיט זיך מיטגענומען.

דריי טאָג האָט דער ייד געפעלט אינעם לאגער, מען האָט נישט געוווסט ווו זיין געביין איז אהינגעקומען.

אויפן פערטן טאָג, איז ער צוריק געקומען מער טויט ווי לעבעדיק, ער האָט געשוויגן ווי א פיש, אפילו פאר זיין אייגענער פאמיליע האָט ער פאר גרוים פחד, נישט דערציילט וואָס מיט אים איז געשען.

ערשט ווען די מענטשן האָבן נאָך א געוויסער צייט דעם לאגער פארלאָזן, האָט מען זיך דערוווסט אז ער איז געווען דריי טאָג און דריי נעכט צו געבונדן צי א בוים אין טיפן וואלד, אלע פינף שעה איז געקומען צו אים א מיליציאָנער, געגעבן אים צו קייען א שטיקל ברויט און צו פארטרינקען א האלב גלאָז וואסער.

דער פינאל פון דער דאָזיקער "אוואנטורע" איז געווען, נישט יום-כפור ביי נאכט האָבן זיי געדאוונט כל נדרי, נאָר צוויי נעכט נאָך יום כפור.

חיימל מיט זיינע חברים האָבן פשוט פארגעסן דעם חשבון, זיך פארעכנט, געקלאַפּט על חטא אין א געווענלעכער מיטוואָכדיקער נאכט.

אינעם לאגער איז אויך געווען "זאקליוטשאנע" א ייד מיטן נאָמען צוקער.

א געוועזענער שניידער אין א גאליציש שטעטל, דער איינציקער איבערצייגטער קאָמוניסט זייט פיל יאָרן.

נישט געקוקט אויף זיין קאָמוניסטישער פארגאנגענהייט, זעטאוים אז דער חבר סטאלין האָט צו דעם דאָזיקן "צוקערדיקן קאָמוניסט" נישט געהאט פיל פארטרויען, און אים אריינגעפאקט צוזאמען מיט אלע, אין דעם לעכטיקן קאָמוניסטישן גן עדן.

אויף אזעלכע עקזעמפלארן ווי חבר צוקער, האָבן די חז"ל געזאָגט אז: רשעים אפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרין בתשובה ד.ה. אז רשעים אפילו ווען זיי געפונען זיך שוין ביי דער טיר פונעם גיהנום, טוען נישט קיין תשובה.

אויך דער דאָזיקער חבר צוקער, ער איז געלעגן אויף געהאקטע צרות גלייך מיט אלע טראָצדעם האָט ער אלס איינאיינציקער אינעם לאגער געטאדלט חיימלן פאר דעם אָרגאניזירן פון דעם כל נדרי אָוונט.

חיים האָט געפרוווט זיך צו פארטיידיקן און אים געפרוווט אויפווייזן, אז קיין שום תפילה האָט נישט ביי אונדז יידן אזא צוציונגס כח, אזא געוואלטיקע קראפט, ווי אָט די קורצע תפילה כל נדרי.

דאָס איז עפעס א זעלטן רעליגיעזע אטראקציע, א פארהייליקטער פאָלקס-ריטואל וואָס ציט כמעט אלע אין שול אריין און ברענגט אהין אפילו יענע, וואָס

ווייסן נישט פון שבת און יום טוב און ווילן נישט וויסן אויך פון אנדערע הייליקייטן, און דאָך הייליק איז ביי זיי, זייער הייליק די תפילה פון כל נדרי.

די ליטורגישע נגינה פון כל נדרי גלעט און בארויקט זייער נשמה אויף א גאנץ יאָר ביז צום קומענדיקן כל נדרי.

ווי באשיידן זיי זענען! ווי שפארזאם זיי פירן דעם רעליגיעזן צנע, און דאָך כל נדרי איז כל נדרי.

דו, חבר צוקער, מיט דיין גלייכן, האָט חיים מיט הארץ ווייטער גערעדט, וועלכע איר האלט אייך פאר היפער־פּראָגרעסיווע און פון יום המחר, אין וועלכע אויגן איז נישט מער קולטורעל, נישט מער אקטועל אזעלכע נארישקייטן.

סאיז אין אייערע אויגן אוראלטער שטייגער, אלטפרענקיש פארצייטיש.

קולטורעל און אקטועל איז נאָר די תורה פון מארקס—לענין—סטאלין, און זיי זענען שולדיק און פאראנטוואָרטלעך פאר די יידישע צרות אין אלגעמיין, און אויך פאר מיינע און דיינע צרות אָט דאָ אין דעם דאָזיקן לאגער.

פאר אונדז פונעם יום־אתמול, איז טייער און ליב יעדער אנדענקען, יעדער פאָרשטעלונג, יעדער מינדעסטע דעראינערונג און אָפּגלאנץ פון אונדזערע אלטע טראדיציעס.

מיט וואָס פאר א זעלטענער שפּראַך רעדן זיי צו אונדזער הארץ און זכרון, מיט וואָס פאר א הייליק־זיסער שפּראַך רעדט צו אונדז די אין אייער אויגן אָפּגעשטאָרבענע אראמעישע כל נדרי שפּראכע.

נישט נאָר כל נדרי, נאָר יעדער קלייניקייט פון א מאָל, פון אונדזער פארגאנגענהייט פינקלט נאָך אלץ ביי אונדז אין זכרון:

אליהו הנביאם בעכער פון דער סדר־נאכט, די וואקסענע יום כפור־לעכט פון כל נדרי־נאכט, די זילבערנע עטרה פון דעם זיידענם טלית, די מעשענע לייכטערלעך אויף דעם בית המדרש־טיש, דער טערקישער שאל פון דער באבען, אפילו דאָס פארגעלטע בלעטל פון דער מאמעס קרבן מנחה־סידור רעדט צו אונדז אנדערש ווי צו דיר, חבר צוקער, דער פון דיין רבין מארקס געשריבענער ספר "דער קאפּיטאל", וועלכער האָט דרך אגב אונדז געברענגט צו די צרות וועלכע מיר מוזן אויסשטעען דאָ, אין די דאָזיקע דזשונגלען.

חבר צוקער, דו ווייסט פאר וואָס עס איז אזוי?

האָט חיימל ווייטער גערעדט, ווייל יענץ פארגעלטע בלעטל רעדט צו אונדז היימיש, ווארעם, יידיש, עס רעדט צו אונדזער נשמה מיט יענעם זיסן לשון וואָס פליסט אזוי געמיטלעך, אזוי היימלעך, דערפרייט, דערוואַרעמט און מאכט יונג און פריש אונדזער הארץ אונדזער נשמה.

דאָס איז דער כח, זאָגט ווייטער חיימל פון דעם יידישן יין־המשומר אלטער־ווין, אָבער די נייע פלאש עסיק פון דעם בית־חרושת: כמיעלניצקי—סטאלין—חרושטשאָוו, פארשאפט דעם יידישן פאָלק בויכווייטיק און צרות.

דאָס איז די סיבה ליבער חבר צוקער, פאַר וואָס מיר געפינען זיך דאָ אין די דאָזיקע פון גאָט פאַרלאָזענע "טייגעס".

איך בין אַפּסאָלוט נישט קיין קאָמוניסטן שונא, זאָגט ווייטער חיימל, נאָר אַ ייד דאַרף נישט זיין אַנדערש ווי אַ פראַנצויז, ענגלענדער, האָלענדער און אַנדערע.

אַ יעדעס פאָלק איז שטאָלץ אויף זיין אייגענער רעליגיע, קולטור, היסטאָריע, און טראַדיציע, אַ ייד איז אַ היטער פון פרעמדע וויינגערטנער, זיין אייגענע תורה, היסטאָריע, טראַדיציע און פאָלקסציגעהעריקייט פאַרנאַכלעסיקט ער, אַלע "איזמען" זענען פאַר אייך, חבר צוקער כשר, נאָר נישט אייער אייגענער נאַציאָנאַליזם.

מיר דאַרפן לערנען פון דעם וואָס עס איז געשען מיט אונדזערע דייטשישע ברידער.

זיי האָבן געמיינט, אַז זיי זענען שוין אַ טייל פונעם דייטשישען פאָלק, איז געקומען דער טומאהדיקער ברוינער אשמדאי היטלער ימ"ש, און האָט זיי דערמאָנט אַז זיי זענען געוועזן, און וועלן תמיד בלייבן יידן בני אברהם, יצחק ויעקב.

נאָך דר. פינסקער, און זיין באַרימטע "אויטאָעמאַנסיפּאַציע", וואָרנט די יידן: עס וועט קומען דער טאָג, און די היסטאָריע וועט נקמה נעמען אין אייער פאַראַט קעגן אייער פאָלק, די גרעסטע קרבנות אייערע וועלן נישט העלפן, זיי וועלן אייך תמיד דערמאָנען אַז איר זייט שם'ס קינדער, און אין אַ שיינעם טאָג וועט איר אַרויסגעשליידערט ווערן פון אייער "פאָטערלאַנד", דער פּעבל וועט אייך באַגלייטן מיט דעם באַקאַנטן "העפּ־העפּ" אויסרופן, און אייך דערמאָנען אַז דאָס געזעץ פון בירגערעכט, איז געזיכערט פאַר אַלע, מחוץ פאַר אייך יידן.

חיימל האָט אויפגעהערט צו רעדן, ער האָט באַמערקט אַז פון דעם קאָמוניסט צוקערס אויגן גיסן זיך שטרומען טרערן.

פּלוצעם דערמאָנט זיך חיימל, אַז ער מוז שנעל לויפן העלפן זיין סערעלען איינהייצן דעם קעסל אין וועלכן סערעלע האָט געמאַכט "קיפּיאַטאַק" פאַר די אַרבעטער.

פאַר דער דאָזיקער אַרבעט האָט סערעלע באַקומען זעקסהונדערט גראַם ברויט, אַ זופּ אָדער אַ באַרשט פון שטעכיקן ברענזעל.

אונדזער גרויסער נביא ישעיהו האָט געזאָגט: משיב חכמים אחור ודעתם יסכל, ד.ה. אויף פשוט מאַמע לשון מער וועניקער: אַז דער רבש"ע וויל שטראָפן דעם חכם, נעמט ער צוערשט ביי אים אָפּ דעם שכל.

אזוי האָט גאָט צוגענומען דעם שכל ביים חבר סטאַלין בשעת זיין אָפּמאַך מיט דעם צווייטן צדיק, דעם פּוילישן גענעראַל שיקאָרסקי.

אַ קליינסטע באַמערקונג פון סטאַלינען ימ״ש, וואָלט גענוג געווען אַז דער פּוילישער גענעראַל, זאָל אויסשליסן די פּוילישע בירגער—יידן פון דעם דאָזיקן אָפּמאַך, ער וואָלט דאַכט זיך אפילו אַ הנאה געהאַט, און אים טיפן שלאַכעצקי פּוילישע האַרץ מסכים געווען אַז זיינע יידן זאָלן אויף אייביק פאַרבלייבן אין די רוסישע טייגעס.

אָבער ווי געזאָגט, גאָט האָט די צוויי גויים צו גענומען דעם שכל, ער האָט זיך דערבאַרעמט איבער זיינע יידעלעך אין די סטעפּעס, זיך צו געקוקט פון זיינע הימלישע הויכקייטן, ווי מען אַרבעט מיט זיינע קינדער בחומר ובלבנים, ווי אין די אַלטע צייטן פון פּרעה מלך מצרים.

דאַריבער האָט ער זיי פאַרטעמפּט די מוחות, אָפּגענומען זייער שכל, ביידע האָבן אין דעם מאָמענט פאַרגעסן אויסצושליסן פון דעם אָפּמאַך די יידן, און עס איז געשען פּשוט אַ נס מן השמים און בשעת זייער אויפלייזן פון די לאַגערס פון די ״זאַקליוטשאַנעס״ האָט די נ.ק.וו.ד. נישט געמאַכט קיין אויסנאַם צווישן פּוילישע בירגער קריסטן און יידן, אַלע פּוילישע בירגער זענען מיט איין מאָל דורך אַ דעקרעט, באַפרייט געוואָרן פון די חושכדיקע אַרבעטס-לאַגערס.

טראָצדעם באַפעל, האָט סמירנאָוו געוואָלט דורך טעראָר און אַלע מעגלעכע דראָונגען, די מענטשן באַאיינפלוסן נישט צו פאַרלאָזן דעם לאַגער.

אָבער אומזיסט!

די מענטשן וועלכע זענען במשך פון איין און אַ האַלב יאָר געווען פאַרשקלאַפט, אָפּגעשלאָסן פון דער גאַנצער וועלט, נישט וויסענדיק וואָס עס טוט זיך אויסערהאַלב דעם פינצטערן געדיכטן וואַלד, האָבן בשום אופן נישט געוואָלט מסכים זיין צו פאַרבלייבן אין דעם דאָזיקן מיט קאָמאַרעס, שלאַנגען און אַנדערע חיות באַוווינטן אָרט.

באַלד האָט זיך סמירנאָוו איבערצייגט אַז זיין מי איז פאַרן טייוול האָט ער פאַרזאַמלט די לאַגערניקעס, מיט אַ זים געקינצעלט שמייכעלע, פאַר זיי פאָרגעלעזן דעם באַפעל, אַז פון היינט און ווייטער, זענען זיי פרייע מענטשן, אַ יעדער האָט אַ רעכט זיך פריי צו באַוועגן און צו באַזעצן זיך אויף דער גאַנצער רוסישער טעריטאָריע, מחוץ מאָסקווע און לענינגראַד.

די שמחה איז געווען אין לשער, באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ וואַנדערן פון דאָס ניי.

מערסטן לאַגערניקעס, זענען געפאָרן אין די וואַרעמע לענדער, קיין רוסיש מיטלאַזיען, ווי קירגיסטאַן, אוזבעקיסטאַן און אַזוי ווייטער.

לאָגיש איז עס געווען, ווייל נאָך צוואַנציק חדשימדיק זיצן אין אַן אָרט ווו דער פראָסט האָט דערגרייכט פערציק—פופציק גראַד אונטער נול, האָבן די

מענטשן פשוט געלעכצט נאָך א שטיקל זון און א ביסל ווארעמקייט, זיך זייערע פארשטארטע ביינער אָנצוווארעמען.

חיימל מיט זיין משפחה האָבן זיך אויך ארויסגעלאָזט אין וועג.

ער מיט זייערס א באקאנטע פאמיליע, מיט וועלכער זיי האָבן זיך באפריינדעט אין לאגער, און וועלכע איז אויך ווי ער באפאלן געווען מיט קליינע קינדערלעך, האָבן אריינקומענדיק אין דער שטאָט אופא אויפן אוראל, באשלאָסן צו פארזוכן זייער מזל אין דער דאָזיקער גרויסער אָבער פרימיטיווער אינדוסטרי־שטאָט.

די שטאָט אופא, איז ווי אלע רוסישע גרויסע שטעט געטיילט אויף צוויי טיילן, איין טייל רופט מען סטאריגאראד ד.ה. די אלטע שטאָט פון פאַר הונדערטער יאָרן, פארבליבן אינעם זעלבן מיטלאלטערלעכן צושטאַנד, הייזער פון עקזאָטישן סטיל אין אויסזען, מיט קירכעס פון דער צייט פון איוואן דעם גרויזאמען.

דער צווייטער טייל, הייסט נוויגאראד, ער איז געבוירן נאָך דער רעוואָלוציע מיט האלב מאָדערנע הייזער.

מיט שווערער מי האָט חיימל געדונגען א צימער וועלכעס האָט זיך געפונען אויף א הויכן בארג אין דער לינקער זייט שטאָט.

צוצוקומען צו זיין וווינונג, דאָס הייסט ארויפציגיין אויפן בארג, האָט מען געמוזט קריכן אויף אלע פיר, ווייל שטיגן אָדער אן אַנדער מיטל מען זאָל קענען גיין ארויף אויף דעם בארג איז נישט געווען, דאקעגן אראָפּצוגיין אין שטאָט, האָט מען זיך איינפאך אויסגעשטרעקט אויפן שניי און זיך ארונטער געקוילערט.

דאָס איז געווען דאָס זיכערסטע און שנעלסטע באוועגמיטל, קיין אנדערע קאָמוניקאציע איז נישט געווען פאר חיימלן און פאר זיין משפחה.

אמת, דער באשקירשער גוי האָט געהאט א קליין אייזעלע מיט וועלכן ער האָט זיך באהאלפן ארויף און אראָפּ צו שטייגן — צו און פון זיין קיביטקע, אָבער נישט דערלויבט חיימלן זיך צו באנוצן מיט זיין אייזעלע.

א גאנצן חודש האָבן זיי זיך אזוי אראָפּגעקוילערט פון דעם בארג ווען עמעצער פון זיין פאמיליע האָט געברויכט עפּעס צו באזאָרגן אין דער שטאָט, זיי האָבן באלד חרטה באקומען אויף זייער פארלאָזן דעם לאגער.

ענדלעך האָבן זיי באשלאָסן צו פארלאָזן אופא, ער האָט אָפּגעקויפט ביי דעם באן־נאטשאלניק פאר א גרויסע סומע געלט א ליידיקן וואגן, אריינגעפּאקט ביידע פאמיליעס מיט זייער נאָך איבערגעבליבן ביסל אָרעמקייט, און היידא אין די וואַרעמע לענדער גלייך מיט אלע יידן, געוועזענע לאגערניקעס.

אנקומענדיק אין מיטן דער נאַכט אין דער גרויסער שטאָט טאשקענט, זענען זיי ביז באגינען געבליבן ליגן אויף דער גאס צוזאמען מיט אַנדערע טויזנטער

מענטשן וועלכע זענען געלאפן פון די פארשידענע אין גאַנץ רוסלאנד פארשפרייטע לאגערס.

דאָס ענגשאפט, שמוץ, גנבות און געשרייען זענען געגאנגען ביז צום הימל, קיינער — נישט די מאכט, און אויך נישט אייגענע, האָבן זיך אינטערעסירט מיטן גורל פון די היימלאָזע און פארצווייפלטע, פיל זענען קראנק געוואָרן אויף עפידעמישע קראנקהייטן, מענטשן זענען געפאלן ווי די פליגן.

אז דער סקאנדאל איז געוואָרן זייער גרויס, האָבן זיך ווידער באוויזן די אלטע ליבע באקאנטע נ.ק.וו.ד. לייט, זיך דערבארעמט איבער די מענטשן, ווידער אריינגעפאָקט אין וואגאנעס, זיי פארשיקט אין די קאָלכאָזן פון גאַנץ מיטלאזיען.

היימלן מיט זיין משפחה האָבן זיי אראָפּגעזעצט אי אן אוזבעקישן קאָלכאָז מיטן נאמען "סטרעלקאוו", אריינגעזעצט האָט מען זיי אין א "קיביטקע" וואָס האָט געדינט פריער די ווינונג פון צוויי אייזעלעך.

א לאָך אין א זייט, האָט געדינט אלס פענצטער, אלס טיר האָט געדינט א טישדעקע וועלכע זיין ווייב האָט אויפגעהאנגען. די פּאָדלאָגע פון זאמד, געמישט מיט פארטריקנט אָפּפאל פון די פריערדיקע פיר פיסיקע איינוווינער.

געארבעט האָט מען אין די קאלכאזנע פעלדער פאר א "לעפּיושקע" און א ביסל מעל.

די לעבנסבאדינגונגען זענען אין קאָלכאָז פיל ערגער געווען ווי אין לאגער.

דער אונטערשיד איז געווען דער, אין לאגער האָט מען געהונגערט, געקרענקט און געשטאָרבן אויף קאמענדע, אין קאָלכאָז דאקעגן, איז ערלויבט געווען צו באנוצן מיט די אויסגערעכנטע מיטל "סקאלקא אוגאדנא", אָבער אן אויפזיכט פון די נ.ק.וו.ד.

אויף צו פארלאָזן דעם קאָלכאָז, האָט מען געברויכט נאר א פּאָר הונדערט רובל צו קענען דינגען אן "ארבע", דאָס איז א הויכער וואגן אויף צוויי נאָך העכערע רעדער, געשפאנט מיט א קעמל.

דער אוזבעק האָט דיר פאר טייער געלט א טובה געטון, דיך איבערגעפירט אין מיטן דער נאכט אין א נישט ווייט ליגענדיק שטעטעלע.

נאָך צוויי חדשימדיק זיך אָפּמוטשען אין דעם קאלכאז, האָט זיך היימל מיישב געווען, מען מוז וואָס שנעלער זאָגט ער, זיך אָפּטראָגן פון דאנען אויב זיי ווילן כלייבן ביים לעבן.

דער מענטש טראכט או גאָט לאכט זאָגט א יידיש פּאָלקסווערטל, שטייענדיק אויף דעם קאלכאזנע פעלד מיט זיין סערעלען ביי דער ארבעט, טראכטענדיק אז מאָרגן פארלאָזן זיי דאָס אָרט, באמערקן זיי ווי עס דערנענטערן זיך צוויי

מיליציאָנערן מיט דעם פּרעדסידאַטל בראַש, נישט פיל רעדנדיק, אַ באַפעל: אַלעס מיט זיך צונעמען — און דאַוואַי.

פאַר חיימלס קיביטקע איז געשטאַנען אַ גרויסע "אַרבע", מען האָט אַלעס אויף "ביסטרע" אויפגעלאָדן — אַרויף אויפן וואַגן, אַוועק צו אַ קליינעם באַן־פּריסטאַן, אַריין אין אַן עשאַלאָן, וועלכער איז געקומען פון ערגעץ אַנגעלאָדן מיט אונדזערע מענטשן.

דער עשאַלאָן האָט זיך אַ ריר געגעבן, היידאַ אין דער ריכטונג צו דער איראַנער גרענעץ וועלכע איז לויט די רוסישע פאַרהעלטנישן נישט געוועזן זייער ווייט, אים גאַנצען עפּעס אַ צוועלף הונדערט קילאָמעטער.

אָפּגעפאָרן איז מען אַ טאָג מיט אַ נאַכט.

פּלוצעם איז דער עשאַלאָן אין מיטן פעלד שטיין געבליבן.

פאַר די מענטשן האָט מען נישט דערציילט וואָס די נסיעה באַדייט, פאַר וואָס און פאַר ווען — ווו אַ הין מען פירט זיי האָט קיין מענטש נישט געוווּסט.

צווישן זיך האָבן די מענטשן געשמועסט אַז מען פירט זיי קיין טעהעראַן, און פון דאָרט קיין אַרץ־ישראל.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז פון דעם דאָזיקן חלום גאָרנישט געוואָרן.

אָפּשטייענדיק אויף דעם פעלד עפּעס אַ דריי טאָג און דריי נעכט, האָט מען פּלוצעם די מאַשין מיט אַ מאָל אָפּגעבונדן, זי צוגעשפּאַנט צו דער פאַרקערטער ריכטונג, די מענטשן האָט מען שנעל אַריינגעטריבן אין די וואַגאָנעס, אַ פייף פון דעם לאָקאָמאָטיוו, און השיבנו נאַזאַד, צו דער זעלבער ריכטונג אויף צוריק פון וואַנען מען איז געקומען.

אָפּפאָרנדיק אויף צוריק עפּעס ווייניקער ווי אַ טאָג, הייבט זיך אָן די זעלבע פּראָצעדור פון אַראָפּלאָזן גרופּעס מענטשן אין די קאָלכאָזן.

נישט אין די קאָלכאָזן פון וועלכע מען איז געקומען, נאָר אין גאַנץ נייע.

קיין נפקה מינא נישט, האָט דער אָפיציר פונעם טראַנספּאָרט דערקלערט פאַר די מענטשן אויף זייער פראַגע, פאַר וואָס מען באַזעצט זיי אין נייע ערטער?

"עטא ווסיע נאשי" האָט ער געגעבן צו פאַרשטיין.

אין אמתן, וואָס פאַר אַן אונטערשיד איז געווען פאַר חיימלן דאָס פּייניקן זיך אין פריערדיקן קאָלכאָז מיט דעם נאָמען „סטרעלקאָוו", וועלכער האָט זיך געפונען אין דעם לאַנד אוזבעקיסטאַן, אָדער אין זיין יעצטיקן קאָלכאָז מיט דעם נאָמען "באָלשעוויק" וועלכער געפינט זיך אין דעם לאַנד "קירגיזסטאַן", דאָס זענען די זעלבע פאַרשמוצטע און צעריסענע איך בעט אייך איבער, סטאַנען — דאָס הייסט אויף פשוט מאַמע-לשון, די זעלבע יענטע נאָר אַנדערש געשלייערט.

דאָס לעבן אין קאָלכאָז איז געווען שווער, טראַגיש און מאָנאָטאָן.

די הויפּטבאַשעפטיקונג איז געווען דאָס פליקן און אַראָפּנעמען דעם "כלאפאק" פון די פעלדער, דאָס איז "וואַטע", מיט וועלכע די דאָרטיקע ערד איז פאַרזייעט.

דער לוין פאַר צוועלפשעהדיקע מיפאָלע אַרבעט, איז געווען אַ "לעפּיאַשקע", דאָס איז אַ מין אַראַבישע פּיטע, מיט פיר הונדערט גראַם מעל פאַר אַ פּערזאָן.

די צרה וואָלט נישט געווען אַזוי גרויס ווען מען וואָלט ערלעך און פּינקטלעך געווען אויסגעצאָלט דעם דאָזיקן הונגערלוין, אָבער אין דער אמתן זענען פאַרגאַנגען טעג און נעכט ביז מען האָט דערלעבט צו זעען אַ לעפּיאַשקע אָדער אַ ביסל מעל.

דער הונגער איז דאַדורך געווען גרויס, מענטשן זענען געוואָרן אַכזוריותדיק ווי די חיות אין וואַלד.

איינער האָט ביים צווייטן געגנבט אַ ברעקל ברויט, אַ ביסל מעל, זאַלץ און אַ ביסל מאַכאָרקע אָדער אַ שטיקל צייטונגספּאַפּיער צום וויקלען די מאַכאָרקע.

חיים, זיין פרוי און צוועלפיעריק יונגעלע, האָבן געאַרבעט פון פרי מאָרגן ביז אוועגט, זייער חשבון איז געווען אַ פשוטער.

פאַר דריי אַרבעטער, דריי לעפּיאַשקעס מיט אַ קילאָ צוויי הונדערט גראַם מעל אַ טאָג, וועלן אַלע פינף זיך ווי עס איז קענען דערהאַלטן זייערע נשמות, אָבער ווי איז דער דין אַז מען האָט נישט געגעבן?

זענען זיי טאַקי מהא טעמי שיער נישט געשטאָרבן פאַר הונגער, ווען חיימל שטעלט נישט איין זיינע פּאָר יאָר וואָלט זיך פאַר זיי אַלעס געווען געענדיקט.

צוויי-דריי מאָל אין דער וואָך, האָט ער זיך מיטן אין דער נאַכט אַריינגעכאַפּט אין די קאָלכאָז-פעלדער, אַהיים געבראַנגט אַ ביסל ציבל, אוגערקעס אָדער אַ אַנדער ביסל גרינס.

אויסער זיין טעגלעכע אַרבעט, האָט ער געהאַט נאָך אַ צולאַג אַרבעט.

יעדן אָוונט אָפּצוזיצן שעהען ביים פּרעדסידאַטל אויפן קאַרק, ער זאָל אים אַרויסגעבן דעם לוין פאַר זייער טאָגאַרבעט, מייסטנס אָן דערפאָלג.

זיצנדיק אין אַ געוויסן אָוונט ביים קירגיז, וואַרטנדיק אויף אַ ביסל מעל, דערשיינען ביי אים אין קאַנטאָר פּלוצעם צוויי פרעמדע מענער מיט אַ פּרוי.

זיי שטעלן זיך פאָר, אַז זיי קומען פון דעם טאַשקענטער "נאַרקאָם" (נאַראַדני קאָמיסאַריאַט), מיט אַ באַפעל, אַז אין משך פון פיר וואָכן מוז אין אונדזער קאָלכאָז אויפגעבויט ווערן אַ באַד (באַניע בלע׳ז).

הערנדיק דעם פּריקאַז, איז דעם קירגיז, דעם פאָרזיצער פון קאָלכאָז, געוואָרן קאַלט און וואַרם.

פון גרויס שרעק, ווענדעט ער זיך צו חיימלען מיט פאָלגנדער פראַגע: טאָוואַריש חיים, אַפשר קענט איר צווישן אייערע פּוילישע מענטשן אַ בוי־אינזשינער, וועלכער זאָל זיך אונטערנעמען די דאָזיקע באַניע אויפצובויען?

די וועלט זאָגט אַ ווערטל: אַז די נויט, מאַכט אַ מאָל פון אַ שוסטער אַ רב, און פון אַ רב אַ באַלעגאָלע.

דאָס זעלבע האָט אין דעם מאָמענט פּאַסירט מיט חיימלען.

נישט פיל טראַכטענדיק, ענטפערט ער דעם קירגיז, אַז ער קען טאַקי אַזאַ מענטשן צווישן זיינע לייט, וועלכער איז אַ בוי־אינזשינער, אַ מומחה, וועלכער האָט אין פּוילן די גרעסטע הייזער און פאַבריקן אויפגעבויעט.

אין דער דאָזיקער גרויסער מומחה, געפינט זיך דאָ אין אונדזער קאָלכאָז.

דערהערנדיק אַזאַ בשורה טובה, האָט ער צוריק באַקומען זיין נאָרמאַלע פאַרב, עס איז אים לייכטער געוואָרן אויף זיין האַרץ.

חיים פרעגט נאָר אויב זיי האָבן מיט זיך וועלכן עס איז בויפּלאַן מיטגעבראַכט?

אויף זיין וווּנטש באַקומט ער דעם נויטיקן פּלאַן, נאָך אייניקע מינוט, זאָגט ער צו זיי: טאָוואַרישטשי! איך אַליין חיימל, בין דאָס דער גרויסער מומחה שבמומחה, וועלכער האָט כמעט האַלב פּוילן אויפגעבויט, און איך נעם זיך אונטער די דאָזיקע באַניע אויפצובויען אין משך פון פיר וואָכן בתנאי, אַז די פיר וואָכן זאָלן זיך אָנהייבן נאָך דעם, ווי דער פּרעדסידאַטל וועט מיר האָבן געליפערט דעם גאַנצן נעטיקן מאַטעריאַל.

הערענדיק אַזעלכע דיבורים, האָט דער פּרעדסידאַטל פון גרויס באַגייסטערונג און צופרידענהייט, חיימלען אַזאַ גלעט געגעבן איבער זיינע פּלייצעס, אַז נאָך היינט פילט ער בוודאי דעם טעם...

ער האָט נאָך צוגעשמאָלצן מיט א פעטער רוסישער ברכה, און באלד מסכים געווען, אים חיימלען איבערצוגעבן די ארבעט.

דער ארבעטסלוין איז באשטימט געוואָרן אויף זיבעציק קילאָגראם ווייץ. געזאָגט און געטון.

איך וויל ביי דער געלעגנהייט אויך נישט פארגעסן אונדזערע ברידער וועלכע לעבן אין די דאָזיקע מקומות.

מיין ווונטש איז, צו געבן א קליינע איבערזיכט פונעם לעבענס־שטייגער פון די דאָזיקע נדחי־ישראל.

איך וויל נישט דאָ מיט מיין שילדערן פון דעם לעבן פון די דאָזיקע אוזבעקישע־יידן עפּעס צו געבן, ווייל דאכט זיך, פיל פאר מיר האָבן שוין דאָס געטון.

דאָס שטערט אָבער נישט אויך מיר, אז איך זאָל פאר מיינע לעזער אויפצייכנען און מאכן אָפּשפּיגלען, דאָס אייגענארטיקע פון דער דאָזיקער עדה.

איך האָב ווי דערמאנט, געלעבט מיט די דאָזיקע יידן אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

איך האָב זיך געגוי באקאנט מיט זייער שטייגער, מנהגים און אייגענארטי־קייט, וועלכעס איז א פועל־יוצא פון זייערע נשמה־באהעלטנישן.

דער סאָוויעטישער־סיסטעם, האָט די דאָזיקע יידן שווער געטראָפן, זיי אראָפּגענידערט פון זייערן הויכן לעבענס־ניוואָ מיט וועלכן זיי זענען געוווינט געווען נאָך פון די צייטן פון טעמערליין.

די רעוואָלוציע, האָט זייער, ווי אלע אנדערע יידן אין רוסלאנד, עקאָנאָמישן מצב, צעבראָכן אויף אייביק.

א גאנצע עדה יידן, זיצן אויף די "טאלטשאקן", גאסן, אונטערגעסעלעך אויף קליינע בענקאלעך מיט שיך־בערשטלעך אין דער האנט, און ווארטן אויף פארבייגייער זיי די שיך צי פּיצן, בכדי צי קענען ערהאלטן זייער אָרים לעבן מיט א "פּיטי און א טשיי".

דאָס גאנצע פיזישע און גייסטישע דענקען, איז איינגעשטעלט ווי אזוי צו באקומען, דורך אלע וועגן, מעג זיין אפילו אויף א נישט לעגאלן, נאָך איין פּיטי און נאָך א טשייניק טשיי.

דאָס איז די קווינטעסענץ, פון דעם לעבן פון א עדה, מיט א פּאטריאכאלער פארגאנגענהייט און שטאָלצן יחוס.

די סביבה, עטנאָגראפיע, קולטור־היסטאָרישע איינצעלהייטן און בעיקר דער רעזשים, שאפן די באדינגונגען, אז דער מח פון א גאַנצער עדה באשעפטיקט זיך

נאָר מיט איין זאַך, וויאַזוי אונציפילן דעם ליידיקן מאָגן (קורסאַק), אויף זייער לשון, און דורך דעם ווערן זייערע געדאַנקען, שטרעבונגען און פאַרלאַנגען אָפּגעטעמפּט ביז אַ מינימום.

אין ווען אַזאַ אוזבעקישער־ייד ערייכט נאָך איין פּיטי מיט אַ טשייניק קיפּיאַטאַק, זענען זיינע פאַרלאַנגען אין דער רגע דערפילט געוואָרן.

אין אַזוי באַשטעטיקט זיך נאָך אַ מאָל דער אמת פון דעם פאָלקסוואָרט: "אַז דער וואַרים קומט אַריין אין חריין, מיינט ער אַז קיין בעסערס איז נישטאָ".

קומענדיק אינעם טאָג פון דער יאָרצייט פונעם אויסברוך פון דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע אויף מיין נייעם אָרט, האָבן מיך באַגעגענט אַ גרופּע יונגע מענטשן פון ביידע געשלעכטער, מיט ווילדע געשרייען "זדראַסטוויטי טאָוואַריש" זיצענדיק אונטער געדיכטע צווייגען פון נוסביימער, אין זייערע הענט טעפּלעך מיט קיפּיאַטאָק.

אינם שוטען אובגעריקט זענען געזעסן די עלטערע חברים, נעבען זיי אַ מוזיק קאַפּעלע מיט פאַרשידענע מינים מוזיק כלים וועלכע מען קען נאָר געפונען אין די אָרטיגע מקומות, און פון וועלכע אונזערס אַ מענטש וואָלט נישט אפילו אין חלום געגלויבט אַז דאָס זענען מוזיק כלים, און דאָך האָבן די קירגיזן געשפּילט אויף די דאָזיקע אינסטרומענטן זייערע קלאָגענדיקע און מאָנאָטאָנישע מעלאָדיעס.

מיר איז לייכטער געוואָרן אַ ביסל אויף מיין נשמה הערענדיק די דאָזיקע טרויעריקע מוזיק, אָבער פיל שווערער צו ערנעהרן מיין ווייב און קינדער.

דער הונגער האָט אויף דעם דאָזיקן אָרט דערגרייכט זיין העכסט פּונקט, אונדזערע מענטשן זענען פון הונגער געפאַלן ווי די פליגן.

און ווען דאָס מעסער איז שוין באמת געלעגן אויף דעם האַלס, איז פּלעצליך געקומען די גאולה, מיר האָבן איינגעפּאַקט דאָס ביסל אָרעמקייט און מיט אַ עשאַלאָן צוריק געשיקט געוואָרן אין אונדזער אַלטער היים.

קומענדיק צוריק אין דעם נאָך מלחמהדיקן פּוילן, איז אונדז אויפסניי פינסטער געוואָרן אין די אויגן, קיין שוועסטער, קיין ברידער, קיין קרוב אַלע זענען פאַרשווינדן צוזאַמען מיט די יידישע הייזער, האָב און גוט און אַנדערע פאַרמעגנס.

די ערד האָט געברענט ממש אונטער די פיס, ווענינ וואָס דער ברוינער שד

מיט זיינע פּוילישע שותפים האָבן אָפּגעטון אין דער צייט פון דער מלחמה מיט דעם יידישן פאָלק, האָבן די פּוילישע אַנטיסעמיטן נאָך ווייטער געמאָרדעט יידן אויף דער פון יידיש בלוט צעווייקטע פּוילישע ערד.

אין אזא לאַגע, פאַרלאָזט חיימטשי מיט זיין פרוי און קידנער זיין "פאַטערלאַנד" פּוילן מיט דער דעה צי פאַרווירקליכן זיין אַלטן חלום, דאָס הייסט — זיך אונצישליסען אין ארץ ישראל מיט זיינע צוויי עלטערע קינדער.

געזעסן איז חיימטשי מיט זיין פאַמיליע אין אַ אַמעריקאַנישן לאַגער אין דער עסטרייכישע שטאָט זאַלצבורג אַ ערך פון אַ יאָר מיט אַ פערטל, ביז זייער עלטסטער זון פון ארץ־ישראל וועלכער האָט אינצווישן אַלס שליח פון דעם ארץ ישראלדיקן יידנטום אריבער געפירט די שארית הפליטה פון אייראָפּע אויף אַ אונלעגאַלן וועג קיין ארץ ישראל.

מיט אזא טראַנספּאָרט האָט ער אויך זיינע עלטערן און דריי יינגערע ברידערלאַך אין אַ שענעם טאָג אריבערגעפירט קיין ארץ ישראל.

אין יאָר 1947, אין די טעג פון חודש סעפּטעמבער, האָט אַ שיף אין פולן קוראַזש מאַרשירט אין אַ ריכטונג פון אַ ברעג, וועלכן מען האָט נאָך נישט געזען, נאָר מען האָט שוין געהערט און גערעדט פון אים, ווי פון אַ געזעענעם שטיק לאַנד.

אין אונזער קאַיוטע זענען מיר געזעסן אויסגעפלאַסטערט מיט אונזערע ראַנצען, ווי מיט גרויסע ציגל פון אַ צעפאַלענעם בנין, מיט וועלכע מען וויל צוריק מיט זיי אויפבויען דאָס אַלטע צעשטערטע הויז.

אין אַ טאָג פון אַ חמסין איז די שיף מיט וועלכע חיימטשע מיט זיין פאַמיליע זענען געפאָרן אָנגעקומען קיין חיפה.

מיט דעם ערשטן 'ברוך הבא' זענען זיי אויפגענומען געוואָרן אַ שעה נאָך זייער אונקומען.

אַ גרופּע פון יידישע קעמפער האָבן אריינגעוואָרפן אין דער ענגלישע פּאָליציי אַ באָמבע, געראַדע אַ קעגן דעם האָטעל אין וועלכן חיימטשע מיט זיין פאַמיליע האָבן זיך אויפגעהאַלטן.

אַרויסלויפענדיק פאַר גרויס שרעק אויף די ווערענדע פון דעם האָטעל, האָט חיימטשע געזען טיילען פון מענטשליכע קערפּערס געמישט מיט שטיקער האָלץ,

אייזענס און פּאפּירן ארום שוועבן און א געדעכטן שווארצן רויך וועלכער האָט באדעקט די גאנצע געגענד.

ביסלעכווייז פארגעהט די שרעק און חיימטשע פּעקעלט זיך אריבער מיט דעם ערשטן אוטאָבוס וועלכער פארט קיין תל־אביב.

קומענדיק אין תל־אביב, האָט באלד אויסגעבראָכן דער קריג מיט די אראבער, און דער פחד פאר א קויל אין קאָפּ הייבט זיך אן פון דאָס ניי.

און אזוי ווי דאס מעסטל פון צרות זעט אוים איז נאָך נישט געוועזן פול, האָבן אלע חיימטשים קינדער אָן אויסנאמע זיך געמוזט מאָביליזירן אין דער ישראל ארמע, און אזוי זענען פארגאָנגען די אלע חדשים און די גאנצע צייט פון דעם נייעם קריג מיט הארץ שרעק פאר דעם גורל פון זיינע קינדער וועלכע יעדער בעזונדער האָט זיך געפונען אויף א אנדערן אופשניט פונעם פראָנט געגן די אראבער.

אָבער גאָט האָט זיי געהיטען פון א אראבישער קויל, און די קינדער פון חיימטשע זענען אלע געזונד און פריש צוריק געקומען פון דער מלחמה וועלכע האָט אויפגעפרעסן און פארגאסן דאָס ייִנגע כשרע בלוט פון פילע טויזענדער טייערע בחורים און בחורות.

דאָס איז געוועזן די פערטע מלחמה וועלכע דער געוועזענער ישיבה בחור חיים, האָט מיטגעמאכט און איבערגעלעבט, אונהויבנדיק פון דאָס ניי זיך אויפצובויען שוין אין מדינת ישראל זיין לעבען, און זיך א ביסל אויסרוהען זיינע ביינער פון דעם ארומשלעפּן זיך צענדליקער יאָרן פון לאנד צי לאנד און פון שטאָט צי שטאָט.

דאָס איז א קורצע באשרייבונג, ווי עס האָט אויסגעזען א יידיש לעבן און ליידן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה, זייט עס האָט אונגעהויבן צי הערשען אויף דער וועלט די פארשאָלטענע קליקי "היסטא־חרומיקא" מיט די צוויי הויפּט פארברעכער היטלער און סטאלין ימ"ש וזיכרם.

די טומאידיקע תקופה ציט זיך שוין איבער צוויי דורות, און ווער ווייסט ווען די יידישע צרות וועלן שוין א ענדע נעמען?

הלוואי שוין היינט.

חיים נחמן ביאליק

בעיר ההרגה

קום לך לך אל־עיר ההרגה ובאת אל־החצרות,
ובעיניך תראה ובידך תמשש על־הגדרות
ועל העצים ועל האבנים ועל־גבי טיח הכתלים
את־הדם הקרוש ואת־המח הנקשה של־החללים.
ובאת משם אל־החרבות ופסחת על־הפרצים
ועברת על־הכתלים הנקובים ועל התנורים הנתצים,
במקום העמיק קרקר המפץ, הרחיב הגדיל החורים,
מחשוף האבן השחורה וערות הלבנה השרופה,
והם נראים כפיות פתוחים של־פצעים אנושים ושחורים
אשר אין להם תקנה עוד ולא־תהי להם תרופה,
וטבעו רגליך בנוצות והתנגפו על תלי־תלים
של־שברי שברים ורסיסי רסיסים ותבוסת ספרים וגוילים,
כליון עמל לא־אנוש ופרי משנה עבודת פרך;
ולא־תעמוד על־ההרס ועברת משם הדרך —
ולבלבו השיטים לנגדך וזלפו באפך בשמים,
וציציהן חצים נוצות וריחן כריח דמים;
ועל־אפך ועל־חמתך תביא קטרתן הזרה
את־עדנת האביב בלבבך — ולא־תהי לך לזרא;
וברבבות חיצי זהב יפלח השמש כבדך
ושבע קרנים מכל־רסיס זכוכית תשמחנה לאידך.
כי־קרא אדני לאביב ולטבח גם־יחד:
השמש זרחה, השטה פרחה והשוחט שחט.
וברחת ובאת אל־חצר, והחצר גל בו —
על הגל הזה נערפו שנים: יהודי וכלבו.
קרדום אחד ערפם ואל־אשפה אחת הוטלו
ובערב דם שניהם יחטטו חזירים ויתגוללו;
מחר ירד גשם וסחפו אל־אחד נחלי הבתות —
ולא־יצעק עוד הדם מן־השפכים והאשפתות,
כי בתהום רבה יאבד או־ישק נעצוץ לרויה —
והכל יהיה כאין, והכל ישוב כלא־היה.
ואל־עליות הגגות תטפס ונצבת שם בעלטה —
עוד אימת מר המות במאפל הדומם שטה;

ומכל־החורים העמומים ומתוך צללי הזויות
עינים, ראה, עינים דומם אליך צופיות.
רוחות ה„קדושים" הן, נשמות עוטיות ושוממות,
אל־זוית אחת תחת כפת הגג הצטמצמו — ודוממות.
כאן מצאן הקרדום ואל־המקום הזה תבאנה
לחתם פה במבטי עיניהן בפעם האחרונה
את כל־צער מותן התפל ואת כל־תאלת חייהן,
והתרפקו פה זעות וחרדות, ויחדיו ממחבואיהן
דומם תובעות עלבונן ועיניהן שואלות: למה? —
ומי־עוד כאלהים בארץ אשר־ישא זאת הדממה?
ונשאת עיניך הגגה — והנה גם רעפיו מחרישים,
מאפילים עליך ושותקים, ושאלת את־פי העכבישים;
עדים חיים הם, עדי ראיה, והגידו לך כל־המוצאות:
מעשה בבטן רוטשה שמילאוה נוצות,
מעשה בנחירים ומסמרות, בגלגלות ופטישים,
מעשה בבני אדם שחוטים שנתלו במרישים,
ומעשה בתינוק שנמצא בצד אמו המדוקרה
כשהוא ישן ובפיו פטמת שדה הקרה;
ומעשה בילד שנקרע ויצאה נשמתו ב„אמי!" —
והנה גם עיניו פה, שואלות חשבון מעמי.
ועוד כאלה וכאלה תספר לך השממית
מעשים נוקבים את־המח ויש בהם כדי להמית
את־רוחך ואת־נשמתך מיתה גמורה עולמית —
והתאפקת, וחנקת בתוך גרונך את־השאגה
וקברתה במעמקי לבבך לפני התפרצה,
וקפצת משם ויצאת — והנה הארץ כמנהגה,
והשמש כתמול שלשום תשחת זהרה ארצה.

וירדת משם ובאת אל־תוך המרתפים האפלים,
מקום נטמאו בנות עמך הכשרות בין הכלים,
אשה אשה אחת תחת שבעה שבעה ערלים,
הבת לעיני אמה והאם לעיני בתה,
לפני שחיטה ובשעת שחיטה ולאחר שחיטה;
ובידך תמשש את־הכסת המטנפת ואת־הכר המאדם,
מרבץ חזירי יער ומרבעת סוסי אדם
עם־קרדום מטפטף דם רותח בידם.
וראה גם־ראה: באפלת אותה זוית,
תחת מדוכת מצה זו ומאחורי אותה חבית,

שכבו בעלים, חתנים, אחים, הציצו מן־החורים
בפרפר גויות קדושות תחת בשר חמורים,
נחנקות בטומאתן ומעלעות דם צוארן,
וכחלק איש פת־בגו חלק מתעב גוי בשרן —
שכבו בבשתם ויראו — ולא נעו ולא זעו,
ואת־עיניהם לא־נקרו ומדעתם לא־יצאו —
ואולי גם־איש לנפשו אז התפלל בלבבו:
רבונו של־עולם, עשה נס — ואלי הרעה לא־תבא.
ואלה אשר חיו מטמאתן והקיצו מדמן —
והנה שקצו כל־חייהן ונטמא אור עולמן
שקוצי עולם, טמאת גוף ונפש, מבחוץ ומבפנים —
והגיחו בעליהן מחורם ורצו בית־אלהים
וברכו על־הנסים שם אל ישעם ומשגבם;
והכהנים שבהם יצאו וישאלו את־רבם:
„רבי! אשתי מה היא? מותרת או אסורה?" —
והכל ישוב למנהגו, והכל יחזור לשורה.

ועתה לך והבאתיך אל־כל המחבואים:
בתי מחראות, מכלאות חזירים ושאר מקומות צואים.
וראית בעיניך איפה היו מתחבאים
אחיך בני עמך ובני בניהם של־המכבים,
ניני האריות שב„אב הרחמים" וזרע ה„קדושים".
עשרים נפש בחור אחד ושלשים שלשים,
ויגדלו כבודי בעולם ויקדשו שמי ברבים...
מנוסת עכברים נסו ומחבא פשפשים החבאו,
וימותו מות כלבים שם באשר נמצאו,
ומחר לבקר — ויצא הבן הפליט
ומצא שם פגר אביו מגואל ונמאס ———
ולמה תבך, בן־אדם, ולמה תליט
את־פניך בכפך? — חרק שנים והמס!

וירדת במורד העיר ומצאת גנת ירק,
ואורה גדולה עם־הגנה, היא אורת ההרג.
וכמחנה תנשמות ענק ואימי עטלפים
הסרוחים על־חלליהם שכורי דם ועיפים.
שם על־קרקע האורה שטחו להם שטוח
אופנים מפושקי יתדות כאצבעות שלוחות לרצח,

ופיפיותם מגאלים עוד בדם אדם ומח.
והיה בערוב היום, בנטות שמש מערבה,
מעטף בענני דם ונאפד אש להבה,
ופתחת את־השער בלט ובאת אל־האורה
ואימה חשכה תבלעך, ותהום זועה נעלמה:
מגור, מגור מסביב... משוטט הוא באורה,
שורה הוא על הכתלים וכבוש בתוך הדממה.
ומתחת תלי האופנים, מבין החורים והסדקים,
עור תרגיש כעין פרפור של־אברים מרוסקים,
מזיזים את־האופנים התלולים על־גביהם,
מתעותים בגסיסתם ומתבוססים בדמיהם;
ואנקת חשאים אחרונה — קול ענות חלושה
ממעל לראשך עדין תלויה כמו קרושה,
וכעין צער נעכר, צער עולם, תוסס שם וחרד.
אין זאת כי אם־רוח דכא רב־ענות וגדל־יסורים
חבש כאן את־עצמו בתוך בית האסורים,
נתקע פה בדוי עולם ולא־יאבה עוד הפרד,
ושכינה שחורה אחת, עיפת צער ויגעת כח,
מתלבטת פה בכל־זוית ולא תמצא לה מנוח,
רוצה לבכות — ואינה יכולה, חפצה לנהום — ושותקת,
ודומם תמק באבלה ובחשאי היא נחנקת,
פורשת כנפיה על צללי הקדושים וראשה תחת כנפה,
מאפילה על־דמעותיה ובוכיה בלי שפה————

ואתה גם־אתה, בן־אדם, סגור בעדך השער,
ונסגרת פה באפלה ובקרקע תכבש עיניך
ונצבת כה עד־בוש והתיחדת עם־הצער
ומלאת בו את־לבבך לכל ימי חייך,
וביום תרשש נפשך ובאבד כל־חילה —
והיה הוא לך לפליטה ולמעין תרעלה,
ורבץ בך כמארה ויבעתך כרוח רעה,
ולפתך והעיק עליך כהעק חלום זועה;
ובחיקך תשאנו אל־ארבע רוחות השמים,
ובקשת ולא־תמצא לו ניב שפתים.

ואל־מחוץ לעיר תצא ובאת אל בית־העולם,
ואל־יראך איש בלכתך ויחידי תבוא שמה,

ופקדת קברות הקדושים למקטנם ועד־גדולם,
ונצבת על עפרם התחוח והשלטתי עליך דממה:
ולבבך ימק בך מעצר כאב וכלמה —
ועצרתי את־עיניך ולא־תהיה דמעה,
וידעת כי עת לגעות היא כשור עקוד על־המערכה —
והקשחתי את־לבבך ולא־תבוא אנחה.
הנה עגלי הטבחה, הנה הם שוכבים כלם —
ואם יש שלומים למותם — אמור, במה ישולם?
סלחו לי, עלובי עולם, אלהיכם עני כמותכם,
עני הוא בחייכם וקל־וחומר במותכם,
כי תבואו מחר על־שכרכם ודפקתם על־דלתי —
אפתחה לכם, בואו וראו: ירדתי מנכסי!
וצר לי עליכם, בני, ולבי לבי עליכם:
חלליכם — חללי חנם, וגם־אני וגם־אתם
לא־ידענו למה מתם ועל־מי ועל־מה מתם,
ואין טעם למותכם כמו אין טעם לחייכם.
ושכינה מה אומרת? — היא תכבש בענן ראשה
ומעצר כאב וכלמה פורשת ובושה...
וגם־אני בלילה בלילה ארד על־הקברים,
אעמד אביט אל־החללים ואבוש במסתרים —
ואולם, חי אני, נאום יי, אם־אוריד דמעה.
וגדול הכאב מאד וגדולה מאד הכלמה —
ומה־משניהם גדול? — אמור אתה, בן־אדם!
או טוב מזה — שתק! ודומם היה עדי,
כי־מצאתני בקלוני ותראני ביום אידי;
וכשובך אל־בני עמך — אל־תשוב אליהם ריקם,
כי מוסר כלמתי תשא והורדתו על־קדקדם,
ומכאבי תקח עמך והשבותו אל־חיקם.
ופנית ללכת מעם קברות המתים, ועכבה
רגע אחד את־עיניך רפידת הדשא מסביב,
והדשא רך ורטב, כאשר יהיה בתחלת האביב:
נצני המות וחציר קברים אתה רואה בעיניך;
ותלשת מהם מלוא הכף והשלכתם לאחוריך,
לאמר: חציר תלוש העם — ואם־יש לתלוש תקוה?
ועצמת את־עיניך מראותם, ולקחתיך ואשיבך
מבית־הקברות אל אחיך אשר חיו מן־הטבחה,
ובאת עמם ביום צומם אל בתי תפלתם
ושמעת זעקת שברם ונסחפת בדמעתם;
והבית ימלא יללה, בכי ונאקת פרא,

וסמרה שערת בשרך ופחד יקראך ורעדה —
ככה תאנק אומה אשר אבדה אבדה...
ואל־לבבם תביט — והנו מדבר וציה,
וכי־תצמח בו חמת נקם — לא־תחיה זרע,
ואף קללה נמרצת אחת לא־תוליד על־שפתיהם.
האין פצעיהם נאמנים — — ולמה תפלתם רמיה?
למה יכחשו לי ביום אידם, ומה־בצע בכחשיהם?
ורה גם־ראה: עוד הם נמקים ביגונם,
כלם יורדים בבכי, ישאו קינה בניהם,
והנה הם מתופפים על־לבביהם ומתודים על־עוונם
לאמר: „אשמנו, בגדנו" — ולבם לא־יאמין לפיהם.
היחטא עצב נפוץ ואם־שברי חרש יאשמו?
ולמה זה יתחננו אלי? — דבר אליהם וירעמו!
ירימו־נא אגרף כנגדי ויתבעו את־עלבונם,
את־עלבון כל־הדורות מראשם ועד־סופם,
ויפוצצו השמים וכסאי באגרופם.

וגם־אתה, בן־אדם, אל־תבדל מתוך עדתם,
האמן לנגעי לבם ואל־תאמן לתחינתם;
ובהרם החזן קולו: „עשה למען הטבוחים!
עשה למען תינוקות! עשה למען עוללי טפוחים"!
ועמודי הבית יתפלצו בזעקת תאניה,
וסמרה שערת בשרך ופחד יקראך ורעדה —
והתאכזרתי אני אליך — ולא־תגעה אתם בבכיה
וכי־תפרץ שאגתך — אני בין שניך אמיתנה;
יחללו לבדם צרתם — ואתה אל תחללנה.
תעמד הצרה לדורות — צרה לא־נספדה,
ודמעתך אתה תאצר דמעה בלי־שפוכה,
ובנית עליה מבצר ברזל וחומת נחושה
של־חמת מות, שנאת שאול ומשטמה כבושה,
ונאחזה בלבבך וגדלה שם כפתן במאורתו,
וינקתם זה מזה ולא־תמצאו מנוחה;
והרעבת והצמאת אותו — ואחר תהרוס חומתו
ובראש פתנים אכזר לחפשי תשלחנו
ועל־עם עברתך וחמלתך ביום רעם תצונו.

עתה צא מזה ושוב בין־השמשות
וראית אחרית אֶבל עם: והנה כל־אלה הנפשות

אשר־חרדו והקיצו בקר — שבו לערב ותרדמנה,
ויגעי בכי ודכי רוח הנם עומדים עתה בחשכה,
עוד השפתים נעות, מפללות — אך הלב נחר תוכו,
ובלא ניצוץ תקוה בלב ובלי שביב אור בעין
היד תגשש באפלה, תבקש משען — ואין...
ככה תעשן עוד הפתילה אחרי כלות שמנה,
כך ימשך סוס זקן אשר נשבר כוחו.
לוּ אגדת תנחומים אחת הניחה להם צרתם,
להיות להם למשיבת נפש ולכלכל שיבתם!
הנה כלה הצום, קראו „ויחל", אמרו „עננו" — ולמה
עוד הצבור מתמהמה? — היקראו גם „איכה"? —
לא! הנה דרשן עולה על־הבמה,
הנה הוא פותח פיו, מגמגם ומפיח אמריו,
טח תפל ולוחש פסוקים על מכתם הטריה,
ואף קול אלהים אחד לא־יציל מפיהו,
גם־ניצוץ קטן אחד לא־ידליק בלבבם;
ועדר אדני עומד בזקניו ובנעריו,
אלה שומעים ומפהקים ואלה ראש יניעו;
תו המות על־מצחם ולבבם יוכת שאיה.
מת רוחם, נס לחם, ואלהיהם עזבם.

וגם־אתה אל־תנוד להם, אל־תזעזע חנם פצעיהם,
אל־תגדש עוד לשוא סאת צרתם הגדושה;
באשר תגע אצבעך — שמה מכה אנושה,
כל בשרם עליהם יכאב — אבל נושנו במכאוביהם
וישלימו עם חיי בשתם, ומה־בצע כי תנחמם?
עלובים הם מקצוף עליהם ואובדים הם מרחמם;
הנח להם וילכו — הנה יצאו הכוכבים,
ואבלים וחפויי ראש ובבשת גנבים
איש איש עם־נגעי לבו ישוב הביתה,
וגוו כפוף משהיה ונפשו ריקה משהיתה,
ואיש איש עם נגעי לבו יעלה על־משכבו
והחלדה על־עצמיו והרקב בלבבו...
והיה כי־תשכים מחר ויצאת בראש דרכים —
וראית המון שברי אדם נאנקים ונאנחים,
צובאים על חלונות גבירים וחונים על הפתחים,
מכריזים בפומבי על־פצעיהם כרוכל על־מרכולת,
למי גלגולת רצוצה ולמי פצע יד וחבורה,

וכולם פושטים יד כהה וחושפים זרוע שבורה,
ועיניהם, עיני עבדים מוכים, אל יד גביריהם,
לאמר: „גלגולת רצוצה לי, אב „קדוש" לי — תנה את תשלומיהם!"
וגבירים בני רחמנים מתמלאים עליהם רחמים
ומושיטים להם מבפנים מקל ותרמיל לגלגולת,
אומרים „ברוך שפטרנו" — והקבצנים מתנחמים.

לבית־הקברות, קבצנים! וחפרתם עצמות אבותיכם
ועצמות אחיכם הקדושים ומלאתם תרמיליכם
ועמסתם אותם על־שכם ויצאתם לדרך, עתידים
לעשות בהם סחורה בכל־הירידים;
וראיתם לכם יד בראש דרכים, לעין רואים,
ושטחתם אותם לשמש על־סמרטוטיכם הצואים,
ובגרון נחר שירה קבצנית עליהם תשוררו.
וקראתם לחסד לאומים והתפללתם לרחמי גוים,
וכאשר פשטתם יד תפשוטו, וכאשר שנוררתם תשנוררו.

ועתה מה־לך פה, בן־אדם, קום ברח המדברה
ונשאת עמך שמה את־כוס היגונים,
וקרעת שם את־נפשך לעשרה קרעים
ואת־לבבך תתן מאכל לחרון אין־אונים,
ודמעתך הגדולה הורד שם על קדקד הסלעים
ושאגתך המרה שלח — ותאבד בסערה.

תמוז־תשרי, תרס"ד.

א עצה טובה פון א חבר...

צו אונזערע ציעשינאָווער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, קאַנאַדע, ענגלאַנד און אַנדערע ענגליש ריידענדיקע לענדער.

די צווייטע וועלט מלחמה — דער וועלט־בראַנד, וואָס איז אַריין אין דער נאַציאָנאַלער געשיכטע פון יידישן פאָלק אונטערן נאָמען "דער דריטער חורבן", — האָט זיך געענדיקט אין 1945, אָבער מען האָט געדאַרפט וואַרטען באַלד אַ פערטל יאָרהונדערט, אַז די לייענערס אויף אַזאַ אוניווערסאַלער שפּראַך ווי ענגליש — און בעיקר די יידן, וואָס לעבן אין דער ענגלישער שפּראַך ספּערע — זאָלן זיך באַקענען מיט דעם פולן פאַרנעם פון דער יידישער מאַרטירערשאַפט, פון אונדזער פאָלקישן קידוש השם, פון אונדזער גבורה און ווידערשטאַנד, זינט די נאַצים האָבן אָנגעהויבן דורכפירן זייער ציל אומצוברענגען די יידן אונטער זייער שליטה, ביז זייער מפּלה.

אונדזער נאַציאָנאַל־ביאָלאָגישע היגיענע, אַזוי צו זאָגן, האָט געפאָדערט אַז די וואַקסנדיקע דורות יידן, זאָלן וויסן פאַרוואָס און ווי אַזוי עס איז געשען דער אומקום פון זעקס מיליאָן יידן, אַז וואָס יידן גופא האָבן געטאָן כדי נישט צו דערלאָזן, אַז די נאַצישע פּלענער זאָלן דורכגעפירט ווערן אין דער פולסטער מאָס.

אַ ווערק פאַר די דאָזיקע יידן וואָס די ענגלישע שפּאַרך איז זייער שפּראַך פון רעדען, לייענען, דענקען און פילן — איז סוף־כל־סוף דערשינען.

מיין כוונה איז די 'אַנטאָלאָגיע פון קאַטאַסטראָפע־ליטעראַטור', פון פאַרשידענע יידישע ליטעראַטען אַרויסגעגעבן פון דער יידישער פאַרלאַגס־געזעלשאַפט אין אַמעריקע.

כדי דער לייענער זאָל האָבן אַ פולן באַגריף וועגן דעם תוך און תוכן פון דער דאָזיקער ווערטפולער אַנטאָלאָגיע, איז כדאַי אונצוויזן, אַז די דאָזיקע זאַמלונג אַנטהאַלט איבערזעצונגען פון זכרונות און פאַרשידענע דאָקומענטן אין פאַרשידענע לשונות וואָס דער אויבנאָן פאַרנעמט די יידישע שפּראַך, ווייל דער עיקר וועלכער האָט געליטן פון די דייטשע אַכזריותן זענען געווען יידן פון מזרח אירופּה, און ווייל די דאָזיקע יידן זענען געווען די עיקר־קעמפּערס קעגן דעם שונא.

מיר דאַרפן נישט קיינמאָל פאַרגעסן דעם ביטערן אמת, אַז די דייטשן האָבן געהאַט מערדערישע אַרויסהעלפערס צווישן די דעגענעראַטן פון אַנדערע פעלקער: עסטרייכער, סלאָוואַקן, פּאָליאַקן, אוקראַינער, ליטווינער, ווייסרוסן א.א.

צווישן די פאַרשידענע דאָקומענטן פון דער דאָזיקער 'אַנטאָלאָגיע' זענען פאַרהאַן אויך דאָקומענטן פון די אויבן אויסגערעכנטע פעלקער וועלכע האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער אויסראָטונג פונם יידישן פאָלק אין די יאָרן 1940 — 1944.

עס איז נישט גענוג וואָס מיר לייענען אויף יידיש וועגן דער קדוש השם אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט מלחמה, מיר דאַרפן זען, אַז עס זאָל זיין אַ סך תרגומים אין אַלע וועלט שפּראַכן, דאָרכדעם די אַנטאָלאָגיע וועלכע איז אַרויס אין דער ענגלישער שפּראַך איז אַ מיטעל באַקאַנט צו מאַכען אונזערע ברידער אין דער ענגלישע שפּראַך־ספּערע וועגן דעם גרויסן אומגליק פון מאָרד און פּיין מיט וועלכע די אויבענאויסגערעכנטע פעלקער זענען זיך באַגאַנגען געגן דעם יידישן פאָלק אין דער שליטה צייט פון דעם גרעסטן שונא ישראל דער ברוינער אשמדאי היטלר ימ׳ש.

מיר דאַרפן זיין צופרידען וואָס אַזאַ אַנטאָלאָגיע איז אַרויס אין דער ענגלישע שפּראַך, און ווי מיר האָפן וועט דאָס ווערק אויך אַרויס בקרוב אין פראַנצויזיש און אויך אין שפּאַניש, אַזוי אַז אונזער יידישע יוגענד אין די דאָזיקע לענדער וועלכע פאַרשטעהן שוין נישט יידיש וועלן זיך באַקענען מיט די גרויסע גבורים פון זייער פאָלק וועלכע האָבן זיך מיט אַזאַ העלדישע גבורה קעגענגעשטעלט און פאַרטיידיקט זייער יידישן כבוד געגענאיבער אַ וועלט רוצחים, חיות מיט פנימער פון מענטשן.

ד״ר דוד רביד

הפצצה הראשונה!

העיר הופצצה, התקפות-אוויר ודליקות, שלא היה במה לכבותן, באו לסירוגין בזו אחר זו.

באחת ההפצצות נפגעו והתמוטטו הרבה בתים ונהרסו עד היסוד, התושבים נמלטו מהעיר.

מאחר שלא הספקתי לברוח, נאלצתי לרדת למרתף ביתי ששימש לי מקלט נגד הפצצות.

במרתף חושך מצרים, החלונות סגורים, הנשימה קשה והפחד נוקב ואוכל את גופי.

כשהפיצוץ שכך קימעא, ברחתי גם אני מהעיר והגעתי בקושי לכפר הסמוך וראיתי, שעל פני שטח גדול ונרחב שכבו, ישבו ועמדו צפופים גברים, נשים וטף, ולידם חבילות, מזוודות, עגלות-יד, עגלות-ילדים, תינוקות. שאון והמולה עמדו בחללו של האוויר ומתוך ההמולה הזאת עוד בקעו ועלו קריאות עידוד ועוז-רוח, אך גברו ותקפו קולות היאוש, שהעידו על דכאון, עייפות ונדודי-שינה.

הגשר על יד השטח נחסם על-ידי יחידות הצבא הפולני הנסוג, בדרך לא דרך הוספתי לצעוד מזרחה יחד עם כל שיירת הפליטים.

פתאום אני רואה על ידי, עומד יהודי זקן לבוש בגדי משי, כובע-סאנץ על ראשו ומקל בידו. הוא הביט ישר בפני ואמר: אל תבכה, תזכה לראות את מפלת-היטלר, ותבנה את ביתך החדש יחד עם כל משפחתך בארץ הקודש.

טרם הספקתי לשמוע ולתפוס מה שאמר לי, נעלם ואיננו — חפשתי אותו אבל לשוא.

כשהחכרה חזרה אלי, נודע לי שקבלתי זעזוע-מוח מרעש הפצצה אשר נפלה לא רחוק ממני.

ד"ר דוד רביד

שיר - אבל לזכר אחינו ואחיותינו שנהרגו בידי הגרמנים !

מנין למדנו למחות דמעות ?

לשאת הכאב בחשאי ?

בסתר לבנו להטמין התלונה

הסבל הבכי...

שמעו את הרוח ! בלוע פתוח

שואגת בגיא והרים ;

ראו את הים, בקצף וזעם

מצליף את ענקי הסלעים.

הטבע כולו רועש וגועש

פורץ כל גדר וצורה,

האויב מתקרב ב־„הייל"

והקדושים ענו ב־„שמע־ישראל".

פצו עלינו פיהם כל אויבינו

פחד ופחת היה לנו,

פלגי מים תרד עיני

על שבר בת־עמי.

ד"ר דוד רביד

שיר מזמור לבני ועדת הארגון

„צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה" אומרת הגמרא (ב"מ פז).

כשהבעתי בפני חברי, יוצאי עירנו, את הדעה שהגיע הזמן להנציח את חללי משפחותינו ולהעמיד גל־עד לכבודם, פתחו את פיהם מרוב השתוממות.

מאין ניקח חומר ספרותי? — שאלו.

מאין ניקח את האמצעים הדרושים למבצע זה?

ומי מאתנו יקח על עצמו את כל העבודות הכרוכות בהוצאה לאור של ספר זכרון, העבודה הטכנית, העבודה הספרותית והעיקר, איסוף התרומות לקרן הספר?

כשהסברתי שאנו זקוקים רק לדבר אחד, דהיינו: 'רצון־טוב', ואין דבר העומד בפני הרצון של אדם, אם אמנם שואף הוא לדבר בכל לבו ונפשו, נהפכו כולם בן רגע, מקטני אמונה למאמינים ופרצו במלים המפורסמות בעם עוד מימי קדם „נעשה ונשמע", בלי שאצטרך לכפות על מישהו את „ההר כגיגית".

אחרי שהסכימו לרעיוני, נתנו איש את מתנת ידו ונגשו לעבודה המעשית.

החברים: מר טפר, מר ליברמן, מר גלנצר, מר לנגנטל, מר שמיד ומר פרידמן, שיחיו כולם לאורך ימים, עזרו בכל כוחם הפיסי והרוחני, כדי להקל עלי במקצת את המעמסה אשר היתה עד אז מונחת אך ורק על שכמי.

במיוחד עזר הרבה מר טפר. נשמתי לרווחה כאשר מר טפר לקח לידיו את הפצת הכרוזים וכו'. כן הוקל עלי כאשר החברים ליברמן, פרידמן, גלנצר, שמיד, ובמיוחד החבר לנגנטל, יעצו אותי בעצות הגיוניות ברגע אשר נזקקתי להן.

בטוח אני בזה — שכל מי שלבו דואב וכואב על החורבן הנורא שקרה לעמנו יברך את אנשי הוועד על עבודת הנצחת קדושי עירנו, וזכותם תעמוד לי ולהם שנזכה לראות בקרוב בנחמת ציון וירושלים ושיהיה שלום על עם ישראל ועל מדינת ישראל.

ד"ר דוד רביד

חגיגת יום הולדת לילדי ציעשינאָוו בדנציג

עומדים מימין לשמאל: אברהם טויבנבלט בן אייזיק עליהם השלום, פלצר כעת עו"ד נ"י, אוסי שמוקלר נ"י בן דוד כעת אוסי רביד סגן אלוף בצה"ל.

בשורה שניה: השני מימין, רודי שמוקלר נ"י בן דוד, כעת אורי רביד מנהל בנק בתל-אביב, בניהם של אייזיק טובענבלט — יוסף ע"ה ופנחס נ"י, כעת בתל-אביב, והאחרונה — בתו של מחבר 'ספר הזכרון' — שושנה רביד-פרידמן תחי' שחקנית הבימה.

הנוער היהודי מלובלינץ ע"י ציעשינאוו, מודרך עלידי מר שמחה זגל

ר׳ דוד בן ר׳ מיכאל זורמן ז״ל, יליד ציעשינאוו — עם זוגתו הגברת ברכה בת ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה מציעשינאוו.

אביו ר׳ מיכאל ע״ה נפטר בדמי ימיו, היה איש נכבד ונחשב לאחד מטובי בעלי־בתים בעיר. השאיר אחריו אשה וחמישה ילדים צעירים בלי בסים לקיומם. הם התפזרו בכל קצוי תבל בחיפוש אחרי מעמד כלכלי, ולאחר טילטולים במדינות שונות, קבע ר׳ דוד את משכנו בעיר ואם בגולת בלגיה — אנטוורפן, והשוכן בשמים גמל לו שכרו הטוב בעיר זו.

רעיתו ברכה היא אשת חיל, מהוללת במעשיה הטובים.

נחום הכהן גולדשמיד
חבר הרבנות הראשית בתל־אביב
ורב בשכוני בצרון דרך השלום
המעון: רח׳ יפרח 8א׳, בצרון, תל־אביב
טלפון 36643

לכבוד ידידי

ד״ר דוד רביד!

נעניתי לבקשתך להשתתף במאמר ההנצחה על קדושי השואה, בספר שיצא לאור על קדושי עיר ציעשינאוו בעריכתך.

הגם שדשו כבר רבות בנושא השואה, הרי לא תחדל הלשון מלהזכיר גם אם תכלה הדיו בעט, ולא יחדל המוח מלחשוב על אותם רבבות קדושים וטהורים, שקידשו שם שמים בחייהם ובמותם, בתקופה של התפרקות החיה שבאדם, אשר בשם „נאציזם״ תכונה. בתקופה של עולם תרבותי ונאור בעל רמה טכנית שהרקיעה שחקים, לא עמדה לאנושות תרבותם הגבוהה לגלות מידת־מה של מוסריות. להיפך, ההישגים הטכניים שימשו אמצעים לג׳ינוסיד, אמצעי ומכשיר לרצח המוני, השמדת עם והשתקת כל הד של מצפון ומוסר כליות.

אעפ״כ, זכרם של קדושי ישראל נשאר קיים לעד, באשר שוב לא הצליחה מחשבת הבליעל של עמלק להשמיד את כל העם כפי שהיה בדעתו של העמלקי הראשון — לבן הארמי, „כשבקש לעקר את הכל״.

מה הוא, אם כן, אותו סוד נצחי — של צאצאי האב הגדול, יעקב סבא — סוד הקיום? מה הוא מקורו? — „נצח והנצחה״ ככל מלה וביטוי בעלי כמות קטנה ואיכות מרובה, הרי מלים אלה הן בעלות משמעות רחבה יותר מהמסגרת הבלשנית המוגדרת. אלה הן מלים בעלות משמעות אבסטרקטית בעלת כוון מוגדר המיוחד לעם היהודי, עם הנצח — שהאלוקים אשר הוא נצח ישראל, הוא לו למשגב. המקור של „נצח ישראל״ — כביטויו של גדול נביאי ישראל, שמואל — נעוץ בשרשי עמנו, שהם שרשי האנושות כולה, כמו שמסביר הכוזרי: „ישראל בעמים — כלב באברים״. כלומר: ישראל הוא לב העמים ומצפונם, אבן הבוחן לרמתו הרוחנית של העולם. מה הלב שאין לו שייכות עם מחלות האברים בכל זאת הוא הראשון הסובל מנזקם, וכן להיפך. וכשם שאין קיום לגוף בלי הלב, כך אין קיום לאנושות כולה בלי ישראל.

אם כי בגופם מתחיל קיום עמנו מאז האבות הקדושים, הרי ברוחם נעוץ שרשם עד לשרש האנושות — האדם הראשון. המעיין בחומש בראשית, יווכח שבכל התקופות שלפני האבות, נבחר אחד ויחיד מכל דור שרק בו מספרת התורה, וכל השאר טפלים לו, כעלים מסביב לפרי, וכענפים מסביב לגזע. המופלא שבדבר הוא, שאותם היחידים הנבחרים, אינם בני בלי שם, אלא דוקא צאצא ישיר מהענק הרוחני של הדור הקודם, וכך עד לאדם הראשון שימשו יחידים אלה כמשען לאנושות שבדורם. מכאן נקרא עם ישראל עם הנצח, כי שרשיו

נעוצים ישר בנצח, כלומר: בבריאה שהיא כולה נצח. לכן, כל עוד קיימת האנושות, יהא קיים עם זה, באשר בלי ישראל כמוה כגוף בלי לב, אנושות מתה או נסוגה עד למדרגת החיה.

מכאן שנצחיות ישראל הוא חוק בטבע אשר ה' טבע בבריאה. „נצח ישראל" הוא כינוי לאלקים, ואין הכוונה כאן שה' נצחי, אלא שם אלקים נסמך לעם, כלומר, הכוונה היא על נצחיות ישראל, על הטבע הנצחי שטבע אלקים בבריאה שלא תכזיב, ולא יתכן כלל להשמיד עם זה, יען כי האלקים יוצר הבריאה חקק בה חוק המגן על ישראל ומשמרו בכל הדורות, שמור שמחייב טבע העולם החפץ להיות טוב ואנושי. לפיכך, אין משמעות מיוחדת לחיי היהודי בפרט אלא כחלק מהכלל. היהודי הוא בורג בעם שתפקידו למלא שליחות מוגדרת, שהיא משימה לאומית של תיקון העולם. לכן ניתן ליהודי הכוח הרוחני המיוחד שהוא פרי סינון ובחירה של הדורות הראשונים ליצירת עם משובח ברוחניות, וזאת בתוספת של מתנת אלקים שניתנה במעמד הר סיני — והיא התורה הקדושה. מכאן מובנת האחריות הגדולה המוטלת על עם ישראל למילוי שליחותו, שליחות הרמת הרמה הרוחנית של העולם כולו.

עם כל האמור, מנסרת עדיין בחלל העולם אותה שאלה על השתיקה המופלאה שהשתררה בזמן השואה. לזה נקדיש שורות אחדות מתנא דבי אליהו רבא פרק ל': פעם אחת נכנס ר' צדוק לבית המקדש וראה אותו חרב. אמר לפני הקב"ה: רבש"ע, אבי שבשמים! החרבת את עירך ושרפת את היכלך? מיד נתנמנם ר' צדוק, וראה את הקב"ה שהוא עומד בהספד ומלאכי השרת מספידין אחריו, ואמרו: הוי אמנה ירושלים... לפני שנתנמנם היה ר' צדוק מתמיה ומקשה בלי הרף וצועק: ישבת שלות שקטת? אבל כשזכה לראות, הרי שראה את הצער הגדול, איך שהקב"ה מצטער ובוכה וכיצד הוא מכין את הגאולה. רגע של נמנום, של ביטול חושי העולם הזה, רגע של עצימת עינים מהוויות העולם הזה, נותן לאדם את הכוח להתרומם לגילויים של סודות העולם הבא, ולראות כיצד הקב"ה כוסף ומתגעגע לרחמים שיפרשו את כפיהם על ישראל, ולגאלם. לדאבון הלב, מידת הדין מקטרגת ומעכבת, אך כשתבוא העת תפולנה כל המחיצות, ומידת הרחמים תשפוך על כל העולם כולו אור גדול, ויגלה כבודו יתברך במלא עוזו ותפארתו.

על מנת לקרב את הגאולה ולמלא את יעודנו — יעוד של תיקון העולם שהוא משימתנו הלאומית, אשר בגללה זכינו להיות „הלב" של האומות, וניתנה לנו הסגולה של נצחיות — עלינו להשתמש באמצעי הבדוק והמנוסה והוא — חינוך של השרשת עקרונות, עקרונות של אמונה ומסורת על טהרת תורתנו הקדושה, אשר מקורה בנצח. כדברי המדרש בבראשית רבא ס' כ"א ס"ק י"א: „להט החרב המתהפכת" — המתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו. אמר אדם: מי מציל בני מאש לוהטת זו? וכו', רבנן אמרי: חרב זו תורה, שנאמר: וחרב פפיות בידם.

כאן נעוץ סוד הקיום והנצחיות של עם ישראל.

ב"ה, י' מרחשוון תש"ל

לכבוד

ידידי הסופר והחוקר

ד"ר דוד רביד, שלום וברכה.

מאת סגן אלוף הרב משה אביטל, תל־אביב

מכובדי!

שמעתי שאתה מוציא לאור ספר מפרי עטך על 'השואה', לכאורה — נושא שדשו בו הרבה, אך לא כן הוא, ככל שמתרחקים מתקופת השואה, רואים אנו יותר ויותר את היקפו השטני בתכנונו והברוטאלי בביצועו, אשר אין משלו בכל ההיסטוריה היהודית העקובה מדם וקשה להאמין, שהיצור האנושי יכול היה לחולל שואה כזאת.

כל מי שהיה שם, כי מי שראה או שמע מה היה שם, יודע — שאין למצות במשך דור דורותיים את אשר התרחש שם.

אנו, היהודים, שנצטווינו בשש זכירות בכל יום, ואחת מהם 'זכור את אשר עשה לך עמלק', ומה עוד עמלק שבדורנו, שהשפיל לעשות מכל העמלקים שבכל הדורות, זה היה קואליציה של כמעט כל העמים והמדינות באירופה אשר ניצוץ בהם מעמלק ובראשם הנאצים הגרמנים ימ"ש, עשו יד אחת להשמיד, להרוג ולאבד את עם ה', עם ישראל, ולכן, כל מי שעושה למען קיום מצוות 'זכור' וכל מי שתורם על־מנת שעם ישראל לא ישכח ולא יסלח — יבורך ויישר כוחך בהוצאת ספרך.

בהזדמנות זו ברצוני להעיר ביחס לספיח מתקופת השואה, בדבר השאלה שצצה בשיחות ובוויכוחים, עם אלה שאבדו יקיריהם בשואה — כלומר, על ההסתר־פנים מצד ההשגחה העליונה בתקופת השואה.

יש ששואלים בלבם או בפיהם, אך השאלה לא שינתה את אמונתם ואת אורח חייהם ויש כאלה המציינים את השאלה כסיבה לעזבם את דרך האמונה ואורח חייהם הדתי.

לדעתי יש להשיב לראשונים ואין להשיב לאחרונים, כי הראשונים מחפשים את התשובה ועל כן יש להניח שתתקבל על דעתם והאחרונים מחפשים בשאלה את ארגעת מצפונם על עזבם את דרך האמונה ועל כן יש להניח, כי ידחו כל תשובה נכונה, כיון שדשו — דשו.

לכן — לראשונים יש להשיב, שאלה זו לא צפה בתקופתנו לראשונה, בתקופות הקשות בהיסטוריה היהודית, צפה השאלה גם בתנ"ך, גם בתלמוד וגם בתקופות היותר מאוחרות.

כבר בשופטים ו': כשנראה המלאך אל גדעון ואומר לו „ה' עמך גבור החייל", עונה לו גדעון: „בי אדוני ויש ה' עמנו ולמה מצאתינו כל זאת ואיה נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו לאמור, הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ויתננו בכף מדין". אבל זו לא היתה שאלה בצורת טרוניה, אלא בצורת

תפילה, שמבקש מאת ה' שיעזור לנו בעת צרותנו, כפי שעזר לאבותינו בצאתם ממצרים ועל כן נענה: „לך בכוחך זה והושעת את ישראל".

כמו כן אנו מוצאים: ירמיהו ודניאל, לא ציינו את ה' בציון הגבור והנורא כפי שציינו משה רבנו ע"ה לנוכח ההסתר פנים שנתגלה בתקופתם הקשה, אך המסורת מלמדתנו, שכנסת הגדולה החזירה את העטרה ליושנה, לציין 'ה' הגדול הגבור והנורא' כפי שאמר משה ע"ה לפי שאמרו, הן הן נוראותיו, הן הן גבורותיו שאלמלא כן, איך אומה זאת יכולה להתקיים בפני כמה אומות. העובדה שבפרספקטיבה ההיסטורית, בילינו וראינו בכליונם של העמים, שהצרו לנו, זו ההוכחה החותכת, שזה רק הסתר פנים ויום נקם ושלם יבוא.

על הפסוק בתהלים ד': „נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו", בטוח אני, שאם למכעיסים כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, לעתיד לבוא שהוא יום קבלת שכרם.

ידועה גם האגדה של חז"ל, על ר' עקיבא וחביריו שהלכו על הר הבית וראו שועלים מהלכים בו, בכו חבריו של ר' עקיבא על כך והוא שמח, שאלוהו למה אתה שמח? אמר — לאחר שראיתי שנתקיימו כל דברי התוכחות, בטוחני שיקויימו בנו גם כל דברי הנחמות.

אף אנו נאמר כן, כשראינו שנתקיימו בנו כל התוכחות בתקופת השואה, בטוחים אנו שזה היה רק הסתר פנים לשעה ועתה יקויימו בנו כל הנחמות ויאיר ה' פניו אלינו. ואכן, זכינו וראינו, שהתקיימו בנו ראשית חזון הנביאים, הקמת מדינת ישראל, כיבוש א"י השלימה, ירושלים המאוחדת ומרום מקום בידינו וע"י זה בטוחים אנו, שאם נהיה נאמנים לברית ה' עם עמו, יהיה הוא נאמן לקיים בריתו עם עמו הנבחר — ישראל, והוא נאמן לשלם שכר לאוהביו ולשומרי בריתו ויזכנו בגאולה שלימה ובמילוי חזון הנביאים ואנו תפילה שזה יהיה בימינו.

מרדכי פולגמן
הרב ואבד"ק
קרית מוצקין

יהדות פולין

בגולת אירופה שנחרבה ע"י הנאצים במלחמת העולם השניה מובלטת במוראותיה השמדת יהודי ויהדות פולין. אין כהיקפה בכל הגזירות וההשמדות שניתכו אי־פעם על עם ישראל. מאות שנים עמדה יהדות פולין בראש היהדות החיה והיוצרת של האומה העברית. כח היצירה והחיוניות הרוחנית של עם ישראל עבר מאשכנז לפולין. יהודי אשכנז שהתיישבו במאה הארבע־עשרה בפולין קיבלו לא בלבד את הלשון הגרמנית ועשו ממנה את לשון אידיש, אלא גם את ההמשכיות והרציפות והעליונות הרוחנית של יהדות צרפת ואשכנז, ספרד ואיטליה, שהיו בימי הביניים ההמשך של יהדות ארץ־ישראל ובבל. וכך נתרקמה ונתגבשה יהדות פולין למעוז הכח ומבצר הרוח של עם ישראל. ממנה יצאו קרני אור התורה והוד ארחות חייה לכל חלקי האומה ופזוריה. בה גדלו ופעלו גדולי המחות, ארזי הלבנון ואדירי התורה, בעלי תריסין במשנה וגמרא, גדולי מפרשי התלמוד והפוסקים בהלכה וגדולי מחשבת היהדות, פרשניה ומסביריה. פולין היתה ערש מולדתה של תנועת החסידות של הבעש"ט, התנועה המופלאה שהחיתה את נשמות ההמונות המיואשים ונטעה בלבותיהם בטחון בשומר ישראל, את כח הסבל, אהבה ואמונה טהורה. בפולין צמחה התנועה של חיבת ציון שהיתה היסוד לשיבה לארץ־ישראל בדורותינו, לציונות, לעליית החלוצים, ובסופה לתקומת מדינת ישראל.

אי אפשר לתאר לנו את הנוף של עם ישראל במאות האחרונות בלי יהדות פולין היוזמת והיוצרת, כמו כן את הנוף של יהדות פולין ללא יהדות ויהודי פולין הקטנה שנקראה בשם „גליציה". ליהדות גליציה חלק גדול ומרכזי בכל יצירות הרוח ותנועות התחיה והשיבה לארץ־ישראל בדורותינו. אנו מזכירים את קהילות קרקא ולבוב שהיו מאות שנים ערים ואמהות לתורה ולתעודה, למעשים ולמידות ואתן אלפי קהילות קדושות, גדולות וקטנות, ביניהן מרכזים לתורה ולחסידות. וכל הקהילות הקדושות האלה שבפולין חרבות ומושמדות, נדם בהן קול תורה וקול חיי היהדות לכל ביטוייה וגילוייה. בששת המיליונות אחים ואחיות שנשרפו במחנות ההשמדה, נשרפה שריפת הנשמה ושריפת הגוף יהדות פולין, עטרת תפארת של עם ישראל מאות בשנים.

בבתי־הספר שבמדינת ישראל בת עשרים ואחת שנה וחצי, צריך להקנות לנוער במידה ובצורה ניכרות את הידיעות על השואה בכלל ועל חורבן יהדות פולין בפרט. הנוער בישראל צריך לדעת כי בכל החורבנות שניתכו על עם ישראל, החורבן של ימינו הוא הגדול והמחריד ביותר. עלינו לזכור את יהדות פולין המפוארת שנחרבה עד היסוד. הזכר לחורבן הגולה וליהדות פולין המושמדת יהיה, אם נשתית את חיינו המחודשים בישראל המחודשת על יסודות המורשה של האומה וערכי הנצח של עם ישראל.

ד״ר לב פישלזון

ציעשינאוו

עס איז געווען דאָרט אַ שטעטל
איינס ווי פילע אנדערע,
פערוואַרפען צווישען וועלדער, פעלדער,
מיט געסאלאך שמאָלע, פלעצער קליינע,
איין אָרט פאַרן ייד דעם וואַנדערע.

☆

קינדער זענען דאָ געוואַקסן
געשפילט זיך אונטער בוימער,
יונגע האָבן דאָ געהייראַט
געבויט אַ צוקונפט, געזוכט דעם פרידן,
געוועבט ווי אייביק טרוימער.

☆

ציעשינאוו — האָט געהייסן דאָס שטעטל
געבויט געפלעגט דארך יידן,
ביז די נאַכט איז אונגעקומען,
בלוט האָט זיך פערגאסן
בעגראבן טיף דעם פרידן.

☆

אויפן ארט פון געלעכטער — קברים,
אויפן ארט פון גאַסן — טויט,
די אויוונס האבן אַלס פערשלונגען,
די פייערס האבן הויך געפלאַקערט
פאַרענדיקט האט דער נויט.

☆

אַ קליינער קובץ איז געבליבן
דורך דעם גורל ווייט ארויס,
אויף די וועלט זיך ווייט פערשפרייט,
מיט מאט צום נייעם לעבן גייענדיק —
צוריק געוואָרן שטאלצע, גרויס.

☆

אבער אין זכרון וועט שטענדיג בלייבן
דאָס שטעטל, שטיבל, הויז, און שול,
דער זיידע באָבע, ארון קודש —
די טייערע קברים —
אזוי ווי אַמאָל.

השואה

אז — לפני עשרים וחמש שנה,

אז — כשהתחוללה השואה,

אז — שישה מיליון יהודים

נפלו בגבורה, אבות ובנים,

אמהות אומללות, תינוקות רכים.

אך! אין לב לרוצחים הגרמנים,

אז — בשואה — נהרגו אלפים:

אבות, אמהות, משפחות וילדים,

אז זעקו כל הנרדפים,

בוא המשיח אל היהודים!...

גם בשבתם כבר ברכבות,

עוד התפללו לנסים ולנפלאות...

אז — לפני עשרים וחמש שנה

בזמן שהתחוללה השואה.

מיכל רביד, בת עשר

מרמת השרון

נכדת המחבר

א ליד ביים פנקס פונם שטעטל.

פון מלך ראוויטש

דאס דאזיקע ליד האב איך ארויסגענומען פונס בוך „ביים פנקס פון לובלין".

דער מחבר איז משה שולשטיין — איינער פון דיע יידישע פאָעטן אין אונזער צייט.

„שערי רחמים, עפנט זיך מיט גנאד,
טאוולען־טויערן פון אונזער ספר,
טאוולען־טויערן פון אונזער מוטער־שטאט,
בלוט אויף בלעטער הייליקע פון פנקס —
טריוואקס אויף זיין דורתדיקן זיגל.
נעם, בן עיר, און מיט באגער און אייפער,
ווי א סם־געטראנק מיט צוגעמאכטע אויגן טרינק עס,
אז דערשפירן זאָלסטו אין זיין ברי די שריפה
ווי ס'האט אויסגעברענט די מיטה או דאס וויגל,
ווי ס'האט אויסגעברענט דער עמוד און דער שטענדער
חופה־שטאַנגען און ס'ערשטע מאן און־ווייב געלענדער
רוגזהדיקע דעכער, קרומע, שווערע טרעפ.
ראסט פון קייטן, מאך פון אלטע בראמעס,
לאמיר געבן אין זיי ווי אמאל דריי קלעפ —
ווי אמאל אין טויער פון דער שיל דער שמש,
אז די מתים זאלן דארט פארשווינדן אלע
ווייל צו שחרית שוין געקרייעט האט דער האן —
פון די קברים די פארשוועכטע ווערט נתגלה!
קומט ארויס פון אונטער אייערע מצבה־שטיקער,
אויסגעריסענע, ווי ס'גייען איצטער כלבים,
און עס טרעט אויף זיי פארשייט דער דבר־אחר
און דער רשע און דער בלבול־מאכער.
נאר אין שטיין די אותיות פון אייער שם, דער עיקר,
וואס קיין קנאפל קען זיי נישט באצווינגען:
וואס זיי זענען פסול נישט געווארן,
אפגעמעקט פון שטיוול־טריט און יארן:
צעשיט אויף אלע וויסטע פעלדער או צעזייעט —
קייקלען זיי זיך איצט אהער ווי רינגען
פון אונזער אלטער, שיינענדיקער יחוס־קייט,
קומט ארויס, איר ווייטע, ווייטע אבות,

קומט מפורסמע, גאונים, גדולים, שררות
פונם טרוים, פון דמיון און מחשבה,
און איר פעכטער, שטענדיקע געראנגלער מיט דער נויט
פאר דעם לעפל ווארעמס און דער שלווה פון א דאך:
איר, פארזונקען ביזן קאפ אין טיפן פילפול־ים,
איר נשרפים און געשענדעטע פון גזרת ת״ח,
איר, פאריאגט פון אימת־מות אין די קעלערן און נארעס,
איר, צעהאקטע אויף די קלעצער פון עלילת־דם.
טאוולען־טויערן פון אלטן בית־הקברות,
טאוולען־איינגעוואלגערטער, פארוויסטער פלויט
ווי דאס ארט פון טויט איז אויך געטויט...
קומט ארויס פון דארט, איר אבות־אבותינו,
וואס האט דא אמאל אין וואגל אפגעשטעלט די בויד,
ביי דער קירכע אויפגעשטעלט גאטס הויז בשכנות
און ביים שלאסבארג אפגערוט פון לאנגן, ווייטן וועג.
לאמיר איצטער דורכשניידן די צייט, ווי מיט א זעג
ביז צו אונזערע, פארקוילטע שווארצע טעג.

ר׳ מנחם מנדל יארוסלביץ ז״ל, בנו של ר׳ דוד מלובלינעץ.

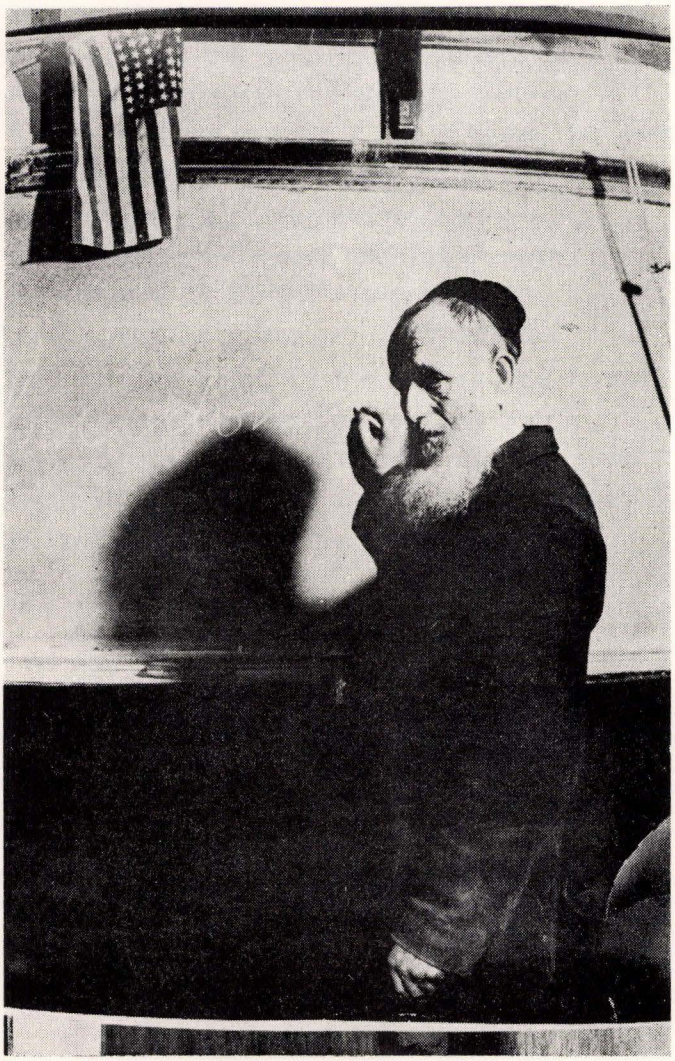

יהודי תלמיד־חכם וחסיד, עסק כל ימיו בתורה ומדע, בלשון ידוע, מח חריף שלא איבד טיפה, מחונן בכשרונות יוצאים מהכלל.

תהי נפשו צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

די פריצייטיגע ימים נוראים

די ימים נוראים פון יאָר תרצ״ט (1939) האָבן זיך אָנגעהויבן א סאך פריער איידער עס האָט זיך געעפנט דער פרישער לוח פון יאָר ת״ש. די פאָרכטיגע טעג האָבן דאָס מאָל מקדים געווען זייער אָנקומען, מיט עטליכע וואָכן פריער, בערלין האט געקינדיגט דעם נישט אנגריפס־פאַקט מיט פוילן. היטלער האָט געוויזן, אז זיין אפעטיט האָט זיך נישט איינגעשטילט נאָך איינשלינגען עסטרייך, די סודעטן, טשעכיע. די ריי איז איצט געקומען אויף דאנציג. יאָ מלחמה נישט מלחמה — דער גורל פון אייראָפּע איז געהאנגען אויף דער וואָג־שאל. אזוי — ביז עס איז אין מאָסקווע געשטעלט געוואָרן די שוואַרץ־רויטע חופה — דער מאָלאָטאָוו — ריבענטראָפּ — אָפּמאך. מער איז קיין ספק נישט געווען: די וועלט שריפה איז עלול אויסצוברעכן א יעדער רגע, היטלער האָט זיך באוואָרנט — ער האָט בעקומען סטאלינס הסכמה אָנצוהייבן. ביידע וועלט דיקטאטאָרן האָבן זיך געשטעלט אויף איין ברעטל, די ידיעה וועגן דאָזיקן סטאלין—היטלער אָפּמאָך, איז צו מיר דערגאנגען ווי איך האָב זיך געפונען יענעם זומער ביי מיין שוועסטער אין לובליניץ אויף אָברוה.

זכרונות פונם אויסברוך פון דער מלחמה 1939

דעם 1־טן אוגוסט 1939 די לאגע איז שרעקליך, היטלער האָט דעם 1־טן שאָס געגעבן.

די שריפה האָט אויסגעבראָכן, א ציטער איז אונז אלע אדורך דורך די ביינער, עס הערשט בהלה. די מאָביליזירטע פון אלע ארומיגע שטעטלעך און דערפער האָבן זיך געשטופּט מיט אָנגעפּאקט פּעקלעך און רענצלעך, וויינענדיקע פרויען און קינדער וואָס האָבן באגלייט זייערע נאָענטע נישט וויסנדיק וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. סירענעס אלארם, די מאמעס ברעכן די הענט. הערשלה

קויפמאַן דאַרף גיין צו דער חופה, זיין חתונה איז נאָך בעשטימט מיט אַ סך צייט פריער. די מחותנים האָבן באַגרענעצט דעם פאַרנעם פון דער חתונה בלויז אַ חופה אַ קידוש און שבע ברכות, איצט וואָס טוט מען? און טאַקי בעת דער חופה ברענגט מען אַ מאָביל צעטל דעם חתן הערשלה קויפמאַן גלייך צי מאָביליזירן. אַ שרעק אַ פחד נעמט איטליכן אַרום, די כלה חלשט, די מחותנים בלאַס און דערשראָקן, דער פאָטער פונעם חתן ר׳ יצחק קויפמאַן וועלכער לעבט נאָך היינט דאָ מיט אונז אין תל־אביב עד מאה ועשרים פול מיט מרה שחורה. די מאַמע פונעם חתן דינה קויפמאַן ברעכט די הענד מיט הכנעה. הערשלה איז אַוועק צו מיליטער. מיט יעדן טאָג פון מלחמה איז דער שטורם אַלץ גרעסער. צענטליגער טויזנטער פליטים זענען אַדורך איבער אונזער שטעטל ציעשינאָוו. די אַנטלויפנדע פרעגן זיך ביי אונז ווי אַנטלויפט מען. די דייטשן באָמבאַרדירן אונזער שטעטל. מיר אַלע אַנטלויפן אין די אַרומיגע דערפער ווי איינער קיין לובליניץ, נאַוויסיל א.א.וו. די שריפה האָט זיך צופלאַקערט איבער גאַנץ פוילן און פון די חתן כלה ווייסט מען נישט ביזן היינטיקן טאָג.

הי״ד.

פון

שמואל ליברמן

מיין שטעטל ציעשינוב

אייביק וועל איך געדענקן מיין שטעטעלע, איך וועל געדענקן דיין גיטס און אויך דיין שלעכטס, אין דיין בליאונק און אין דיין אומקום. ציעשינאוו — ווי איך האָב די ערשטע זונליכט דערזעען, דאָרט ווי עס איז מיר פינסטער געוואָרן פאַר די אויגן ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט 'זשיד' געהערט.

אוי מיין שטעטעלע!

ווי עס וואָלט ערשט נעכטן געוועזן ווען איך בין אין חדר געגאַנגען, מיט די חדר קינדער זיך געשפּילט, און אין וועלכן איך האָב מיינע יוגענד חלומות געוועבט, און אין דער שואה צייט דיך געמוזט פאַרלאָזן.

אַלעס געדענק איך — איך געדענק דיינע בליענדע יוגענד אָרגאַניזאַציעס, איך געדענק די גרויסע בתי־תפלה מיט דעם ריזיקן גרויסן בית־הכנסת אין וועלכן מיר פלעגן זיך פאַרזאַמלן צו הערן די תפילה פון כל־נדרי פון דעם גרויסן צדיק הרב יחזקאל שרגא הלברשטם ז״ל, וועלכער האָט מיט זיין לייבן קול ממש אַדורכגעלעכערט די הימלען. א מורא און א פחד האָט אונז אַרומגענומען בשעת זיין השתפכות הנפש ביי דער תפילה 'מלכות—זכרונות—שופרות', איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן זיינע תפילות פון הושענה־רבה אָדער די גרויסע שמחה און גליקלעכע מינוטן בשעת די הקפות אים שמחת־תורה, דידאָזיקע הייליקע געפילע ליגן אין מיין האַרץ טיף איינגעגרובן — אויף אייביק.

איך זעע אויך ווי אין א חלום ר' לייביש מלמד ווי ער רייסט די עפּל פונם רבינס סוכה, וואַרפט זיי פאַר די קליינע קינדערלעך פאַרשטעלט דאָרך א איבערגעדרייטן פעלץ אַלס בער, שרייענדיק 'צאַן־קדשים'.

איך דערמאַן זיך פון דעם בית־המדרש, די בעלזער קלויז, דאָס הושאַטינער קלייזל אין וועלכע כמעט אַלע יידן פונם שטעטל פלעגן זיך טאָג איין טאָג אויס איינזאַמלען בכדי לשפוך את שיחם לפני ה'.

איך וויל אויך דערמאַנען ווען די שטעטלדיקע בעלי־בתים פלעגן זייערע קינדער צו די חופה פירן, שפּרייזענדיק דאָרכן גרויסן רינגפּלאַץ באַגלייט דאָרך די כלי־זמר וועלכע האָבן געשפּילט דעם באַקאַנטן חופה מאַרש, דאָס אַלעס וועל איך ביז צו מיין לעצטן אָטעם נישט פאַרגעסן.

איך וויל אויך דערמאַנען אונזערע תלמידי־חכמים, בעלי־בתים און חסידים, די טייערע יוגענט בעוועגונק, די גייסטרייכע איבערגעגעבענע געזעלשאַפטליכע עסקנים וועלכע האָבן אין די שווערסטע טעג זייער צלם־אלוקים נישט פאַרלוירן.

איך געדענק ווען מיר פלעגן זיך אין די אָוונדן פאַרזאַמלען ביי אונזער חשובן חבר שמואל ז. טעפּער נ״י, איך וויל אים ביי דער געלעגנהייט ווינטשן אַריכת ימים און נחת פון זיינע קינדער.

״ציעשינאָוו״ — געבענטשט זאָלן זיין דיינע זוהן און טעכטער וועלכע זענען עפ״י נס געראַטעוועט געוואָרן פון דער היטלער־בעסטיע, געבענטשט זאָלן זיין אַלע וועלכע געפונען זיך אין אונזער באַפרייטן יידישן לאַנד, און אויך אומעטום ווי זיי געפונען זיך, ווייל טריי און ערליך האָבן זיי געהאַלטן און באַשיצט דעם יידישן כבוד.

שמואל ליברמן

גל־עד לר׳ אהרן פלוה ז״ל

ר׳ אהרן פלוה איז געווען באקאנט אלס א גרויסער בעל צדקה, עס איז געוועזן צייטן ווען אין זיין דאָרף לובלינעץ ווי ער האָט פארוואלטעט מיט דעם גרויסן „גוט״ פון זיינע לעמבערגער ב״ב, פלעגן זיך פארזאמלען כמעט אלע עניי־העיר והסביבה. און ר׳ אהרן האָט פאַר יעדן געהאַט א גוט וואָרט און הויפטזאַך אַ גוטע מתנה, פאר איינעם א וועגעלע האָלץ, פאר א צווייטן א זאַק מעהל וכו׳. ר׳ אהרן איז אויך צו זיינע אלע גוטע מידות געווען א ייד אַ נאַציאָנאַלער און דאביי זעער א פרומער און אַ אָפּגעהיטענער מעברות קלות כחמורות.

ת.נ.צ.ב.ה.

פון

שמואל ליברמן

לזכר עולם

אלה אזכרה לטובה — כמה מבני העליה מהכפר לובליניעץ על יד ציעשינאוו.

ר' דוד יארוסלביץ ז"ל, היה יהודי ת"ח, מוקיר רבנן, איש רב מידות ותכונות עיליות, בעל-קורא בחסד עליון, בוקע רקיעים כשעמד בימים הנוראים לפני קונו לבקש רחמים בעדו, בעד ביתו ובעד עם ישראל.

ר' חיים שלום יארוסלביץ ז"ל — אחד מבין התושבים החשובים ביותר בעיירה, איש טוב-לב וישר, הולך תמים ופועל בצדק, חסיד נלהב וירא שמים.

ר' דוד למפל ז"ל מאולזאוו, מהדמויות הפופולריות בכל האיזור, פיקח, למדן מובהק; בקיץ ובחורף השכים קום לתורה ולעבודת הבורא.

בעקבותיו הלך בנו **ר' משה ז"ל** אשר בתכונותיו הטובות היה לדוגמה בסביבה כולה.

ואחרון אחרון **ר' נחמן פויגל זצ"ל**. ר' נחמן היה גדול בתורת הנגלה ובתורת הנסתר, צדיק וחסיד. הודות להתמדתו העצומה וכשרונותיו — עלה בדרגות התורה וההוראה.

היה חשוב ומכובד מאד בעיני הרב ר' שמחה יששכר בר ז"ל האדמו"ר מציעשינאוו ולא פחות מזה גם בעיני הרב האדמו"ר ר' יששכר דב ז"ל מבלז.

גדולי החסידים אמרו, שנשמת ר' נחמן היתה בגנזי מרומים לפני שירדה לעולם השפל, גנוזה — יחד עם נשמות האר"י ז"ל ובעש"ט ז"ל.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

מאת

שמואל ליברמן, חבר הוועד

עטליכע ווערטער געווידמיט דער שואה

אַ הייליקער ציטער נעמט מיך ארום בשעת איך נעם דעם פּען אין האנד אונצישרייבן די עטליכע שורות. דער צאָרן און ווייטיק איז אונז אריין אין אונזער גוף און נשמה זייט עס האָט פּאסירט דאָס גרויסע אומגליק מיט אונזער פאָלק.

אונדזער אומגליק איז גרויס און טיף ווי דער ים, און די וווּנד איז פיל גרעסער און ברענינדיקער ווי די זון אים חודש תמוז. עס איז נאָך נישט געבוירן דער קינסטלער-שרייבער וועלכער זאָל זיין פעהיק צו באשרייבן חוטשבי אַ טייל פון די מיתה-משונות וועלכע דער דייטשער שטן האָט אויסגעטראכט פאר אונזערע שוועסטער און ברידער, זייערע לעצטע ווערטער זענען געווען "שמע-ישראל" וה' ינקום את דמנו. "קול דמי אחיך צועקים מן האדמה" נקמה! נקמה! נקמה!

פון

שמואל ליברמן

ר׳ שמואל זיינבל טפר

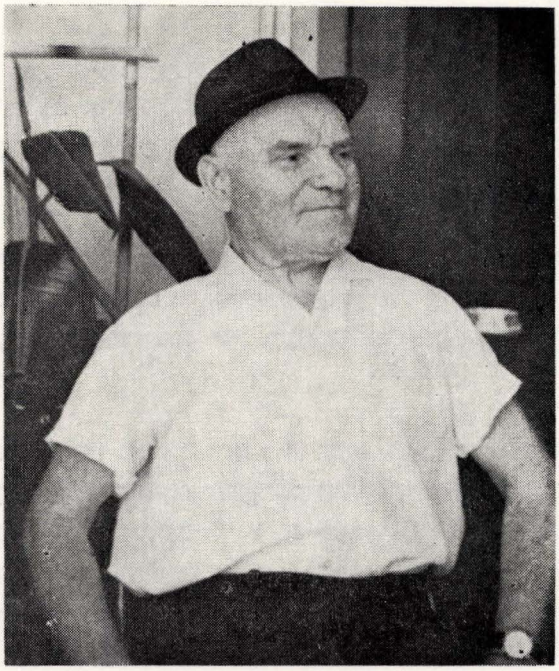

לשעבר יו״ר ההסתדרות הציונית

בציעשינאָוו

דער ס"ה פון אונזער ארבייט צום דערשיינען פון דעם „ספר־הזכרון"

פון

שמואל ז. טעפער

איך וויל אין דעם ארטיקל איבערגעבן א קורצן ס"ה פון דעם אונהויב ביזן סוף פון די הייליקע און שווערע ארבייט ביים שאַפן אונזער ספר.

דער ארגון יוצאי ציעשינאָוו האָט איבערגעגעבן דעם חבר ד"ר דוד רביד צו שאַפן דאָס גרויסע ווערק, חבר רביד וועלכער איז אויך דער יושב ראש פינם ארגון האָט זיך מיט לייב און נשמה אריינגעוואָרפן אין די הייליקע ארבייט און ער האָט אויך די גרעסטע פארדינסטן אין דעם גראנדיאָזן ווערק וועלכע דער ועד אונזערע האָט געשאפן.

דער יו"ר פון אונזער ארגון ד"ר דוד רביד (שמוקלר) איז ווי אלע אין די אלטע צייטן געווען א ישיבה בחור, געלערנט תורה האָט ער צוערשט ביי דעם אין ציעשינאָוו באקאנטן גדול בישראל ר' זלמן לערער ז"ל וועלכער האָט געלערנט בס"ה מיט 3—4 תלמידים, בחורים פון נאָר רייכע עלטערן און פון וועלכע ער ר' זלמן ז"ל האָט געהאט זיין פרנסה א גאנץ קייליכיק יאָר.

דעם דאָזיקן ר' זלמן ז"ל, דעם דאָזיקן טייערן ייד און מענטש וויל איך ווידמען עטליכע ווערטער אין אונזער ספר — לכבודו.

הויך און א ברייטע פיגור, מיט א שעענע לאנגע באַרט, מיט א קאלפּאַק אויפן קאָפּ — האָט אויסגעזעען ווי דער בעש"ט בכבודו ובעצמו.

נישט געזוכט די מזרח וואַנד ווי אנדערע כלומרשט שיינע יידן, נאָר געשטאנען איז ער דווקא ביים אויוון האלטענדיק דעם אויוון פעסט אין זיינע הענד ער זאָל ר' זלמן חלילה נישט אומפאלען פון שוואכקייט, ווינטער דאגעגען האָט ער פשוט מיט די הענד צוגעהאלטען דעם אויוון — צי דערוואַרמן זיינע דארע ביינער, קליין און גרויס האָט געהאט פאר אים א געוואלטיקן רעספּעקט, מען האָט אים געהאלטן פאר דעם גרעסטן למדן נישט נאָר אין ציעשינאָוו נאָר אויך פון דער גאנצער געגענד.

דער אַלטער רב האָט זיך תמיד מיט ר' זלמנן באַראַטען אין פארשידענע דינים און הלכות, אזוי האָט אויסגעזעען דער רבי פון דוד רביד (שמוקלר), א וודאי — פון אזא רבין מוז בלייבן א סך תורה וויסן אינם קאָפּ פון דעם תלמיד.

אינם מאָמענט ווען עס האָט אונגעהויבן אריינצושיינען אויך אין אונזער שטעטל די זון פון תחית העם האָט זיך אונזער דוד א וואַרף געגעבן מיט זיין גאַנצן יוגענטליכן ברען אויף דעם ציוניסטישן געדאַנק. מיר האָבן געהאַט זעער אַ שווערן קאַמף מיט אונזערע עלטערן וועלכע האָבן נישט געוואָלט אָפּטרעטן כקוצו של יוד פון זייערע אַלטע פרימיטיווע געוווינהייטן, אָבער נאָך אַ שווערן קאַמף האָבן זיי קאַפּיטולירט פאַר אונז און אונזער חבר דוד רביד איז אויסגעוועלט געוואָרן אַלס דאָזאָר אין דער שטעטישע געמיינדע און אַנדערע חברים אונזערע האָבן איבערגענומען די מאַכט אין אַלע אַנדערע יידישע און שטעטישע אינסטיטוציעס. מיר האָבן אויך איבערגענומען דעם בית־הכנסת "פדה־של" אין וועלכן ר' אשר דולר ז"ל און אונזער חבר רביד צו לאַנגע יאָר זענען געווען די מגידי־שעור פון תנ"ך און גמרא. אונזער חבר ד"ר רביד באַהערשט צווישן אַנדערע אויך די פּוילישע און דייטשע שפּראַכן, ער האָט שטודירט אין ווין און אַבסולווירט דעם ראַבינער סעמינאַר פון הרב פרופ. חיות אין ווין. פון דער דאָזיקע אוניבערסיטעט האָט ער אויך באַקומען זיין דאָקטוראַט פון פילוזופיה און מדע היהדות.

אין אונזער שטעטל איז חבר רביד געווען געשעצט פון אַלע שיכטען איבערהויפּט פון דער נאַציאָנאַלער יוגענד, דאַנק זיין כח הדיבור און דאָרך זיינע עמאָציאָנעלע און לאָגישע אַרגומענטן זענען אונזערע פּוליטישע געגנער לייכט פאַרטריבן געוואָרן פון זייערע קהילישע בענקלעך.

איצטער צום ענין!

אין אונהויב יאָר תשכ"ט (1969), האָט אונזער יושב ראש חבר ד"ר רביד אונגעהויבן צי שרייבן אַרטיקלען פאַרשידענע, העיקר פון דער היסטאָרישע פאַרגאַנגענהייט פון אונזער שטעטל ציעשינאָוו. אין זיינע אַרטיקלען ווערט באַשריבן מקטן ועד גדול דאָס לעבן פון די יידישע באַפעלקערונג, זייער אופשטאַם, חינוך, באַשעפטיקונג, פּאָליטישע איבערצייגונג און אַזוי ווייטער, זיין מאַטעריאַל פאַרנעמט אינם ספר אַ ערך 80%, דערפאַר האָט ער זוכה געווען צי זיין דער רעדאַקטאָר און דער מחבר פון אונזער ספר וועלכעס שטעלט מיט זיך פאַר אַ פּראַכטפול און טייער ווערק און אַ צירינג אין יעדן הויז פון אונזערע ציעשינאָווער שאַרית הפליטה.

אין חודש ניסן תשכ"ט (אַפּריל 1969), איז פּלעצליך מודיע חבר רביד, אַז לויט זיין מיינונג איז געקומען די צייט אַרויסציגעבן אַ יזכור בוך פאַר די יוצאי ציעשינאָוו, דער וועד האָט נישט פיל טראַכטענדיק און טראָץ אונזער גרויסער איבעראַשונג אויפן אָרט מסכים געווען און טאַקי אים איבערגעגעבן די אַרבייט.

חבר רביד האָט זיך מיט זיין גאַנצן ברען אַ נעם געטון צו דער אַרבעט און ווי איר זעעט בעזה"ש דאָס ספר געשאַפן. אמת געזאָגט — מיר זענען איבעראַשט

געוואָרן פון זיין פּראָיעקט, ווייל ער האָט אין דער שטיל אַלעס צוגעגרייט און מיר זיינע חברים נישט אַנענדיק אַז די זאַך איז אַקטועל און אַזוי נאָענט פאַרווירקליכט צי ווערן.

נאָכדעם ווי מיר האָבן געמאַכט אַ איבערבליק אינם צוגעגרייטן מאַטעריאַל האָבן מיר אין אַ זיצונג וועלכע איז פאָרגעקומען טאַקי ביי ד״ר רביד אין דער וווינונג תכף ומיד באַשלאָסן דאָס בוך צי פאַרעפענטליכן.

מיט ציטער און פאַרכטיקייט האָבן מיר אויף זיך גענומען די הייליקע שווערע אַרבעט כדי אויפצושטעלן אַ אייביקע גייסטיקע מצבה פאַר אונזערע טייערע טאַטעס, מאַמעס, ברידער, שוועסטער און קינדער וועלכע זענען דורך דעם דייטשן שונא ישראל מיט זיינע פּוילישע, אוקראַינישע און אַנדערע רוצחישע פעלקער פאַרניכטעט געוואָרן.

אין ישראל וווינען קרוב צי 200 פאַמיליעס פון אונזער אונטערגעגאַנגען שטעטל, מיר האָבן זיך צו זיי געווענדעט אויך צו אונזערע לאַנדסלייט אין אויסלאַנד, באַלד זענען אונגעקומען די ערשטע שפּענדעס מיט האַרציקע ברכות פאַר דעם וועד ווי ׳געבענשט זאָלן זיין די הענד וועלכע טוען די דאָזיקע הייליקע אַרבייט׳.

צוזאַמען מיט געלד איז אויך צו געשיקט געוואָרן בילדער און אינם טאָג פון ב׳ דחוה״מ סוכות תש״ל האָט דער וועד אין אַ מזלדיקער שעה איבערגעגעבן דעם מאַטעריאַל אינם בית־דפוס צו דרוקן דעם ספר. דער ספר וועט זיין אַ אַנדענקן אויף אייביקע יאָרן לכבוד אונזערע טייערע נשמות טהורות פון אונזער אונטערגעגאַנגענע קהילה וועלכע האָט אמאָל געהייסן קהילת־ציעשינאָוו.

א אויסגעלאשענע שטערן

פון

שמואל זיינבל טעפער

תל־אביב

אין דעם קליינעם מאמר וויל איך מיך אָפּשטעלן אויף דעם טרוריק געשעהענעם, וועלכעס האָט פּאסירט מיט דעם אויסברוך פונם קריג אים יאָר 1939 און מיט דעם פארניכטן פון דעם אייראָפּעישן יודענטום מיט אירע 6 מיליאָן קרבנות.

אים טרוריק בארימטן פרייטיק ווען היטלער ימ״ש האָט 12 אַ זייגער ביי טאָג איבערגעגעבן דורכן ראדיו זיינע קריגסערקלערונג צו פּוילן, אין דעם זעלבן מאָמענט זענען זיינע מעסערשמידן אריינגעדרונגען טיף אינם פּוילישן לאנד, קראקע און אנדערע מערבדיקע פּוילישע שטעט זענען שוין באָמבארדירט געוואָרן.

אויפן דריטן טאָג נאָך דעם איבערפאל זענען דורך ציעשינאָוו דורכגעפאָרן די ערשטע פליכטלינגע פון דער דאָרטיקער געגענד.

אונז האָט נאַטירלעך ארומגענומען א שרעקליכער פחד טראכטענדיק — ווער ווייסט אפשר ערוואַרט אויך אונז דער זעלבער שיקזאל? ליידער האָט אונז דער אינסטינקט פון דעם פחד נישט אָפּגענארט, אין אייניקע קורצע טעג איז געשעען מיט אונז דאס פאר וואס מיר האָבן אזוי מורא געהאט און די דייטשן האָבן זיך אויינגעריסן אין אונזער שטעטל.

מיר ציעשינאָווער האָבן מער מזל געהאט ווי אונזערע שכניתדיקע שטעטלאך — אלעשיץ און לובאטשאָוו.

אונזער מזל איז געווען, וואָס די רוסן זענען צו ווייט פארפורן, ווייל לויטן אָפּמאך מיט די דייטשן האָבן זיי זיך געזאָלט צוריקציען ביז לובאטשאָוו, אָבער נאָך 8 טעג האָבן די רוסן מודיע געווען אַז זיי פאַרלאָזן ציעשינאָוו און די דייטשן וועלן דאָס שטעטל באַזעצן און ווער עס וויל קען זיך עוואקואירן צוזאמען מיט זיי, און שטעלן זאָגאר פאר אַלע, טראנספּאָרט מיטל כדי זיך באצייטנס צי ראטעווען פון די דייטשע הענד.

דריי א זייגער נאָכמיטוק איז דאָס שטעטל געוואָרן יודנריין ביז אויף עטליכע משפחות דארונטער אברהם בער שטארקמן מיט זיין פרוי, דבורה אלטער און אבעלע דרוקער דער שניידער, וועלכע זענען דורך פארשידענע סיבות צוריק געבליבן אינם שטעטל.

אוועק איז מען מיט פורען, אוטום און דער רוב צו פוס.

שווער צי פארגעסן דאָס בילד פון ויסעו—ויחנו.. מען האָט זיך געשלעפּט ווי די ציגיינער טאָג איין טאָג אוים און אויפן קאָפּ די דייטשע מעסערשמידן מיט זייער מערדערישן שיסן אויף די מענטשן, שוואַרץ איז געווען דער וועג פון ציעשינאָוו ביז לובאטשאָוו, אַ געפילדער א גערידער געוויין פון קינדער און פרויען, דאָס גאנצע שטעטל גייט און גייט... נישט צו וויסן וואהין און וואָס פאר נייע אונאנגענעמע סיורפריזן דער מאָרגן קען זיך ברענגען.

מען האָט נאָר געהאַט איין אויפגאבע זיך צי היטן פאר די דייטשע קוילן, און אויב זיי לויפן אונז נישט נוך.

ווער ווייסט האָבן די מענטשן געשמועסט צווישן זיך, וועלן מיר נאָך אַמאָל זעען אונזער שטעטאלי?

אויסגעלאָשן איז אין דעם דאָזיקן מאָמענט דער שטערן וועלכער האָט געהייסן

ציעשינאוו.

אין אַלע ווינקעלעך איז אריינגעדרונגען דער נייער גייסט וועלכע האָט באַהערשט די נייע יידישע יוגענד און דאָס יידישע לעבן.

די יוגענד איז געווען אָרגאניזירט, דער גרעסטער טייל ציוניסטיש געשטימט, אויך דער 'בונד' האָט געהאט זיינע אנהענגער, טראָץ דעם אַלעם איז דער קאַמף געגען דער יוגענד דורך דעם עלטער פּרימיטיווען צוריק געשטאַנענעם דור געווען טיילווייז אזוי ערפאָלגרייך און זייער הצלחה האָט געפירט דאצי, אז אַ פערטל פון אונזערע שטעטישע יידישע מענטשן זענען אומגעקומען דורך די דייטשן און אויך דורך הונגער און קעלט און פארשידענע קראנקהייטן אין די רוסישע סטעפּעס און דזשונגעל.

געציילטע פּערזאָנען זענען לעבידיק ארוים פון די הענד פון דעם רויטן און פון דעם ברוינעם אשמדאי. צווישן זיי — משה מיכל טעפער וועלכער לעבט אין בראזיל און די צוויי ברידער זינגער וועלכע וווינען אין קאנאדע.

מען האָט מיר דערציילט, אז אין דעם שטעטל ביי לעמבערג אין וועלכן אונזער רב ר' יחזקאל שרגא ז"ל מיט זיין פאמיליע זענען געווען באהאלטן, האָבן מענטשן אים געבעטן ער זאָל מיט פאָרן מיט זיי קיין רוסלאנד, ער האָט זייער בקשה אָפּגעוואָרפן באהויפּטענדיק — רוסלאַנד איז אַ טומאידיק לאַנד, אַזוי האָט מיר דערציילט פייבל ראָזענשטאָק — אז יעדער מוז זיך ווי ווייט מעגליך ערווייטערן פון דער טומאה כדי נישט נכשל ווערן מיט מאכלות טריפות און זאָ ווייטער.

אין מיין ווייטערן ארטיקל וויל איך מיך אָפּשטעלן פונעם ארט לעבן אופן קולטורעלן געביט.

אינם שטעטל האָט געברויזט א ציוניסטיש לעבן, די יוגענד וועלכע איז געווען ציוניסטיש האָט זיך אָפּגעגעבן מיט זאמלונגען פאר קק"ל, קרן היסוד, העברעישע אוניווערסיטעט א.ז.וו.

מיר האָבן געהאט א העברעישע שולע אין וועלכע דער יעצטיגער באקאנטער זשורנאליסט אין ארגענטינע הער מרדכי קויפמאן איז געווען דער לערער און גלייכצייטיק מדריך פון דער יוגענד. מיר האָבן אויך געהאט א אייגענע ביבליאָטעק און אלס פּרעזעס פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע, האָב איך געהאט דעם כבוד צי העלפן צי פלעגן דעם נאציאָנאלן געדאנק הן מאַטעריעל והן מיט מיין צייט.

דער 'בונד' איז ווי באקאנט געווען אונזער פּאָליטישער געגנער, אָבער אז עס האָט זיך געהאנדלט אין פארטיידיקן דעם יידישן כבוד זענען מיר תמיד צוזאמען ווי איין שטיק שטאָל פאראייניגט געווען געגען אונזערע געמיינזאמע שונאים. דער 'בונד' איז געווען געבענשט מיט גוטע פיהרער ווי צ.ב. בעריש שוסטער ז"ל, אברהם פאשטער לייביש גאָלדברג, זיין ברודער, די ברידער זושיה און שמאי גאָלדבערג, הירש שמוקלער זכרונם כולם לברכה, זיי זענען געווען מענטשן מיט קולטור, טראָץ געגענזייטיקע פּאָליטישע דעות האָט מען זיך זעער געערט און געשעצט. די יערליכע ווינטער הילף פאר אָרימע זענען תמיד געמיינזאם אדורכגעפירט געוואָרן, אויך טעאטער אימפּרעזעס זענען בשותפות פארגעפירט געוואָרן.

געווענליך ביי וואהלען צי דער קהילה אָדער צום מאגיסטראט האָט זיך ענטוויקעלט א קאמף און טראָץ אלע שטערונגען האָבן מיר ציוניסטן געזיגט און אויסגעוועלט אין מאַגיסטראט אונזער חבר דער מחבר פונם 'יזכור בוך' דוד שמוקלער (היינט ד"ר דוד רביד).

מיר האָבן אויך געשריבן א ספר תורה און טראָץ אלע שטערונגען, געפּראוועט א שמחת מצווה ביי אריינברענגען אונזער ספר תורה אין אונזער אייגענעם בית תפילה ווי אשר דילר ז"ל א תלמיד חכם, איז געווען גבאי און וועלכער איז ליידער מיט זיינע פרוי און עטליכע קינדער אומגעקומען אין רויטן גן עדן ביי סטאלין ימ"ש. איך וויל ביי דער געלעגענהייט אין נאָמען פון אונז אלע אויסרופן

יהי זכרם לברכה לנצח.

יזכור!

לזכר סבתנו אלטע ז"ל
אשת סבנו ר' שמואל זיינביל טפר יבלח"א
נפטרה אחרי מחלה קשה ויסורים
ביום י"ט באייר ה'תשכ"ו
ת. נ. צ. ב. ה.

זכר ימים עברו,
זכר ימים חלפו,
ימים, לא ישכחו,
ימים, לעולם יזכרו.

ימים, היתה מבקרת,
מלאת שמחה ואור קורנת;
רוח הגדולים מעודדת,
נפש הקטנים מצודדת.

עד תקפתה מחלה ממארת,
מיום עד שנה בה חותרת.
עד שביום ולעד נאלמה,
אך מאתנו מעולם לא נעלמה.

לעולם נחוש חסרונה,
לעולם נחיה בצלה.
לא ננחם על הרעה,
שבאה עם לכתה.

הנכדים

יזכור!

גל עד זה הוקם במקום מצבה לזכר הורי ובני משפחתי הי"ד שנרצחו בשנות השואה על-ידי המרצחים הגרמנים הנאציים ועוזריהם, ומקום קבורתם לא נודע.

בתמונה:

יושבים באמצע: אבי ר' נפתלי ואמי רחל ז"ל.

מצד ימין: מוטקה וחיים, הנכדים, בניהם של שלום וטאובה אחותי גרסטנפלד ז"ל.

מצד שמאל: מיכאל וחיה, הנכדים, הבן והבת של ברל אחי ואשתו פרידה טפר ז"ל.

ויבדלו לחיים ארוכים יושבות בנותי, מימין: טוניה, סלה, וליובה.

אזכור: את שבע ובנותיה גרטל ופלה ז"ל, אשתו ובנותיו של אחי משה מיכאל טפר, יבדל לחיים ארוכים, ואת פראדל ובתה ז"ל, אשתו ובתו של אחי לייבוש טפר יבדל לחיים ארוכים.

אזכור: את אחי חיים ואשתו יהודית טפר ז"ל, שנפטרו בחרבין בשנת תשט"ו — 1956.

חבל על דאבדין ודלא משתכחין.

יהי זכרם ברוך.

שמואל זיינביל טפר — ישראל

יזכור!

דף זה מוקדש על ידינו לזכר הורינו ובני משפחתנו הי"ד שנספו בשואה על-ידי עמלק הנאצי.

סבתא: בינה גרסטנפלד ז"ל לבית רוזנפלד.

ההורים: אברהם ופרימט זייטלר ז"ל.

אחינו: יהודה ואחיותינו: דבורה ורחל זייטלר ז"ל.

הדוד והדודה: שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים מוטקה וחיים ז"ל.

שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים הי"ד

זייטלר יהושע — אנגליה.

רבפוגל סוניה ופיקסלר חוה לבית זייטלר — ישראל.

הגברת דבורה למפל ע"ה

אם בנימין ז"ל

אשר נפל חלל במבצע סיני.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ זליג ווארצל ואשתו נחי ע״ה

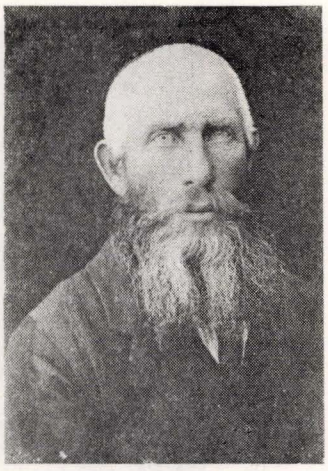

משפחה ידועה במעשיה הטובים, מגזע חסידים ותלמידי חכמים.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

ר׳ מנחם זורצל ורעיתו ע״ה

כל המשפחה ניספתה בגטו בקרקוי, ד׳ ינקום את דמם.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ ברוך אריה קליכמן הי״ד

מאת

זינגר שלמה

נכדו

אמרו חז״ל במדרש על הכתוב „ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך״ (דברים כח, ה), הלואי שתהי־ה יציאתך כביאתך, מה ביאתך לעולם בלי חטא, כך יציאתך מן העולם בלי חטא.

ברכה זו של יציאה מן העולם בלי חטא, היא אחת הברכות שהתגשמותן איננה קלה, „כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא״ (קהלת ז, כ), וכדי לטהר את האדם ולאפשר לו יציאה מן העולם בלי חטא, נגזרה מיתה על כל בן אדם, אפילו על הצדיקים והחסידים. המיתה והיסורים המלווים אותה, הן הממרקין את עוונותיו של האדם, קל וחומר משן ועין שהעובד יוצא על ידם לחרות, על אחת כמה וכמה כשהאדם נלקה בכל אבריו, ר״ל בודאי שהוא יוצא לחרות חופשי מכל חטא ועוון (ברכות ה׳).

כמה מתאימים ומאפיינים מאמרי חז״ל הנ״ל את זקני ר׳ ברוך ארי־ה ז״ל! היית יכול לפגוש אותו בוקר וערב פוסע וצועד לו בצעדים מדודים — את דרכו המסורתית — בהשכמה לבית־המדרש המרכזי אשר בעירנו, שלא יחסר ח״ו תפילה בציבור, שנהג להיות בין המשכימי קום לשפוך את לבו לפני אבינו שבשמים. אדם יקר זה, היה עניו וצנוע, בין הצנועים ביותר. כל ימיו התפרנס מיגיע כפיו במידה שהיה בכוחו לעשות משהו. מטבעו היה זהיר מאד בלבושו לבוש הפשטות — אבל לעולם ללא רבב על בגדו.

קיבל הכל באהבה ולא ערער אף פעם על מעשה ה׳, זכה בחייו לראות את יוצאי חלציו ממשיכים בדרכי המסורת וזכה לזקנה מופלגת — לגיל צ״ו שנים.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, עבר יחד עם משפחתו לנימירוב, במקום בו היה גר אחי דוד הי״ד.

זקני ר׳ ברוך ארי־ה ז״ל, בא לעולם בלי חטא, ויצא מן העולם כביאתו בלי חטא. נפטר בי״ט באב ת״ש בנימירוב — ושם מנוחתו כבוד.

ר׳ משה מיכל טפר פון ריאו די ז׳אנעירו

זכרונות

פון משה מיכל טפר נ״י.

געבוירן בין איך אין א דאָרף נעבן ציעשינאָוו, געוווינט אין לעמבערג.

אינם יאָר 1941, ווען היטלער ימ״ש האָט זיינע ווילדע באנדעס באַפוילן אַריינצומארשירן אין לעמבערג, האָט זיך תיכף איבערגעדרייט דאָס לעבן פון די לעמבערגער יידן, מען האָט אונגעהויבן די יידן ארויסצישלעפּן פון זייערע היימען, די אומגליקליכע זענען מער נישט צוריק געקומען.

מיט מיר האָט פּאסירט, ווען איך בין גאַנץ פרי ארויס צו פוס צו דער אַרבייט (צי פורן אין טראמוויי, איז פאר יידן געווען פארבאָטן), האָבן מיך יידישע ׳קאפּוס׳ געפאנגען, און מיך צוגעשטעלט צום זאמלפּונקט, אריינגעשליידערט אין אַ בהמות וואגאָן און אוועק געפירט אין א ארבייטלאגער נעבן זלאָטשוב.

דאָרטן זענען שוין געווען אסך אזעלכע אומגליקלעכע ברידער און שוועסטער, געלעגן אין א באראק אַרום געצוימט מיט שטעכל דראָט, האַלב טויט פון הונגער און קעלט.

געארבייט האָבן מיר ביי די וועגן, ווי צי האקן שטיינער און גרובן ערד. במשך א קורצע צייט זענען זייער פיל אויסגעמאַטערט און א וועג געפאלן טויטע פון הונגער, קעלט און שווערע ארבייט.

טויזנטער יידן וועלכע זענען קראנק געוואָרן אויף טיפוס, זענען דערשאָסן געוואָרן אונטער דעם אויסרייד אַז זיי פארפעסטן אַנדערע.

איך פערזענליך בין גערעטעט געוואָרן דאָרך א צופאַל, איך בין אויך קראנק געוואָרן אויף טיפוס, נאָר מיין גליק איז געוועזן, אז געראדע איז דער לאגער־קאָמענדאנט געוועזן אין אורלויב און דער פארטרעטער איז געוועזן א ביסל ווייכער, האָט מען מיך נישט געשאָסן און גאָט האָט מיר געהאָלפן ביז דער רשע איז צוריק געקומען בין איך איצווישן געזונד געוואָרן; דאָס איז די סיבה וואָס איך לעב ב״ה.

און ווען די מפלות פון די דייטשן האָבן זיך וואָס אמאָל פארשטארקט, האָבן זיי אונגעהויבן צי פארניכטן די לאגערידן אין מאסן, אויך אין אונזער לאגער איז יעדן טאָג צישאָסן געוואָרן הונדערטער אונשולדיקע יידישע נפשות.

געזעען אז איך האָב נישט וואָס צו פארלירן, האָב איך געמאַכט אַ ויברח און מיך ארומגעדרעט א צייט אין די ארומיקע וועלדער.

דער קאמף פארן לעבן און די ליידן וואָס איך האָב געליטן אין וואַלד פעלט מיר ווערטער צו באַשרייבן.

אין אַ שיינעם העלן טאָג זענען אונגעקומען די רוסן און האָבן אונז באַפרייט, דאָס איז געוועזן אינם חודש מאי 1944.

נאָך א אויסמאַטערונג אין משך פון 4 יאָר, בין איך על פי נס ניצל געוואָרן פון היטלער׳ס גיהנם איינער אליין פון מיין גאנצע משפחה.

מיין פרוי און קינדער ז״ל האָט מען אינם יאָר 1942 פארניכטעט אינם באַקאַנטן ״יאנובסקי״ לאגער אין לעמבערג.

ארומדרייענדיק זיך א געוויסע צייט אין דעם אייראָפעישן גיהנם, האָב איך מיך באזעצט אין בראזיל, ווי איך האָב אָנגעפאנגען אלעס פון אונהויב.

מהדור הקשיש - לדור הצעיר יוצאי ציעשינאוו - בישראל

אתם — בנינו ובנותינו, הצלחתם להימלט מגאי-צלמות האירופי בעירום ובחוסר כל.

בגיל רך הגעתם לארץ הנכספת — לארץ אבותינו.

גידלנו וחינכנו אתכם לחיים חדשים — חיים של תורה ומסורה יחד עם החיים המעשיים, ברוך השם שהחינו וקימנו והגיענו לראות הפירות המתוקים מהעץ אשר נטענו.

אתם הדור הצעיר אשר כמעט כולכם אינטלקטואלים, ישנם ביניכם מהנדסים, אמנים, רואי חשבון מוסמכים, עורכי-דין, מרצים, טכנולוגים, זואולוגים, גנרלים, רבנים שובי"ם וסתם תלמידי-חכמים, נהייתם פאר השבט שלנו ואנו הקשישים — מתברכים ומתפארים בכם ומאושרים אנו להיות אבות לבנים ובנות שכמותכם, ואשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו.

אולם לכל פרי בריא נדבק לפעמים חרק, כך ישנם יוצאי-דופן הפסידו משכילים ביניכם —

כקורח בשעתו קצף גדול וחמה
ואש קדחה באפו
וקרא ומאי דקאמרי רבנן
המוציאים לאור ספר זכרון?
'אויך מיר א ספר'
בטרם עיניו ראו — אמר,
את "חצי החומר לספר"
בחיקו כאילו מונח —
טמן בכרסו, העולה בגאווה בין שיניו
ולא ידע איש בשכבו ובקומו.
לא אנחנו אשמים, כי בחרת לך שם "תלמיד-חכם"
ת"ח — לא שספריו עומדים בארון...
אלא — מה שכתוב בהם נמצא במוחו.
מילא, הראה כוחך ואל תהיה איש מדון, הביא לנו ספרך ותקבל שכרך.
אלהים שבשמים! עד מתי הקורחים יעלוזו?

המחבר.

עיני עיני ירדה מים על שבר בת עירנו חיה אנגרסט-ברנר בת יחיאל ולאה, אשר מתה אחר לידה קשה בח׳ חשון תש״ל בגיל 40, בעזבה בעלה, שלושת ילדיה, אחיה ואחיותיה האומללים — שכולים וגלמודים.

תהי נפשה צרורה בצרור החיים הניצחי מתחת כנפי השכינה.

חיה אנגרסט-ברנר

לזכר האחות שאיננה עוד,

נותרנו דואבים וקשה להשלים —

כי הלכה מבלי שוב,

כה מעט אור ושמחה

העניקו לך חייך הקצרים,

סבל חולי וצער גידול בנים

לא נשכחך לעולמים.

המשפחות השכולות

וינשטין, ורובל, ברנר ואנגרסט

גם חברי הוועד וכל צבור יוצאי ציעשינאוו

משתתפים בצערכם.

ר׳ שרגא פיבל לרר

ר׳ שרגא יצחק פיבל לרר נ״י, בן עירנו, נצר ממשפחת וקסמן. אחרי גלגולים ונדודים בערבות רוסיה, ולאחר שקרוביו נספו בקדושת מעונים וגם אחיו הקטן מת בגולה, הופיע לרר בוורשה. הוא לא נסחף עם גלי היאוש שתקפו רבים מבני הנוער היהודי, אלא נאחז בחוג התרבותי שנשאר לפליטה והתחיל להתארגן בבירת פולין לקראת התחדשות ושקום החיים הרוחניים היהודיים. היו אלה ימי איסוף שאריות הספרים שנשארו מפוזרים בין חורבות הגיטאות בוורשה ובעיירות שנעזבו ע״י יהודים בסערת השואה וההשמדה. ועד הקהילות הקדושות בפולין, יחד עם הוועד המרכזי ליהודי פולין, יזמו את הפעולה כד להציל את הספרים ולשלוח אותם ארצה. לרר התגיים מיד לעבודה זו ומתוך אהבה לספר העברי עשה לילות כימים, לא חסך עמל באיסוף ובסידור הספרים שנשלחו בחלקם לאוניברסיטה העברית בירושלים וחלקם לבתי כנסת ולישיבות בארץ. עם זאת התפנה לרר בימים לשמוע תורה מפי חכמים ובלילות שקד על ספרים בספריה המרכזית היהודית שקמה בוורשה.

הוא התמסר גם לפעילות העליה ובהנצחת קדושי השואה ראה את מטרת חייו; כך עוד בהיותו בפולין וכך גם כשהגיע לארץ. כאן הסתדר בעבודה, הקים משפחה, אבל שוב ושוב חוזר ליעודו שקבל על עצמו, ממשיך לפעול, ולעורר את עצמו ואחרים לחובת הדור, היא מצוות זכור!

גדול העושה והמעשה.

מר לרר בוורשה ההרוסה

שרגא־יצחק (פייבל) לרר

חיפה — ישראל

חבורי המצורף בזה, הנו פרי מאמץ אמוציונלי.

עם הנאצים ימ"ש לא עשיתי אלא שבועיים בלבד. תבינו, איפוא, כמה להט וכמה אהבה, כמה ייסורי נפש וכמה כאב צורב היו דרושים, כדי לחיות מחדש תקופה זו ולספר עליה בזכרונות.

אני קורא לפרקים אלה בשם זכרונות, כי הם למעשה ספורי זכרון משולהבים באש האהבה והשנאה. אהבה ללא מצרים לעמנו המעונה, שנמק ביגונו, ושנאה עזה לרוצחיו הטמאים, חלאת המין האנושי.

ספרי "יזכור" הם בדרך כלל קובצי־קינות ותחינות, בתוכם יוכל כל יהודי ולא דוקא בן־עיר, למצוא הד נאמן לאסונו האישי ועקב זאת יגביר כוח להתיחד עם זכרם של כל הנשמות הטהורות של הטבוחים והמושמדים, גם של בני דורות עברו ושל כל אלה, אשר בחייהם ובמותם עצבו את רוחנו ואת נשמתנו.

מובן, כי הכל תלוי במזגו ובכוח יצירתו של המחבר המסוים. כל הנסיונות להעלות הדברים על הכתב מהווים יחד מצבה מדובבת לעברנו המפואר.

פרקי זכרונות

בפרוץ מלחמת העולם השניה, בשנת 1939, הייתי לבר מצוה. בעצם היום ההוא מלאו לי שלוש עשרה שנה. מימי ילדותי אינני זוכר הרבה. אבל משהו בכל זאת נחרת בזכרוני. זוכר אני את עיירתי, המאוכלסת יהודים בצפיפות רבה, עיירת מולדתי ציעשינאוו. זוכר אני היטב את בית הורי. לרגל מסחרו של אבי, מסחר התבואות, יושבים היינו בעיבורה של העיירה, במרחק־מה מן המרכז. כל היום טרוד אבא בעסקיו ובשעות בין הערבים הוא בא במרוצה אל בית הכנסת של חסידי הושיאטין, כאילו מישהו רדף אחריו או כאילו חשש פן יאחר שם משהו ועליו להזדרז...

בחוץ מהלך יהודי מעט נוקשה: מדבר אחרת מחייך אחרת ומגיב אחרת על תופעות מסוימות: הייתי אומר הוא מצטמצם מעט הן בשמחתו והן בייסוריו. יחסו אל הזולת הוא כאילו חשש תמיד מפני עין רעה. הוא גופו אולי אינו יודע כי עושה כן מחמת העין המסתכלת בו מן הצד.

אולם אחרת לגמרי מרגיש הוא את עצמו בביתו, בבית המדרש ובקלויז שלו. התנהגותו שונה בכל הנוגע ליחסי אנוש, לדברים שבין אדם לחברו. הוא משתנה, נעשה אינטימי יותר, עדין וקרוב יותר, לבבי וטבעי. בין אחיו מרגיש היהודי כאילו נשרו ממנו לפתע האזיקים הכובלים אותו ומצרים צעדיו. יחסו אל ידיד או שכן, אל קרוב ושאר בשר נעשה רגשי יותר ובלתי אמצעי.

זוכר אנכי את שיחות החולין בקלויז בהפסקות שבין מנחה למעריב. נושאי השיחות היו על פי רוב המצב במדינה, בעולם, הדור החדש, הנוער הגדל, ההולך בחלקו בדרכי זרים ומתרחק מאורח חייו של ישראל סבא, כשהוא סוטה, מי במקצת ומי בהרבה, מדרך היידישקייט.

דרך חיי בשנות ילדותי בעיירה לא היתה סוגה בשושנים, שהרי בגלות חיינו. סוף סוף היתה הסביבה זרועה שנאה ושנאת חינם... צעירי הגויים התנכלו לנו — אך, למען האמת, גם אנחנו לא טמנו ידינו בצלחת ולא נהגנו כילדים טובים. גם הם, משנזדמן להם לעבור בסמטה של יהודים, התבוננו היטב היטב מסביב.. במידה מסוימת ולמרות השנאה, שטופחה באופן מלאכותי, הרגישו ילדי היהודים את עצמם בעיירתם כבביתם ובמדינתם... כך נראה הדבר לפחות עד פרוץ המלחמה: שנות החדר והזוהר שלהם, ימי החנוכה ושמחתם, ימי פורים ושאונם. הרעש, המחריש אזנים של הרעשנים ושל המשרוקיות, וכיתות כיתות המתחפשים מלאו את רחוב היהודים המולה ומהומה. כל אלה העמיקו רשמם בנפש הילד. ערבי פסחים על הגעלת הכלים ושריפת החמץ והעשן שעלה בחצרות היו מקור עונג לילדים. ימי השבתות והחגים בבתי הכנסת ובבתי המדרש, חצר הרבי, ואפילו מקומות המפגש של תנועות הנוער, הכל היה יהודי אמיתי בתכלית, בעל טעם יהודי וניחוח יהודי.

אני נזכר בחצר הגדולה. עץ התרזה ליד הבית, חורשת הארנים הקרובה, שם בילו שבתות במשחקים ובשיחות ובשאר פעולות של הנוער המתבגר. כמה עונג ושמחה שאבנו מכל אלה....! בחגים ובשבתות אחרי הצהרים היינו קוראים בצל האילנות שבחורש ספורי מעשיות... ועתונים. מרוב עיפות חטפנו לעתים תנומה באוויר הצח. חיש נרדמנו לאחר המשחקים. ובקיץ היינו יוצאים אל החורשה שעל-יד הנחל או אל כרי הדשא הירוקים או השתטחנו על ערמות החציר שזה עתה נקצר; בימי החורף הבהירים היינו יוצאים אל הכרים עטופי השלג הצח, בוססים בו להנאתנו, צרים כדורי שלג ופוגעים בהם בידידינו, בדודים וכדודניות, שהחזירו לנו מנה אחת אפים תוך צריחות וקריאות חדווה. היינו מחליקים ונופלים ותוך כדי כך מתחבקים ומתנשקים ואף... מתנשכים בעליצות גוברת והולכת. ומה הפלא? הלא עדין לא רבץ עלינו עול הפרנסה.

חיש מהר חלפו שנות הילדות. המלחמה הפסיקתן כחטף. ציעשינאוו עיירתי יפת הנוף, העיירה החסידית יהודית — יד רוצחים רשעה וזדונית החריבה אותך והפכה הכל לשממה. לאן נעלם הנוער שלך, הבעל-בתי והמתקדם? היכן הם יהודייך הדורי הפנים, תלמידי החכמים, סופרים ולומדים סתם, אלה, אשר ערב ערב, לאחר יום קשה של עבודה מפרכת, מי במסחר ומי בעמל כפים ממש, היו יושבים בבתי המדרש ובקלויז של חסידי בלז או בקלויז של חסידי הוסיאטין, או בבית מדרשו של הרב ולומדים בחשק ובכוונה רבה.

גם בני הנוער היו יושבים ולומדים. אם כי חלק מהם העדיף לבלות זמנו במועדוני המפלגות הציוניות או הבלתי ציוניות, הכל נשא עליו חותם האמת. אלה ואלה דברי אלקים חיים. בכל מקום בקשו תכלית. תכלית למען עם ישראל, תכלית למען האדם, הפרט ותכלית למען העולם. הכל נעשה בהתמדה יהודית ולשם גופו של הענין, למענו פעלו. הכל היה יהודי אמיתי וטעמו וריחו היה יהודי.

העיירות הסמוכות לציעשינאוו היו: נארול-ליפסק. היו אלה עיירות תאומות ואך נחל קטן הפריד ביניהן וגשר צר חברן. מכאן השם המצורף נארול-ליפסק. זו היתה מולדת אבי. היה זה אזור נהדר, טבול כולו בירק רב של יערות וכרי דשא. אלה הוסיפו לעיירות לווית חן וכך היוו מעין פנינת יקר במרכז גליציה. האוכלוסיה, אף כי דומה בתכונותיה ובאורח חייה לזו של שכנתה, חן מיוחד נסוך היה עליה. הנוער מתקדם יותר, עליז יותר, אך אבוי, גורל אחד וקץ מר אחד הכחיד את שתיהן.

צפונית משם השתרע המישור של פולין. מצד מזרח נמצאו ראוה רוסקה, למברג (לבוב) ומעבר מזה מערבה נמצאו המקומות אלישצה, ירוסלב ורישא (ז'שוב), לובטשוב וכו'.

לא הרחק מן העיירה נארול-ליפסק שוכן הכפר בלזשץ. לפנים, לפני מלחמת העולם הראשונה — נקודת גבול בין המונרכיה האוסטרית לבין מלכות רוסיה הצארית. בימי מלחמת העולם השניה היה במקום מחנה ההשמדה הידוע לשמצה ולדכאון בלזשץ. בתקופה שבין שתי המלחמות השתיך האיזור כולו ללבוב ועתה, ללא יהודים, לפלך רישא.

כאמור לעיל מצאה אותי המלחמה על סף הנעורים, אך עדין זוכר אנכי כמה מתושבי העיירה הוותיקים. זוכר אני את בעלי המלאכה היהודים בעיירתי — בעירותינו, אנשים מתקדמים בדעותיהם אך בעלי לב יהודי רגיש. עומדים נגד עיני חסידים, אברכי משי, שהיו מכניסים התעוררות ותסיסה לעיירה. להט חסידי אמיתי היה בהם, בשימם מצור ממש על חצר הרבי. רואה אני את חברי האגודות המקצועיות, המוערונים והחוגים למיניהם, בהם זרם דם יהודי חמים, ושלטה אווירה יהודית טהורה.

ובעברי מן הכלל אל הפרט, עומדים נגד עיני רוחי אנשים שונים איש איש בלבדו. בראש ובראשונה סבי מאיר. מאיר נתנ"ם קראו לו, כלומר בן-נתן. בימות הקיץ היה אבי לוקח אותי אל בית סבא וסבתא לנרול-ליפסק. הייתי מבלה שם את החופש הגדול. סבי נטלני אתו יום יום לתפילה בבית הכנסת ושלחני לאחר ארוחת בוקר דשנה ללמוד בחדר, למען לא אשב בטל מתורה כל הימים. והסבתא רבקה! הוי, כמה פנקה אותי ומלאה כל מבוקשי! והדודה מינדל והדודה גיטלה והדוד שמואל-זיינזול? כולם טרחו למעני, להנעים לי ישיבתי עמם בבית היהודי הזה המבורך בכל טוב, והספוג אהבה אמיתית וסובלנות. סבי היה מכנים אורחים מפורסם. סוחרים שבאו מלבוב לרגל עסקיהם, היו יוצאים ונכנסים אצל סבא. לשהות בנארול-ליפסק ולא לסור אל ר' מאיר? ללגום כוס תה מהביל ולטעום מדברי מאפה של סבתא? לא יתכן היה לפסוח על זה. ואף השיחה בבית לא היתה בטלה. תדיר נשמעו שם דברי תורה וחכמה או סתם הערות בהויות עולם. אצל ר' מאיר נתנ"ם הרגיש כל אדם את עצמו כבביתו. לבביות היתה בכל הליכותיו. וכל זאת ללא הבלטת רגש כי אם בשלווה ובצניעות. ויחסו לדברים שברוח מודגם בעובדה, כי מסר חדר מחדריו לספריה הציונית שלא על מנת לקבל פרס.

והנה הלבביות הזאת השקטה ואווירת החיבה, של מידות טובות ונימוסים מעולים הם מהתכונות, אשר הוריש לנו אבי-סבי ר' נתן.

אודות סבא נתן לרר, אופה לחמניות פריכות, יהודי בעל חכמת חיים רבה וחוש הומור מפותח, בעל מידות טובות וכליל השלמות התהלכו ספורי מעשיות רבות במשפחה. אזכיר כאן אחד מהם: לאחר מלחמת העולם הראשונה עמד בראש אגודה לעזרה לנצרכים אשר טפלה במיוחד במתן סיוע לנשרפים להקים מחדש בתיהם, שעלו בלהבות בעת המלחמה. (נארול-ליפסק היתה ידועה בשרפותיה גם בימי שלום ולא כל שכן בימי המלחמה). בניו ובנותיו, שגם בתיהם נהרסו, פנו אליו בבקשת עזרה רגילה, לה היו זכאים ככל נשרף אחר. סבא סרב להם ונימוקו עמו: "הסיוע אינו מיועד לכם. נועד הוא לזקנים תשושים, לחולים ונכים, שאין בכוחם לבנות הכל מחדש. אתם, בני, צעירים ובריאים, מסוגלים לעבוד כל עבודה, עבדו סחרו את הארץ, ובעזרת השם יתברך תבנו ותיבנו"...

גם על ביתו של סבא נתן לא פסחה הדליקה וגם הוא היה בין הנשרפים. ספר לי אבי, כי יותר מכל הצטער הזקן על הספרים, שהיו למאכל אש. אלה היו אוצרו היקר. הוא היה תלמיד חכם, ממקורביו של רב העיר, עמו נהג לעסוק בתורה, ולהתפלפל בענייני הלכה.

זכורים לי היטב דודי ודודתי ושארי בשר אחרים, אודותם עוד אוסיף ואספר. אזכיר אחדים מהם: הדוד משה יוסף סגל, למדן מופלג, היושב יומם ולילה ועוסק בתורה והוא דייקן, מחמיר ומקפיד על קוצו של יוד בכל הנוגע למורשת. אך בענייני חינוך בניו רחב לב הוא וסובלני, ואינו מוחה בעדם אם מתחילים הם להתענין בלימודי חול וקוראים ספר חול או כפי שזה נקרא ספרות חפשית. נאמנים עליו בניו, שלא יצאו לתרבות רעה.

הדוד אברהם יצחק לרר הוא מסוג אחר לגמרי. הוא עצמו לא נפרד מאהלה של תורה, תושב הקלויז של חסידי בלז ויושב שם על הגמרא. אך את בניו הוא מלעיט, נוסף על הש"ס גם במדעים חילוניים. בניגוד ליהודים אחרים, הקנאים, החוששים פן ילמדו בניהם פרק תנ"ך, היה הוא מעודד את בניו לשאוב מכל המקורות... יגדלו ויבינו ויהיו לאנשים הגונים... כך היה מתבטא תדיר.

ועוד נזכר אנוכי במרדכי וקסמן, אשתו פרל ותשעת בניהם: משה, דוד, הירש, ישעיה, אליהו, יעקב, אהרן, אסתר ופיגה עם משפחותיהם הי"ד. באברהם פדר ז"ל, חסיד בלזאי נלהב וחשוב, באשתו מינטשה ע"ה (לבית וקסמן), ביצחק וקסמן, נדבן ובעל צדקה, אשר מעולם לא ציפה לתודה כלשהי על מעשיו הטובים וחסדיו עם הבריות.

אני זוכר את הדוד יעקב קורמן, אשתו איידל (לבית לרר) ואת בניהם. את האברכים יעקב בראקר, סופר סת"ם, את מאטל זאמבנק ואת משפחותיהם. ומחשובי העדה האחרים ראוי עוד להזכיר: לייב שטרנליכט ז"ל, ר' משה רוט, אשר החליף שאלות ותשובות עם חכמי הדור. אזכיר עוד את מרדכי גלנצר, את מאיר וקסמן ואת אשתו אלקה, את יוסף וקסמן ואת אשתו טובה, הרש וקסמן, גרשון לרר, חיים-יוסף יוסט, בנימין יוסט, חיים-יוסף, אצלו נהגתי לבוא בשבתות לשם מבחן בפרשת השבוע.

והנה מלמד הדרדקי, ר' איטשע, אצלו למדתי ראשית האלף בית, הוא זכור לי כמו מתוך ערפל. ואין פלא — הייתי אז כבן שלוש. ולעומתו חי בזכרוני ר' לייבוש, איש נארולר, אצלו למדתי חומש ורש"י וגמרא. זכור לי עדין אפילו הניגון המיוחד בעת הלמוד. הוא אהב את תלמידיו אהבת נפש ואנחנו גמלנו לו כראוי. בחדר הזה למד גם בנו של הרב, ר' יחזקאל הלברשטם הי"ד, הוא חברי לכיתה, חיים הירש הי"ד. הרב היה נוהג לבוא לחדר שלנו, שהיה סמוך לבית מדרשו, בבקרו של יום הששי בשבוע, כדי לבחון התלמידים. רק צעדים מספר היו מבית המדרש והרב היה מופיע עטוף בטליתו ועטור תפילין, מיד לאחר התפילה. משום-מה הייתי אני תמיד ראשון הנבחנים.

זכורות לי היטב הסעודות שבחדר. שנה שנה, ביום א' דפרשת ואלה פקודי ואם הפרשיות מחוברות בא' ד ויקהל פקודי, היו עורכים סעודה לציון סיום תקופה בה למדו בלילות. דהיינו משהלך וקרב הג הפסח והימים הלכו ונתארכו למדנו רק עד תפילת מנחה ולא כפי שהיה נהוג בלילות החורף הארוכים, בהם המשכנו ללמוד גם לאחר תפילת מעריב. (מובן — לפני הצהרים בבית ספר ממלכתי). גם

חרוז היה נפוץ במבטא הגלילות האלה: — "ויקהל פקודי מאכט מען א סעודה". כלומר, בפרשת פקודי עורכים סעודה. הסעודה נערכה בפיקוחה ובהדרכתה של ה"רביצין", כלומר אשת הרב, ובמטבחה, אך מובן מאליו בכספנו אנו. חדשים רבים קודם לכן היינו משלשלים לתוך קדרה סגורה, עשויה חמר, פרוטות מדמי השבת שהיינו מקבלים מאת הורינו. לשבחו של מנהג נאה זה יש להוסיף, כי לא התנהל חשבון הכספים, המוכנסים לקדרה "למען תשלוט שם הברכה" כדברי הרבי, אך גם למען שלא נדע כמה כל אחד מכנים, שלא לבייש את ילדי העניים שלא השיגה ידם לשתף עצמם במידה שווה עם האחרים.

נהוג היה כי בהתקרב אחד הילדים לשלשל פרוטותיו, האחרים הפכו פניהם, למען לא יראו מתנת חברם. הקופה היתה סגורה היטב מכל צד, רק חריץ קטן, כעין סדק היה בה, דרכו אפשר היה לשים את המטבע. להוציא את הכסף אפשר היה רק על ידי שבירת הכלי. בעת שבירת הכלי ובטכס ספירת הכסף השתתף גם הרבי. כל החורף חכינו בקוצר רוח ליום זה ולטכס זה.

מלמד הגמרא שלנו, ר' אביגדור, היה מחמיר עמנו יותר, אם כי גם הוא היה מסור ונאמן לתפקידו ולתלמידיו. הוא לחץ עלינו בכל כובד העול והטיל עלינו תלי תלים של מצוות, שעלינו לקיימן. אולם כל אשר עשה — לטובתנו עשה, למען נהיה יהודים טובים לכשנגדל.

עמוק במיוחד נחרת בנפשי זכר השבתות בעיירה. את קדושת יום זה אפשר היה לחוש בכל הרמ"ח. אפילו הגויים נמנעו מלעבור ברחובות היהודים בעגלות העמוסות הכבדות שלהם, על מנת לא להפריע את מנוחת יום השבת.

את מצב הרוח המרומם שהשרתה השבת ניתן למשש בידים ממש. הנרות הדולקים, הילדים הרחוצים למשעי ומסורקים בקפדנות, הנקיון הבולט בכל פינות החדר, אווירה זו מורגשת כבר מאז הבוקר של יום הששי. אבא מעיר ומזרז: קומה נא, ערב שבת היום ובחיפזון הוא יוצא לתפילה. אמא נחפזת אל השוק לקנות את מצרכי שבת האחרונים, אשר לא הספיקה אתמול. כל אלה מעוררים אי שקט נעים בלבו של הילד הצעיר. מורגש היטב השוני שביום זה: יום חול ואיננו כשאר הימים.

ומשעות הצהרים ואילך מתחילה מעין ריצת תחרות עם הזמן. אבא רץ למרחץ ובשובו עובר על פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום. אמא עסוקה וטרודה במטבח לסיים בזמן את עבודתה ולא לאחר חם ושלום את שעת הדלקת הנרות. אף אני נדבקתי מקצב זה ומזדרז להכין עצמי לשבת. ולבי מלא ציפיה. עם רדת הערב, לאחר ההכנות האחרונות נוהגת אמי, חוה תחיה, (לבית וקסמן), לנוח עוד מעט, לאחר שהספיקה להחליף בגדיה לכבוד יום השבת וממתינה לשעה הקבועה לברך על הנרות. במבטה אל השעון היא חוטפת ומציצה בינתים בספר התחינות המוכן לפניה, ופותחת בדף בו נמצאת התחינה הנאמרת עם ההדלקה. היא מבקשת בריאות ופרנסה לבני ביתה ושוטחת תחינתה גם עבור כלל ישראל בזכות השבת הקדושה. ובשעת מעשה זולגות עיניה דמעות כמו מעליהן, דמעות חמות של תודה על השבוע, שעבר בשלום ובלי שום מכשול ומבקשת ברכת ה'

ממעל להבא. לאחר הדלקת הנרות, יוצאים אנו, אבא ואני, לבית הכנסת. הבנות הקטנות יוצאות החוצה לשחק עם חברות. בבית נשארת אמא לבדה, היא חוזרת אל התחינה שלה או אל הצאינה וראינה, קוראת את הנאמר שם בפרשת השבוע וסוגרת את הספר בנשיקה רק עם השמע צעדינו מבחוץ. הדלת נפתחת לרווחה ברעש ואבא מברך אותה בשבת שלום עולצת ומיד פותח ושר בהתלהבות רבה: שלום עליכם מלאכי השרת. פני אמא זוהרים קדושה וסוד כזוהר אגלי דמעותיה וכניצוץ נרות השבת בפמוטי הכסף שעל השולחן הערוך. בבית מרחפת השכינה ורוח של קדושה מעולמות אחרים משתררת על הנשמה...

ולמחרת, עם צאת השבת בעת הסעודה השלישית, מתמלאת נפשו הרגישה של הילד היהודי געגועים עד כלות הנפש. לאט לאט שוקעת השמש ושבת המלכה כאילו שקלה בדעתה אם לא מוקדם עדין להחזיר את הרשעים שאולה. הלב הצעיר מתכווץ מכאב ומרחמנות על הרשעים.

אני נחפז עם אבי אל הקלויז החושטינאי. משם בוקעים ועולים קולות הזמירות שעם הסעודה השלישית, שעדין סועדים שם בצותא. והנה נישא לקראתנו הניגון הנוגה וחדור הגעגועים של "בני היכלא דכסיפין"... יהודי העיר באים להפרד משבת המלכה ויגון הפרידה מוחש עד כדי כאב. יושבים הם צפופים מסביב לשולחן באפרורית של בין השמשות. השירה לבבית יותר, מלאה כיסופים וערגה. אחדים מתרוצצים בקלויז אנה ואנה. מתח הקדושה גבוה וקשה לשבת במקום אחד. אף אני רץ עמהם בעינים עצומות... בבחינת "ירוץ עבדך כמו איל" המושר זה עתה בפי המזמרים. ועם השירה נופלות כל המחיצות. נמחקים כל התחומים בין שמים וארץ, בין חלום למציאות, בין הזיה לאמת. הקלויז מתמלא לפתע צללים כאילו נתאספו בין כתליו נשמותיהם של דורות עברו שבאו ללוות את שבת המלכה.

ומשונה: בכל שולטת ערבוביה, בין הצללים ישנם גם משל נשים. כיצד הגיעו נשים אל הקלויז החושטינאי?

מלבד אלה שמיתתם בדרך הטבע, בבחינת "דור הולך ודור בא", הריני רואה כאן משפחות משפחות לדורותיהם, גם מאלה אשר הושמדו מאוחר יותר בידי הצורר הנאצי ימ"ש, ולא רק אותם, כי אם דורות שלמים של יהודים, אנשים, נשים וטף, הממלאים עתה חללו של הקלויז.

כראשון ראיתי את אבי-סבי ר' נתן לרר ועמו סבתא טשרנה ותשעת בניהם: — מאיר, אברהם-יצחק, לייב, ברל, עוזר, עזריאל, שרה זלדה ואיידל. מלבד האחד עזריאל, שהלך לעולמו בדרך הטבע, כל שאר הבנים והבנות על משפחותיהם שהקימו, נספו בידי הרוצחים הנאצים הטמאים ימ"ש.

והנה הם לפני: בראנצ'י, מרים, מאטל, מרדכי, שמחה, משה, צרנה, חנה-אסתר, שלמה, ביילה, רבקה, חיה, מלכה, אשר, לאה, נתן, שמואל, פשקה, רוחצ'ה, דבורה, צוייטל, לייב, יצחק, שיינדל, הרש-דוד, חיים, חנה, דוד, מלך, הלה, מיכאל, מלכה, זלדה ועוד, הי"ד.

ולאחר מכן רואה אני את אבי־סבי האחר, ר׳ שרגא־פיבל־יצחק סג׳ל נ״ע, יהודי היושב באהלה של תורה ולידו סבתא שרה־טובה; ועמהם שלום וקסמן ואשתו סבתא פייגע והנה סבי (מצד אמי) ר׳ לייב־אורי וקסמן וסבתא שיינדל לבית סג׳ל מציעשינאוו, והנה הדוד ר׳ יהודה סג׳ל, מראווה־רוסקי והדודה מינדל (לבית לרר) ובנם בן השלוש אשר, הי״ד, ולידם רואה אני את דודי משה־יוסף סג׳ל ואת הדודה פרל עם בנם חיים־שמחה מציעשינאוו. הנה הם לפני: סבי (מצד אבי) מאיר לרר, אותו הזכרתי לעיל, וסבתא רבקה (לבית יוסט) מנארול־ליפסק. הדודה בראנצ׳י, הדוד אברהם־יצחק לרר והדודה לאה, מרדכי סג׳ל מפשבורסק, אלתר מאיר ואשתו דבורה, משה ריים, פייבל גרואר. אני מוסיף עוד ומסתכל והנה לפני שתי האחיות של אמא: אסתר ובעלה, ילדיהם אברהם ופייגלה, מינטשה ובעלה יעקב שטערנליכט ובניהם יוסף וליפא, וגם אחי אמי יוסף ובניו הפעוטים לייב־אורי ושלום ועוד כהנה קרובי משפחה, יוצאי ציעשינאוו, נארול־ליפסק, ראווה, לבוב, ריישה ועוד...

באפלת בין השמשות, בעת שהקהל שר ״אל מסתתר בשפריר חביון״... נישא אני על כנפי דמיוני אל עולמות רחוקים. נדמה לי, כי הנה אנוכי ברקיע השביעי, בחברתם של האבות ושל דורות צדיקים וקדושים ומטייל להנאתי בין גדולי עולם. ואין זה סתם מראה תעתועים, כי הנה לפני הגאון מווילנא, הבעש״ט, והנה הקרוב לנו החפץ חיים ושם אחד משלנו, גליצאי כמוני, הריהו ר׳ משה לייב מססוב וגם הקרוב ביותר ברוח ובנשמה, הצדיק מציעשינאוו בחברת הצנזאי והבלזאי...

ופתאום... הוא בכבודו ובעצמו... דוד המלך! הוא איננו פורט על כנורו, כי שבת עדין... הוא מתכונן לסעודה, סעודת מלווה־מלכה, סעודת מלכתא דמשיחא...

והנה אור חזק, מן הסתם אור ההבדלה מחזירני אל עולם התוהו, אל המציאות העכורה. אני פוקח עיני. ובכן: היכן אני? כן, התקופה היא תקופת רצח רב ומוות, אותם זורעים הנאצים עם התקדמותם, ואני אז בן י״ג בס״ה. צועדים הם גייסות היטלר ושוטפים את כל הארץ וגם אל עיירתנו הגיעו. אורחים שחורים לחג הבר־מצווה שלי. באש ובחרב, בברזל ובשריון, ברכב ובפרשים מגיעים לכל מקום. ברגל גאווה, במגפים מפורזלים דורסים הם בדרכם את כל היפה, הקדוש והמורם, כל חי הפורח ומתפתח, וביניהם את שלוש עשרה שנות חיי ואת נעורי. בבת אחת אני גדל ומתבגר ולפתע מרגיש אני כאילו נשאתי על כתפי הצעירות והרכות כשנות שבעים ויותר. מאותו היום ואלך אראה כל רגע של חיים, כל נשימה וכל הלם־לב כמתנת חסד, כמתת־יה. דכאון כבד יורד עלי ומרה שחורה, מלבי ניתקת אנחה יהודית כבדה בראותי את היאוש המר בעיני הורי, כבעיני השכנים ובעיני הסביבה כולה.

אבי, אריה־לייב לרר, אז אדם במיטב שנותיו, מלא חדוות חיים, עליז ורענן, בעל מרץ וכוח־יצירה והנה לפתע, כאילו כבו כל אורות נפשו. התהלך שחוח כל היום והד אנחותיו נשמע וקריאות אין־אונים: מה נעשה מעתה? אנה נלך ואנא נבוא? דבריו חדרו לנשמתי, נקבו חזי ושתקו רצוני. קשרו אבנים כבדות לרוחי הצעירה. יחד עמו, עם אבי, מתהלך אני מדוכא ומיואש.

כפי שהזכרתי לעיל, ישבנו בעיבורה של העיר, ליד פרשת דרכים. שם נפגשו הכבישים ללובליניץ ולקאסבודה. ביתנו היה בית פתוח לעוברים ושבים, כמעין בית ועד לתושבי השכונה, והשכנים היו נכנסים ברגעי הפנאי, מי לחטוף סתם שיחה עם הורי ומי לשתות כוס תה או לשאול עצה מפי אבא בענייני עסק או לשמוע חדשות מהעולם הגדול. אצלנו היתה קיימת מעין אכסניה לסוחרים וסוכנים, הנוסעים בערי הסביבה ובכפריה. ויש שעוברי אורח באו לשאול למענם של יהודים שונים בעיירה, או לדרך אל אחד מכפרי הסביבה. בקיצור, הבית היוה כעין מרכז.

והנה עוד בטרם פלשו הגרמנים העירה, ורק טרטור מכונות יריה נשמע מרחוק, ורעש מחריש אזנים של מטוסי הפלדה ממלא את האויר, וטנקים כבדים ותותחים מרעידים את האדמה ודריסת מגפים מסומרים מעוררת אימה חשכה, וכבר החלו שכנים מן הבתים הסמוכים במנוסת בהלה. הם נוטשים רכושם, עליו עמלו שנים רבות ומפקירים הכל ובלבד להתרחק מהשונא. גם אנו בורחים בדרך קאסבודה אל הכפר הקרוב. תוך כדי מהומה וריצה, נשאר מישהו תקוע על עמדו: או לב..... ובעוד ידו שלוחה אל חזהו, אינו מספיק לסיים קריאתו, מתמוטט ומשתרע ארצה לכל ארכו.

אבי, שהספיק להתקדם כברת ארץ, הביט אחורנית בשמעו את הקריאה והנפילה והכיר בנופל את הזקן החלוש משה קניג. הוא חזר על עקביו בתוך ברד הכדורים, רכן על המתעלף, הצליח להשיב את רוחו והביאו על גבו כעבור שעה קלה אל הכפר הסמוך, מטרתנו הקרובה.

אותו לילה לנו כולנו בגורנו של אכר ממיודענו.

למחרת בבקר, מששככה המולת הפולשים שבנו הביתה.

שקט שרר בעיירה, כשקט השורר בבית העלמין. איש מן התושבים אינו מעז לפתוח דלת או חלון. במשך היממה בה השתלטו על המקום הספיקו הגרמנים לזקוף על השבונם, מלבד גזילה ושוד, גם עשרות המתות. הקרבנות היו מבין היהודים ושאינם יהודים. אמתלאות למעשה הרצח לא חסרו וגם לא היו חייבים להמציא. הם הביאו טענות מוכנות מבתי הספר הנאציים לרצח בגרמניה, כשם שהביאו אתם מחסני תחמושת, טנקים, תותחים ומכשירי רצח אחרים. פה, טענו, ירה מישהו ופגע בגרמני, שם פתח פלוני דלת, שאסור היה לפתחה. יהודים נהרגים ללא תרוץ. היהודים נוצרו מלכתחלה להיות מטרה נוחה לקלעים הגרמנים. יהודים נורים כאווזי בר או כקורא....

כעבור ימים אחדים קרה מקרה, כי מתוך מכונית אבדה מזוודה ובה מסמכים חשובים ביותר. המעשה אירע בחצר הארמון בנובוסליה. מיד נאסרו עשרות יהודים כערבים ואיימו עליהם בעונש מות, ואת כל העיירה על תושביה איימו להעלות באש, אם לא תימצא האבדה.

קמה צעקה וצווחה עד לב השמים, בעיקר מפי הנשים והילדים. כמטורפים התרוצצו לחפש את המזוודה. ראשי העיר ואתם כומר העיירה וכן נכבדים נוצרים

באו להעיד, כי היהודים ודאי לא לקחו את המזוודה, ולו היה מישהו לוקח אותה בשוגג ודאי היה מחזיר אותה מיד. הכומר יצא למסע בין האיכרים וקרא להם לשתף פעולה ולסייע למצוא את האבדה ולמנוע מוות בטוח מתושבי העיירה.

ולבסוף אירע נס. המזוודה נמצאה בידי אחד האיכרים. הוא מצאה בכביש ולא ידע מה לעשות בה.

והנה קרב ראש השנה — בהקשר לראש השנה זה, מספר לנו המחבר ד"ר דוד רביד בהתחלת מאמריו.

הגרמנים אינם נותנים לנשום. ביום ראשון של ראש השנה הוציאו את המתפללים מבית הכנסת שלנו, הוא מנין חסידי הושטינאי ושלחום לעבודה. הסביבה מיושבת יהודים בצפיפות ובשטחה נמצא גם בית הכנסת הגדול, בית המדרש, הקלויז של חסידי בלז ועוד בתי תפילה שונים. המתפללים בבתי הכנסת האחרים, בראותם כיצד דוחפים ודוחקים את אנשי בית הכנסת שלנו, נטשו את בתי התפילה שלהם, ניסו להתחמק דרך חצרות ולהגיע למקום סתר בבתיהם. הגרמנים תפסו רבים מהם ושלחום לעבודה. ומובן, כי לרובם היה זה סיוט דוקא ביום החג הקדוש הזה ללכת לעבוד למען הגרמנים..... ושוב קמה מהומה. יהודים אחדים ניסו להסתתר באחד הבתים הסמוכים ולחכות שם עד יעבור זעם... עד שיסתלקו הנאצים, אך אלה הרגישו בדבר, פרצו אל תוך הבית והוציאו את כל הנמלטים שמה. ברחוב פקדו על היהודים להתיצב ליד הקיר של אותו הבית ולספוג את ענשם, על אשר עברו על פקודת הגרמנים שלא להראות באותו היום בחוץ. והעונש — עונש מוות ביריה. והיהודים לא ידעו כלל, כי ניתנה פקודה כזאת (שלא להימצא ברחובות).

הנדונים עמדו דוממים ונואשים. אחדים ניסו לפנות לרגש הרחמים של הגרמנים..... הם בקשו לחום עליהם בזכות טפם.

והנה עבר קצין צבא בכיר וראה בין הנדונים אחד, אשר אך אתמול עזר לו בענין כלשהו. הוא נעצר ושאל את פי איש המשמר: מה קורה כאן? ("וואס קאָמט היר פור")

הנאצי ענה, כי היהודים פגעו בחוק הגרמני שלא להראות בחוץ.

"הסתלקו מכאן מהר" ("וועג פון היר") צעק הקצין אל היהודים.

הנאצים לטשו עיניהם בתמיהה. לא תפסו מנין לו לקצין אומץ הלב להגן על היהודים... גם היהודים לא היו בטוחים, כי אין הקצין מהתל בהם וכי אין זו העמדת פנים.

אחד הנאצים חזר על דבריו: —

"האנשים האלה הפרו את החוק הגרמני"...

הקצין לא שעה אליו ולא הפנה ראשו אליו כאילו לא שמע כלל דבריו. פנה שנית אל היהודים ובקול רועם צעק: —

"הסתלקו מכאן! הביתה אתם!"

לעת עתה נצלו היהודים ועד היום לא נודע מי היה הקצין הזה.

כעת יודעים אנו ומבינים מה עלה ליהודי ציעשינאוו והסביבה. טוביה פרידמן, מנהל המכון לדוקומנטציה, מחבר הספר: "חמש עשרה שנה רדפתי אחרי אייכמן" מסר לי, כי גם חצרו של הרבי מבלזץ וגם חצרו של רבנו בציעשינאוו ועוד בתי מדרש שבסביבה הפכו למחנות עבודה ועינויים עוד בקיץ 1940.

אולם נעבור לוורשה שלאחר החורבן. בוורשה שלאחר המלחמה, בשנת 1946 הנני עובד בספריה היהודית המרכזית שברחוב טלומצקי. כאן מזדמן לי לראות מקרוב את גודל חורבנה של ורשה, היא העטרה של יהדות פולין, מרכז כוח היצירה שלה, הקהילה הגדולה של היהודים באירופה. הבנין בו אנכי עובד, פן פאריין (וכעת המכון ההיסטורי היהודי) שברחוב טלומצקי, הוקם על שטחו של בית הכנסת הגדול והמפואר, אשר תלין גיטו ורשה, הגנרל סטרופ, צווה לפוצצו ב-16 במאי 1943 כסמל לחיסולה המוחלט של יהדות אירופה.

סמוך לחדר עבודתי מונחות עדין ערמות לבנים, תלי ההריסות ועיי המפולת שרידי בית הכנסת הנהדר שהיה ואיננו עוד. ובמרחק מעט, רק כמאה צעדים משם, מדבר אבנים וחול, שממה שנותרה לאחר חורבן ורשה היהודית, זכר לעם שעוד אתמול היה חי וקיים, ער תוסס ויוצר ערכים.

אני עובד בהדרכתם של האשה האצילה בתיה ברמן נ"ע ושל התלמיד החכם המובהק יהודה לייב ביאלר נ"י, שניהם מומחים בספרות, שניהם שקועים בלב ונפש בעבודתם להקים גלעד לספריה במדעי היהדות, שנחרבה ושבאחד מבניניה שנצל נמצא מאז סוף המלחמה המכון ההיסטורי היהודי. תוך כדי עבודתנו עוסקים אנו במשלוח חלק מהספרים אל האוניברסיטה העברית בירושלים ואל מוסדות אחרים דומים בארץ.

כאן נתנה לי ההזדמנות לראות בחוש, כי הכנוי עם הספר איננו סתם מליצה, כי יש בו ממשות. כאן הפך השם למציאות. שני המומחים הנ"ל, בתיה ברמן, מחברת הספר "יומן במחתרת" ויהודה לייב ביאלר מחבר הספר "אשדוד ימים" שופכים דמע ודם על כל דף ועל כל פיסת ניר חרוך, שנפלו קרבנות לדליקות ונצלו בנס, כשהם שרופים למחצה. הם נהגו בספרים שנמצאו, כפי שנהגו בילדים היהודים, שנמצאו אז תועים קפואים למחצה ביערות ובמחילות ושלמענם הוקמו מעונות איסוף. היה צורך דחוף ביותר להצילם בכל הדרכים כבני אדם ולמען עתיד עמם.

העבודה בספרים והיחס מלא יראת הכבוד לספר מצד אנשים אלה השפיע

עלי מאד. אשרי הגדול ביותר היה לגאול בפרוטות האחרונות שבידי ספר עברי או יידי מידי הזרים.

בהיותי קרוב כל כך לחורבן, פוקדים אותי תכופות חלומות בהקיץ והזיות שוא. אני רואה את הישוב היהודי הגדול של פולין, של גליציה, של עיר מולדתי ציעשינאוו, של נארול-ליפסק וסביבתה, של ראווה-רוסקה, לבוב, רישא ועוד...

כאן, מול חלונות חדר עבודתי בוורשה המעטירה — עיר ואם בישראל לפנים, הריני רואה בין מיליוני היהודים שעברו מן העולם, שהושמדו בידי הזדים הנאצים, גם את בני משפחתי, שארי-בשר קרובים ורחוקים.

והנה גם הם לפני: אלה שזכו ומצאו מותם בדרך הטבע והגיעו לקבר ישראל עוד לפני פרוץ הקרבות. והצורר נתץ מצבותיהם והשמיד כל זכר מהם והם מבקשים לזכרם לטובה. לצערי אין אני מסוגל לזכור, לאחר כל החוויות שנתנסיתי בהן בימי המלחמה והחורבן, את שמותיהם של כל הקרובים, הידידים, המכרים ובני העיר שהלכו לעולמם ואני מבקש מחילה מזכרם הקדוש. ואבקש מחילה גם מכל אלה, אשר הושמדו ע"י הצורר בדרכים שונות ובעינויים שונים עקב המלחמה ושמותיהם לא הוזכרו וביניהם לוחמים בצבאות בעלי הברית, פרטיזנים ואנשי מחתרת למקומותיהם.

בשטח הכיבוש הגרמני נשארה משפחתנו, כלומר, הורי, אחיותי שיינדלה ושרלה ואנוכי רק שבועיים בלבד. בעת יישוב הקו הגדול שבין גרמניה ורוסיה, עברנו, על פי הצעתם האדיבה של הסוביאטים מציעשינאוו לראווה-רוסקה, שנמצאה אותה שעה בשטחם. הנסיון של מחצית החודש תחת שבטם הנוגש של "עם האדונים" ימ"ש הספיק לנו למען הקל עלינו את ההחלטה לנטוש את ביתנו המרווח והמבוסס על כל הטוב שבו ולצאת לדרך נדודים ארוכה, שלא ידענו קצה, ואשר הביאה אותנו עד לירכתי סיביר.

אמנם לא היתה דרכנו סוגה בשושנים, היו אלה ימי מלחמה והתלאות והסבל של עמי רוסיה גברו ועצמו. ואנו בין רבבות הפליטים שנעו מזרחה. שם בדרכים אבד לנו בן הזקונים, אחי משה-יוסף ז"ל והוא רק בן שנה במותו. הנפש העדינה לא עמדה בתנאים הקשים והאכזריים של ימים אלה. גם מבוגרים רבים לא עמדו בה ונספו בדרך. שם נפח נשמתו הכשרה רבה של טומשוב-לובלסק, הרב לייבוש רובין. והיו גם מעשי רשע של פקידים זוטרים ולעתים הספיקה הזכרת קיומה של מדינת ברית המועצות... למען ינמיך בעל הדבר קולו וישנה נימת דיבורו עמנו.

אכן היתה זאת דרך קשה, עצם היותנו גולים ועקורים משרש יניקתנו היתה לנו למכשול בכל אשר פנינו. אלפי מילין הורחקנו מביתנו והושלכנו אל עולם, בו שררו תנאי חיים קשים מנשוא לגבינו, אקלים אכזרי ואנשים קשוחים ונוסף על כל אלה נאלצים היינו לעסוק בעבודות שלא הסכנו עמהן מעודנו. אלה לא היו לפי כוחות הגוף ולא לפי יכולת הנפש. עבודות שיהודים לא עשו כמוהן מעולם: לברא

יערות עד, לכרות עצים, לסלול מסילות ברזל חדשות ועוד כהנה מן העבודות. די היה בהן בלבד להחפך למקור התמרמרות ואכזבות.

והיו גם תופעות נעימות ומעודדות: שמורים עמי פרטי מעשים הנוגעים עד הלב, עדים לרוחב לבם של בני העם הרוסי הפשוט. לאחר החוזה עם גנרל שיקורסקי, כאשר שוחררנו מן הטייגות, הועברנו לעיר גוריאבסק שבסיביר. משהגענו שמה, הורי, אחיותי ואנוכי, הוקצה לנו מקום מגורים בדירתו של האזרח ניקיטה קובלצ'וק, הממונה על שרות הבטחון בבית החרושת המקומי: דרובילנאיה פבריקה ק.מ.ק. הסתבר, כי איש סיביר זה היה בעל נפש ורמה מוסרית בלתי מצויה ובעל נימוסין למופת. עזרתו רבת הפנים בענייני יום יום למשפחה בגולה היתה לנו להועיל. הוא בקש לסייע במתן צורה ובעיצוב דמותו ואופיו של הנער היהודי הזר, המתבגר בנכר. בין שאר מעשיו הטובים למעני ולמען חינוכי אזכיר כי עזר לי להתקבל בבית החרושת הנ"ל כשוליה במחלקה הטכנית, שם למדוני להיות מסגר מכני עצמאי ומאוחר יותר מכונאות חשמל ומכונאות רכב גם להלכה וגם למעשה. ולא זאת בלבד.

הוא, בן־סיביר, מוצאו היה מאוקראינה. בימי נעוריו חי זמן מה בבית סבא סבתא בעיירה יהודית. משם הביא ידיעות מעט על הווי היהודים ועל מנהגיהם. הוא עודד את הורי לאפות מצות לפסח בתנורו ומסר לנו את מטבחו לשימוש בלעדי למשך שמונת ימי החג. אף הזכיר לאבא מצוות הנחת התפילין... וכדי להמחיש דבריו, חשף זרועו השמאלית ובידו הימנית חיקה תנועת הנחת תפילין וכריכת הרצועות מסביב לזרועו. מעתה החל אבא מתעטף בטלית ומניח תפילין בגלוי ובפרהסיה, כי עד כה עשה זאת בסתר והתחבא.

בהקשר זה רואה אני חובה לעצמי להזכיר לטובה מן הדמויות החביבות, שפגשתי באקראי בדרכי הארוכה, שלמדוני פרק בהלכות היחסים שבין אדם לחברו. אחת מהן שהשאירה בי רושם עמוק ובלתי נשכח היה המהנדס מיכאל סבלבויץ' איגנטוב והשניה דמותו של האומן פוברונקין.

גישתו של איגנטוב אל פועלי המפעל, יחסו אל הזולת, העידו על אישיות בלתי רגילה ועל אדם בעל מידות תרומיות. משהשגיח בעובד, בעל מקצוע, העומד במתיחות ויגע להרכיב משהו, נגש אליו ובעדינות הפסיקו בעבודתו וספר לו מעשה שהיה או דבר בדיחה. ואז, משפגה המתיחות כליל ושניהם צחקו בהנאה היה איגנטוב שואל תוך כדי דיבור: — מה דעתך, אם תנסה לעשות זאת בצורה אחרת, למשל כך, — וכאן הראה כיצד אפשר להתגבר על הבעיה והוסיף — האם לא היה הדבר קל יותר? — כן נהג גם האומן פוברונקין. רק באמרי נועם ובסבר פנים נהגו, והצלחתם היתה רבה.

בשובנו לפולין בשנת 1946, עברנו על פני ערים ועיירות רבות. בכולן מצאנו הרס והורבן. כאן נתגלה לנגד עינינו המחזה הטרגי לכל עומקו. כאבלים התהלכנו כל הימים. לכל מקום שפנינו, רק אבדן וכליון קורע לב. התוצאה המוחשית של שלטון הגרמנים, קציר המוות של החיה הנאצית האכזרית.

באחד המקומות ספר לנו יהודי: —

"הרואים אתם שם את הגבעה ההיא? לאחר השמדת עדה שלמה של יהודים ביריה ולאחר שכיסום בעפר בקבר אחים, נתחוור כי אחד הקרבנות נע עדיין מתחת לשכבת האדמה הדקה. בין ההרוגים היה גם בן אחי, בן השש עשרה ואילו אני, היו בידי ניירות של ארי ונחשבתי כנוצרי. עמדתי דומם והסתכלתי מרחוק. מיד נגש אוקראיני ובקרדום שבידו הכה בגוף המפרפר וגזר אותו לגזרים. ואולי היה זה בן אחי ברישל.

יהודים שעברו את בלזץ ספרו, כי כל השטח הגדול של המחנה מכוסה כולו הרוגים והקרבנות טמונים מתחת לשכבה דקה של עפר. מאוחר יותר, משהגענו לשלזיה התחתית לכפר גשצפוסטה או לודויגס־דורף (היינו שם סמינריסטים בסמינר) ראינו שטח, בו נטמנו שמונה עשר אלף יהודים בקבר אחים אחד. יהודים אלה הוחזקו בחיים עד לרגע האחרון. הם עבדו בבית החרושת הגרמני המקומי. ממש ערב הנסיגה חסלום. אנחנו חלקנו את השטח וקברנו אותם בשלושה קברים מיוחדים.

בשובנו מרוסיה עברנו את לובלין, נגשנו למידניק הסמוכה וראינו... בעצם לא ראינו כי אם חשנו הכל ועברנו את שבעים מדורי גיהינום. עמדנו מול תלים של נעלים, של מברשות, של בובות וכל מיני צעצועי ילדים, פריטי לבוש שונים של העם, שהיה אי פעם ואיננו עוד. הובילונו אל הקרמטוריום, הוא החדר בו שרפו את הגוויות. בעת שנכנסנו עוד החזקנו איכשהו מעמד, אולם משראינו את ששת החורים, דרכם הוכנסו הגוויות לשרפה, פרצה זעקת אימים מגרוננו וזעקה זו של שבר וכאב בל יתואר מצאה בטויה במלים, שבאו מעומק הלב ונשמעו באופן ספונטני מפי כל וכמעט פה אחד: "יתגדל ויתקדש שמיה רבא".

אכן קשה עד מאוד היתה דרכנו, דרך ערבות רוסיה. עתה יודעים אנו היטב, כי היתה זאת הדרך היחידה להוותר בחיים, כל הדרכים האחרות הובילו לעינויים ולמוות. אז, בימים הראשונים לפרוץ המלחמה, בתקופה שהחיה הגרמנית הנאצית עוד לא חשפה כליל את צפורניה (כמעט והייתי אומר "תקופת הזהב" של ימי הכבוש) נראתה המרת אווירתו החמה של הבית בחיי נדודים באין מטרה, אל תוך ארץ לא נודעת כמעשה איוולת... כך נראה הדבר בעיני רוב רובם (מי יכול להיות נביא?). לאור ההתרחשויות שלאחר מכן, השואה האיומה שפקדה את עמנו, נתברר, כי היתה זאת דרך ההצלה היחידה. קשה היה אז הניתוק מן הבתים החמים המבוססים, קשה היה להפך לפליטים, העוזבים — הבורחים מבתיהם מהכיבוש הנאצי אל אזורים שנכבשו בידי הסוביטים, ודוקא הגרוש משם אל הארצות של שלגי עד וכפור נצחי צורב של הטייגות, הוא שהציל חיי רבים ושלמים.

אם לטובתנו היתה כוונתם — לא נדע לעולם ומי יודע מה מסתתר מאחורי הקלעים של החלטותיהם ומעשיהם? ומי מתמצא ברזי דרזין של הפוליטיקה הגבוהה? הוגלינו כפליטים מכוח השלטונות הסוביטיים אל מרחקים ולתנאים

שתוארו, אך למעשה הצילו את האדם היהודי בתקופה החשוכה ביותר בתולדות עמנו.

עובדה היא כי בזכות גלות זאת ניצלנו — הגלות נהפכה לפעולה של הצלה, פיקוח נפש...

עם סיום עבודתי באיסוף ומשלוח, וכן בספריה, ולאחר ישיבה על חורבות העם ממש, שגרמה לייסורי גוף ונפש, לאחר מצוי קובעת כום התרעלה עד תומה, עזבתי את פולין, הארץ בה התעורר העם בזמנו לתחיה רוחנית כבירה, ובה עלה הכורת והשמיד בניו, טרף ולא חמל. רק מתי מעט נותרנו, שרידים, פליטי חרב, אודים מוצלים מאש. והנה נוסעים אנו אל המדינה המחודשת, שקמה לאחר שנות אלפיים של פגעים, נדודים, הרג ואבדון. נוסעים אנו אל מדינת ישראל, ומי יתאר את התרוממות הנפש, הדריכות הציפיה?

באשע בתיה טמקין ברמן ע"ה, הטובה והמיטיבה דאגה לכל, לכל פרט ופרט, למען הקל עלינו ולהנעים לי הדרך. לוותה צעדי כאם מסורה. יהי זכרה ברוך.

ובשנת 1948 תש"ח הגענו לישראל. והמשך הדברים — לא כאן מקומם.

שרגא־פייבל לרר

* *

*

דורנו אשר חזה את השואה בעיניו, ואשר חש בקרבו את הצורך הנפשי העמוק להקים יד לזכר אלה שנרצחו ביד זדונית, ולכבד את ירושתם הרוחנית, מבקש דרכים למסור לדורות הבאים את אשר קבל ואשר נותר לפליטה. אנו יודעים כי הנוער של היום אין דעתו פנויה לעבר וכל מעיניו בעתיד. ואולי יש אפילו לברך על מגמה זו, אולם אין טעם לעתיד ללא ידיעת העבר וללא תחושת הקשר עם דורות עברו.

אחד הפגעים שאנו נתקלים בו ונפגעים ממנו קשות הוא יחס של ביטול לגולה, אך ביטול זה איננו אלא הוכחה של אי ידיעה, של חוסר הבנה במתרחש ובאשר התרחש. דורות רבים בגולה חיו בתנאים קשים מנשוא מבחינות רבות, הן המצב הפוליטי או חוסר חרויות, והן המצב הכלכלי, חוסר אמצעי קיום, השפיעו על עיצוב דמותו של היהודי ועל חיי רוחו; אך למרות הכל היו חיי רוח תוססים ולמרות כל הנגישות פיתחו צורות שונות של חיי כלכלה ותרבות. במיוחד הצטיין בכך היישוב היהודי הגדול והמפואר בארץ פולין על סביבותיה (קונגרס, גאליציה, ליטא, שלזיה עלית ואחרות) ואחדות מהארצות השכנות אשר העשירו ברוחם ובתרבותם ושימשו מקור רוח והשראה לעם העולם, פיתחו תרבות יהודית גדולה, ובכל פינה יהודית היו מורגשים חיים יהודיים על כל הייחוד שבהם. יש לראות בתופעות אלה מופת לכוח היצירה העמוק הטמון בעם הזה. אם בחיי הכלכלה הגיעו היהודים להשגים מרשימים, הרי בשדה התרבות הגדילו לעשות אף יצרו בשתי שפות, (שלא לדבר על אותם מבני־עמנו אשר נתנו מחילם לזרים וכתבו בשפות המדינה, ומה רבים הם אלה שיצרו בלשונות העמים בתוכם ישבו). מלבד בשפת הנצח של העם היא השפה העברית — שפת הקודש, יצרו גם (רוב רובה של היצירה) בשפה המדוברת בפי העם היא השפה היידיש (שפת הקדושים) שצמחה מתוכם ושמרה עלינו וקשרה אותנו בכל תפוצות הגולה (רוחינו וייחודינו). יש וההיסטוריה חוזרת על עצמה, כי כבר היה כדבר הזה. לא רק בגולה כי אם עוד בשבתו בארצו יצר העם בשפה הארמית ועדים על כך אותם הספרים שבכתובים, שלשונם ארמית, ובגולה — התלמוד הבבלי, פאר יצירות עמנו, ואפילו התפילה המעודדת את נפש העם ברגעים קשים, אף היא חוברה ארמית: "יתגדל ויתקדש שמיה רבא". בעבר הרחוק ובעברנו הקרוב חזרה תופעה דומה, שירי העם, שירי האהבה, שירי העבודה, שירי היגון ושירי השמחה כולם נוצרו בלשון היידיש, שרבים נטו לראות בה שפחה לגבי העברית — גברתה.

ויש שגדולי המשוררים והסופרים אחזו בקולמוס כפול וכתבו יצירותיהם גם בעברית וגם ביידיש. ומי לנו גדול כמשוררנו הלאומי ח. נ. ביאליק? כמה משיריו הנוגעים עד לב נכתבו יידיש דווקא. וגדולי הסופרים, כמנדלי־מוכר־ספרים, יהודה לייב פרץ ושלום עליכם ועוד אחרים רבים המפורסמים גם בכל העולם הגדול כתבו בשתי הלשונות שלנו, עברית ויידיש. ונשאלת איפוא השאלה: האם פטורים אנחנו מלהתענין בשפה הזאת וביצירות שנכתבו בה ועדיין נכתבות ויכתבו בה, אם בגולה הדוויה של מזרח אירופה, ואם בתפוצות, בחלקי תבל האחרים? האם עלינו להפסיק את הקשר עם בני עמנו במרחקים? לפיכך רואים אנו בטפוח יחסי כבוד לנכסי התרבות של אחינו באשר הם שם, חובה קדושה, במיוחד למשכילים בעם. והרי אתם הלומדים כיום בבית הספר מתעתדים לרשת תואר זה, ואם אנו, ההורים באים אליכם, הרי כאילו מילאנו בזאת צוואת יקירינו, קרבנות השואה האיומה (בתולדות האנושות) בתולדותינו. ברצוננו למסור לידיכם הנאמנות את אשר ירשנו אנחנו, מרוחו ומתרבותו של עמנו המעונה הנכחד.

דרכים אחדות להשגת המטרה: העמקת התודעה באחדות ובאחידות העם, על ידי לימוד ההיסטוריה מן המקורות וספרות העם מן המקור, הווה אומר גם בשפה היידיש, חוגים ליידיש, אימוץ והנצחת קהילות, העמקת חקר בקורותיהן ובמנהגיהן וביחוד באותן הקהילות והיישובים מהם יצאו גדולים בשטחי יצירה שונים, למדנים ואמנים, אנשי מדע ואנשי מעשה, אנשי הגות ואנשי פעולה, לימוד יצירות עם וידע־עם (פולקלור), פתגמים ודברי חכמה.

מפעלי הנצחה לנספים וקדושים, הקמת מפעלי תרבות לזכרם, תרגום לעברית של יצירותיהם, חיבור אנטולוגיה ממיטב יצירותיהם של המשוררים והסופרים שנספו למען הקים מפעל לזכרם שלא יישכח שמם ופרי עמלם, עלינו לשאוב משני המקורות עברית — יידיש להעשרת תרבותנו רוחנו וייחודנו.

יש כהנה וכהנה אפשרויות לעשות ועלינו לנסות את כל הדרכים המובילות למטרה החיובית הקדושה.

עלינו לא לשכוח את ההתארגנות החלוצית, הגשמת החלום והחזון של תקומת ישראל. בגולה זו צמחו מיטב בניה שבאו לכאן למולדת עם ישראל להפריח שממות ולהקים מה שיש כאן. כן יש לזכור את כל הארגונים היהודיים בכלל. בהנצחתם אנו ממלאים חובה לאומית היסטורית וחובה אנושית ממדרגה עליונה, וכל העושים והמעשים יבורכו.

שרגא־יצחק (פייבל) לרר

אינם ציעשינאווער געטו

זכרונות

פון
טוביה פרידמן
מנהל המכון לדוקומנטציה ביד ושם.

אים זומער 1940 האָט מען געפירט עטליכע טויזענט יידן פון דעם גענעראל גובערנמענט וועלכעס איז באשטאנען פון 4 גובערנימענטן: קראקה, ווארשה, ראדום און לובלין.

זומער 1941 איז צו געקומען דער פינפטער — גאליציע — למברג. מען האָט געפירט עטליכע טויזענד יידן פון די דאָזיקע ערטער, יוגענטליכע פון 16 — 30 יאָר אויף צוואַנגסארבייט צו די דייטש-רוסישע גרעניץ אינם שטח פון בעלזשעץ — נארול — ציעשינאָוו — דזיקוב אַן ערך פון 30 קוודר. קילאָמעטער.

איך וויל דערמאנען אז מהאָט אונז צוגעפירט נעבן די סטאציע בעלזשעץ אויף א פריי פעלד נעבן א גרויס הויף און די דייטשן האָבן אונז געזאָגט אַז דאָרט האָט אמאָל געוואָנט דער רב פון דעם שטעטל. דאָרטן האָבן מיר זיך אונגעטראָפן אויף אַ 2000 יידישע געפאנגענע אין דעם זעלבן מצב ווי מיר, אובגעריסענע, אובגעשליסענע, הונגעריגע און אויסגעמאטערטע, קיין העמד אויפן לייב מיט שמאטעס שטאט הויזן, זייער שמוציק און פערלויזט, ווייל די דייטשע רשעים האָבן זיי פארווערט צו וואשן דאָס לייב.

מיר האָבן געלעבט אונטער דעם פרייען הימל, און אין מיטן דעם גרויסן פלאַץ איז געווען א ברונעם אין וועלכען ווי מען האָט געזאָגט זענען דערטראנקען געוואָרן דאָרך די דייטשן פיל יידן און ווער עס האָט זיך ערלויבט צי טרינקן פון דעם שמוציק גרינעם וואַסער האָט באלד באקומען די כאָלערישע קראנקהייט.

אין דעם זעלבן הויף האָבן זיך אויך געפונען א פאָר הונדערט ציגיינער מיט זייערע פרויען און קינדער.

פיל פארשוואַרצטע אויסגעמאטערטע אלטע יידן האָבן אונז דערצעלט אז זיי געפונען זיך שוין דאָ א פאָר חדשים און זיי שטאמען פון טאָמאשאָוו-לובעלסק און סביבה, זיי האָבן אויסצושטעהן זאָגן זיי פון די ציגיינער גרויסע צרות, זיי האָבן זיי געשלאָגן, ביי זיי צוגערויבט אלעס וואָס זיי האָבן געהאט.

מיר זענען אריין אין דעם דאָזיקן גיהנם מיט אביסל קארגן עסן אין אונזער באַגאַזש, באלד זענען די דאָזיקע וותיקים אויף אונז אונגעפאַלן מיט געוויין, מיר זאָלן אויף זיי רחמנות האָבן, זיי שענקן א ביסן ברויט וועלכעס זיי האָבן שוין חדשים פאר זייערע אויגן נישט געזעען, חברה האָבן אויסגעפאַקט די רוקזעק ארויסגעגעבן וואָס מען האָט געהאט. מיר האָבן דאָרט גענעכטיגט, אויף צי מאָרגענס

האָט מען אונז אויסגעשטעלט אין רייען און נאָך א בעפעל 'מארש' געטריבן צו פוס ביז נארול.

די דאָרטיגע זענען צוריק געבליבן, זיי זעעט אוים זענען שוין געווען פאראורטיילט צום טויט ווייל זיי זענען סיי ווי געווען ווי שקעלעטן און אונפעהיק צו דער גרינגסטע ארבייט. זייער ארבייט אין דעם הויף איז געווען 12 שעה צי טראָגן גרויסע שטיינער הין און צוריק, די כוונה פון די רשעים איז געווען די יידן אזוי אָרום אויסצימוטשען ביז צום טויט אויף וועלכן זיי האָבן ביי גאָט געבעטן ער זאָל זיי וואָס שנעלער צוזיך צונעמען.

פון נארול האָט מען אונז ווייטער געטריבן ביז ציעשינאוו, אַ זייער שיין שטעטל וועלכעס האָט געבליט מיט א מאלערישע געגענט גרינע פלעצער, בלומען איבעראל, געשמעקט און זויבער, מיר האָבן א דאָרכמארשירט די ציעשינאָווער גאַסן, די דאָרטיגע פאָליאָקן האָבן מיט שאדנפרייד געקוקט אויף אונז מיט אונזערע לאָפּאָטעס און אַנדערע מכשירים ווי אויך מיט טראָגשטאַנגען אים פאָל אז איינער פון אונז איז געפאלן טויט אויפן וועג אָדער דער דייטש האָט עמיצן דערשאָסן אָדער איינפאַך מיט זיין שווערד דאָרכגעלעכערט ווייל דער מענטש האָט מחמת שוואכקייט געמאַכט אַ לאַנגזאַמערן טריט בשעת מארשירן, האָבן מיר געמוזט דעם טויטן טראָגן ביז צו א געווים אָרט אים צו באגראָבן, צו דעם צוועק האָט געדינט די שטאַנגן.

געפירט האָבן אונז עס לייט צוזאמען מיט אוקראַינישע שקצים אין זייערע שווארצע מונדורן, זיי האָבן אונז אריינגעפירט אין אַ אָרט מיט שטעכלדראָט אראָגעצוימט, דער אָרט איז געווען אמאָל דעם ציעשינאָווער רב'ס הויז און הויף.

דאָרטן האָבן מיר אונגעטראָפן אויף עטליכע הונדערט יידן מיט די זעלבע פנימער ווי די בעלזשעצער יידן, זיי זענען געווען כמעט אלע פון דער ציעשינאָווער געגענט און פראָווינץ.

אין דער רעכטער זייט פון אונזער לאגער איז געשטאַנען די ציעשינאָווער גרויסע שול וועלכע איז שוין געווען האלב צישטערט און אַ פאָדלאָגע און שויבן פשוט א חורבה.

אין דער זייט איז געווען דאָס באָד מיט די מקווה, הינטער דעם באד האָט מען געמאכט א בית שימוש אויף דעם זעלבן אָרט ווי א מאָל דער שטעטישער, קיין זיכערער אונהאלט מען זאָל נישט אריינפאַלן אין דעם קלוזעט איז בכוונה נישט געמאכט געוואָרן, און ס'האָט געטראָפן פיל מאָל אַז אַ מענטש איז אריינגעפאלן, דער אומגליקלעכער איז באלד דאָרך די באנדיטן דערשאָסן געוואָרן, ווייל ער האָט זיך נישט געקענט אראמוואָשן אָדער בייטן זיינע פארשמירטע און פארעיפישטע קליידער.

דעם אמת געזאָגט, האָבן טיילמאָל די קריסטליכע פוילישע מענטשן אונז צו געוואָרפן א שטיקל ברויט.

דער הונגער איז געווען אין לשער, מיר האָבן פון אונז אַראָפּ פאַרקויפט צי די אוקראַינישע היטער אַלעס וואָס מיר האָבן געהאַט נאָר פאַר א טריקן שטיקל ברויט, אזוי לאַנג ביז מיר זענען געבליבן נאַקעט און באַרפוס גענוי ווי אונזערע אומגליקליכע חברים וועלכע מיר האָבן געטראָפן אין בעלזשעץ, מיר זענען געוואָרן די אמתדיקע וותיקים פון צרות און פּיין.

זעקס א זייגער האָט מען אונז געפירט צו די ארבייט, 2 קילומעטער נאָכן רבינ׳ס הויף האָבן מיר געגראָבן שאַנסן.

מיר האָבן תמיד געמוזט ביים אדאַרכמאַרשירן די שטאָט זינגען, אַלע גויים פונם שטעטל האָבן אונז נאָכגעקוקט אָבער אונז נישט אויסגעלאַכט, ווייל ווי עס זעעט אויס האָבן זיי מורא געהאַט אַז זיי קען דאָס זעלבע פּאַסירן, ווער פון אונז האָט שוואַך געזונגען האָט באַקומען מערדערלעך געשלאָגן, אַזוי אַז מיר האָבן צוליב דעם איינגעריכטעט א געזאַנג שעה כדי מיר אַלע זאָלן נישט זיין אויסגעשטעלט אויף קלעפּ פאַר נישט מיטזינגען.

אין אַ געוויסן פרייטיג אָוונד האָט א עס עס מאַן אַראָפּגענומען דאָס היטל פון אַ ייד און צוגעשליידערט צום דראָטפּאַרצוים, באַפוילן דעם ייד ער זאָל לויפן צוריקברענגען דאָס היטל, לויפענדיק האָט דער ייד אַריינבאַקומען א קויל אין קאָפּ דאָרך דעמזעלבען דייטש און דערצעלט זיין אָפיציער אַז דער יודע האָט געוואָלט אַריבער די פאַרצוימונק דאָרכדעם האָט ער אים דערשאָסן. דעם ייד האָבן מיר באַגראָבן און זיך פאַרזאַמעלט צו דאַוונען טראָץ דעם וואָס ס׳איז געווען שטרענגס פאַרבאָטן.

מיר האָבן אונזערע הערצער אויסגעגאָסן פאַר דעם וועלכער זיצט אין הימל, בעטענדיק צו דערלעבן די מפלה פון דעם דייטשן פאַרשאָלטענעם פאָלק מיט זייערע שותפים די אוקראַינישע בעסטיעס.

ווען עס איז עמיצן פון אונז געלונגען טראָץ אַלע שווערקייטן צי אַנטלויפן צו דער רוסישער זייט, האָבן די רוסן צוריק געטריבן די אומגליקלעכע ׳דאַוויי נאַזאַד׳ פלעגן זיי שרייען, עס זעעט אויס אַז די 2 רשעים ריבנטרופּ—מולוטוב האָבן געהאַט אַ אָפּמאַך די יידן וועלכע האָבן זיך געפונען אין די דייטשע הענט צו פאַרניכטן, אַנדערש איז נישט צו פאַרשטען פאַרוואָס דער רשע סטאַלין דער צווייטער מענטשליכע מערדער האָט נישט ערלויבט די אומגליקליכע אַנטלאָפענע פון דעם דייטשן גיהנם צו בלייבן אויף דער אַנדערע זייט גרעניץ.

עס האָט פּאַסירט אַז א בחור האָט עפּעס געטאָן וואָס דעם דייטש איז נישט געפעלן, דער דייטש האָט געוואָלט אַרויסבאַקומען דעם בחור און אים זיכער טייטן, מיר האָבן בשום פּנים נישט געוואָלט אויסגעבן דעם נאָמען פונם בחור אזוי אַז 10 אַנדערע בחורים האָבן נעבעך מיט זייער לעבנס באַצאָלט, פאַר דעם לעבען פון דעם דאָזיקן בחור.

איך קען אבסאָלוט נישט באַגרייפן ווי אַזוי איז מעגליך געווען איבער צושטען אַזויפיל שלעק און ענויים און בלייבן לעבן.

מיר האָבן געגראָבן שאַנסן פון ציעשינאָוו ביז דזיקוב סטאַרע אַ ערך פון 6 וואָכן.

נאָך ראש השנה האָט מען פיל פון אונז צעשיקט אויף אַנדערע אַרבייט, איך בין פון אַ לאַגער וועגגעלאָפן און נאָך שווערע מי אונגעקומען אין מיין געבורט שטאָט ראַדום.

דאָס איז אַ קורצע שילדערונג פונם ציעשינאָווער לאַגער ווי איך האָב פאַרבראַכט און ער איז מיר איינגעגראָבן געבליבן אין מיין נשמה ביז היינט נאָך 25 יאָר צייט.

ציעשינאוו מבצר דחסידי בלז

מאת

בן ציון פרידמן

ציעשינאוו שימשה מבצר דחסידי בלז. כמעט כל יהודי מיהודי העיר שהיה נתון בצרה נסע לרב מבלז שיתפלל ויבקש בעדו, וכשהרבי שבת בעיר סמוכה לעירנו ניכר היה היטב בעיר שהרבי נמצא בסביבה ומשרה מהודו וקדושתו עליה.

עד כמה היתה חסידות בלז נפוצה בעירנו עשוי להמחיש הסיפור הבא: הרב מציעשינאוו ז"ל ישב פעם עם אחד ממקורביו ושוחח עמו שיחת חולין. תוך כדי שיחה על דא ועל הא, פנה אליו המקורב ואמר: יודע אתה, כבוד הרב, קהילה נפלאה נפלה בחלקך, קהילה של חסידים ואנשי מעשה (ואכן היתה ציעשינאוו עיר של אנשים שכאלה, שנקראה ירושלים הקטנה). ענה לו הרב: וכי סבור אתה שאני הרב פה? אינך אלא טועה, מיד תשמע מיהו רב המקום.

בחוץ עמדו שני ילדים כבני 11—10. קרא להם הרב ז"ל, פנה אל הגדול שבהם ושאל: המכיר אתה את הרב שליט"א? בוודאי! השיב הילד. — ואתה ילד? — שאל הרב את השני. — אני — אמר הילד — איני מכיר אותו עדיין, אך אבי הבטיח לי שבראש השנה אי"ה יקחני לבלז, אל הרב.

צחק הרב ז"ל: ובכן, מי כאן רב, אני או הרב מבלז? כי כאשר דיבר יהודי בציעשינאוו על 'הרב שיאריך ימים', "הרב" ללא כל תוספת, התכוון לרבי מבלז, והכל הבינו שהכוונה לרבי מבלז.

שמו של הקלויז של חסידי בלז יצא לשם ולתפארת בעירנו. קול תורה לא פסק בו לא ביום ולא בליל.

מעלות השחר ועד שעות הלילה המאוחרות התפללו בו יהודים תלמידי חכמים ויראי שמים. גם מי שנכנס לקלויז בשעה 11 בלילה יכול היה עוד למצוא בו את ר' יעקב ווייניג ז"ל ואת האברך ר' שבתאי פרנקל ז"ל שישבו ועסקו בתורה. בלילות החורף קשה היה למצוא מקום פנוי על ספסלי הקלויז.

ברצוני להזכיר כאן כמה יהודים יקרים מחסידי בלז.

אבי מורי ר' יעקב פרידמן ז"ל — יהודי ת"ח וירא שמים, שכמעט לא דיבר דברי חול וכל רגע פנוי מעול הפרנסה הקדיש לתורה ועבודת ה'. כל יום ויום, בין בקיץ ובין בחורף, נהג לקום ב-5 לפנות בוקר ולאחר טבילה במקווה היה פונה

לקלויז. עד שעה 11 עסק בתפילה ולימוד, ובערב מיד לאחר שסגר את החנות חזר לעבודתו — עבודת ה׳, עד לשעות הלילה המאוחרות.

ר׳ רפאל גוטמן ז״ל — תלמיד חכם שהיה המגיד שעור בקלויז, הוא היה אף בעל תפילה והיה מפליא לעשות ברדתו לפני התיבה ביום הכיפורים — בוקע ממש רקיעים בתפילתו. הוא היה אף אחד הבודדים שנהגו לקרוא עתון, ובלילה לאחר הלימוד מסר למשתתפים בשעורים את כל החדשות בצרוף הסברים משלו.

ר׳ חיים עדעלמן ז״ל — תלמיד חכם גדול, היה בקי בש״ס ובפוסקים, נהג לשבת כמה שעות בכל יום ולשחות בים התלמוד.

ר׳ ליב שטערנליכט ז״ל — תלמיד חכם שהשתתף בכל השעורים שהתקיימו בקלויז, הוא היה אף בעל תפילה טוב שעבר לפני התיבה בשבתות וחגים. זכה ונפטר כאן בארצנו.

ר׳ ליביש נארולר — היה המלמד של ילדי עירנו, הוא למדם גמרא, והאושר הגדול ביותר עבורו היה לראות תלמיד מתלמידיו —המסוגל ללמוד בעצמו דף גמרא.

למרות שהיה עמוס צרות ודאגות היה בעל בטחון גדול, והתהלך תמיד שמח וטוב לב. בשמחת תורה נהג להתעטף בקיטל ולהסתובב עם ילדי ישראל ברחובות, שר ורקד, זרק תפוחי עץ והשתולל, וכל זאת כדי להביא קצת שמחה לילדי ישראל, צווח עד כלות כוחותיו ״צאן קדושים״.

ר׳ אייזיק קצבך שליט״א — חסיד בכל רמ״ח איבריו, שכל מלה של הרבי היתה אצלו בבחינת קודש קודשים, הוא נמצא עמנו בירושלים עד מאה ועשרים.

הזכרתי כאן רק כמה מבני העליה, אך היו עשרות יהודים כאלה בעירנו בכלל ובקלויז דבלז בפרט.

בית־ספר „בית יעקב" בציעשינאוו

בן ציון פרידמן

במשך כמה שנים עמד בעיר בית־ספר 'בית יעקב' ולמדו בו כמה עשרות בנות מכל השכבות.

מיסדי בית הספר היו כותב השורות האלה והבחורות בינה טיכר הי"ד ופיגה אלטר ע"ה. בינה טיכר היתה בחורה עדינה ואצילה מאד, בתו של רב ר' דוד טיכר ז"ל, הרב מטרנגרוד הסמוכה לעירנו שהיה תלמיד חכם גדול, ונכדתו של ר' יצחק גלנצר ז"ל, אף הוא ת"ח וירא שמים מפורסם וידוע בכל הסביבה.

פיגה אלטר היתה בציעשינאוו בזמן השואה עם אמה.

תקצר היריעה מלתאר את עזרתן הרבה ליהודים בגיטו ציעשינאוו.

סיפר לי יהודי שהיה בגיטו, שהוא חייב את חייו לאמא והבת מבית אלטר. הן גנבו לחם מהגויים ופיזרו אותו לאורך הדרך בה עברו היהודים בלכתם לעבודה; לחם זה הציל יהודים רבים מרעב וממוות.

מסירות נפש כפי שהן גילו קשה ממש למצוא.

מיסדי בית הספר עבדו שלא על מנת לקבל פרס עם אמצעים מוגבלים ביותר ולא הסכו כל מאמץ כדי שבית הספר יוכל להתקיים.

תהיינה נפשותיהן צרורות בצרור החיים הנצחי.

ציעשינאווער עמך יידן

בן ציון פרידמן

איך בין זיכער אז אזעלכע ערליכע און הארציגע בעלי מלאכות און בעלי עגלות ווי מיר האָבן פארמוגט אין ציעשינאָוו, האָט מען זעער ווייניג געטראָפן אין אַנדערע שטעט אין פוילן.

דער רוב פון אונזערע בעלי מלאכות זענען געוועזן שומרי מצוות וועלכע האָבן נישט פארפעלט צו דאוונען 3 מאָל אין טאָג מיט מנין.

דער ערשטער מנין כעלות השחר אין בית המדרש איז געוועזן פאר די בעל מלאכות און אז מען איז פארביי געגאנגען דורך די שוהל זומער און ווינטער פארטוג, האָט מען געהערט דעם מאָנאָטאָנישען, אָבער זיסן קול פון די בעל מלאכישע תהילים זאָגערס.

אונזערע בעל עגלות בשעת זיי האָבן געפאסעט זייערע פערד זענען נישט געזעסן ליידיק נאָר געהאלטן אין איין תהילים זאָגן.

דער שוסטער ר׳ יוסף אייכלער ז״ל איז געוועזן ממש א ייד א חסיד, מיט זיין גאנצע נשמה איז ער געווען א היטער פון אלע תרי״ג מצוות.

די 3 ברידער שניידער ר׳ עקיבא, ר׳ יוקל, ר׳ אברהם ז״ל זענען געוועזן הארציקע פרומע יידן. איך וויל ביי דער געלעגנהייט דערציילען א גלייך ווערטל פון ר׳ עקיבא שניידער וואָס ער האָט א מאָל געענטפערט דעם ציעשינאווער רב ז״ל.

אים ערב פסח שיקט אים דער רב רופען, דער רב פרעגט אים היתכן ר׳ עקיבא, איך האָב אייך געגעבן דעם שטאָף אויף א קאפוטע פאַר פורים און איר האָט מסכים געוועזן מיר דאָס נייע מלבוש פערטיק צי מאכן צו פסח און איר האָט אייער וואָרט נישט געהאלטן? אנטוואָרט אים ר׳ עקיבא — רבי! אז איר נעמט אייך צי אייער ארבייט, איך מיין צום לערנען תורה, העלפט אייך א יעדער צו — רש״י, תוספת, מהרש״א, רש״י פרעגט און דער מהרש״א ענטפערט און אזוי ווייטער, אלע העלפן אייך און אלע זענען קיינמאָל נישט קראנק, מיר אָבער וויל קיינער נישט העלפן, האָב איך געהאָט אַ שטיקל געזעלן איז ער פונקט א וואָך פאר פסח קראנק געוואָרן, זאָגט מיר רבי! אז איך קאָן נישט אלע ארבייטן אויספארטיקן אויף יום טוב, וועלכע קאפוטע זאָל איך נישט מאכן אויף חג דעם אורימן? א ייד וועלכער האָט באמת נישט קיין אנדער מלבוש אויף יום טוב, אָדער אייער רבי, נישט קשה איר האָט נאָך ב״ה וואָס אונציטון אויף יום טוב, איר וועט אוודאי דעם פסח נישט פארשעמען מיט א צוריסענע קאפוטע. דער רב האָט א שמייכל געטון און געזאָגט הלכה כר׳ עקיבא, דאָס הייסט איר זייט באמת גערעכט, און האָט מיר א כשרן און לוסטיקן פסח.

אשרי עין ראתה קהל קדושים,
רוגשים בלימוד תורת ה׳

מאת

בן ציון פרידמן

בקלויז הושיאטין בעירנו קיימת היתה חברת ש״ס, מדי ערב בין בקיץ בין בחורף ישבו ולמדו שם בצוותא כמה שעות.

היתה לי הזכות להשתתף בחברה זו, ולעיתים קרובות גם לשמש כמגיד שעור בהעדרו של מגיד-שיעור הקבוע.

בזמני כבר למדו את הש״ס בפעם הרביעית.

ברצוני להזכיר כאן, כמה אנשים שהשתתפו בחברת הש״ס.

מגיד השעור הקבוע היה ר׳ משה ראטה ז״ל, הוא היה למדן ודיקן גדול, דייק בכל תו ותו של הגמרא ורש״י, כמעט תמיד כיון לדיוקים של הרש״ש ז״ל ומשום כך אמרו לנו שמצוי בו נדיף מפרשן גדול זה של הש״ס.

ר׳ יהושע ציגלר ז״ל היה י״ש ומכנים אורחים שאין כמוהו, ביתו היה פתוח לרווחה בפני כל אדם, כל עני פנה ישר אליו ור׳ יהושע ציגלר לא נח ולא שקט עד שסיפק את צרכיו, הוא היה גם בקי בשפה הפולנית, את כל הבקשות למוסדות צבוריים במדינה כתב בשביל כמעט כל בני העיר מבלי לדרוש פרוטה אחת כתשלום. היה מוכן להקדיש שעות מזמנו עבור בני עירנו למרות שכל רגע מזמנו יקר היה.

ר׳ יונה קירשנפלד ז״ל, ת״ח וי״ש גדול, היה בקי בכל ארבעת חלקי השולחן-ערוך וידעם בע״פ, לא היה עסוק בצרכי פרנסה מאחר והיה סמוך על שולחן אביו השו״ב ר׳ יצחק מאיר ז״ל, ובמשך כל שעות היום עסק בתורה ובעבודת השם.

ר׳ יונה ברנר ז״ל היה יהודי אציל, הוא היה שתדלן ועסק באמונה בצרכי ציבור.

הזכרתי רק כמה מאנשי חברת הש״ס, היו עוד רבים כמותם.

יהי זכרם ברוך.

יוצאי עיר ציעשינאוו בעצרת אבל לזכר חללי עירנו בתל־אביב בשנת תשכ"ב.

ר׳ ליב בר גלר

׳בשש צרות יצילך! ובשבע לא־יגע בך רע,
ברעב פדך ממות, ובמלחמה מידי חרב׳. (איוב ה׳)

כבר בראשית דרכו של ר׳ ליב בר גלר ז״ל, התחילו השש־צרות והשבע־רעות לשלוט בעולם.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, היה נער בגיל 17, ועוד אז בלומדו בבית המדרש, בדמי־ימיו, היה ידוע כציוני נלהב. בגיל זה גוים לצבא האוסטרי־הונגרי, לחם כשנתיים בחזית ושם נפצע קשה.

בגמר המלחמה חזר כגבר צעיר לעיירתו שנולד בה — פשווארסק, ובה הוכיח את עצמו כנואם וכעסקן ציבורי.

לאחר שנשא את בתו של ר׳ חיים ישראל שרייבר ז״ל מציעשינאוו, לאשה, העמיד את עצמו בביתו החדש בראש מפלגת ׳מזרחי־פועל מזרחי׳ ואחרי זמן קצר ראה את פירות עמלו הטובים אשר נטע.

אשתו הצדקנית מרת עטל ע״ה, טובת־לב ומוכרת במעשיה הטובים, נפטרה בעיר שטטין בשנת תש״ו, אחרי מחלה קשה אשר רכשה לה ביערות רוסיה במחנה העבודה.

אחרי שנשאר שכול וגלמוד מאשתו האהובה, נדד עם 4 ילדיו היתומים לאוסטריה בדרכו לארץ הקודש אשר לה הקדיש כל שנות חייו את מירצו, חילו ודמו.

בעלותו ארצה, השקיע את כוחו בבנית בית הכנסת לתפארת עירו החדשה — בני־ברק.

את סיפוקו בחיים מצא בבנין הארץ. כל בית חדש, כל כביש וכל עץ בישראל הקמה לתחיה, הוסיפו לו אושר על אושרו.

ר׳ ליב בר ז״ל היה איש מתון בהשקפת עולמו הרוחנית, רציונלי בדברי העולם החילוני — נוסף לאדיקותו בדת.

נפטר בבני־ברק בשנת תשכ״ו.

ת. נ. צ. ב. ה.

* *

*

שוין 30 יאָר זענען פארגאנגען זייט מיר האָבן פארלאָזט אונזער געוועזענע היים ציעשינאָוו.

איך דערמאָן זיך פון מיינע שעהנע קינדער יאָרן און פון דעם טעם דעם גוטען וואָס מיר האָבן געפילט פון דער זאָרג איבער אונז קינדער דאָרך דעם טאטען און מאמען.

די נאטור אין דעם שטעטל איז געוועזן ווי א מאלעריש בילד מיט זיינע לאנקעס, פעלדער, וועלדער און טייך.

דער שבת נאָכמיטוג — ווען מיר האָבן א גרופּע פון יינגלעך און מיידלעך שפּאַצירט, געזונגען נאציאָנאַלע שירים און זיך געפרייט און געשעפּט פולען אוטעם מיט פרישע לופט און האָפנונגען.

פיל פון אונז זענען געגאנגען אויף הכשרה כדי זיך פאָרציברייטן קיין ארץ ישראל.

יעדער פון אונז האָט געהאט זיינע אייגענע פּראָבלעמען און אויך האָפנונג אויף אַ בעסערע צוקונפט, ביז עס איז אויסגעבראָכן דער פינצטערע קריג וועלכער האָט אונזער יידיש פאָלק געקאָסט 6 מיליאָן כשרע און אונשולדיקע קרבנות.

איך וויל אין אונזער 'יזכור-בוך' פאראייביקן דעם אנדענקען פון מיינע טייערע עלטערן, שוועסטער און ברידער וועלכע האָבן זייערע טייערע לעבענס פארלוירען ביי דער קאטאָרגע ארבייט אין די באָלשעוויקעשע דזשונגעל וועלדער.

כבוד זייער אנדענקען.

פון זייער טאָכטער

מינה ירוסלביץ-טננבוים

זכרונות על ההורים והמשפחה

מאת

יפה וינשטין־ברנר

בזכות ההורים ורק בזכותם הם — שגידלו אותנו ברוח של טוב-לב ומסירות אין קץ, בתקווה לזמנים טובים יותר שיבואו — רק הודות להם נשארנו בחיים ויכולנו להמשיך בהם.

הבית החם שגדלנו בו, יושר הלב ואצילות רוחם של כל הסובבים אותנו, הם שנתנו לנו את הכוח להאבק ולהישאר בחיים.

האב היקר באדם ר׳ יחיאל ברנר ע״ה שהיה תמיד עסוק בענייני פרנסה והתפנה אלינו, ילדיו, רק בשבתות ואז היה מספר לנו סיפורים נפלאים על הבעש״ט, ר׳ מאיר מראפשיץ ועל ר׳ נחמן לובליניצער ז״ל. לפי דבריו ר׳ נחמן זה קידש ממש את חייו לעניים ותמיד היה מוכן לעזור לזולת והוא היה סמל נערץ לאבי ז״ל.

האם — נפש יקרה שמרוחה האצילית הושפענו כה רבות.

זוכרת אני שבזמנים הקשים ביותר (וכאלה לא חסרו בזמן המלחמה) בשעות רעב וקור ומצוקה ופחד היתה שרה לנו שירים על הארץ הקדושה שכה נכספה אליה. היתה מספרת לנו סיפורים נפלאים ובקולה הערב היתה מסירה מעלינו כל צער ודאגה. אמונתה החזקה שאנו, ילדיה, נגיע לארץ ישראל ונחיה שם חיים מאושרים, היתה כה חזקה שממש נדבקנו בה גם אנו.

היא כאילו הרגישה אינסטינקטיווית שנישאר בלעדיה והיתה חוזרת ואומרת: זכרו בכל מקום, מה שלא יהיה, תמיד תתנהגו כאילו אני איתכם ושלא אצטרך חלילה להתבייש בכם.

אכן לא שכחנו כלום ומקווים אנו לגדל את הדור שהקמנו שימשיך בדרככם ושבזכותכם יגיעו ילדינו וישתדלו לשאת במעשים טובים את שמותיכם בגאון.

סבי ר׳ יונה ברנר ואשתו רייזל עם כל ילדיהם, וסבי מצד אמי ר׳ חיים וואלף ואשתו שיינדל עם ילדיהם כולם ניספו בזמן השואה. ה׳ תנקום את דמם.

חלק כללי

„זכר לימות עולם"!

בואו ונחזיק טובה וברכה, להאי גברא רבא ויקירא בר אוריין ובעל מעשים טובים ידידי וש"ב הנכבד והנעלה ר' דב קניג שליט"א מאנטוורפן אשר יחד עם גיסתו הגברת רבת פעלים צדקנית וטובת לב מרת לאה קניג תחי', תרמו תרומה גדולה וניכרת לטובת הוצאת ספר זה.

תרומה זו איפשרה לנו להוציא לפועל את רעיוננו להקמת מצבה רוחנית, לזכר חללי השואה בני עירנו.

הוועד ויוצאי עירנו בישראל ובתפוצות הגולה מביעים ממקום זה את תודתנו העמוקה, איחולנו וברכותינו לבריאות ולכל טוב.

ה' יגמול להם שכרם בזה ובבא.

אמן

ר׳ אריה לייבוש קניג ז״ל

הגמרא מספרת: כשמת רבינא, פתח עליו הספדן ואמר: אם בארזים נפלה שלהבת, מה יאמרו איזובי קיר? אמר לו בר אבין חס ושלום — אלא תאמר: ״בכו לאבלים ולא לאבדה, שהיא למנוחה ואנו לאנחה״.

ר׳ אריה היה אישיות ודמות ידועה בין ציבור יוצאי עירנו. שורשו ממשפחת תלמידי חכמים וחסידים והתפוח נשר לא רחוק מהעץ, כי גם הוא היה בר אורין נוסף על היותו בעל מעשים טובים ובעל צדקה בממדים רחבים — בסתר ובגלוי.

אחרי טילטולים ואחרי ייסורים נוראים אשר פקדו אותו ביערות ובמדבריות המלכות הרשעה האדומה, הצליח להקים מחדש את משכנו בעיר ובאם של ישראל בגולת בלגיה — אנטוורפן, ודווקא אחרי שעלה לגדולה פקדה בו מחלה קשה מלאת ייסורים ויגון ואשר הקיצה את קיצו בעולם הגשמי.

השאיר אשה נחמדה אשר שמרה וגמלה לו טוב כל ימי חייו, ילדים נחמדים ומוכשרים שלא סטו מדרכי אביהם, ואשר שומרים על גחלת היהדות המסורתית.

אחרי הסתלקותו של האדמו״ר ר׳ אהרן רוקח ז״ל בתל אביב, היה ר׳ אריה ז״ל אחד מבין הוגי הרעיון, היוזם והמייסד של ישיבת בלז אשר שמשה שקעה בתל-אביב ואשר בעזרתו ותמיכתו הנדיבה זרחה שמשה של ישיבה זו בירושלים הבירה, ובזה עזר לשמור על מורשת רוח התורה והמסורה בין הנוער הישראלי.

להלן העתק ממכתב ממוסד הישיבה בירושלים לר' אריה ז"ל.

"לכבוד ידידנו הנעלה, אדם הגדול בענקים במידת החסד, הנגיד הדגול מרבבה, שמו מפארים ברב צדקת פזרונו הרב כש"ת מוה"ר אריה לייביש קניג שליט"א.

"הנה בשורה נתבשרנו ע"י שליחנו הה"ג החסיד משמשו הנאמן של כ"ק מרן האדמו"ר זצוקלה, כי רוח טהרה מאת ה' הערה את לב מע"כ שליט"א לבנות את בית המדרש לה' ותורתו בתוך פלטרין של מלך בתוך בנין המוקם והולך ע"י מוסדות חסידי בעלזא בעיהק"ש ירושלים ת"ו.

אין בפינו די שיר ותהילה להודות למע"כ שליט"א על רעיון הקדוש הזה, כי מיום שעלה הכורת על בעלזא המעטירה עתיקת היומין אשר בגליציה, עוד לא קם איש כמותו אשר יקח על עצמו דבר גדול כזה.

זכות רבותינו הקדושה מבלזא זי"ע וזכות התורה והתזילות אשר יעלה למרומים בבית הקדוש הזה יגן עליו ועל בני ביתו, למלא כל משאלות לבו לטובה, ויזכה לשמוח בחינוך הבית הקדוש הזה במהרה".

לצערנו ולדאבוננו הגדול, איש צדיק זה נקטף בדמי ימיו ולא זכה להשתתף בחנוכת הבית של מוסד זה אשר הקדיש את כל מרצו והונו.

זכות מעשיו הטובים תגן על נשמתו הטהורה השוכנת מתחת כנפי השכינה.

"לך לקץ, תנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין".

ר׳ אביגדור טוכנבלאט

מניו־יורק.

אלה יעמדו על הברכה, המתנדבים בעם אשר עזרו לנו.

זכרונות פונם לעצטן קריג

פון

שרגא פייבל לרר

ביים דייטש ימ״ש, בין איך געווען בסך הכל 2 וואָכן, פארשטייט זיך — וויפיל פייער און ליבע מען האָט באדארפט, כדי צי לאָזן זיך אדאָרכגליען, אז ס׳זאָל ארויס פון דעם די כלי — די פאָרם און דער תוך פון די זכרונות.

איך רוף דאָס זכרונות, ווייל דאָס זענען טאקי זכרונות פליום דאָס דערמאנטע פייער פון ליבע און שנאה, ליבע — צו אונזער אומגעקומען פאָלק און שנאה — צי די רוצחים זיינע.

יזכור ביכער בכלל, זענען זאמלונגען פון קינות און תפילות, פון וועלכע יעדער ייד — נישט דווקא א לאנדסמאן זאָל ארויס דאוונען זיין פערזענליך אומגליק און אזוי ארום זיך מתיחד זיין מחוץ מיט די נשמות פון די אומגעקומענע — אויך מיט די פריערדיקע דורות גרויסע יידן, וועלכע האָבן פאָרמירט אונזער גייסט און נשמה. פארשטייט זיך אז אלעס איז אבהענגיק פון טעמפּעראמענט און כח יצירה פון די פארשידענע מחברים.

און אלעס צוזאמען שאפט די מצבה פאר אונזער גרויסן עבר.

אַלט געווען בין איך 13 יאָר ווען דער קריג איז אויסגעבראָכן. ווייניק איז מיר געבליבן אין זכרון פון מיינע קינדער יאָרן, עפּיס איז דאָך געבליבן, כ׳געדענק דאָס געדיכטע יידישע באוווינטע שטעטל — ציעשינאָוו, מיט מיין טאטענס תבואה מסחר אין שטוב.

א גאנצן טאָג פארטון מיט די פויערן אין מסחר, און ווען עס האָט זיך די זון אָפּגעטון פון דעם ציעשינאוווער האָריצאנט, איז מיין פאָטער שנעל געלאָפן אין דעם הושאטינער קלייזל ווי ער וואָלט מורא געהאט עפּיס צו פארשפּעטיגן.

איך געדענק נאך די שמועסן אין דעם קלייזל בשעת די הפסקות צווישן מנחה—מעריב, גערעד האָט מען פון פּאָליטיק, פון דער היינטיקער וועלט, פונם יונגווארג, וואָס גייט אויף פרעמדע — נישט יידישע וועגען...

מיינע קינדער יאָרן זענען נישט געווען באפלאנצט מיט רויזן, פאָרט א גלות. סוף כל סוף איז דער אָרום פאַרזייט געווען מיט שנאה צום יידישן מענטש, א אייביקע מלחמה האָבן מיר קינדער געפירט מיט אונזערע שכנים שקצים, טאָרץ דעם געדענק איך אז מיר יידישע קינדער האָבן זיך געפילט ווי אין א אמתדיקער היים, וועלכע איז נאָר אין דער טעאָריע געווען אונזער היים.

אזוי האָט עס אויסגעזעען דאָס לעבן אינם שטעטל לפחות, ביזן קריג.

שנעל זענען אוועק די קינדער יאָרן, דער קריג האָט זיי איבערגעריסן. מיין שטעטל ציעשינאָוו, מיין יידיש חסידיש שטעטאַלע, אַ גיפּטיקע מערדער־האַנד האָט דיך פאַרוויסט, ווי זענען אוועק געקומען דיין יידיש־באַלבאַטישע און פּראָגרעסיווע יוגענט? דיינע הדרת־פּנימדיקע יידן — יידן ת״ח, סופרים, זיי פלעגן נאָך אַ טאָג שעווערע אַרבייט יעדער ביי זיין פאַך — זיצען אין דער בעלזער קלויז, בית המדרש און אין הושאַטינער קלייזל לערנען אַ בלאַט גמרא אָדער זאָגן תהילים, די וועלכע זענען נישט געווען אביי ורבאַניקעס.

די פּראָגרעסיווע יוגענד פאַרברענגען זייער צייט אין די פּאַרטיי לאָקאַלן, ציוניסטישע און נישט ציוניסטישע, אַלץ האָט געטראָגן אויף זיך דעם חותם פון אמת — אילו ואילו דברי אלוקים חיים...

דאָס שטעטל ציעשינאָוו ליגט בערך 20 קמ. מעריבדיק פון דעם באַקאַנטן גהינם־אָרט בעלזשעץ, נישט ווייט פון ליפּסק־נאַרול ווי מיין זיידע ר׳ מאיר נתן דער פאַרקעבעקער איז געבוירן.

דאָרט ביי מיין זיידן פלעג איך צי פאַרברענגען מיינע וואַקאַציעס, דער זיידע פירט מיך ביי דער האַנט צום דאַוונען, שיקט מיך אין חדר לערנען תורה, די בובע רבקה און אַלע זייערע קינדער, אַ טייערע יידישע שטוב טראַדיציאָנעל און טאָלעראַנט, דאָס הויז איז געווען באַקאַנט אַלס מכנים אורחים־חיים.

נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה איז ער געשטאַנען בראש פון דעם הילפס־קאָמיטעט צי העלפן אויפבויען די פאַרברענטע הייזער אין זיין געבורטשטעטל.

איך געדענק ווי אין חלום די אַלע טייערע יידן ווי למשל, משה רויט, ליב שטערנליכט, אברהם פעדער, יעקב קאַרמן, מרדכי ווקסמן, דעם רב ר׳ יחזקאל שרגא ז״ל וועלכער פלעגט כמעט יעדע וואָך קומען אין חדר, גלייך פונם דאַוונען מיט זיין טלית און תפילין אונטערן אורים, אונז קינדער צי פאַרהערן אַ ביסל עברי אָדער אַ פרשה חומש.

באַזאָנדערס איז איינגעגראָבן אין מיין זכרון דער שטעטלדיקער שבת מיט זיינע תרי״ג זיסע טעמים און פאַרגעניגענס.

די מאָנאָטאָנע שעות פון שלוש־סעודות צייט אין זייערע שטיקענדיקע אָבער התלהבותדיקע התעוררות הנפשדיקע פאַרנאַכטן בשעת זון־פאַרגאַנג ווען די מלאכי־חבלה הייבן און צוריק אַריינציטרייבן די רשעים אין גהינם. דאָס אַלעס איז פאַרשווינדן ללא שוב.

אין די דאָזיקע בין־השמשות טונקעלדיקע שעון, ווער איך פאַרטראָגן אין גאָר ווייטע וועלטן, און מיר דאַכט זיך אַז איך זעה די אבות אברהם יצחק יעקב, און סתם גוטע יידן — צדיקים, דעם רמב״ם, ווילנער גאון, חפץ־חיים א.א. און אויך

דעם אלטען צאנזער, זיין אייניקל דעם אלטען ציעשינאָווער ר׳ שמחה ישכר בר, דעם בעלזער און אַנדערע.

פלוצים ווערט ליכטיק, אוודאי דאָס ליכט פון דער הבדלה, דאָס דאָזיקע ליכט ווארפט מיך צוריק צו אונזער עולם התוהו, און מאָרגען איז ווידער זונטאג מיט זיינע געוועגליכע זאָרגען פון די שטעטלדיקע יידן בכלל און מיינע טאטע מאמע בפרט.

נאָך איידער די דייטשן פארנעמען די שטאָט, ווען ס׳הערט זיך שוין דאָס טראפען פון זייערע מאשינגעווערן, דער ווילדער געברום פון זייערע אערופּלאנען, פון די טאַנקן, צעלויפן זיך פאר שרעק אלע באַזונדערס די יידן, לאָזענדיק דאָס האָב און גוטס אויף הפקר. אין דעם פּאנישן געלויף בלייבט א ייד שטיין: — אוי, ס׳האַרץ — טוט ער זיך א כאַפּ מיט דער האנט פאר דער ברוסט און באַווייזט נישט צו פארענדיקן זיין אויסגעשריי... ער טוט זיך אַ וואקל און פאַלט. מיין פאָטער האָט באלד דערקענט אין דעם פאלנדיקן ר׳ משה קעניג. מיין פאָטער נישט קוקענדיק אויף די אויף אונז געריכטעטע דייטשע קוילען, פארהאלט זיך ביים פארחלשטען, מונטערט אים אָפּ און ברייגגט אים שפּעטער צום דאָרף פון אונזער ציל.

נאָך דעם ווי די לאגע האָט אביסל זיך באַרויקט זענען מיר צוריק געקומען אַ היים, און איצט הייבט זיך און א סעריע פון בלבולים אויף די יידן. באַלד הייסט — אַז א ייד האָט געשאָסן אויף א דייטש, באַלד איז פארלוירן געגאנגען א קעסטל מיט פארשידענע דאָקומענטן און ווי זיי זאָגן האָט עמיצער דאָס קעסטל געפונען.

עס ווערט אַ בהלה אינם שטעטל, זיי וועלן זאָגן זיי, אויסשיסן א האלבע שטאָט מענטשן אויב דאָס קעסטל וועט זיך נשט געפונען.

לסוף געשעט א נס: די וואליזע געפינט זיך אָפּ ביי א פויער, ער האָט זי געפונען אויפן וועג און פשוט נישט געוווסט וואָס מיט דעם צי טון.

וועגן דעם באקאנטן ערשטן ראש השנה אין ציעשינאָוו אונטער דעם דייטשן יאָך, שילדערט מיין פריינד, ד״ר דוד רביד, דער מחבר פונם ספר אין איינעם פון זיינע מאמרים.

דער ציעשינאָווער געטאָ מיט זיינע טויזענטער יידישע ארבייטס־שקלאפן ווערט אינם ספר דערצעלט פון חבר טוביה פרידמן, וועלכער האָט אויף זיינע פּלייצעס איבערגעטראָגן דעם דאָזיקן לאגער אזוי אז איך וויל נישט איבערחזרן אין מיינע זכרונות די דאָזיקע טרויריקע געשעענישן.

הייתי צריך אולי לפרסם את זכרונותי בעברית, משום שעברית היא שפת העם היושב בציון, והיות שכמעט כל הגבורים והקדושים המופיעים בספר זה, דיברו, יצרו וסבלו אך ורק ביידיש, לא יכולתי אחרת אלא לכתוב מאמרי בשפתם הם.

לאחר שעלה בידי לאסוף חלק מזכרונותי וזכיתי לעשות את זאת כבן־חורין במדינת ישראל, נושא אני את עיני לשם... ובעיני רוחי — לא רק שאני רואה אותם, אלא אני איתם בדרכם האחרונה.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

מאת

שרגא פיבל לרר

לזכרון כל קדושי עמנו שנגדעו ונעלמו,
ביד הנאצים הארורים וכל עוזריהם וגרוריהם,
ללא עוול בכפם.

לזכרון כל ששת מליוני בני עמנו ולזכרון
מליון ושלוש מאות אלף תינוקות
וילדים קדושים טהורים ותמימים.

לזכרון כל גיבורינו שהרהיבו עוז בנפשם,
להתקומם כאריות נגד משמידיהם
וחרפו את נפשם והצילו את כבודם
וכבוד כל עם ישראל, יכון שמם
וזכרם עד סוף כל הדורות.

לזכרון כל בני עמנו שלחמו ביערות ובצבאות
כל העמים ובכל מקום, נגד חיות
טרף חדלי אישים והקימו בגבורתם
גל עד של נצח לדוגמא ולמופת.

לזכרון כל לוחמי המחתרת בחטיבת הלוחמים
במערכות העם.

לזכרון חללי צבא הגנה לישראל בכל המערכות.

ולזכרון כל חללי עמנו לשחרור לעצמאות
ולהגנה, שנפלו בגבורת נצח
על מזבח ארצנו ועמנו.

תהיה נשמתם צרורה בצרור החיים

המצבה הזאת נקבעה בבית הכנסת ע"ש קרוישי השואה והגבורה בחיפה

הצהרת אימוץ והנצחת קהילת ציעשינאוו בבית ספר "מזריה" בחיפה בחודש אדר תשכ"ט.

מימין לשמאל:

הרב ד"ר מנדל פרנקל, ד"ר דוד רביד, הרב יעקב פינק, מר שרגא פיבל לרר, הרב ד"ר מרדכי פוגלמן ומר נתן להב.

אדאפטירט אונזער ציעשינובער קהילה אין חיפה

פון שרגא פייביל לרר

אים חדש ניסן תשכ״ט, האָט דער בית־ספר ממלכתי דתי (מלוכהשע רעליגיעזע שולע) „מוריה״ אין חיפה, לויט דער אינציאטיוו פונם שרייבער פון די דאָזיקע שורות, אדאפטירט אונזער חרב געוואָרענע קהילה. די אדאפטיר און פאראייביקונגס־צערעמאָניע פון אונזער קהילה זוי אויך פון די קהילות נאראל־ליפסק און בעלזשיץ, האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ קאַפּיטל תהילים געזאָגט דורך אַ חזן, די קינדער פון דער שולע האָבן אָנגעצונדען ליכט לזכר די 6 מיליאָן קדושים און גבורים, אַ תלמיד האָט געזאָגט ׳יזכור׳ און דער מוזיקער פרופסור שמעון מוטמן, האָט מיט זיין טשעלאָ אופגעשפּילט טרויער־מוזיק פון דער שואה.

דער אינציאטור אַ געבוירענער ציעשינאווער האָט אונטערגעשטראָכן די וויכטיקייט פון דעם חוב צו פאראייביקן אויף פארשידענע אופנים אונזער פארשניטן פאָלק:

איך וויל געבן אַ ברכה און באַגריסן דעם קרייז פאַר יידישער קולטור טעטיקייט אין אונזער מאַמע־לשון, וואָס האָט אונז מזכה געווען מיט דעם אוונט. איך וויל אויך צוגעבן אַז צווישן יידיש און עברית, האָב איך אויסגעקליבן יידיש, ווייל יידיש איז געווען די קדוש־השם שפּראַך פון אונזערע קדושים, פון אונזערע לעצטע קדושים, אפילו ׳שמע־ישראל׳ פארן טויט, האָבן זיי געזאָגט אויף יידיש, די שפּראַך איז אונז פאר דעם אויך ליב און הייליק. ר׳ עקיבא אומר: הכל צפוי והרשות נתונה והעולם בטוב נדון. די גאַנצע מענטשליכע וועלט, ווערט נאָר געמאָסטן דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, יעדער מענטשליכע ווערט איז אבער גוט אבער שלעכט, טראַגעדיע און קאָמעדיע, דאָס לעבן איז דראמא, און באַזונדער איז דראַמאַטיש דאָס לעבן פונם יידישן פאָלק, און דער געמיש פון די צוויי געפילן איז טאַקע דער אינהאַלט פון היינטיקן אָוונט. מיר יידן, אונזער גאַנצע געשיכטע, שטייט תמיד ביי די עקן, אָדער אין דעם עק ביי דער קאָמעדיע, אָדער אינם עק ביי דער טראַגעדיע, זי איז תמיד דראַמאַטיש.

אפילו אונזער מוזיק איז אויך דראַמאַטיש, אויף חתונות פלעגט מען זאָגען, נו — שפּילט מיר אַ פריילעכס אָדער עפּיס טרויריגס, ווייל טרויריקע מוזיק איז אַ קינסטלערישער געוויין אָן ווערטער. ווייל איך דערמאָן אונזערע יידישע מוזיק, דערלויב איך מיר דורך דעם פאַרצושטעלן דעם חשובן מוזיקער פראָפ. מוטמן, וועלכער פאַראייניקט קונסט מיט האַרץ, מיט יידישקייט אין איין געלונגענעם ווירטואזיזם.

מיר זענען טאַקע אַ אויסדערוועלט פאָלק, ווייל נאָר מיר האָבן די גרעסטע און דראַמאַטישסטע לעבענסגעשיכטע.

קיין פאָלק האָט נישט אזוי פיהל געליטן פאַר זיין פאָלקישקייט, קולטור און רעליגיע, אונזערע ליידן האָבן זיך קיינמאָל נישט אופגעהערט טראַצדעם וואָס מיר האָבן זיך אליין זיי נישט גענומען און נישט אליין געמאַכט, נאָר אנדערע פעלקער האָבן אונז געפייניקט.

כמעט אלע פעלקער אלע אלע!! מיר האָבן אַ בלוטיקן חשבון מיט כמעט אלע כאילו 'קולטורעלע' פעלקר — אָבר דער קלימאַקס איז געווען די 'שואה' קאַטאַסטראָפע־חורבן. אירופה האָט אונז אויסגעהאַרגעט און אפגעיאַרשנט. פאַר וואָס? פאַר ווען? געוולאַט, פאַר וואָס? פאַר גאַרניטש — נאָר ווייל די ערגסטע האָבן זייט די וועלט שטייט תמיד געמאַרדעט די בעסטע — ווייל זייט קין האָט דערמאָרדעט זיין ברודער הבל לעבן אפנים אלע פעלקער ווי ברידער!!! פשוט גערעדט — ווי קין און הבל.

דער קלאַרסטער מוסר השכל פון אונזער לעצטען אומגליק איז פאַר היינט און תמיד, דער פאלגענדער: גלות טויג נישט! רייך טויג נישט! אָרם טויג נישט, קלוג טויג נישט נאַריש טויג נישט, און פיין טויג נישט, געלערנט טויג נישט או פאטריוטיזם טויג נישט און זיין העלדן פאַר פרעמדע לענדער און פעלקער טויג נישט א.א.וו. אַ פאָלק מוז נאָר זיין פריי און לעבן אין זיין אייגן לאַנד.

דער נביא זאָגט: נצח ישראל לא ישקר! יידן וועלן קיינמאָל נישט דורכפאַלן, נו? ישראל מיינט אפנים נישט 'בני ישראל' אדער 'עם ישראל' נאָר טאַקע: ארץ־ישראל. היינט הייסט אונזער לאַנד 'ישראל' „נצח ישראל" מיינט אפנים דאָס 'פאָלק' ישראל אינם לאַנד 'ישראל' וועט קיינמאָל נישט פאַרשווינדן דאָס זעט אוים איז די איינציקע באַדייטונג אין גירסא פון דעם נביא'שן פסוק.

ווייל ישראל צווישן די גויים... ווייל די יידן צווישן אייראָפעאישע גויים... ווייל ישראל אין גלות איז אונטערגעגאַנגען.

מיר יידן האָבן אלע יענע לענדער אופגעבויט.

ווען קאַזשמיערש וויעלקי, האָט אין 15 יאָרהונדערט פאַרבעטן די יידן פון דייטשלאַנד צו קומען קיין פולין אויפבויען האַנדל און אינדוסטריע, זענען זיי געקומען מיט זייער יידיש־טייטש לשון און מיט קאָפּ או האַנד אופגעבויט כמעט אלע צענטערס פון אלע פוילישע שטעט... ביז זיי האָבן אונז אויסגעמאָרדעט, אויסגעשפּיגן און איינגעשלונגען ווען זיי האָבן געמיינט אַז מיר זענען זיי שוין נישט נעטיק.

אלע גויים (חוץ אַ קליינער טייל פון די חסידי אומות), האָבן אונז אפגעצאָלט מיט שטיינער פאַרן ברויט, מיר האָבן כמעט גאַנץ ווארשע, לעמבערג, קראַקע, לאָדז, קאַטאָוויץ, ריישע, ווילנא, קיעב א.וו. אפילו וויען, בערלין אופגעבויט, מיר זענען די מוראשקעס פון דער היסטאָריע... מיר זענען דער הייוון פונם מענטשן טייג הן מאַטעריעל והן אין מאָראַלישן אזוי אויך אין און אויף דעם קולטורעלן און אינטעלעקטואלן געביט, ווייל אונזערע מיטל און מזרח אייראָפעישע ברידער האָבן געשאַפן מאָנומענטאלע קולטור ווערק פון אייביקן ווערט.

ווען מיר דערמאָנען נאָר בלויז אייניקע ווי: בעש״ט, ווילנער־גאון, דער בערדיצעווער, סאלאנטער, סאנדזער, בעלזער, ריזשינער, שלום עליכם, פריץ, אַש, מאַנגער, דר. טאהן, קראכמל, דובנוב, יעבץ, גרץ, שולמן, איינשטיין, צייטלין, רינגלבוים, זיגלבלום, ווייצמן, טרוצקי, בובר, לייוויק א.א. ויבדלו לחיים ארוכים: עגנון, אורי צבי גרינברג, ש. שלום, שלונסקי, שזר, גרינבוים, דר. סנה, גדעון האוזנער, בן־גוריון, פרופ. סדן און פיל אנדערע אויף אלע ווישנשאפטליכע קולטורעלע געזעלשאפטליכע און אנדערע געביטן, איך האב זיי געברענגט אלס מוסטער פון טאלאנט און פון נביאישער איבערמענשהייט, און כדי צו זעען די גייסטיקע הויכקייט און צייטיקייט פון דעם פארשניטענעם צווייג פון אונזער פאלק.

מיר יידן האָבן אַ גוטן זכרון, מיר וועלן אויף אייביקע צייטן נישט פאַרגעסן וואָס די דייטשן, פאָלאַקן, אוקראינער, לעטטן, ליטווינער און פיל אנדערע פעלקער האָבן אונז געטאָן.

נאָך 3500 יאָר זאָגן מיר נאָך אלין די הגדה, אזוי ס׳זאָל געווען זיין די פלוג און נסים פון יציאת מצרים ערשט נעכטן.

אט דער זכרון אונזער איז אונזער איינציקע טרייסט און פסיחישע רעאקציע קעגן אלע פרעה׳ס, עמלק׳ס טורקווועמאדוסעס, פעטלורעס און היטלערס ימח שמם וזכרם.

די אייראָפעישע יידן זענען פאַרשווינדן אָבער אונזער פרייע מדינת ישראל איז און וועט בלייבן אייביק.

עם ישראל חי וקיים — נצח ישראל לא ישקר

אין דער צערעמאָניאל האָבן זיך באטייליקט די שארית הפליטה און אויך דר. דוד רביד אז מר קורמן אלס פארשטייער פון די דערמאָנטע קהילות.

דר. רביד האָט אין זיין רעדע באטאנט אז אויך אין דער לעצטער שואה זענען געוויסע מנהיגים און פארשטייער פונם פאָלק דארך דער השגחה העליונה פארבלענדעט געוואָרן פון צו זעען די טרויריקע צוקונפט, געגוי ווי די חז״ל (גיטין נו), שעמן זיך נישט מודה צו זיין ׳בגלל ענוותנותו של ר׳ זכריה בן אבקולס, החריבו ביתנו ושרפו את היכלנו והגלתנו מארצנו׳, און די גמרא פארופט זיך אויף דעם באקאָנטן פסוק: ׳משיב חכמים אחור ודעתם יסכל׳, דאָס הייסט אויף מאמע־לשון: ׳אז דער וועלכער זיצט אין הימל וויל חלילה עפים אפטאָן זיין פאָלק ישראל, נעמט ער קודם כל אוועק דעם שכל פון די אזויגענאנטע מנהיגים, און זיי ווערן חלילה פארבלענדעט פון צו זעען דאָס אונריקענדע שלעכטס, אזוי באהויפטעט דער פרעלעגענט, האָט אויך פאָסירט פאַר דער לעצטע שואה.

גערעדט האָט אויך הרב דר. פויגעלמן, הרב פונק און אנדערע.

זיי אלע דערמאָנען די פארשניטענע קהילות.

צום שלום האָבן די קינדער רעציטירט, געזונגען געטא־לידער, דער חזן האָט געמאַכט אַ ׳אל מלא רחמים׳ פאר די געפאלענע קדושים און קעמפאר אין די ארמייען קעגן די נאצים און פאר צה״ל.

עצרת אימוץ קהילות ציעשינאוו — נארול—ליפסק בבית ספר "מוריה" בחיפה.

מימין לשמאל: מר כץ מזכיר הארגון יוצאי נארול-ליפסק בישראל, הרב ד"ר מ. פרנקל, מר קורמן יו"ר ארגון יוצאי נארול-ליפסק בישראל, הרב ראוכברגר, ד"ר דוד רביד יו"ר ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל, הרב יעקב פינק, מר לרר, הרב ד"ר מרדכי פוגלמן, מר נ. להב, מר טוביה פרידמן מנהל המכון לדוקומנטציה ב'יד ושם' ומר רוזנפלד.

אל מלא רחמים שוכן עולמים, רם על כל רמים

נקום נקמת דם עבדיך השפוך, נקמת טפינו

ועוללינו, אשר נרצחו בידי הזדים הארורים

באכזריות נוראה, על קדושת שמך, יתברך וישתבח,

אמהות על צאצאיהן רוטשו;

לזכר:

אשתי היקרה והחשובה יראת ה' היא תתהלל

רחל בת יונה בוימל ע"ה, וגם ילדי, שבע ופיגע ע"ה

הנפשות הקדושות והטהורות אשר העלו על המוקד

בכ"ה מרחשון תש"ג בגטו טרנוב.

ת. נ. צ. ב. ה.

הרושמים אותם למזכרת נצח

שלמה זלמן בוימל ובנו יונה

ילדים בצד ה„ארי" יחד עם משפחותיהם

אלה מאהלר

1) סקירה כללית על החיים בצד הארי

יהודים אשר נמלטו מגיטאות פולין היו בצד ה„ארי" כגויים, אם לא שפתם, לא מבטאם ולא מראה פניהם גילו את סוד מוצאם היהודי, וכן אם היו מצויים אצל המנהגים הדתיים והלאומיים של הארץ ויכלו בנקל להתערב בקרב האוכלוסיה הלא־יהודית. יהודים אשר חסרו להם תכונות אלה, נאלצו להסתתר כיהודים. אך בשני המקרים, ובמיוחד במקרה האחרון, זקוקים היו לאמצעים כספיים כדי לסלול לעצמם דרך ולקיים את עצמם בצד ה„ארי". יתר על כן, הם חייבים היו להיות מחוננים בכישרון לפעול באווירת פחד מתמיד. אנשים בעלי קלסתר פנים שמיים, שקיבלו חסות מידי לא־יהודים, היה עליהם לחיות לא רק בפחדם הם, פחד ממשי ומציאותי מאוד, אלא העיק עליהם גם הפחד המוצדק של מארחיהם.

סכנות לאין־ספור צפויות היו ליהודי בצד ה„ארי". עיניים תוהות, תנועות חסרות־ביטחון והתנהגות של מי שמסתיר משהו עלולות היו בנקל לבגוד בו. אם יהודיה אשר התגוררה עם בתה בין הפולנים היתה נוהגת לבקש מילדתה כשהעיזה לצאת מהבית: „עצמי עיניך, אניא, הן נראות יהודיות כל כך".

יהודי מוסווה עשוי היה להתגלות על־ידי אימרה בת גוון יהודי, ע"י בורות במנהגים ובנימוסים פולניים קצת יותר מסובכים, על־ידי אופן שונה של גילוי דאגה וחיבה לילדיו, על־ידי הימנעות מלהשתתף בשיחה אנטישמית, חוסר ידידים וקרובים, שפע יחסי של כסף, או — מחסור בכסף, וכו'. כל אלה עלולים היו לגלות את היהודי, כפי שקרה באמת פעמים רבות.

אפילו חלום עשוי היה לגלות את סודו של היהודי. נכה יהודי, קיטע ברגלו האחת, שמראהו היה כמראה נכה־מלחמה פולני נכבד, בעל שער מכסיף, שפם ארוך ועינים כחולות, מלמל פעם מספר מלים ביידיש מתוך שינה, בנוסעו ברכבת. חבריו לנסיעה הסגירוהו בידי המשטרה הגרמנית בתחנה הקרובה. הואיל ותעודותיו נראות היו בסדר גמור, נבדק בגופו — ונורה מאחורי התחנה.

מלבד פגישות שבמקרה, כגון היתקלות באנשים אשר ידעו את זהותו האמיתית של היהודי ועשויים היו להסיר את מסווהו בשגגה, ארבו לו בכל מקום מאות סחטנים ומומחים לרחרח יהודים ממרחק. הם היו עוסקים בחיפוש שיטות חדשות ללכוד בפח את קרבנם. הם נהגו, למשל, לפרסם מודעה על השכרת חדר, בהיותם בטוחים שרוב המעוניינים יהיו יהודים מחוסרי קורת־גג; הם היו מפתים ילדים יהודיים להתקרב אל „לקוחות" משועמים, לוחשים באוזניהם מספר מלים ביידיש ועוקבים אחרי תגובת הקרבן בעיניים מנוסות. אין פלא, אפוא, שהרבה יהודים היו חוזרים אל הגיטו בהתמוטט עצביהם או כשאזל כספם. את חיי היהודי בצד ה„ארי" אפשר לסכם במלה אחת ויחידה — פחד.

ילדים יהודיים שהיו עם משפחותיהם וידידיהם, צפויים היו לאותן הסכנות שארבו

לגדולים. ילדים גלמודים, עם כל כמיהתם העמוקה לחסות ותמימותם הילדותית, נאלצו ללמוד את הדרך הקשה של התכחשות ליהדותם. והם למדו אותה במהירות.

להתחבא באופן בודד היה בדרך כלל פחות מסובך מאשר להתחבא בקבוצות. אף על פי כן סירבו יהודים רבים להיפרד מקרוביהם ומידידיהם מתוך פחד לעמוד לבדם פנים אל פנים מול סכנות החיים בצד ה„ארי". מובן שזה היה נכון במיוחד לגבי ילדים.

גיזלא מ. (היום רקדנית באופירה הישראלית) היתה רק בת חמש כאשר הוריה המיואשים החליטו לשלוח אותה ואת אחיה בן השמונה לצד ה„ארי". גיזלא סירבה ללכת. היא התרפקה ביאוש על אמה, נאחזה בשמלתה, תפסה בידיה וכיסתה אותן בנשיקות אין סוף. משהוצאה הפעוטה מהחדר, אחזה בידית הדלת ונשקה אותה בלהט, כשם שנשקה את אמא לפני כן. ידית הדלת היתה בשבילה סמל של בית.

מטא ורובל היתה בת שתים־עשרה כאשר במכוכת הבהלה של „אקציית" לילה הפרידוה מעל הוריה ואחיה בשדה. „נשארתי לבדי בעולם בחשכת הליל" — מספרת מטא — „לא ידעתי לאן ללכת... זחלתי לשיחים ונשארתי שם בנשימה עצורה... לפתע פתחו ביריות. אשה ותינוק בזרועותיה נרצחו לא רחוק ממני. אחוזת פחד ומצוקה חשבתי: ‚אלוהים יודע אם אמי עודנה בחיים. אינני יודעת לאן ללכת... כבל שאפנה רק יריות וצווחות... אין לי כל אוכל... ואין אל מי להגיד מלה אחת'...".

הוריה וארבעה משאת אחיה נרצחו. מטא התחבאה עם אחד האחים הנותרים, והיא נשארה בחיים בדרך נס. כשהיתה שוב לבדה בין השיחים, הגתה נכאים: „אחי איננו עוד בחיים... אמי איננה עוד בחיים ואבי וארבעת אחי הגדולים אף הם מתו. בשביל מי עלי לחיות? אין דבר לאכול... למה לי להישאר לבדי בקור כזה בין השיחים? אלך ואמסור את עצמי לגרמנים..."

ילדים, אשר הסתתרו יחד עם הוריהם ועם קרוביהם, הצליחו לשמור על בריאותם הגופנית והנפשית זמן ממושך יותר מאשר ילדים שנשארו גלמודים. הם פיתחו חוש מעשי נפלא וכושר הסתכלות והכרעה מהירה. חושיהם נתחדדו וכוח עמידתם הנפשית היה ממש בבחינת נס.

הבעיה העיקרית אשר עמדה בפני הורים שהסתתרו עם ילדיהם בצד ה„ארי", היתה כיצד לשמור על חיי הילדים ועל חייהם הם. ילדים שהיו משרכים דרכיהם עם משפחותיהם על פני כפרים וערים, ישנים ביערים ובשדות, פושטים יד לפת לחם וכו' היו עסוקים כל הזמן, כל רגע של חייהם הנתונים בסכנה. אבל הורים שהיו מסתתרים עם ילדיהם במקלטים קבועים יותר, עמדו בפני בעיה נוספת — איך להעסיק את הילדים לטובתם הם ולטובת כל הקשורים עמהם.

2) חיי נדודים

קטעים מתוך אוטוביוגראפיות של נער ונערה בגיל שלוש־עשרה כתובות במחנה עקורים, מתארים חיי נדודים בצל המוות בצד ה„ארי". הילדה לאה ק. מספרת את קורותיה בקווים דראמאטיים כוללים, ואילו הנער הנוטה לפרטות ויחד עם זה מחונן בתפיסה הגיונית

של התמונה השלמה, מגולל תמונה ריאלית של חיי הנדודים שלו ושל משפחתו ומתאר את מלחמת הקיום שלהם.

הנה מה שלאה מספרת:

„מאותו יום מתחיל נסיוננו האמיתי. כל יום שחלף היה גדוש ניסים. התגוררנו בבית־החולים ההוא, ואחרי כן עברנו לגיטו אחר. שוב נדחפנו לקראת הבורות כדי להיות נורים — ונמלטנו. באנו לבית ידיד אבא, לא־יהודי. הוא החזיק אותנו במשך חודשים מספר. משנאלץ לברוח, כדי להציל את חייו, ברחנו גם אנו.

„אמי היתה בהירת שיער, בעלת מראה פנים „ארי" ודיברה פולנית טובה... איש לא חשד בנו כי יהודים אנחנו. עברנו מכפר אחד לשני. אמא היתה עושה סודרים וגרביים ופושטת יד לנדבה.

„היינו מתקרבים לכו החזית. אף פעם לא פגשנו יהודי, אף פעם לא שמענו עליהם. לעתים קרובות, בלילה קר, אי־שם ביערות, רעבה ורועדת מקור, נלחצתי אל אמא וביקשתיה: „אמא, אני מפחדת, דברי אלי, ספרי לי, כיצד תביאי אותי לארץ (ישראל)". ואמא היתה מספרת לי כיצד העולם כולו יקדם בברכה את שרידי היהודים, ואנו ניסע לישראל, ואני אלמד עברית יחד עם ילדים יהודיים אחרים.

„מדי יום ביומו קשתה עלינו השוטטות בסביבה, עלולים היינו ליפול בידי הגרמנים בכל רגע. לפיכך נאלצנו להסתתר במשך היום. אך אז לא היה לנו מה לאכול. אמא היתה חלשה מאוד. היא לא האמינה שאנו נישאר בחיים. היא התחננה בפני: 'לאה'לי, הבה נלך אל האגם ונטביע את עצמנו. נשים קץ לעינוייגו'. בכיתי והתחננתי אליה: 'התגברי, אמא, עשי זאת למעני, אינני רוצה למות. תראי כי נתגבר על כל אלה, לא אומר לך שוב שאני רעבה, אך אל תקחיני אל האגם'...".

סיפורו של יצחק סורובייץ' (קטעים מהאוטוביוגראפיה שלו צוטטו בפרק קודם):

„נמלטנו אל היערות (בעיצומה של „אקציית" לילה) אני, דודתי ואחותי... תעינו בדרך ובמשך שלושה ימים נדדנו מסביב לגיטו בערפל סמיך, ללא מזון. אך מי חשב על מזון? הרי הורגלנו לרעוב. באותו זמן לא שמענו על אמא. נקלענו לביצות כאלה שלא ידענו כיצד להיחלץ מהן. כששמענו נביחת כלבים, הלכנו בעקבות קולם. כמעט עירומים היינו ורגלינו היו נפוחות מקור... כאשר יצאנו מהביצות באנו אל איכר... הוא פחד מלהושיט לנו עזרה; הוא נתן לנו קצת סמרטוטים קרועים, פת לחם וציווה עלינו ללכת הלאה...

„אחרי כן באנו לאיכר אחר ושאלנו אותו, אם ראה אשה עם תינוק, אך הוא השיב בשלילה. ביקשנוהו שיתן לנו ללון. אך הוא פחד להחזיק אותנו בביתו ואמר לנו ללכת אל החורשה שלו ולהסתתר בערימת השחת. הלילה היה קר והשחת חימם אותנו.

„בלילה באה אישה ותינוק אל אותו האיכר ושאלה אותו אם ראה יהודים שנמלטו מהגיטו... כאשר היא ראתה אותנו, צעקה: יצחק, ליובה! ידענו שזוהי אמא...

„...וכך החלו נדודינו מאיכר אחד אל השני. הלכנו בלילות, ביום נשארנו סמוכים ליערות, לבל יראה אותנו איש. היינו — כפי שאומרים — כנחש המגיח ממאורתו (בלילה) ויוצא אלי דרך... היינו מהלכים ללא מזון כלשהו. רק בלילה היינו יוצאים לבקש נדבות

על־ידי נקישה בחלונות. היינו מחטטים בערימות אשפה כדי למצוא מזון, ככלבים משוטטים. כאשר איכר לא רצה לתת לנו מאומה, היה גוער בנו: 'הסתלקו מכאן, ולא, אקרא למשטרה'.

„היינו לבד ביערות, ללא איש שיבעיר לנו אש. נאלצנו לבקע גזרי עץ במו ידינו ולהבעיר קצת אש. השגת מזון מהאיכרים נעשתה קשה מדי יום ביומו. הגרמנים הכריזו, כי מי שיעזור ליהודים במתן בגדים או מזון, יוצא להורג יחד עם משפחתו ונכסיו יישרפו. האיכרים היו אחוזי פחד וכשיהודי בא אליהם לבקש לחם גרשוהו מעל פניהם ככלב. הגענו לאפיסת כוח כזו שבקושי יכולנו ללכת. היינו ביערות ואכלנו גרגרים...

„...שלג החל לרדת, החורף התקרב. היינו עירומים ויחפים. אך לאכול או לרעוב — זה לא היה חשוב כלל וכלל. מה שהדאיג אותנו היה, שלא יכולנו להישאר עוד ביערות. לא היה איש עמנו: עלולים היינו למות מקור.

„...שמענו על איכר אשר ידע את מקום מחבואם של כמה יהודים. הלכנו אליו כל ערב והפצרנו בו שיראה לנו את מקום מחבואם. אך הוא בשלו: 'מה טעם במחבוא, העולם איננו עולם יותר. מקומכם הוא בקרקע הנהר'. בשמענו את דבריו, חשבנו בלבנו: הצדק אתו. אך תמיד מהבהב ניצוץ של תקווה בלב אדם („האדם" היה אז בן שבע). אין אדם נוטה לקפד את חייו. חיזרנו אחריו כל כך הרבה עד שלבסוף הראה לנו איפה נמצאים היהודים.

„כאשר מצאנו את היהודים ידענו חיים אמיתיים מה הם. היו להם קליפות של תפוחי אדמה, וקדרות. נתמלאנו התפעלות, באמת. בכל עת נדודינו לא ראינו קדרות. בהיותנו עם היהודים האלה, הרגשנו מה טעם מאכלים מבושלים. כשהיינו לבדנו, לא טעמנו מאכל מבושל כלשהו, והנה הם פה מבשלים, אופים תפוחי אדמה, וכו'...

„אותו חורף היה קר מאוד. כל היהודים האלה הצטרפו אל הפרטיזאנים, אך עלינו היה להישאר לבד, כי היינו ילדים קטנים.

„פעם נקלענו אל כומר באפטיסטי בשם יעקוב וביקשנו ממנו שיתן לנו להישאר ביערו. הוא לא יכול לסרב לנו כי היה בעל לב טוב. לקח אפוא גרזן והלך אתנו היערה. הוא עשה בשבילנו מעין בונקר... בו נשארנו עד אשר ירד השלג הגדול. אז שוב הלכנו אליו. כאשר יעקוב ראה אותנו, התחיל רועד מפחד, אך אמר: 'בסדר גמור. בלאו הכי כולנו ניהרג. בואו אפוא פנימה, כשתגיע שעתנו, נסבול יחד'. לא ידענו כיצד להודות לו. מתוך שמחה רבה נפלנו לרגליו ונשקנו אותן. נתן לנו מיד עבודה, וככה לא התבטלנו והרווחנו את לחמנו..."

ישראל מ. מעיר בוצ'איץ', מתאר בעדותו המוקלטת כמה אספקטים אחרים מהחיים בצד ה„ארי". הוא משקיף אחורנית על חייו תחת הנאצים. גישתו היא פחות רגשנית, אם כי יש בה מהרעננות והתמימות הילדותית.

ישראל, הוריו ואחיו הגדול ברחו מהגיטו, כאשר ישראל היה בן שבע, המשפחה נחלקה... אבא לקח עמו את הילד הקשיש ושניהם עבדו בבתי איכרים בתפירת מעילים מעור כבשים. אמא נדדה עם ישראל.

„שוטטנו על פני כפרים. אנשים צעירים וחסונים הצטרפו אל הפארטיזנים, אך מאתנו נבצר הדבר. הנדודים בלי מטרה היו איומים. נדדנו מכפר לכפר, מבית אל בית. רוב הזמן נשארנו בקרבת הכפר וויצ'יחובקה. אנשים טובים גרו שם. היו מזהירים אותנו בהתקרב הגרמנים. בקיץ רווח לנו במקצת. היינו יושבים בשדה התירס ופולים את בגדינו. בחשכת הליל הייתי הולך אל הכפר לבקש לחם ולמלא את הבקבוק מי גשם, בהם שרצו צפרדעים קטנים. מחמת החושך לא יכולתי לראות בבהירות.

„נשארנו בתוך התירס ימים ולילות, בימי גשם כבימים בהירים, מבלי דעת איזה יום הוא. היה מחבוא אחר בשדה סמוך לכפר — שיחים עבותים בגובה של בית, ובפנים — מקום חלול. היינו מתחבאים גם שם, ולא רק אנחנו אלא גם משפחות אחרות. הוסכם בינינו על אותות מיוחדים כאשר המחבוא היה תפוס. אך קללת מגיפה איומה רבצה על מחבוא זה — מגיפת הכינים. ראינו אותן זוחלות על הענפים ושורצות על פני האדמה. דרכנו עליהן כמי שדורך על שטיח.

„בגדי נקרעו לחלוטין, ואמא תפרה לי מכנסיים משק של יוטה. האיכרים נתנו לי נעליים עם סוליות עץ וחותלות־קש. לא היו לי גרביים והקש שרט את רגלי היחפות. בקיץ הלכתי יחף, אך בחורף נבצר ממני הדבר. פעם הצליחה אמא לשכנע איכר שיקחני לעבודה. אמא עזרה בבית ואני רעיתי את הבהמות. הייתי יחף והיה עלי לרוץ על פני גבעולי תבואה וחשתי כאילו דורך אני על מסמרים. חזרתי כשרגלי מכוסות שריטות ופצעים קלים ולא יכולתי ללכת כלל. האיכר נתן לי עבודה אחרת — לתלוש גרגרי תירס לזריעה. עשיתי זאת בדרך חביטת אשבולי התירס זה בזה. לא הסכנתי גם לעבודה זו וידי כוסו שריטות ופצעים.

„האיכר נתן לנו מזון והתיר לנו לישון באמבר שלו. היינו מאוד מאושרים. ידענו פירושה של שינה על אדמה בשדה. היתה לנו שמיכה אחת בלבד ולא ידענו כיצד לנהוג: להתכסות בה או לשים אותה תחתינו. לא פעם היינו ישנים כשמטרות זעף יורדים עלינו ואף שמחנו על כך, בהיותנו בטוחים שלא ירדפו אחרינו. המגורים במקום זה נראו בעינינו כחסד מהשמים.

„לא תמיד יצאנו משדה התירס מרצוננו. היה שם נעים, מלבד בימים גשומים ובלילות. אך היה עלינו לצאת משם לא רק בגלל הגרמנים אלא גם משום שהאיכרים רדפו אחרינו. רמסנו את התירס שלהם — היבול אשר לו ציפו. פעם בשכבנו, אני ואמא, בשדה התירס, שמענו צעדים ואנשים מדברים אוקראינית. חרדה גדולה אחזה אותנו... היינו בטוחים כי הגיע הקץ. התכסינו בשמיכה ונשארנו דוממים. האנשים התקרבו וצווחו: „יהודים, לצאת!" עשינו את עצמנו כחרשים. אז צעקו בקול חזק יותר: „אנחנו מוכרחים להרוג אתכם". אז קפצנו על רגלינו והתחננו בפניהם שלא יפגעו בנו, כי קץ יסורינו קרוב כל כך. איכר אחד אמר, כי ימסור אותנו לגרמנים, איכר שני הוסיף כי יהרגו אותנו. רק אחד אמר: „הרפו מהם, האינכם רואים כי זו אשה מסכנה עם תינוק". דברים אלה עשו רושם. הם ציוו עלינו לעזוב את הכפר תוך שתי שעות.

„...מצאנו איכר עני בן שמונים. אלמן היה ולא היה לו מה לאכול. הסכים להרשות לנו לגור אצלו בתנאי שנאכיל אותו. נשארנו בביקתה שלו, מסתרים מאחורי תנור גדול.

אי אפשר היה לשבת שם וגם לא להרים את הראש. אפשר היה רק לשכב פרקדן. הוא היה מאושר מאוד, כי זה זמן רב שלא בא אוכל מבושל אל פיו. את המזון סיפק אבא.

„לא נשארנו זמן רב עם הישיש. ידענו כי לא ירשה לנו לגור אצלו, אם אבא יפסיק להביא לו מזון. זאת ועוד. היה זה כפר אוקראיני וברור היה לנו, שאם יתפשו אותנו, אחד דיננו — ליהרג. עברנו לכפר פולני־אוקראיני.

„בינתיים הגיע שוב הקיץ והחלטנו להסתתר בתירס עד החורף. ושוב נאלצתי לצאת כל ערב לבקש לחם ולמלא את הבקבוק מים. לפעמים היה עלי לצאת בגשם ובסער. לא פחדתי. להיפך. האור היה לי לעזר, כי בליל חושך התקשיתי במציאת הדרך חזרה. חיכיתי לברק אשר יאיר לי את השביל. הייתי רץ מספר צעדים ושוב ציפיתי לברק. אמא היכתה לי תמיד בתפילה לבל יאונה לי כל רע.

„כאלה היו חיינו בקיץ. בחורף הוכפלו דאגותינו. סבלנו מרעב ומקור. לא היה תירס גבוה שיסתיר אותנו... הבתים בכפרים הפולניים היו מרוחקים. שוטטנו בגשם ושקענו בשלג עד לברכיים. לפעמים נשארו נעלינו דבוקות לשלג, יש ובכלל לא יכולתי לצאת מן השלג, כי אחרי ככלות הכל מה היתה אז קומתי?

„רטובים עד לשד עצמותינו ומכוסי שלג באנו פעם לבית איכר שבקצה הכפר. כל הזמן לא פשטנו את בגדינו, כי לא היה לנו במה להחליפם. הרבינו כל כך להתחנן בפני האיכר עד שהסכים לבסוף שנישאר בבקתתו. הוא הגיש לנו תפוחי־אדמה וחלב חמוץ. מאושרים היינו. להימצא תחת קורת־גג, כשבחוץ משתוללת סופת־שלג. התכסינו בקש ונרדמנו. כשהקצנו בבוקר, לא יכולתי להניע אבר. בלילה היתה קרה ובגדי הרטובים נקפאו עלי...

„ככה נדדנו ימים ולילות... עד שאמא מצאה איכר טוב. את אשר עשה בשבילנו איכר זה לא יאומן כי יסופר. אינני יודע, אם עשה מה שעשה על מנת לקבל פרס או לא. הוא נתן לנו להישאר ברפת יחד עם הבהמות. היה זה חסד מן השמים. היה לנו חם שם, היה לנו מזון, והיינו ישנים מכופים בשמיכה תחת גג... יכולנו להתנועע ברפת בצורה חפשית...״

הרבה ילדים, כיצחק וכישראל, אשר חיו נודדים, הסתגלו לתנאיהם עד כדי כך שראו בנוחיות הפשוטה ביותר של חיי יום־יום, כגון אכילת מזון מבושל, לינה תחת גג, מלבושים נקיים וחמים — כעין פלא ותענוג מיוחד.

3) החיים במקלטים קבועים יותר

גבריאל ה. מעיר צ'נסטוחוב (היום מורה לגיאוגרפיה בישראל) והוריו נשארו בחיים עם תום המלחמה. הם התחבאו בדירה שהושכרה להם על־ידי פולני. והנה סיפורו:

„...ואצלאוו מילובסקי בא להוביל אותנו למקום מגורינו. זה היה ב־13 באפריל 1943. מגלובסקן הנה פולני, גבה־קומה ומגושם. הוא שכר דירה קטנה — חדר ומטבח — בבית ישן מאוד שבמרכז צ'נסטוחוב, מאחורי מזבלה... הדירה היתה בקומת הקרקע ונשקפה אל

החצר. מתחת לריצפה, באמצע החדר, היה מרתף, כנהוג בבתי האיכרים. מילובסקי חילק את המרתף לשני חלקים. בחלק הקידמי החזיק פחם ומאחורי הפחם היה מחבואנו. את רוב זמננו בילינו בדירה וירדנו למרתף רק בשעות סכנה.

„יכולנו להישאר בצד המזרחי של המרתף. אחרי כן נוכחנו, כי אם אנו נשארים בו במשך זמן ממושך, הופך האוויר שבו מחניק עד ללא נשוא.

„הבעיה העיקרית היתה בכך, שקשה היה להתנועע בצורה חפשית, מבלי שיראו וישמעו אותנו. התגוררנו במקום זה כמעט שתי שנים. במשך כל הזמן הזה לא ראיתי כמעט קורטוב של שמים... המזבלה הענקית היתה למחסום בפני העין. גם את השמש לא ראיתי ולא יכולתי לשחק בחצר...

„המצאתי לעצמי כל מיני משחקים והייתי, כביכול, בכל מיני מקומות. הלכתי סחור־סחור בפינה שליד החלון, המקום היחידי שם אפשר היה להתנועע. הורי החלו לדאוג לבריאותי. הם ראו אותי מסתובב ומתפתל במשך שעות בפינה קטנה זו, כשאני מעמיד פנים כאילו אני בגן, בשדה או באיזה מקום אחר.

„הבעיה כיצד להחזיק אותי עסוק, היתה חמורה... בתחילה ניסתה אמי ללמדני... אך אחרי כן נעשה המצב כל כך מתוח, שלהורי לא היתה הסבלנות להמשיך בשיעורים. הבעיה נפתרה במידה ניכרת על־ידי כך, שמצאתי ספר מאת ה. שינקוויץ' „במדבר וביער". קראתי את הספר פעמים אין ספור. כמעט ידעתי אותו בעל־פה... הספר היה לי למזון רוחני במשך חודשים ארוכים... הייתי מאושר, שכן היה זה ספר טוב והולם את גילי. הספר היה לי לעזר רב. הייתי בחברת שני הילדים (גיבורי הספר) באפריקה, בעיצומן של ההרפתקאות והפורענות שפקדו אותם.

„הרעב היה הכוח המכריע בחיינו. כל הזמן אכלנו רק לחם ותפוחי אדמה. ואף זאת לא בכמות מספקת. אבא אכל פחות מכולנו. מרבית המזון היתה שמורה בשבילי. הוא הסתפק בפת לחם אחת ליום, ואולי בפחות מזה. הורי כפו על עצמם תענית אחת לשבוע, אחרי כן עברו לצום פעמיים בשבוע...

„יום־הולדתי העשירי התקרב ולחגיגת יום זה חסכה אמא כמה תפוחי־אדמה ושומן. אותו יום עשתה אמא לביבות וקיבלתי מנה שווה למספר שנותי. היה זה רב מדי בשביל ילד בגילי, אך הייתי רעב מאוד. המטרה למלא את קיבתי הושגה. היה זה היום היחידי שלא הייתי רעב. אני זוכר את אבא מתעלף מרעב ביום הולדתו הארבעים. דומני שזה היה בדיוק חודש לפני יום־הולדתי העשירי".

את התנאים בהם חי גבריאל אפשר לראות כתנאי מותרות בהשוואה עם התנאים והמקומות בהם היו משפחות יהודיות אחרות תחת הכיבוש הנאצי. פייגל פלטל־מיינדזיז'צקא, מתארת בספרה ביידיש, „משני עברי החומה", את המחבוא ואת החיים בו של אם יהודיה ובנה בן העשר, בזו הלשון:

„ראיתי יד מושטת בין ענפי עץ יבשים ושמעתי קול חנוק האומר בשקט: „בוקר טוב". אותה יד החלה להזיז הצידה את ענפי העץ. פתחתי קצת את דלת האמבר ואז

הבחנתי באשה וילד קטן שכובים על הריצפה הריקה, צמודים אחד לשני, כדי לתפוס שטח קטן ככל האפשר. סביבם מעליהם היו קורות עץ וענפים יבשים. ניכר היה כי אי־אפשר לעשות שם תנועה קלה ביותר.

„פני האם ובנה היו שחורים, עור ועצמות, והעינים שקועות עמוק בחוריהן, השפתיים סדוקות, השער דהה ומלא נסורת. הדבר הראשון שביקשו ממני היה לסגור את הדלת, עיניהם לא יכלו לשאת את האור.

ככה חיו השניים, סגורים ושכובים למחצה. במצב כזה היו אוכלים, ישנים ומשגיחים על הדלת. פעמיים ביום הגישה להם בעלת הבית אוכל. היא היתה זהירה מאוד ומעולם לא נתנה להם לעזוב את הצריף... הם לא התרחצו, לא החליפו את בגדיהם ולא את לבניהם.

לפעמים בלילה, כאשר האם לא יכלה לשאת יותר את העינויים ופחדה פן ישותקו איבריה, היתה מסתכנת וזוחלת החוצה כדי ליישר את גופה. לא יכלה להניע את זרועה הימנית, זה גרם לה כאב רב...

„הילד הביט אלי מאחורי ערימת העצים בעיניים יוקדות. עיני האם זלגו דמעות. היא כשלעצמה היתה יכולה להסתפק במעט שבמעט, אך חרדה לגורל ילדה. הילד הצטנן קשות לפני זמן קצר. הוא השתעל. במשך ימים ספורים החזיקה אותו האם בזרועותיה יום וליל. היה לו חום רב. האם לא ידעה מה שמדאיג אותה יותר — השיעול העשוי לגלות את סוד מחבואם, או החום אשר עלול היה לגרום לו מוות. בעלת־הבית פחדה לקחת את הילד לחדרה ולהשכיבו במיטה.

צריך היה להיזהר מאוד שלא לעורר את רוגזה של בעלת הבית. הכול היה תלוי בה. פעם אחת נפוצו שמועות, אשר הבהילו את בעלת הבית, ואז ציוותה עליהם לעזוב את המקום. האם ובנה נדדו במשך ימים אחדים בקרבת היער. לא היה להם לאן ללכת. האם ביקשה איפוא מבעלת הבית שתיקח אותם בחזרה...״

בין הילדים שנשארו בחיים היו רבים אשר איבדו את כושר ההליכה, רבים הוכו בעיוורון ורבים אשר נפגעו במחלות עור, בשחפת ובמחלות כרוניות אחרות, כתוצאה מחיים במשך חודשים במקומות שאין לתארם ובתנאים בלתי אנושיים ביותר. הנזק אשר נגרם להתפתחותם הנפשית אחרי פרק זמן ממושך, היה לאין שיעור. אך כושר ההבראה של הילדים, בגוף וברוח, היה להפליא.

ציעשינוב - מיין צווייטע היים

(זכרונות און אפשאצונגען)

פון מרדכי קויפמאן

דאס מזרח גאליצישע יידנטום — א זייל פון יידישן פאלק

דער יידישער געלערנטער, פראפ. א.א. ראבאק, וויקלט אויס, אין איינע פון זיינע ביכער, א וואונדערבארן געדאנק וועגן דער אומשטערבלעכקייט פון דער יידישער אומה. ער זאגט:

„א עטנישער כלל שטארבט זעלטן, א פאלק, א שפראך, א קולטור איז נישט בבחינת יחיד. ביי א יחיד ווייסן מיר, אז עס איז פאראן א הארץ, א קאפ, וואס אויב ס'שטעלט זיך אפ זייער פונקציאנירונג, איז דער מענטש א בר־מינן. א פאלק איז אבער ווי א פלאנץ, וואס אויב ס'פאלן אוועק געוויסע טיילן, וואקסן אויס אנדערע און ווי באלד דער ווארצל איז נאכנישט פארוויאנעט, קאן זיך די פלאנץ צעבליען אלץ ווייטער און ווייטער".

איך קאן נישט אנהייבן שרייבן מיינע פראגמענטארישע זכרונות פון דעם יידישן ציעשאנאוו, א שטאט וואס איך באטראכט מיט רעכט פאר מיין צווייטע היים, כל זמן, איך גיב נישט אפ כבוד דאס מזרח־גאליצישע יידנטום, וואס האט אזוי גלאריך געלעבט און איז אזוי טראגיש אומגעקומען דורך די ידי עשו, אריינגעפלאכטענע אין דער רציחה־סטיכיע פון נאצים, אוקראינער או פאלאקן, ימח שמם וזכרם.

דאס יידישע ציעשינאוו איז נאר געווען א קליינער טייל, אבער זיין יידישקייט און ציוניזם איז פארבליבן געשיכטליך, א גרויסער באשטאנדטייל פון דעם דאזיקן יידנטום, וואס האט פון זיך ארויסגעגעבן חכמים און גאונים, לומדים און געלערנטע, דענקער און סופרים, פראזאיקער און פאעטן, וועמעס געדאנקען און אידעען, שטאנדפונקטן און גייסטיקע

מחשבות, האבן באַרייכערט דאָס יידישע וועלט־פאָלק מיט נצחיות־יסודות, מיט רעאַלע ציון שטרעבונגען, מיט קאָנקרעטע פּיאָנערישע רעאַליזאַציעס אין ארץ ישראל.

און ווייל דאָס „ספר ציעשינאָוו" צינדט אָן מיט דער הילף פון אותיות פון העברעאישן אלף־בית, מיט דער פאָרמיטלונג פון יזכור־שורות, דעם נר תמיד צום הייליקן אַנדענק פון אַן אומגעקומענע יידישע עדה, פון א חרב־געוואָרענע יידישע קהילה, זאָלן אויך מיינע באַשיידענע ווערטער אין דעם אַרטיקל זיין א צושטייער צום יזכור און יאָרצייט ליכט, וואָס די שארית בני ציעשינאָוו צינדן אָן אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, כדי נישט צו פאַרגעסן די טייערע יידן פון מזרח גאַליציע בכלל און פון קהילת ציעשינאָוו בפרט.

דאָס גייסטיק־זאַפטיקע יידנטום פון מזרח גאַליציע איז געווען א שטאַרקער יסוד, אויף וועלכן ס'האָט זיך אָנגעשפּאַרט יאָרהונדערטער דאָס יידישע וועלט־פאָלק. במשך פון א סך הונדערטער יאָרן האָבן יידישע קהילות אין גאַליציע מיט זיך פאַרגעשטעלט א האָמעגענע, אינערלעך־צעמענטירטע, שעפעריש־אָרגאַניזאַציאָנעלע קראַפט פון אזא פאַרנעם, וואָס איז געווען בכוח צוזאַמענצוהאַלטן אַלע טיילן און שיכטן פון דעם דאָזיקן תורה־טרייעם און קולטורעל־איבערגעגעבענעם יידנטום, כ'בין מיך מתכוון, סיי אין זיין אמונה אין דת, ווי אין זיין וועלטלעכן פאַרנעם.

די יידישע קהילות האָבן געשפּייזט די גאַליצישע יידן מיט די לעבנסוויכטיקע דערנערונגס שפּייזן פון די אומאויסשעפּלעכע תורה־קוואַלן, ווי פון די ציוניסטישע גאולה־אידעאַלן. דאָס קול פון תורה און חינוך, רייד פון חכמה, האָט זיך געלאָזט הערן איבער דער לענג און ברייט פון יידישן מזרח גאַליציע. די חדרים און „ישיבות", די קלויזן און חסידישע „שטיבלעך", די צדיקישע הויפן און די בעלזער, צאַנזער, סאַדיגורער, אַדער „טשאַרטקעווער" רבנישע דינאַסטיעס, אַלץ צוזאַמען אין געווען א ריזיקע, און גראַנדיעז־פייערלעכע יידיש־רעליגיעזע מאַניפעסטאַציע, א חסידיש־התלהבות'דיקע יידישקייט־פעסטונג, אין וועלכער עס האָבן זיך אָנגעשטויסן אַלערליי אויסערלעכע שונאי ישראל עלעמענטן, ווי אינערלעכע אַסימילאַנטן און יידישע פאָלקס־בוגדים, אָבער אַלע זיינען צעשמעטערט און פאַרניכטעט געוואָרן אין די פעלזנפעסטע מויערן פון אזא פאַרפאַנצערט מיט יידישן וויסן, תורה ומסורה — יידנטום, אויף וועלכע עס האָבן פערמאַנענט געוואַכט די גאַליצישע שומרי־ישראל...

ביז צום אויסברוך פון דער 2־טער וועלט מלחמה האָט דאָס גאַליציאַנער יידנטום אויסגעזען

ווי א פילפארביקער רעגנבויגן, וועמעס שימערינדיקע קאלירן פון גייסט און קולטור, פון תורה און חסידיזם, פון אידעען און פרינציפן, פון ציוניסטישע אידעען־דיפערענציאציע ריכטונגען און חסידישע דינאסטיע־שיטות, האבן געלויכטן אויפן יידישן וועלט הימל מיט אלע ליכטער, וועלכע האבן ווי סיני־בליצן אנגעוויזן אויף אלע שטעגן און וועגן פונם אלזייטיקן יידישן לעבן אין מזרח גאליציע.

מיטן אריינמארש פון די סאוויעטישע ארמייען פריער און מיטן אנקומען פון די היטלעריסטישע מערדער־הארדעס שפעטער, איז איבערגעריסן געווארן דאס לעבן פון אונדזערע ברידער און שוועסטער, האט אויפגעהערט דער קלאנג און אפקלאנג פון תורה קולות, איז צעשטערט געווארן דער יידישער גייסט צוזאמען מיט זיינע דת און גייסט־טרעגער און עס זיינען פארשאטן געווארן די אפפרישנדיקע קוואלן, די ציוניסטישע באוועגונגען זיינען אומגעקומען צוזאמען מיט די „רבנישע הויפן", זיינען חרב ונחרב געווארן, די קהילות און קהילה־אנגעהעריקע־צעשטערט און גרויזאם פארניכטעט, די קלויזן, בתי כנסיות און בתי מדרשים זיינען אפגעווישט געווארן פונם פנים פון דער ערד און כמעט דאס גאנצע גאליצישע יידנטום איז אומגעקומען אויף קידוש השם צוזאמען מיט אלע אנדערע מיליאנען יידן, קדושים וטהורים, דורך אלערליי מיתות משונות. א רציחה, אויף וועלכער ס'וועט קיינמאל נישט זיין ביי יידן קיין סליחה ומחילה, דאס בלוט פון אומשולדיקע יידן שרייט ארויס פון טיפענישן, פון די ערד־אויבערפלאכן, יאמערט ארויס פון די פארברענטע אש'ן אויף אלע פעלדער פונם גאליצישן עמק הבכא, פון אלע גאז־אויוונס, פון קרעמאטאריעס, די מארד פאבריקן פון דער גוי'אישער וועלט, דורך וועמעס עפענונגען ס'האבן אין שריפות און דורך גאז־חניקה אויסגעהויכט זייערע טייערע נשמות אונדזערע אומפארגעסלעכע ברידער און שוועסטער, זייער לעבעדיק לעבן איז אויסגערויכערט געווארן און איז דורך שווארצע קוימענס אוועק גלייך צו די הימל־הויכקייטן, אפשר זיינען זיי דערגאנגען צום כסא הכבוד...

אויף די חורבות פון הונדערטער און טויזנטער יידישע קהילות פון גאליציע האבן ברוטאל געטראטן די עשו־פיס אין דער צייט פון אומקום און יידן־אויס־ראטונג, אויך היינט גייען ארום — פראנק און פריי — אויף די דאזיקע הייליקע פלעצער די בלוט דורשטיקע היענעס בצורת מענטש, אבער אן א צלם אלוקים, אין דער העסלעכער געשטאלט פון סאדישטישע אוקראינער, פון כוליגאנישע פאלאקן, פון רוצחישע דייטשן, פון פארדארבענע אונגארן און פון היינטיקע נידעריקע און הויכע בעאמטע פון היינטיקן אוקראיניש־סאוועטישן רעזשים.

מיר באוויינען דעם אומקום פון גאליצישן יידנטום, מיר בויגן אונדזערע קעפ אין טיפן טרויער מיט צעפייניקטן צער פאר די קברים, נישט קברים, פאר די הויפנס אש און פאר די נישט פארברענטע ביינער פון הונדערטער טויזנטער אומגעקומענע גאליציאנער יידן. מיר, דער שארית יהודי גליציה, שרייען אויס א נייעם „שפוך חמתך" אויף אזעלכע גויים,

וואס האבן פארוויסט יעקב׳ס געצעלטן, חרב געמאכט אונדזער לעבן און אונטערגעהאקט ביז צום וואָרצל אונדזער בוים, דעם יידיש גאליצישן, מיט כמעט אלע צעצווייגטע צווייגן, איבער־לאזנדיק א פארברענטן שטאם, א פארשניטן יידנטום, אן אומגעהויערן צער ביי די לעבעדיקע.

פון אונדזערע לעפצן וועלן קיינמאָל נישט אראפגיין די טרויער־ווערטער פון איכה:

„הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, נער וזקן,
בתולותי ובחורי נפלו בחרב" (איכה).
„קוקט און זעט, צי איז פאראן נאך אזא ווייטאק,
ווי מיין ווייטאק, יונג און אלט, מיינע טעכטער
און מיינע בחורים זיינען געפאלן פון דער שווערד".

דער צער פונם יידישן שארית גאליציע איז אריינגעפלאכטן געווארן איז דעם גרויסן ווייטאָק און הארץ־רייסנדיקן טרויער פון דעם גאנצן יידישן וועלט פאלק, וואס באוויינט דעם אומקום און דאס הייסע אש פון זעקס מיליאָן ברידער און שוועסטער, צווישן וועלכע דער יידיש־זאפטיקער שבט גאליציע האט פארנומען א בכבוד׳יקן אויבנאן אין דער מזרח וואנט פון דער יידישער אומה.

מיט יראת הכבוד דערמאנען מיר — דורך די בלעטער פון דעם ספר ציעשינאוו — דעם הייליקן זכר פון אונדזערע קדושים וטהורים, פון די פארשניטענע יידישע קהילות אין גאליציע, פון דער׳הרג׳טע ברידער און שוועסטער. לנצח וועלן זיי פארבלייבן איינגעקריצט אין אונדזערע מוחות, אין אונדזערע נשמות, פונקט ווי זיי וועלן אזוי בלייבן אין דער געשיכטע פון יידישן פאלק, פון זיין עפאכע־מאכנדיקן אוואנגארד אין ארץ־ישראל פריער, אין דער יידישער מדינה היינט. דאָס גאליציאָנער יידנטום האט שוין פארנומען זיין היסטאָרישן פלאץ אויף דער מזרח־וואנט פון יידישן פאלק.

דאס פרוכטבארע לעבן פון דעם יידישן קיבוץ אין גאליציע ווי זיין טראגישער אומקום וועלן דינען ווי א דויערנדיקער סטימול פארן שארית יהודי גאליציה אין דער גארער וועלט, בפרט אין מדינת ישראל, ווי ווינציק מיר זאלן נישט זיין, ממשיך צו זיין גייסטיק־קולטורעל־רוחניות׳דיק לעבן באמונה, בקדושה ובטהרה.

דאס דאזיקע ספר ציעשינאוו איז א דויערנדיקער גר תמיד, אן אייביקער פלאם, וואס ווערט נישט פארלאשן, אבער זיינע בלעטער זיינען אויך א קאמפס רוף צו די גאליציאנער יידן בכל תפוצות ישראל, אוודאי צו די ציעשינאווער בני עיר בכל אתר ואתר, זיי זאלן זיך אומעטום געפינען אין די ערשטע רייען, אויף די פאדערשטע פאזיציעס פון א שווערן געראנגל פארן קיום פון דער יידישער מדינה, ווי פארן גייסטיקן המשך פונם יידישן פאלק.

✡

פון מיינע חדשים און יארן, וואס איך האב פארבראכט אין מיין צווייטע היים, ציעשינאָוו, זיינען מיר פארבליבן פרעכטיקע זכרונות, וואס א דאַנק זיי לעב איך איבער יענע גליקליכע צייטן פון גרויסע שטרעבונגען, פון דערהויבענע פליכטן, פון וויכטיקע אויפגאבן, פון שעפערישע אקטיוויטעטן, באגלייט פון דערציערישע ארבעטן און פון טרייע ציוניסטישע רעאליזאציעס צווישן דער יידישער יוגנט אין דער דערמאנטער שטאט, ווי צווישן אלע שיכטן פון דער ארטיקער יידישער באפעלקערונג.

זכרונות, אויב זיי זיינען אינהאלטלעכע און ווערטפולע, בפרט אזעלכע וואס שעפן זייער יניקה פון דורכגעלעבטער פרייד, פון ראנגלענישן פארן אמת פון ערנסטע אידעאלן, בלייבן אויף אייביק איינגעקריצט אין מוח, פארלירן אודאי נישט פון דער איינגראווירטער שיינקייט אין הארצן און זיי פארלאזן קיינמאל נישט דעם זכרונות-איינגנטימער... אפילו אויף איין מינוט פון זיין לעבן. פיל איך מיך טאקע גליקליך פון דעם דערפרייענדיקן פאקט, וואס איך האב במשך פון מיינע טעג און נעכט אין ציעשינאָוו אויפגעזאמלט פרעכטיקע איינדרוקן, אומפארגעסלעכע זכרונות און זיי באהאלטן אין די שענסטע ווינקעלעך פון מיין הארץ, כדי איך זאל דערנאך מיין גאנץ לעבן באקומען פון זיי די גרויסע סאטיספאקציע, אז איך האב עפעס געלייסטעט, אז כ'האב אויסגעפילט מיינע שעה'ן מיט געוויסע לייסטונגען פארן ציון-געדאנק, פארן נישט געפעלשטן חינוך-הבנים, דער עיקר, פאר אלץ, וואס איז פארבונדן מיטן יידישן פאלק און זיין שטרעבן צו גאולה.

מיין ווייניקייט האט שטענדיק געהאלטן פון דעם פילזאגנדיקן געבאט:

„לעב אזוי איבער דיינע טעג, אז דו זאלסט קענען זאגן, אז איך האב עפעס געטון א גוטע זאך יעדן טאג".

אין מיין צווייטער היים ציעשינאוו האב איך, אין דער גאנצער צייט פון מיין אויפהאלטן זיך ביי איר, אין אלע טעג, חדשים און יארן, ווען איך האב מיך געפינען אין אירע יידישע ברייט-צעעפנטע ארעמס, סיי אלס לערער והן אלס יונגט-מדריך, נישט דערמאנענדיק מיינע „התאחדות"ישע און גורדוניה'-אקטיוויטעטן, ליב באקומען די ארטיקע יידן, די יידישע יוגנטלעכע, אפילו די קעגנער פון ציוניזם, כ'האב מיטגעלעבט זייערע פריידן, כ'האב אויך מיטגעפילט זייערע ליידן, מיין דערציערישע ארבעט צווישן עלטערע חברים, יונגטלעכע און קינדער, האט דעמאלט, אין יענע חושך'דיקע צייטן פון פוילישן אנטיסעמיטיזם פון איין זייט און יידישער נויט פון דער צווייטער זייט, זיך נישט נאר באזירט אויף דער תורת החינוך אליין, איך האב מיך מתכוון געווען צו דער שבת אחים גם יחד—פרייד, וואס אונדזערע פארזאמלונגען, צוזאמענקונפטן, ציבור'דיקע אויספלוגען אין וואלד-אריין, האבן גורם געווען צווישן די באטייליקטע. אין אזעלכע שעה'ן, ווער האט געטראכט פון נויט, פון ענגע ווינונגס-צימערלעך, פון נישט געזעטיקטן הונגער, פון שטוב-עצבות און עלטערן-צער? דאס העברעאישע ליד האט זיך צעטראגן איבער דער לענג און ברייט פון שטעטל, די שיחה וועגן ענדציל פון ציוניזם האט אריינגעיאגט אין הארץ פון יעדן באטייליקטן נייע האפענונגען אויף יחידישער און

קאלעקטיווער יידישער אויסלייזונג, דער זומערדיקער שבת־הימל, אפילו אין דער וואכן, איז געווארן נאך בלויער, נאך שענער ווי ער איז געווען... אויך אין פארוואלקנטע טעג האבן יונגע און עלטערע ציוניסטן פון ציעשינאוו געוויסט, אז אונטער די שווערע, פעך שווארצע וואלקנס, שיינט א ליכטיקע, א ווארעמע זון...

איך דערמאן מיך אין א וויכוח, וואס איך האב בשעתו געהאט מיט א לאקאלן בונדיסטישן אנפירער, ציעשינאוו איז געווען איינע פון די געציילטע יידישע שטעטלעך אין מזרח גאליציע, וואס האט פארמאגט אן אקטיווע בונדישע ארגאניזאציע, וועגן ציוניזם. ווען ער האט אין אן איראנישן טאן מיך געפרעגט, צו דער ציוניסטישער אוטאפיע־געדאנק וועט אמאל ראליזירט ווערן? האב איך אים געענטפערט, א סך פריער, בעפאר דער קאמוניזם מיטן גאנצן מארקסיסטישן קלאפערגעצייג וועט פארוואנדלט ווערן אין אן אנטיסעמיטישע הארדע קעגן יידישן פאלק, וועט שוין זיין א זעלבסטשטענדיקע יידישע מדינה. ביידע זיינען מיר געשטאנען אנגעשפארט אין דער וואנט פון שמואל טעפער'ס „דעליקאטעסן" געשעפט און הימל און ערד זיינען געווען עדות פון דעם געלעכטער, וואס מיין דיסקוסיע־אנהייבער האט ארויסגעלאזט, הערנדיק מיין משונה'דיקן ענטפער...

דער דאזיקער בונדיסט האט אויך פארמאגט אן איבערצייגונג, אז דער סאציאליזם וועט ברענגען די מענטשלעכע און מעגליך, די נאציאנאלע גאולה פארן יידישן פאלק אויף די „מעכטיקע פליגל" פון „פרייהייט, גלייכהייט און גערעכטיקייט", ליידער זיינען די דאזיקע פליגל צעבראכן געווארן פון א מורא'דיקן שטורעם פון בלוט און פייער איבער גרויסע טיילן פון יידישן פאלק. אויב היטלעריזם האט אונדז געוואלט פארניכטן און טאקע עוקר מן השורש געווען א דריטל פון דער יידישער אומה, סיי פיזיש און סיי גייסטיק, האט דער קאמוניזם דורכגעפירט איבער דריי מיליאן רוסישע יידן א גייסטיקן גענאסיד, וואס דאס איז אויך, אין אן אנדערער פארם, א גרויסער בראך און א שווערער אומקום...

נישט איינמאל האב איך געפירט מיט נעגאציע־יידן אזעלכע וויכוחים, נישט שטענדיק זיינען ציוניסטישע ארגומענטן פארשטאנען געווארן, ווייל, וואס מער א ייד האט פארלייקנט זיין צוטרוי צום ציוניזם, אלץ מער האט ער געטיילט זיין נשמה אין צווייען: א גרעסערן טייל פאר דער „ליידנדיקער מענטשהייט", א שטיקל הארץ — פאר די יידישע מאסן, אויך אין ציעשינאוו האבן זיך געפונען יידן, נישט וויכטיק צו זיי האבן מיליטירט אין „בונד", אדער געגלויבט אינם קאמוניזם, אדער להבדיל אלף הבדלות, אין משיח'ן פון אמונה־שטאנדפונקט, זיי האבן געהאט זייערע איבערצייגונגען, אייגענע האפענונגען נישט געגלויבט אין אנטוישונגען, פארלייקנט אפן און פריי די ציון־שטרעבונגען. צום גרויסן צער און ווייטיק זיינען זיי אומגעקומען מיט א טויט פון קדושים צוזאמען מיט אלע אנדערע פון ציעשינאוו, ווי פון מזרח גאליציע.

נאך פון מיין פריעסטער יונגט, און גאר יונג בין איך געקומען קיין ציעשינאוו, האב איך פאקויפט דורך ווארט און לערע ציוניסטישע פאנטאזיעס, דאס איז נישט געווען קיין גאנגבארע סחורה אויפן יידישן מארק... ווער ס'האט געוואלט אויסלאכן דעם מאדנעם פאנטאזיאר, האט דאס זיכער געטאן מיט א הנאה אין הארץ, ווער ס'האט נישט געקענט איינהאלטן זיין כעס קעגן ציוניסטישע „בלאפער", איז אויסגעבראכן אין א סטערילע ווארט־היסטעריע, אבער כ'בין געווען א מאמין אין דעם נצח ישראל.

נישט דא איז דער פלאץ צו דערמאנען, ווי אזוי איך בין אראפגעבראכט געווארן קיין ציעשינאוו און ווער פון די לאקאלע ציוניסטישע יוגנט עסקנים האבן דאס רעאליזירט, איך בין שוין דעמאלט געווען א באקאנטער אנפירער פון „גורדוניה", נישט נאר אין מיין געבוירן שטעטל ניעמיראוו, נאר אלע ראיאנען פון ראווא רוסקא און יאווארוו, אויך אין די רייען פון „התאחדות" באוועגונג האב איך שוין, מיט דער אנערקענונג פון צענטראל קאמיטעט אין לעמבערג, פארנומען מיין פלאץ אין דער ציוניסטיש־פארטייאישער טעטיקייט, דער עיקר, ווען איך האב באקומען דעם רוף פון ציעשינאווער חברים צו בלייבן ביי זיי אין שטאט ווי א לערער און א יוגנט מדריך, האב איך דאס אנגענומען באהבה. איך האב געוויסט, אז ס'וועט מיר שווער זיין זיך צו שיידן מיט מיין משפחה, מיט אזויפיל צענדליקער טרייע חברים, מיט הונדערטער יידישע היימען, וואס זיינען געווען אכסניות פון חברים־צוזאמענקונפטן און גייסטיקע סביבות, אבער כ'האב זיך גובר געווען אַ סך שווערקייטן, בייגעקומען היפשע שטערונגען און בין אנגעקומען קיין ציעשינאוו מיט יוגנטלעכן ברען, מיט אן אומגצוימטער ציוניסטישער התלהבות, מיט אן אומבויגזאמען רצון ממשיך צו זיין מיט דער אויפגאבע פון פארשפרייטן ציוניסטישן אידעאל, וואס ביי אנדערע האט דאס געהייסן, ציוניסטישע פאנטאזיעס...

ציוניסטישע יחידים, ווי ר' שמואל זיינוול טעפער און משפחה, איינגעשאלסן די התאחדות־ארגאניזאציע מיט איר „גורדוניה", האבן מיך אויפגענומען מיט ליבע און הארציקייט, וועמעס גוטן טעם איך פיל נאך היינט. נאך עטלעכע אומיטלבארע קאנטאקטן מיט קרייזן און יוגנט שיכטן האב איך מיר פארדינט דעם צוטרוי פון אלעמען, כ'בין ארומגערינגלט געווארן פון א הארציקער סביבה, הגם איך בין געווען גאר יונג, האב איך דערשפירט אין מיין הארץ, אלע חושים האבן מיר דאס באשטעטיקט, אז כ'האב טייערע תלמידים, אז כ'האב מיר דערווארבן לעבנסלענגלעכע פריינט, אפשר פארערער, אן ספק איז שטארק געווארן דער קעגנזייטיקער בונד פון נפשי קשורה בנפשותיהם, נישט קוקנדיק אויף עלטער בכלל, אדער אויף דעם עלטער אונטערשייד צווישן מיר און זיי, דערפאר איז דער סימן מובהק פון דעם בין אדם לחברו צוזאמענבונד צווישן אייגענע און נאנטע, די פארבליבענע ליבשאפט און די הארציקע חברשאפטס־געפילן, וואס נישט די צייט און אודאי נישט די שכחה האבן איבער זיי נישט געהאט קיין שליטה.

זכרונות־עפיזאדן

חינוך און לימוד אין ציעשינאוו

תיכף נאך מיין אנקומען קיין ציעשינאוו האב איך מיך איינגעשפאנט אין א דאפלטן עול פון לימוד און חינוך.

פאר יעדן בר־דעת איז קלאר דער היפשער אונטערשייד צווישן לערנען און דערציען. מען קאן איינעם, אדער אַ סך אויסלערנען לייענען און שרייבן, אבער דאס איז נישט משפיע אויף געדאנקען און מחשבות פון די „לערנער", איינער קאן האבן א שענערע האנט־שריפט,

דער צווייטער א מאוסערע, אבער קיין אידעען און עקרים זיינען זיי נישט ביכולת צו באקומען...

ווען כ׳בין אין ציעשינאוו געקומען אין אן אומיטלבארער באריירונג מיט דער אומפארגעסלעכער יידישער יוגנט, מיט די — אין מיין הארצן — איינגראווירטע יידישע קינדער, מיט די עלטערע און מיטליאריקע יונגעלייט, האב איך תופס געווען, אז נישט נאר דאס קענען העברעאיש ווי א שפראך איז ביי זיי דער עיקר, שטעלט מיט זיך פאר זייער לעבנסציל, אדער דעם איינציקן שטרעבן, איך האב ווי דורך א עלעקטרישן באריר דערפילט זייער אינערלעכן נשמה־רצון צו באקומען לערעם וועגן אונדזערע ציון אידעאלן, דערווערבן העכערע שטרעבונגען, באזיצען ווירדיקע יידיש־עטישע־פרינציפן און ליב האבן א לעבנלאנג אין גרונט עקרים פון יידישן גאולה־געראנגל, וועלכע זיינען באזירט אויף יסודות פון אהבת ישראל און אהבת היחיד.

אין די צימערן פון ה׳ פנחס שפירגעל, דער אייגנטימער פון א גרויסע שטוב, פון פארענט א שענק און ביי דער זייט, א גרויסער סאלאן אויף פארזאמלונגען, האט זיך געפונן אונדזער בית־ספר עברי. טאג־טעגליך האט זיך געהערט דאס קול פון לערנען און דער עכא איז דערגאנגען צו אנדערע שיכטן פון עלטערע יוגנטלעכע, צו ארגאניזאציעס און גרופן און אלע צוזאמן האבן געזוכט די פאסיקע צייט, כדי צו לערנען העברעאיש, צו הערן שיחות, דורכצופירן גרעסערע אידעאלאגישע אקטן און לימוד און חינוך האבן זיך פאריינקט, איינס דאס צווייטע האט באווירקט, באהויכט, באגייסטערט און דערגענצט...

דאס לערנען עברית, באגלייט פון א ערנסטער דערציונגס ארבעט, האט אויך געברענגט דערצו, אז כ׳האב מיט די טייערע און אומפארגעסלעכע תלמידים־ות אויפגעפירט קורצע אינהאלטסרייכע מחזות, פארשידענע פייערונגען, כאר—און דעקלאמאציע—אויפטריטן, גרויסע אזכרה אקטן לזכר דעם שעפער פון פאליטישן ציוניזם, דר. בנימין זאב הרצל או דעם משורר הלאומי, ח.נ. ביאליק ז״ל, וועמעס אידעען און ווערק זיינען בילדעריש געשילדערט געווארן פון יידישע קינדער, תלמידים פון אונדזער שולע.

ווער פון אונדז האט אין ציעשינאוו, בפרט אין די זומער־חדשים, נישט געווארט אויפן שבת׳דיקן טאג? אין ערשטער ריי, מיינע תלמידים און איך אליין, איינגעשלאסן די צענדליקער און צענדליקער אין „גורדוניה״ אנגעשלאסענע ציוניסטישע יוגנטלעכע, וועלכע האבן אין סקויטיש־דיסציפלינירטע־געשלאסענע רייען ארויסמארשירט גרופענווייז פון שטאט־צענטער. יעדע שכבה, גרופע איז געווען אנגעפירט פון א מדריך, אדער א מדריכה און די גאנצע מחנה האט געצויגן אין דעם נאנטן וואלד אריין, וואו לפי אן אנגעצייכנטן דערציונגס פלאן פון שיחות און שירה בציבור האט יעדע גרופע אויסגעפירט פארשיידענע טעטיקייטן. דאס מוטיקע געזאנג פון העברעאישע און יידישע האפענונגס לידער האט געהילכט איבער דער שטאט, האט זיך אריבערגעטראגן איבער גוי׳אישע פעלדער און דערגרייכט די נאנטע דערפער. איך פלעג שטענדיק ביי אזעלכע ארויסמארשן טראכטן אינם „עוד לא אבדה תקוותנו״, עפעס א באזונדערע קראפט, האב איך געטראכט, געפינט זיך אין אונדז, וואס דאס גלות־לעבן האט נישט גובר געווען, אלע שונאים האבן נישט געקענט אין אונדז צובערעכן די אמונה אין א שענערן יידישן מארגן, אן שרעק פאר פאגראמען און פאגראמטשיקעס. אין אזא שבת׳דיקן טאג האט יעדער פון אונדז ביודעים ובלא יודעים זיך באטראכט פאר

א פרינץ פון יידישן פאלק, מיט אונדזערע גייסטיקע אויגן האבן מיר געזען ארץ־ישראל בשעת אונדזערע שיחות און ווער האט געפילט די פיזישע אפוועזנהייט ?...

מיט דער דאָזיקער שבת/דיקער נשמה־יתירה/דיקייט האבן מיר געלעבט א גאנצע וואָך און גייסטיק באווירקט די וואכעדיקייט מיט אונדזער לימוד און חינוך־אויפגאבן.

כ'בין אן ארעסטאנט אין דער ציעשינאווער פאָליציי

איך ווייס נישט ווער פון מיינע ליבע ציעשינאווער יידן געדענקט נאך דעם עפיזאָד, ווען איך בין דורך דער פאָליציי אראָפּגענומען געוואָרן פון דער טריבונע און כמעט א גאנצע נאכט געווען ארעסטירט אין דעם ארטיקן „פאסטערונעק", אין ארעסט. מיט וואס האב איך מיך פארזינדיקט ? איז — מעשה שהיה כך היה:

ס'איז אונטערגעקומען דער 1־טער מאי, דער ארטיקער „בונד" האט „געפייערט" דעם „יום טוב פונם פראלעטאריאט" אויף זיין אייגענעם אופן מיט א באשטימטן אינטערנאציאָנאלן נוסח, דער ארעמער יידישער ארבעטער פון ציעשינאוו האט זיך נעבעך באדארפט זארגן פאר דער „ליידנדיקער מענטשהייט", איך האב אבער באקומען מיינע אנווייזונגען, נישט קוקנדיק אויף מיין יונגן עלטער, פון דער „התאחדות" צענטראלע אין לעמבערג, אז די דאָזיקע ציוניסטישע פאָלקס פארטיי, וואָס שפייזט זיך פון די לערעס פון א.ד. גורדון און שעפט אירע רעיונות פונם מארקסיזם, נאר פון אונדזערע נביאים וועגן צדק און יושר, וועגען צדק או רחמים, זאל מאכן א באזונדערן 1־טן מאי אקט, כדי איך זאל קענען ארויסברענגען ציוניסטישע שטאנדפונקטן, שילדערן דעם שוידער־מצב פון אונדזער פאלק און קומען צו אייגענע מסקנות... ווייל ס'איז דאך געווען א טיפער אידעאלאגישער אונטערשייד צווישן דעם עכטן יידישן שטרעבן צו סאציאלער גערעכטיקייט און דעם בראשורן־סאציאליזם.

אינמיטן מיין רעדע האבן זיך אריינגעריסן פאליציאנטן און מיך ארעסטירט. איך געדענק פרשיידענע פרטים פון דעם ארעסט, קומענדיק אין פאָליציי־קאמיסאריע האט דער קאמענדאנט מיך שוין פון פארויס „באטראכט" פאר א „געפערלעכן רעוואלוציאנער". ער האט ארויסגענומען גראבע קאדעקס־ביכער און מיר געוויזן, ווי גרויס וועט זיין מיין שטראָף פאר מיינע „1־טע מאי חטאים", גלייכצייטיק האט ער זיך געמאכט פאר א גרויסן קענער פון אלע אידעאלאגישע ריכטונגען אויף דער יידישער גאס, ער האט מיר אויסגערעכנט ציוניסטישע און אנטי־ציוניסטישע פארטייען מיט זייערע פראגראמען און גענומען „אנאליזירן" די אידעאישע דיפערענציאציעס צווישן די זעלבע. אויפן הארץ איז מיר געווען ביטער ווי גאַל, אָבער פון דעם פאָליציי־קאָמענדאַנט „קענטענישן" האט זיך מיר געגלוסט אויספלאַצן אין א הילכיק געלעכטער, אבער כ'האָב מיך איינגעהאלטן, אין מיין סיטואציע, מיט אלע כוחות דאָס נישט צו טאָן.

איך האָב נאר געווינטשן בלחש אין הארצן, אז אלע שונאי ישראל זאלן האבן אזויפיל פיזישן כוח, וויפל דער דאָזיקער קאָמענדאַנט האט אינטעליגענץ און וויסן איבער יידישע פראגן...

כ׳געדענק נישט היינט געגוי, ווער עס האט געמאכט פון די שטאטיש־יידישע בעל׳בתים די געהעריקע אינטערוועגיץ מיך צו באפרייען, אבער היפשע שעה׳ן, אין דער נאכט פון סוף אפריל אויף דעם 1טן מאי, האב איך געפילט דעם טעם פון אן ארעסטאנט, וועמען די ציעשינאווער פאליציי־באהערדן האבן געוואלט באשולדיקן אין „מאכן רעוואלוציעס״, אין רופן די מאסן צום קאמף פאר א „נייע ארדענונג״ אין פוילן, ווי אין פארשפרייטן קאמוניסטישע ליטעראטור.

איך בין טאקע באפרייט געווארן, אבער ס׳איז ביי מיר געבליבן, דעמאלט אין יענע טעג און נעכט, דאס געפיל, אז ביי אלע גויים זיינען מיר קאמוניסטן און א היפשע צייט איז נישט פארשווינדן א רחמנות געפיל צו די עטלעכע יידן, מיט וועלכע איך בין א סך שעה׳ן געווען צוזאמען אין ארעסט־לאקאל פון דער ציעשינאווער פאליציי.

א ראיאן־צוזאמענפאר פון „התאחדות״ אין ציעשינאוו

צוויי אידעאלאגישע ריכטונגען האבן פארנומען דעם אויבנאן אינם פולסירנדיקן יידישן לעבן אין ציעשינאוו: „התאחדות״ און די אלגעמיינע ציוניסטן, ס׳דארף געזאגט ווערן דער גאנצער אמת, אז קיינמאל זיינען נישט געווען קיין אידעאלאגישע ויכוחים צווישן די חברים פון ביידע ארגאניזאציעס, אויב מען האט ערגצוואו באדארפט זוכן א געמיינזאמע צוזאמענארבעט, א חברישע שפראך, א הארציקע בין אדם לחברו באציונג און איבער אלעם — בשותפות׳דיקע טעטיקייטן אינם לאקאלן קרן קיימת לישראל, ווי אופין שטח פון ציוניסטישער אויפקלערונגס־ארבעט, איינגעשלאסן שול און דערציונגס־אויפגאבן בפרט פאר די ציוניסטישע יוגנט ארגאניזאציעס אין שטאט, האט מען דאס געקענט טרעפן אויף שריט און טריט אין יידיש־ציוניסטישן ציעשינאוו.

אויסער מיין ספעציפישער ארבעט אלס מחנך און מדריך, באקומענדיק א באשטימטן געהאלט, בין איך אויך געווען דער רעפרעזענטאט און אינסטרוקטאר פון „התאחדות״ פארטיי און אירע צענטראלע אינסטאנצן אין לעמבערג, דאסזעלבע פון „גורדוניה״. אין א געוויסן טאג האב איך דערהאלטן את בקשה פון מרכז דורכצופירן אין ציעשינאוו א ראיאן צוזאמענפאר פון דער דערמאנטער אידעאישער ריכטונג און אירע סניפים פון די ארומיקע שטעט און שטעטלעך. נאך א בראטונג מיט מיינע אידעען־חברים אין ציעשינאוו האב איך באקומען זייער הסכמה און אלע האבן זיך גענומען צו דער ארגאניזאציאנעלער טעטיקייט, די הכנות זיינען געווען אינטענסיווע. חברים צוזאמען מיט מיר האבן פריער באזוכט לובאטשאוו, האלעשיץ, היזוניוו, אדער ווי די שטאט האט ריכטיג געהייסן: אוהנאוו, כדי צו פארזיכערן די באטייליקונג פון גרעסערע דעלעגאציעס.

אין א זומערדיקן מוצאי־שבת האט זיך פייערליך דערעפנט דער קרייז־כינוס מיט דער באטייליקונג פון א סך דעלעגאטן, אני הקטן האב געהאלטן די פראגראמאטישע רעדע און באריכט די אקטועלע צייט פראגן, פארבונדן מיט דער אייגענער באוועגונג, ווי מיט דער לאגע פון פוילישן יידנטום. אויך דער גאנצער זונטיק׳דיקער טאג, א זון באשטראלטער, איז געווען פארנומען מיט ערנסטע שמועסן, וויכוחים און מיט א סך פראקטישע פארשלאגן,

וואס האבן געפירט צו רעאלע החלטות. אויסער רעדעס און דעבאטעס האבן חברים פארברענגט אין א שבת אחים גם יחד — פרייד, באגלייט פון געזאנג. איך זע נאך היינט דאס בילד: גויים פארלאזן די צערקווע און גרייטן זיך גיין אין שענקן אריינכאפן א כוס און מיר זיינען פארנומען מיט שירה בציבור, אין שעה'ן שפעטער וועלן די צערקווע־באזוכער זיך וואלגערן טויט שכור אויף די גאסן פון ציעשינאוו און מיר, יידישע יוגנטלעכע, וועלן נאך אלץ זיין פארנומען מיט פארשפרייטן ציוניסטישע לערעס און אריינברענגען אין יידעשע היימען צעהיצטע פאנטאזיעס פון יידישער גאולה, פון אן אויפגעלעבטן יידישן היימלאנד אין ארץ האבות.

דער ראיאן־צוזאמענפאר פון „התאחדות" האט ארויסגערופן אומצופרידנהייט אין די שיטערע רייען פון לאקאלן „בונד", אבער די באהאנדלטע טעמאטיק, די גרויסע צאל אנטיילנעמער אינם כינוס, די באגייסטערונג פון חברים, דער באקומענער סטימול צו גרעסערע לייסטונגען, דאס אלץ האט געמאכט א גוטן רושם אויף דער יידישער באפעלקערונג פון ציעשינאוו גופא, ווי אין די שכנות'דיקע שטעטלעך.

אויב איך האב נישט קיין טעות, מסתמא פארפירט מיך נישט מיין זכרון, איז אזא קרייז־קאנגרעס געווען ממש אן אוניקום אין אלע ראיאנען פון מזרח גאליציע, וואו עס האט אקטואירט און געווירקט אן אידעאיש־ציוניסטישער כוח, אויב אזעלכע כינוסים זיינען יא אמאל פארגעקומען, האט מען זיי דורכגעפירט אין גאר גרויסע שטעט, ווי סטאניסלאוואוו, סטרי, אין וועלכע כ'האב געהאט דעם זכות אנצופירן מיט די הכשרות „ברזל" אלס מזכיר, אבער קיינמאל זיינען ראיאן צוזאמענפארן נישט פארזופן אין קליינע שטעטלעך. דאס יידישע ציעשינאוו איז טאקע געווען אן אויסנאם, דערצו האט דער ראיאן־צוזאמענפאר נישט נאר באקומען א גרויסן פרסום אינם צענטראלן פארטיי ארגאן „דאס פרייע וואר", נאר געהאט א ברייטן אפקלאנג אין „לעמבערגער טאגבלאט".

דער געגנטלעכער חברים־צוזאמענטרעף און דער אינהאלט, וואס האט אים כסדר באגלייט האט מיט זיך פארגעשטעלט נאך א גייסטיקער, א יידיש־ציוניסטישער צושטייער צו דער אומדערמידלעכער טאג טעגלעכער ארבעט, פון א גרויסע צאל ציון־טרייע אנהענגער, וואס דאס יידישע ציעשינאוו האט פארמאגט אין די הונדערטער, לטובת דעם רעיון פון תחיית העם והארץ.

א פעטיט־צייטשריפט „דער באגינען" אין ציעשינאוו

די דאזיקע אלע, דא דערמאנטע זכרונות זיינען איינגעראמט אין א צייט־אפשניט פון יאר 1930 ביז כמעט סוף יאר 1933, מיט קליינע איבעריסן צוליב מיינע נסיעות אין מיין געבורט־שטאט ניעמיראוו און אנדערע געגנטן אין פארשידענע שליחות'ן.

ס'איז נישט מעגליך צו באשרייבן און אפצושילדערן אלע וויכטיקע, אפשר אויך אינטערעסאנטע עפיזאדן פון דער דאזיקער — פאר מיר — אומפארגעסלעכער צייט, וואס האט מיך אויפגעהאלטן אין ציעשינאוו. איך קען אבער נישט איבערגיין צו אנדערע זכרונות־עפיזאדן, אויב איך דערמאן נישט פריער דעם דערפרייענדיקן פאקט, וואס אין יידישן

ציעשינאוו האט אנגעהויבן צו דערשיינען א קליינע, אבער וואגיק־אינהאלטלעכע חודש־צייטשריפט אונטערן נאמען „דער באגינען".

אני הקטן האב פארזייט צווישן מיינע ליבע חברים דעם געדאנק, כ'האב אים אריבערגעטראגן צו עלטערע ציוניסטן, כ'בין מיט דער דאזיקער מחשבה אריינגעדרונגען אפילו צו תלמידים אין שולע און אלע האבן געגעבן זייער באגייסטערטע צושטימונג און ס'איז פון דער מחשבה געווארן א רעאליטעט.

ס'איז גארנישט לייכט געווען, אין יענער צייט, ארויסצוגעבן אזא צייטשריפט, ווען אין ציעשינאוו איז נישט געווען קיין יידישע דרוקערייי, אויך אין די אנדערע שטעט איז דאס נישט געווען בנמצא. מילא דאס אנשרייבן קורצע מאמרים, עפיזאדן פון יידישן לעבן אין שטאט, שילדערן די ציוניסטישע טעטיקייטן אין שטאט, איז נישט געווען פון די גאר שווערע אויפגאבן, אבער מיט מאטעריאל זיינען מיר געווען באזארגט. די דאגה האט זיך געדרייט ארום א יידישע דרוקערייי, וואס איז געווארן דער הארבסטער פראבלעם צום לייזן. דעמאלט איז מיר איינגעפאלן אן עצה טובה, זיך צו פארבונדן מיט די חברים אין ראווא רוסקא, וואס האט שוין פארמאגט א גרויסע יידישע קהילה, מיט א ציוניסט אלס ראש הקהל, אין דער שטאט איז שוין געווען א בית־דפוס או טאקע דא איז ארויס אויף דער ליכטיקער שיין דער ערשטער נומער פון „דער באגינען", וועלכער איז אין העכער צוויי הונדערט עקזעמפלארן אפגעשיקט געווארן קיין ציעשינאוו.

דאס דערשיינען פון אזא לאקאלע צייטשריפט איז געווען פאר אלעמען א שטיקל געשעעניש, פאר א סך אן אויפטו, פאר אייניקע — א געלעכטער, אבער דער עצם פאקט, וואס אין ציעשינאוו, אין א קליינער יידישער קהילה, איז ארויסגעגעבן געווארן אזא חודש־שריפט, געדרוקט מיט יידישע אותיות, מיט א גאנץ פיינעם אינהאלט, האט צוגעגעבן אונדזער קולטור־ארבעט א באדייטנדיקן אנזען און א היפשע חשיבות.

בלויז צוויי נומערן פון דער צייטשריפט „דער באגינען" זיינען ארויס אין דער עפנטלעכקייט און האבן געהערט צום רשות הרבים, אבער איך בין געשיקט געווארן קיין סאקאלאוו, נעבן סטרי, אנצופירן מיט א „גורדוניה" סעמינאר און בין געווען געצוואונגען איבער צורייסן אלע מיינע אקטיוויטעטן אין ציעשינאוו און דאס האט אויך געברענגט א סוף צו דער דאזיקער צייטשריפט.

„דער באגינען" איז אונטערגעגאנגען אין סאמע באגינען פון זיין קיום.

אבער דורך די דאזיקע שורות ווערט פארפיקסירט א פריידיקער פאקט, וואס אין יידישן ציעשינאוו איז דערשינען א חודשלעכע שריפט, די איינציקע אין די ראיאנען פון ראווא רוסקא, לובאטשאוו און יאראסלאוו.

מיינע זכרונות און געשילדערטע עפיזאדן האבן פאר מיר דעם ווערט פון אן אנגעצודעגעם גר־תמיד צום הייליקן אנדענק פון א חרב־געווארענער יידישער קהילה, ווי דאס איז געווען דער ארגאניזירטער יידישער ציבור אין ציעשינאוו.

וויפיל פארעטער דארף האבן

דאס יידישע לאנד ?

(מחשבות אויפן הויכן קול)

פון מרדכי קויפמאן

אין דער צייט פון די אוקראַיניש פּוילישע קאַמפן אין אונדזער געגנט, ווען כ׳בין נאָך געווען א קליין קינד און דורכגעלעבט די צוויי־פעלקערלעכע באַוואָפנטע צוזאַמענשטויסן ווי אין נעפּל־טונקלקייט, אָן זכרונות און אָן פּרטים, האָט מיר איין מאָל מיין פאָטער ע״ה דערציילט, ווי די פּאָלאַקן האָבן געכאַפּט א שפּיאָן, דווקא אַ פּאָלאַק, פון דער איינגענער נאַציע, און אים דערשאָסן פאַר פאַראַט נעבן אונדזער הויז, וואָס איז געלעגן אין טאָל פון מיין געבוירן שטאָט, ניעמיראָוו.

אין מיין קינדישן מוח האָט די דאָזיקע שילדערונג אויף מיר געמאַכט אַן אויסערגעוויינלעכן איינדרוק און פון מיין זכרון איז נישט פאַרלוירן געגאַנגען קיין אין פּרט פון דער עקזעקוציע איבערן פאַרעטער.

מילא, אַזעלכע פּאַסירונגען האָבן שוין געטראָפן ביי אַלע פעלקער און כל זמן ס׳וועלן לעבן לייכטזיניקע מענטשן, מיט פאַרעטערישע נשמות, וועט נאַציאָנאַלע בגידה נישט פאַרשווינדן פונעם פנים פון דער ערד.

איך האָב זיך דערמאָנט אין דער דאָזיקער פאַראַט־טעמע וועגן אַ פּאָלאַק, וועלכער האָט געדינט די אוקראַינער און זיי איבערגעגעבן מיליטערישע סודות צום שאָדן פון פּוילישן דעראָבערונגס־קאַמף פאַר מזרח־גאַליציע, ווייל היינטיקע וואָך האָב איך געלייענט אַ יידיש־דייטשע וואָכנשריפט, וואָס דערשיינט אין עסטרייכס הויפּט־שטאָט, ווין, וועגן דעם נייעם בוך פון דעם לייכטזיניקן כנעני, שונדיסטישן פּאָרנאָגראַפיע־שמירער און נאַציאָנאַלן פאַרעטער, אורי אבנרי, „לעבן מיט די אַראַבער? — ישראל צווישן צוקונפט און ציוניזם״, וואָס איז דערשינען דאָס יאָר אין בערטעלסמאַן זאַכבוך־פאַרלאַג (שפּיגל סעריע), הגם ס׳ווערט נישט אָנגעגעבן אין וועלכער שפּראַך אבנרים קוואַטש איז געשריבן געוואָרן, שטעל איך מיר פאָר, אז דער פאַרשוין האָט פאַרברודיקט די העברעאישע אותיות און דער אָריגינאַל איז אין עברית.

איך טו מיר אָן א כוח ארויסצונעמען עטלעכע שורות פון דעם דערמאָנטן בגידה־בוך קעגן יידישן פאָלק, בפרט קעגן דער יידישער מדינה, ווייל יעדן אָנשטענדיקן ייד און מענטש עקלט ביז צו גאַל־איבערקערעניש, ווען מען דאַרף זיך באַשעפטיקן מיט אַזעלכע געפאַלענע נפשות. דער מחבר זאָגט אַזעלכע פינצטערע רייד: „די יידן האָבן פאַרטריבן די אראבער פון פּאַלעסטינע״ (אין דייטשן אָריגינאַל

זאָגט זיך ווערטלעך) „דיע יודען האָבען דיע אַראַבער אַאום פּאַלעסטינאַ פּערטריבען) אויב דאָס איז נאָך ווייניק, שרייבט דער דערמאָנטער פּאַרעטער וועגן ציוניזם מיט אַזעלכע אַנטיסעמיטישע אויסדרוקן „דער ציוניזם האָט געמאַכט יד אחת מיט דעם מאָדערנעם אימפּעריאַליזם, איינע פון די עקלהאַפטיקסטע און העסלעכסטע באַוועגונגען אין דער וועלט. אַזעלכע רייד, פול מיט גיפט צום ציוניזם און צום יידישן פרייהייטס־ווערק, קומען אַרויס נישט פון קיין אַנדערן שונא־ישראל, וואָס איז חלילה וחס דערצויגן געוואָרן אין די היטלעריסטישע ראַסן־ און יידנהאַס־שולן, נאָר פון אַ „יידשן" דעפּוטאַט אין דער היינטיקער זעקסטער כנסת, וואָס טראָגט נאָך אַ העברעאישן נאָמען: אורי אבנרי. לויט זיין שנאת ציון אויסברוך און לפי זיין טריישאַפט צו די אַראַבישע מערדער, וואָלט אַזאַ פּאַרשוין באַדאַרפט זיין אַ מיטאַרבעטער אין דער היינטיקער פאַשיסטישער „דייטשער נאַציאָנאַל און סאָלדאַטן צייטונג", וואָס פאַרשפּרייט אַ ז אָ אַ ל אָ ג י ש ע שנאה צו יידן און איז די אָפיציעלע טריבונע פונעם נעאָ־נאַציזם אין מערב און אין מזרח־דייטשלאַנד, אורי אבנרי איז אויך נישט קיין מיטגליד אין דער פּאַרעטערישער קאָמוניסטישער באַנדע פון רק"ח, אין וועמענס שפּיץ עס געפינען זיך די אַרצי־בוגדים: מאיר ווילנער און די היסטערישע יידענע רות לוביטש, וועלכע זיינען גרייט צו מאָרדן יידן, אויב דאָס היינטיקע קרעמלין וועט דאָס פון זיי פאַרלאַנגען.

וואָלטן די ישראלדיקע אויטאָריטעטן זיך נישט אַזוי געשפּילט אין אַ דעמאָקראַטיע, וואָס איז טאַקע אַ יסוד פאַרן אַרטיקן לעבן, אָבער וואָס פאַרמאָגט אין זיך אַ היפּש ביסל הפקרות, וואָלט די רעגירונג און די יוסטיץ פון דער יידישער מדינה, געגעבן אַ ריכטיקע אינטערפּרעטאַציע דער ישראלדיקער דעמאָקראַטיע, דעמאָלט וואָלט מען אַזאַ וויסטן אַנטי־יידישן און אַנטי־ציוניסטישן הפקר־יונג, ווי דאָס איז אורי אבנרי, געשטעלט, בפרט אין דער היינטיקער אויסנאַם־לאַגע אין וועלכער עס געפינט זיך די יידישע מדינה, צום געריכט פאַר הויך־פאַראַט, ס'איז גאָרנישט שווער ביי אַזאַ כנענישן פּאַרשוין אַוועקצונעמען זיין אימוניטעט אַלס דעפּוטאַט און אים שטעלן צו דער יוסטיץ ווי אַן איינפאַכן פאַרברעכער קעגן דער זיכערקייט פון ישראל.

ווידעראַמאָל קענען זיך געפינען צווישן אונדזערע יידן אַזעלכע ווייכע הערצער, וואָס וועלן זאָגן, וואָס איז דען דער אונטערשייד צווישן ישראל און דער רדיפות־פּאָליטיק פון ראַטנפאַרבאַנד? דאָ, אין היידעמאַקן לאַנד שטראָפט מען דיכטער און שרייבער, ווייל זייערע ווערק זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין אויסלאַנד און ישראל באַשטראָפט אַ רעדאַקטאָר פון אַ וואָכנשריפט, אָך און ווי איז צו איר אינהאַלט, און אַ מחבר פון אַ בוך אין דער דייטשער שפּראַך, וואָס פאַרמיאוסט דאָס פּנים פון דער יידישער מדינה. מיט אַזעלכע ווייכהאַרציקע טפּשים איז דאָך בכלל נישט מעגלעך קיין שום ויכוח. וואָס פאַר אַ פאַרגלייך קאָן עמיצער אויסגעפינען צווישן דער דעמאָקראַטישער ישראל און דער בלוטדורשטיקער רויטער דיקטאַטור פון די קרעמלין־סאַטראַפּן? די דניאלס און סיניאַווסקים ווערן פאַרמשפּט, ווייל זיי האָבן דעם מוט אויפצוהויבן זייערע שטימען קעגן ווילקיר און

רציחה, אָבער די ווילנערס, לוביטשעס און אבנרים פּונקט ווי די שעדלעכע יעווסעקציע אין דער גאַרער יידישער וועלט, הייבן זיך אויף מיט שנאת ישראל מאניפעסטאציעס קעגן עצם פון דער יידישער מדינה, קעגן דעם אוואנגאַרד פון יידישן פאָלק, דער ציוניסטישער וועלט באוועגונג, וואָס דאָס הייסט במילא און אומדיסקוטירבאַר — זיך פאַרבינדן מיט די גרויזאַמסטע פיינט פון יידישן לעבן און פון דער יידישער פרייהייט.

אורי אבנרים אָנפאַל־בוך אויף דער יידישער מדינה פארמאָגט אָן אַ צאָל פּראָ־אַראַבישע קאַפּיטלען און אין איינעם פון זיי, זאָגט ער אויפן הויכן קול, אַז „די יידן האָבן געשאַפן ישראל מיט ברוטאַלע געוואַלט", אָבער ס'איז נישטאָ קיין איין וואָרט וועגן דעם איבערפאַל אויף דער ניי געשאַפענער יידישער מדינה פון 7 אַראַבישע אַרמייען, וואָס יעדע איינע פון זיי און אַלע צוזאַמען, זיינען געווען גרייט עוקר מן השורש צו זיין יעדן ייד פון ישראל, אבנרי אריינגערעכנט, פּונקט ווי די דורך דעם סאָוועטישן אימפּעריאַליזם אויפגעהעצטע אַראַבישע פעלקער זיינען דאָס גרייט צו טאָן היינט צו טאָג, די שעה זאָל נישט קומען.

דער גרויסער אנטי־ישראלדיקער פראָנט הייבט זיך נישט אָן אין מאָסקווע, אָדער אין די אַראַבישע הויפּטשטעט, ער הייבט זיך אָן ביי דער יעווסעקציע אין יעדן יידישן ישוב און ענדיקט זיך ביי דער הפקר־באַנדע פון די כנענישע אורי אבנרים און ענדיקט זיך ביי די קאָמוניסטישע ווילנערס און זיינס גלייכן.

אַ נייע אַקציע דאַרף אונטערגענומען ווערן: אויסצורעטן דעם נאַציאָנאַלן פאַראַט קעגן יידישן פאָלק און די שרעקלעכע בגידה קעגן מדינת ישראל.

ווערטער צום געדענקען...

(לזכר מיינע ליבע עלטערן)

פרידא שטארקמאן-קויפמאן

צום לעצטן מאל האב איך, ליבע עלטערן,
מיט אייך זיך געזעגנט אמאל ווי אצינד.
כ'האב געפילט, אז מער אין אונדזער לעבן —
נישט זען וועט איר אייער אייגן קינד.

☆

געבוירן, דערצויגן, געצערטלט, געליבט,
אין א יידישער סביבה, אין אונדזער שטוב,
פלוצים א מלחמה־פייער, א וועלט־פלאם,
פארברענט — אונדזער הויז, פאר'שרפה'ט — דער שטאם.

☆

איך געדענק אייך און פארגיס הייסע טרערן,
נישטא ווער ס'זאל פילן, ווער ס'זאל הערן —
די יסורים און דעם צער פון א קינד,
וואס לעבט איבער דעם דורות'דיקן וויי און ווינד...

☆

ווי שווער דריקט דער געדאנק,
אז ס'איז נישטא דאס טייערסטע אין לעבן,
ס'ווייטיקט דאס הארץ, ס'טוט אזוי באנג,
נישט קענען מער הערן —
פון זיי קיין ווארט,
נישט וויסן פון זייערע קברים,
דאס הייליקסטע ארט,
ווען זייערע גופים אין לעצטן פיין,
האבן אויסגעהויכט די נשמות אין צער'פולן געוויין...

☆

דערצויגן קינדער צען אין פרייד און יסורים,
איצט איז א סוד דאס ארט פון זייערע קברים.
ווען זאלן מיר „קדיש" זאגן, א ליכטל אנצינדן?
מיט מיליאנען קדושים איז אייער זכר פארבינדן!

ר׳ מרדכי קויפמן מיט זיין פרוי פרידה, די טאָכטער פון ר׳ אברהם בר שטרקמן ז״ל מיט זייער זוהן.

בני ציעשינאוו מלוכדים סביב מדינת ישראל

(מוקדש לכל חברי הנאמנים יוצאי־ציעשינוב)

מרדכי קויפמן (ארגנטינה)

עננים שחורים מכסים את שמי מולדתנו הכחולים, הרודן המצרי הקשור לקרמלין האדום־השחור עדיין מאיים להחריב את מדינתנו שקמה לתחייה אחרי אלפיים שנות גלות. כל שונאינו חוזרים על הצהרתם להתחיל מחדש מלחמה נגד ישראל וכוונותיהם: לגמור — חס וחלילה — את ההרג, החנק והשמדת היהדות, שהתחיל היטלר, ימח שמו וזכרו, בשנות 1945 — 1939.

העם היהודי בגולה עבר נסיונות רבים, לא בפעם הראשונה, עמים אכזריים, בלי אל, חסד ורחמים, ללא אמונה בעיקרי היושר והצדק, מסרו אותנו להפקר לכליון ולהרס, אבל נצחנו... למרות העננים המלאים ברקים ורעמים, שהחשיכו את חיינו, היתה לו סגולה מיוחדת לראות את השמש, את האור המסתתר מאחריה.

גם היום אנו, מאמיני הרעיון הציוני, רואים לא רק עננים קודרים, אנחנו יכולים לראות לא רק את אור השמש, אלא גם להראות את קרני־האור לעם היהודי כולו. אויבינו התקיפו את ישראל, משמיעים צלצול חרבותיהם, אוירונים, תותחים, מרגמות וטנקים מרעישים את ארצנו האהובה, אולם צבא ההגנה לישראל עומד איתן ומגביר את כוחו הגופני והרוחני מיום ליום, לא רק להגן על עצמאות עמנו, אלא להכות את השונא על אדמתו, בארצו.

היהדות בגולה מקימה יום יום, רגע רגע, חומה בצורה סביב מדינת ישראל, ואלה שנמצאים במולדתנו, הנכללים כל יוצאי־ציעשינוב, חברי וחברותי היקרים, מלוכדים סביב ישראל בשלוש מטרות: א) נותנים חלק ניכר מהונם על ידי הצינור האחראי בשם "המגבית המאוחדת" — למען ביצור ושגשוג המדינה. ב) גיוס של בחורים אמיצי־לב לשרת את מדינתנו בכל שטחי חייה. ג) כל האחים שלנו בישראל נותנים לכל המערכות את בניהם החביבים להגנת המולדת.

בשיר "מקראי־ציון" המשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק מתאר לנו את כוח־הקוסם של רעיון הגאולה:

"אי עמכם קבצכם מפנות הגולה,
נאקתו המרה את כולכם הקימה —
והנה נהיתה המראה הגדולה,
ותפרוץ ממקורה הנאמן הדמעה,
הגדולה, הנעימה, הבהירה, החמה,
אליה נתפלל זה כמה.

תרדנה נא יחדיו גם דמעות עמנו,
תבאנה נאד אחד מתפוצות הגולה,
אם פדות אין עמנו — עוד חי גואלנו,
וקמה ובאה השעה הגדולה,
ואחרון על עפר את כולכם יעלה —
הראשון ליסוד המעלה.

שנים רבות עברו מיום זה, שהמשורר הלאומי כתב את השורות הנ"ל לזכר הקונגרס הציוני הראשון בבזל, רבים מחוללי התקופה הציונית ההיא ראו במו עיניהם את הקמת־המדינה, אבל מסיבות שונות נחלש הרעיון ומשבר רוחני עובר על היהדות העולמית, אבל שר האומה עומד על משמרתו וצועק: **האם לא די הקרבן של ששה מיליון יהודים שנרצחו רק מפני שהיו יהודים? די! לא עוד ישרף יהודי בכבשן ולא עוד יופקר יהודי לרצח! לא עוד ינום ולא עוד יישן שומר עצמאות־ישראל!** אני מאמין שיבוא יום והוא לא רחוק מהמציאות שיסתייגו כוחות רעננים לשורות שואפי־הגאולה, יצעדו קדימה בכל מערכות עבודה והתגוננות, כדי להגדיל את המולדת, להרחיב את גבולותיה, לחסל את הגלות המרה ולהגשים את הרעיון הקוסם, רעיון החרות, סמל הכוח המתעורר. השאיפה לגאולה היא סינתזה של כבודנו בעבר וגדולתנו לעתיד לבוא, אות ומופת לחיי עולם של עמנו.

בימים קשים אלה — בימי מלחמה נגד אויבינו הרבים בחוץ, ונגד ההתבוללות בתפוצות בישראל בפנים, נמצאת המטרה לנגד עינינו: הנצחון בכל שטחי־חיינו. לנגד עינינו נמצאים שלושה דורות חלוצים ולוחמים, שהקימו בדמם, בדם האדום במאבק הקשה עם אויבינו — ובדם הלבן — הזיעה — ביישוב הביצות, בהקמת ערים וקבוצות, בשגשוג קיבוצים ומושבי־עובדים, במאמץ־עליון להקים מדינה בישראל ולהוציא לחם מהמדבר...

עתה נמשך המאבק בעד קיום והמשך של עמנו ומולדתנו. תחת מבטי הגבורים שנפלו במלחמת השחרור, בכל הגיטאות, בכל מרד נגד הנאצים ובכל ההפיכות נגד השלטונות האנטישמיים בכל אתר ואתר, אנחנו חוזרים על שבועתנו: להגשים את תוכן רעיון הגאולה, שבו נמצא: חרות אומתנו ופדות ארצנו.

קבלנו את הצו ההיסטורי: לפזר את העננים הקודרים משמי ישראל ולאזר את כוחות עם ישראל למאמץ הנצחון.

אשריכם, בני־ציעשינוב שאתם משתתפים יום יום במפעל הלאומי הזה, ששמו הוא: **מנצח ישראל — לנצחון מזהיר.**

ר׳ יצחק מאיר ליבעס ז״ל

יליד לובליניעץ על יד ציעשינאוו.

ר׳ יצחק היה תלמיד־חכם מובהק נצר ממשפחה אצילה.

ת.נ.צ.ב.ה.

דור דור ודורשיו,
דור דור וחכמיו,
דור דור ונשיו הרחמניות,
דור דור ונשיו הצדקניות...

פון

ד"ר דוד רביד

אין אונזערע יידישע געשיכטע, ערשיינען צווישן באַרימטע מענער — אויך אַ סעריע פון באַרימטע פרויען, וועלכע האָבן דאָרך זייערע מעשים באַקרוינט און באַשיינט אונזער פאָלק.

איך וויל פאַרשטעלן אַ קליינע קולעקציע פון באַרימטע פרויען ווי למשל די פרויען פון תנ"ך: מרים, דבורה, יעל, יהודית, אסתר און שפּעטער פון דער צייט פון די חכמי התלמוד ווי "ברוריה" די פרוי פון דעם גרויסן ר' מאיר, די באַרימטע פרויען פון מיטעלאַלטער און שפּעטען-מיטלאַלטער, וועלכע האָבן פאַרטיידיקט דעם כבוד פונם פאָלק, ווי די לעגענדאַרע "רחל" וועלכע איז אין דעם טרויריק באַרימטען שנת ת"ח געצווינגען געווען דאָרך חמיעלניצקים אַ קוזאַק מסכים צו זיין צו ווערן זיין פרוי, גייענדיק מיט איהר כלומרשטן חתן צו דעם גלח דאָרך אַ טייך, האָט זי פון דער בריק אַרופגעשפּרונגען אַריין אין טייך און פאַרשווינדן אויף אייביק אין זיינע טיפענישן, כדי צי רעטען איהר אייגענעם כבוד, העיקר — דעם כבוד פון איהר יידישן פאָלק.

אונזערע געשיכטע ווייסט אויך צי דערצעלען פון טויזענטע זאַלכע יידישע פרויען — העלדינס ווי למשל: די גאָלדענע 'רויזע' פון לעמבערג, גליקל פון האַמעלן און טויזענטע אונבאַקאַנטע פרויען און צווישן זיי עטל קיניגסבערג ע"ה וועלכע האָט זיך מפקיר געווען ווען די דייטשע און אוקראַינישע רוצחים זענען געקומען זיי פאַרנעמען — האָט זי מיט איר גוף פאַרשטעלט אירע קינדער, שיצענדיק אויף אפאָר מינוט זייער לעבען, אָבער די רוצחים האָבן זיי אַלע פאַרפייניקט צום טויט, און זייערע לעצטע ווערטער זענען געווען:

שמע-ישראל, מיר שטאַרבען פאַר דעם כבוד פונם געפייניגטען יידישן פאָלק.

כבוד זייער אַנדענקען.

מימין לשמאל:

אסתר טפר ע"ה,
גיטל טפר תחיה עד מאה ועשרים —
ורחל טפר ע"ה.

משפחה נחמדה ומכובדת.

מיסטר מיכל אייכלער און זיין פאמיליע

מיסטר מיכל אייכלער זאָל געזונט זיין, געבוירן אין ציעשינאָוו — איצט אַ חשובער בירגער פון קאנאדע, מיט זיין געוועזענע פרוי חנה און זייערע צוויי קינדערלעך וועלכע זענען צוזאמען מיט זייער מוטער אומגעקומען פון די גויישע רוצחים.

גאָט — נעם נקמה פאַר זייער אונשולדיק פארגאָסענעם בלוט.

ר׳ חיים יוסף מארקדורף און זיין פרוי

ר׳ חיים יוסף מארקדורף און זיין פרוי רחל און זייער טאָכטער פייגע, אומגעקומען פון די רוצחישע דייטשע באנדיטן.

ר׳ חיים יוסף ז״ל — א שענער בעל־בית, א לערנער, א בעל תפילה און בעל־צדקה, אויך זיין פרוי איז געבענשט געווען מיט א ווארם יידיש הארץ.

ה׳ ינקום את דמם השפוך.

בעריש אייכלער און זיין פרוי

בעריש אייכלער און זיין פרוי, ביידע אומגעקומען אינם 'יאנאווער' לאגער אין לעמבערג.

תהי נפשם צרורות בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

אלוהים בשמים

שפוך חמתך על הגר־מנים הנאצים ועוזריהם הפולנים, האוקראינים ועל כל העמים והממ־לכות אשר השתתפו בהשמדת שליש של עם ישראל, אנשים, נשים וטף, בשנות השואה תרצ"ט—תש"ד.

כי אכלו את יעקב ואת נוהו השמו.

שפוך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם, תר־דוף באף ותשמידם מ־תחת השמים ככתוב: הרגינו גוים עמו, כי דם עבדיו יקום, ונקם ישיב לצריו.

כיפר אדמתו עמו, והמציא מנוחה נכונה תחת כנפיך את הנשמות הקדושות אשר מסרו את נפשם על קדושת שמך.

בעל הרחמים — תצ־רור בצרור החיים את נשמותם, ה' הוא נחלתם וינוחו בשלום על משכבם.

אמן

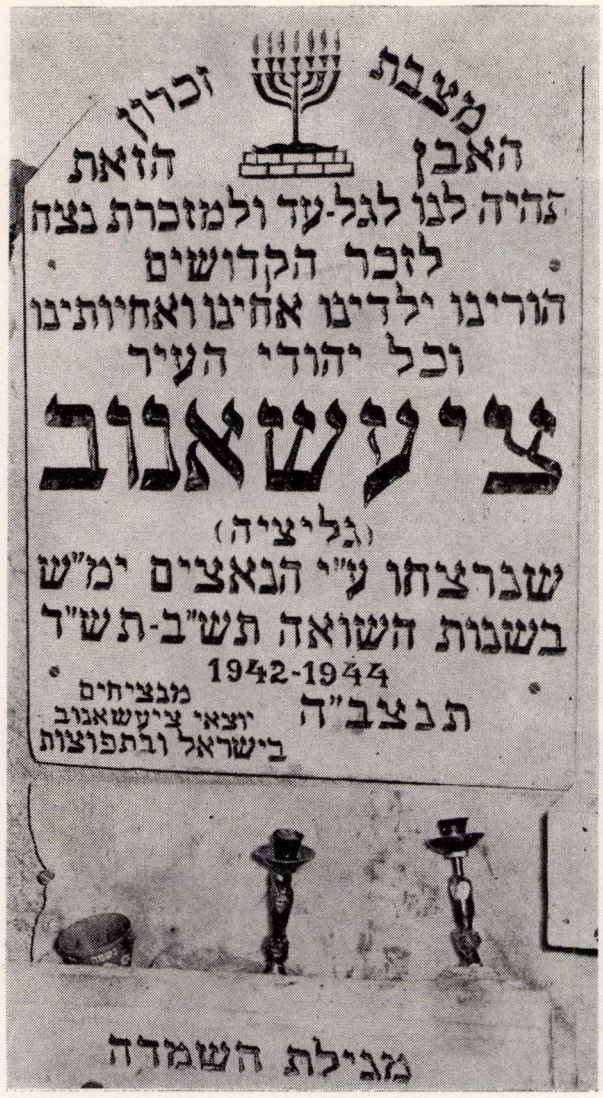

מצבת זכרון
לזכר חללי עירנו הנמצאת
במרתף השואה על הר ציון
בירושלים

מצבה
צום אנדענק פון אונזערע געפאלענע
אינם „פארטיליקונק-קעלער"
אויפן הר ציון אין ירושלים

תרומת אריה קניג ז"ל

מאנטווארפן

מיסטר מרדכי אייכלער און זיין פרוי לאה.

אונזערע לאנדסלייט אין קאנאדע, זאָלן געזונד זיין.

רחל לאה שוורץ

א עכטע „יידישע-מאמע" א צדקנית
און בכבודיק און באליבט.
עליה השלום.

משפחת רענער

פאָטער בנימין, מוטער דבורה און זייערע 3 קינדער:

בן-ציון, בלומה און מיכאל.

משפחת וועבער

פון רעכטס צי לינקס:

ישכר וועבער, זיין פוטער ר׳ לייביש און זיין פרוי מינטשע עליהם השלום,

אין מיטן: זייער קינד וועלכע האָט זיך געראַטעוועט.

משפ׳ בינגעשטוק־וועבער

שוועסטער און ברודער.

פרוי מאול בינגעשטוק־וועבער מיט איהר קינד דוד,

און דער ברודער ר׳ אברהם וועבער.

אחים אייכלער

ר׳ אליעזר ור׳ צבי הירש אייכלער בני ר׳ יוסף ז״ל מציעשינאוו היו מבני הנוער האינטלקטואלי, עשו בחייהם הרבה לטובת הצבור.

ר׳ אליעזר מת מיתה טבעית ור׳ צבי הירש נפל חלל מידי הנאצים ימ״ש.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

לזכר עולם יהיה צדיק !

א הארציקן דאנק פאר אונזערע טייערע ברידער און שוועסטער פון קאנאדע, פאר זייער ווארימן באטייליקן זיך אין דער גרויסער מצווה פון אויפשטעלען די מצבה " ס פ ר - ה ז כ ר ו ן " צום אייביקן אנדענקן פון אונזערע טייערע קדושים וועלכע האבן פארלוירען זייערע לעבענס דארך די צוויי וועלט רוצחים: היטלער — סטאלין ימ"ש.

באזונדער דאנקען מיר די חשובע און ליבע חברים: ר' אברהם ווייינטרויב, די ברידער ר' פלטיאל און ר' לוזער שטאם, ר' מיכל אייכלער, ר' מאיר ווילנער און אונזערע טייערע שוועסטער הגברת יטע אייכלער און אלע אנדערע, פאר זייער מאראלישע און געלד שטיצע, וועלכע האבן כמעט אין דער לעצטע מינוט געראטעוועט אונזער גרויסע און מיהפולע ארבייט פון אונטערגאנג.

השוכן בשחקים יגמול להם שכרם.

ד"ר דוד רביד

מאת: צבי אלימלך גלנצר — חבר הוועד

אבי זקני מוהר"ר

יצחק הכהן גלנצר ז"ל

„זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים, חכמה מתוספת בהם"

פעראייביקענדיג דאָס הייליגע אין אזוי אכזריותדיג אינטערגעהאקטע לעבען פון די ציעשינאווער יודען, פיהרט מיך אוועק ווייט אין זכרונות צו דער היים פון מיין זיידען מוהר"ר יצחק.

עס איז געווען א בית ועד לחכמים ופתוח לרוחה לכל הנצרכים. טראצדעם וואס ער האט עוסק געווען אין תורה און מקיים געווען „והגית בו יומם ולילה" איז ער אויך געווען א עסקן צבורי און ווער עס האט בעדארפען הערען א מיינונג און בעקומען א עצה האט געטראפען א אוזן קשבת, און מען איז אוועק מיט לייכט געפיל. ער האט געהאט אין זיך א כח משכנע צי זיין מיט „אמור מעט ועשה הרבה" מיט זיין ווענינ רעדען האט ער פיל געווירקט.

פאר דער ערשטער וועלט מלחמה ווען דער ציעשינאווער רב הרב שמחה ישכר בר ז"ל איז נסתלק געווארען אין עס איז געבליבען זיין זוהן אין עלטער פון בר מצוה, און עס האט זיך געשאפען א פראבלעם וועגען א מורה הוראה ביז ער וועט קענען פערנעמען דעם כס הרבנות, האט מען זיך געווענדעט צים זיידען ז"ל ער זאל פערטרעטען אלס מורה הוראה. טראצדעם וואס דער מסחר האט געפאדערט זיין צייט, האט ער נישט אפגעזאגט און געווען פיל יאהרן מורה הוראה, אין די צייט געשפענדעט פאר פסקנן שאלות און פיהרען דין תורה'ס שלא על מנת לקבל פרס.

מיט סיפוק קען איך זאגען אז ער האט עס אויסגעפיהרט מיט מסירות נפש און צו ציפרדענהייט פאר אלע.

אויך איז ער געווען ראש הקהל און פיל געלייסטעט פאר שטאט ביים סטאראסטע און וואיעוואדע און מיט זיין חכמה ונעים הליכות האט ער נושא חן געווען אין געפועלט וואס מען האט געברויכט.

איך זעה פאר מיר א חוב אויך צי דערמאנען את אמי זקנה מרת רייזעלע ע"ה „מנשים באהל תברך", וועלכע האט אין סך פאלען פערלייכטעט, דערמיט דער זיידע ז"ל זאל אוספיהרען באמונה זיינע פליכטען.

דער זיידע איז נסתלק געווארען בשיבה טובה און ביז די לעצטע רגעים געווען ביים בעוואוסטזיין און נישט מסיח דעת געווען פון דער תורה.

חבל על דאבדין

תהי נפשם צרורה בצרור החיים

יהא זכרם ברוך.

שמות

נשמות קדושות וטהורות

רובן נהרגו על קידוש השם

א.

אבענט אחים
אבעל שמואל
אבעל שלמה
אבעל סנדר
אדלמן חיים
אלטר מאיר
אלטר דבורה
אלטר אברהם
אלטר אליהו
אייזנמאיר ברוך
אייכלער בעריש אלתר
אייכלער חנה מירל
אייכלער יצחק
אייכלער הירש
אייכלער יוסף
אייכלער חנה
אייכלער ליזר חיים
אייכלער אליעזר
אייכלער הירש
אייכנבוים צבי
אייכנבוים חנה וילדיהם
אנגרסט-ברנר חיה

ב.

בוכהולץ בעריש
בוכהולץ פיגה
בוכהולץ דבורה
בוכהולץ יונה
בוכהולץ צבי
בוכהולץ פרידה
בוכהולץ ונה מרדכי
בוכהולץ נטע
בוכהולץ פייגלע
בוכהולץ שמעון מאיר
בוכנר בערל
בוכנר רייזל וילדות
בוקסר אבוש
בינענשטוק עטל
בינענשטוק חיים
בינענשטוק דוד
בינענשטוק לייבל
בלומנצויג שלמה
בלומנצויג זאב
בסכעס ברוך
בסכעס צביה וילדיהם
ברגר יוסף
ברגר מיכאל
ברגר יהודית
ברגר רחל
ברנר יונה
ברנר רייזל
ברנר זושיה
ברנר רחל וילדיהם
ברנר מנדל
ברנר יחיאל
ברנר לאה
ברנר צבי
ברנר חוה (בלושטין)
ברנר חיה (הרצברג)
ברקר משה
ברקר יעקב
ברקר צשרנה
ברקר מרים
בערן שרה ומשפחתה

ג.

גולדברג קופל ומשפחתו
גולדברג לעמל
גולדברג שרה
גולדברג הרמן
גולדברג קלמוס
גלאנצר מרדכי ואשתו
גלר ליב בר
גלר עטל
גמס משה
גץ יעקב
גץ פיגה
גץ מאלי
גץ פרידה
גץ אברהם
גצל שמואל
גצל זאב
גצל חנה וילדיהם
גצל שבתאי
גצל אהרן ומשפחתו
גרינר עזריאל
גרינר ד"ר ומשפחתו
גרמן יוסף
גרמן מרים
גרמן אברהם
גרמן חנה
גרמן יחזקאל
גרמן משה ליב
גרמן בן-ציון
גרשטנפלד יואכים מאיר
גרשטנפלד מלי
גרשטנפלד פיגה

ד.

דורנברג מיכאל
דורנבברג חנה גיטל
וילדיהם
דילר נחמיה אשר
דילר דבורה
דילר אברהם דוד
דילר שאול
דים עטל וילדיה
דומנט דוד ומשפחתו
דרוקר מייטה
דרוקר חיה
דרוקר אבלה
דרוקר ראובן
דרוקר גולדה
דרוקר ליב
דרוקר פרומט
דרוקר מינה
דרוקר לאה

ה.

הופמן פנחס
הופמן שרגא פיבל
הופמן פרידה
הופמן גולדה
הופמן יהודה
הלברשטם הרב יחזקאל
הלברשטם הרבנית רוזה
בלומה וילדיהם
הלמן חוה

הלמן יעקב ומשפחתו
המר חיים
המר רבקה
המר רחל
המר בילב
המר סאלי
הרצברג זושיה ומשפחתו
הרצברג ניסן ומשפחתו
הרצברג הלה ומשפחתה

ו.

וואלף חיים
וואלף שיינדל
וואלפאנג ברנטשי
וואלפאנג יוסף
וועבער לייביש
וועבער מינטשע
וועבער אברהם
וועבער יהושע
וועבער פיגה
וועבער יוטע
וועבער ישכר
וועבער פנחס
ווב׳ר משה
ווב׳ר חיה
ווב׳ר יוסף
ווב׳ר חנה
ווב׳ר שמחה ישכר בר
ווינט אברהם
ווינט גיטל ומשפחתם
ווינטר רבקה רחל
ווינטר חיים ישראל
ווינברג חיה
ווינברג משה וילדיהם

ווינברג משה דוד
וויסברג זאב
וויסברג רייזל
וויסברג מרדכי
וויסברג גיטל
וויסברג משה ברוך
וויסברג חנוך
וויסברג יעקב
וויסברג פיגה
וויסברג יעקלה
וויסברג לייזר
ווייניג יעקב
ווייניג מאיר
ווקסמן יוסף
ווקסמן שלום
ווקסמן זליג
ווקסמן רוזה
ווקסמן משה
ווקסמן אברהם
ווקסמן מינצה וילדיה
ווקסמן ליב אורי
ווקסמן שיינדל
ווקסמן יוסף

ווקסמן מאיר
ווקסמן אלקה
ווקסמן יצחק
ווקסמן דבורה
ווקסמן שרה
ווקסמן זלדה
ווקסמן משה
ווקסמן מרדכי
ווקסמן פרל
ווקסמן אליהו
ווקסמן דוד
ווקסמן הירש
ווקסמן יהושע
ווקסמן יעקב
ווקסמן אהרן
ווקסמן אסתר
ווקסמן פיגה
ווקסמן שלום
ווקסמן יצחק איזיק
ווקסמן יוטה
וינטרוב ליב
וינטרוב רחל
וינטרוב שאול

ז.

זיגל פייבל יצחק
זיגל שרה טובה
זיגל צווטה
זיגל משה יוסף
זיגל פרל
זיגל חיים שמחה
זינגר ליב
זינגר טובה
זינגר אברהם יעקב
זינגר בלומה
זינגר אנה
זינגר שרה
זינגר גרשון
זינגר יעקב
זינגר מלכה
זינגר וואלף
זינגר רחל בילה
זינגר חיה גיטל
זינגר העסי
זינגר פרל
זינגר דוד
זינגר גולדה
זינגר צבי יעקב
זינגר מלכה
זינגר צבי
זינגר רבקה
זיפר קלמן צבי
זיפר אסתר מלכה
זץ נחמן

ט.

טאט דינה ומשפחתה
טברסקי חיים ברוך
טויבנבלאט שלום
טויבנבלאט יוטה
טויבנבלאט פנחס
טויבנבלאט שרה
טויבנבלאט שמואל צבי
טויבנבלאט יצחק איזיק
טויבנבלאט לאה
טויבנלאט אליעזר
טויבנבלאט מלכה
טויבנבלאט אברהם
טויבנבלאט יוסף
טייכער הרב דוד ומשפ׳
טננבוים פרל
טננבוים מרדכי
טננבוים מאיר
טננבוים צבי
טננבוים יוסף
טננבוים דבורה
טעפער אלטה
טעפער משה בער
טעפער אסתר
טעפער רחל

י.

יוסט אריה
יוסט רחל
יוסט הנה

כ.

כץ יוסף
כץ צביה
כץ משה
כץ פערל
כץ דבורה
כץ רייזל
כץ קאפעל
כץ משה
כץ ישראל צבי בן יצחק

ל.

ליכטנפלד אליעזר
ליכטנפלד פיגה ציפה
למפל לייזר
למפל אברהם
למפל יצחק אייזיק
למפלץ שרה
למפלץ עקיבא
לנגנטל ראכצשי
לנגנטל יצחק
לנגנטל באשה
לנגנטל חיים ישראל
לנגנטל הירש
לנגנטל שרה בריינדל
לנגנטל יוסף
לנגנטל יוטה ובעלה
לערער מאיר
לערער רבקה
לערער גיטה
לערער שמואל זיינבל
לערער מינדל
לערער יהודה
לערער אשר
לערער נתן
לערער צשרנה
לערער עזריאל
לערער ברנה
לערער מטיל
לערער מרדכי
לערער שמחה
לערער לייב
לערער חנה אסתר
לערער מאשה
לערער שלמה
לערער בילה
לערער עוזר
לערער חיה
לערער מלכה
לערער משה
לערער אברהם יצחק
לערער לאה
לערער גרשון
לערער רבקה
לערער נתן
לערער שמואל
לערער רחל
לערער פסיה
לערער פייבל

מ.

מאגר חיים
מאגר מנלי
מאגר נחמן
מאגר רייזל
מאגר רבקה
מאגר חנה
מינץ אסתר
מינץ חיים
מינץ פיגה
מינץ אברהם
מנדל שלמה ומשפחתו
מענש לייביש ומשפחתו
מרקדורף חיים יוסף ואשתו
מרקדורף רחל
מרקדורף פיגה

נ.

נאדל הנלה
נאדל שמעון
נאדל הדסה
נאדל עטל

ניימן יצחק ומשפחתו
ניימן מנחם מנדל
ניימן אודל
ניימן חנה

ס.

סופר הירש
סרבר בערל
סרבר גולדה
סרבר מרדכי

סרבר זאב
סרבר משה
סרבר מאלי
סרבר רבקה

ע.

עבל סנדר ומשפחתו

פ.

פדר אברהם
פדר מינטשה
פדר שלום
פדר חנה
פדר סנדר
פדר אליעזר
פדר משה
פדר יצחק
פדר בלומה
פדר גיטל
פדר פיגה
פדר ינטה
פורמן נחום
פורמן רחל
פודם סאשי ומשפחתה
פוטשטר חנה ריבה

פוטשניק אליעזר
פוטשניק אסתר
פוטשניק מלכה
פליישער שמואל
פליישער פיגה וילדיהם
פרנקל בצלאל ומשפחתו
פרידמן מיכאל
פרידמן פסיל
פרידמן מאלי
פרידמן אורי
פרידמן חיה רבורה
פרידמן דבורה
פרידמן צבי
פרידמן רחל-צייגר
פרמפול מאיר

צ.

ציגלר שלמה ומשפחתו
ציגלער יהושע
ציגלער מרים יהודית
ומשפחתם
ציגלער יעקב ומשפחתו
צייגר רבקה

ציקר חיה שרה
ציקר דוד
ציקר יוסף
ציקר מינה
ציקר רבקה

ק.

קופרשטוק חנה
קופרמן גרשון
קופרמן אנשל
קופרמן שלמה
קורן משה
קורן סרקי
קורן לושקי
קורן פרידה
קורן עטקי
קורן מעניק
קלאפער בנימין
קלאפער לאה
קלאפער-גולדברג סאלא
קלאפער יוסף
קלאפער דוד
קלאפער יעקב
קלאפער מינה

קלפנר אפרים
קלפנר חנה
קלפנר יצחק
קלפנר יוסף
קליכמן ברוך
קליכמן יעקב
קניג משה
קניג יוטה
קניג אלקנה
קניג אריה ליביש
קניגסברג משה
קניגסברג עטל
קניגסברג מרדכי
קניגסברג פנחס ליביש
קרנר שלמה
קריג יוסף הירש
קריג פנחס

ר.

ראץ פרידה
ראץ רות
ראץ עלה
רבפוגל מרדכי
רבפוגל חנה
רבפוגל מתתיהו
רבפוגל גיטל
רבפוגל טובה
רבפוגל חיה
רבפוגל חנה ריבה
רבפוגל לאה
רבפוגל עטל
רבפוגל מרדכי
רבפוגל חנה
רבפוגל אברהם
רובין הרב אריה לייביש
רובין מאיר
רוזנשטוק יצחק
רוזנשטוק נעשי
רוזנשטוק משה
רוזנשטוק חולי
רוזנשטוק טובה
רוטנשטרייך משה
רענער בנימין
רענער דבורה

ש.

שאלאטינר משה ומשפ׳
שאפפעל זיסל
שאפפעל יחזקאל
שאפפעל מרים
שאפפעל פנחס
שאפפעל יוסף
שאפפעל מאיר טוביה
שאפפעל גנגדל
שאפפעל הירש ליב
שאפפעל מלכה
שאפפעל פיגה אסתר
שאפפעל הלה
שוורץ פיגה
שוורץ דב
שולדינר אהרן
שולדינר צביה
שולדינר יהושע
שולדינר רבקה
שולדינר חנוך
שולדינר יעקב
שולמן בעריש
שולמן מלי דבורה
שוארץ רחל לאה
שטאם אהרן יצחק
שטאם חיה ינטה
שטאם לאה זיסל
שטוקהמר לאה
שטוקהמר יהושע
שטוקהמר שרה
שטוקהמר פרידה
שטורך אליהו
שטינברג חנה וילדיה
שטיינבערג יצחק
שטיינבערג צבי
שטינברוך יצחק
שטינברוך אסתר
שטינברוך פרידה
שטינברוך גיטל

שטינברוך צביה
שטינברוך דוד
שטינברוך חיים ליב
שטנגר לולה
שטריגל סאשע
שטריגל וואלף
שטריגלר מאטיל
שטריגלר רבקה
שטערנליכט מינטשה
שטערנליכט ליב
שטערנליכט יעקב
שטערנליכט יוסף
שטערנליכט ליפא
שטראמר יוסף
שטראמר עטל
שטראמר דבורה
שטראמר הנטשי
שטראמר אייזיק ומשפ׳
שכטר שמואל
שכטר קילה ובנותיה
שמוקלר רבקה
שמוקלר שמעון ומשפ׳
שמוקלר חנה
שמוקלר מיכאל
שמוקלר מאלי
שמוקלר נתן
שמוקלר הירש
שמיד וואלף
שמיד חנה
שמיד שמואל
שמיד יהושע
שמיד אריה ליב
שמיד שרה
שניצר שרה
שניצר אהרן
שניצר לאה
שניצר דבורה
שניצר אסתר
שניצר יעקב משה ומשפ׳
שניצר יצחק ומשפחתו
שניצר רפאל ומשפחתו
שניצר ציפה ומשפחתה
שניצר מיכל
שניידער מרדכי
שניידער עקיבא ואשתו
שניידער אברהם ומשפ׳
שניידער יוקל
שניידער רייזל
שניידער מרדכי
שניידער צבי הירש
שניידער דוד
שפירה לייזר

שפירה רחל
שפירה פיבל
שפירה שרה
שפריצר לאה
שפריצר זליג
שפריצר מאיר
שפריצר בעניעק
שפריצר פלה
שרגיל יהושע השיל
ומשפחתו
שרגיל זליג
שרגיל אריה
שרייבר קריינצי
שרייבר וולף ומשפחתו

שרייבר צבי
שרייבר חיים ישראל
שרייבר ריבה
שרייבר מאיר
שרייבר שפרה וילדיה
שרייבר יצחק ואשתו
שרייבר מרדכי ומשפחתו
שרייבר שיינדיל
שרייבר מרדכי בן דוד
שרייבר יוסף בן דוד
שרייבר מלכה בת דוד
ומשפחתם
שרייבר איידל

המשפחות שנרצחו
על קידוש השם

א

אבענט
אדלער
איזן
איזנמיאר
אחגר
אייכלר
אייכבוים

ב

בארג
בארער
בוימעהל
בוכהולץ
בוכמן
בוקסבוים
בינענפעלד
בלוישטיין
בלום
בלומנברג
בלז
ברלנדשטיין
ברענר

ג

גבירצמן
גולדשטיין
גולדברג
גוטמן
גליצמן
גלנצר
גלר
גץ
גרמן
גרינר
גרינברג
גרשטנפעלד

ד

דונהירש
דילר
דיין
דרוקר
דריימן

ה

הופמן
הורביץ
הוך
הולנדר
הירשל
הלברשטם
הלמן
האמר
הרצברג

ו

וואַרנבערג
וולף
וורצל
וואַגנער
ווייס
ווייניג
ווייסבערג
וויצנבליט
ווינטער
ווינט
ווינשטיין
ווינבערג
ווינטרויב
וולצער
וועבער
ווקסמן

ז

זאַלצבערג
זאַץ
זוירמן
זטלער
זיגל
זילבער
זילביגער
זייטלער
זינגער
זמלער
זפנזידער

ח

חן

ט

טבערסקי
טויבנבלט
טורנהים
טייכר
טמער
טנגבוים
טנצר
טעפער
טרכטנבערג
טרנער

י

יארבלום
יארובלביץ
יוסט

כ

כץ

ל

לוי
ליבק
ליבס
ליברמן
ליכטנפלד
ליימזידר
ליפרמן
למפל
לנגנטל
לנגנטל-ווינטר
לעבל
לעבנברון
לרר

מ

מאגר
מארקדורף
מנדל
מענש
מעס
מרגוליות

נ

ניצן
ניימן
ניידורף

ס

סופר
סרבער
סקופ

ע

עבל
עבנר
עדלמן
ענזער
ענטראטור
ערדמן

פ

פאנד
פוטשער
פוקס
פויגל
פורמן
פידלר
פינדלינג
פישלר
פליישר
פעדר
פערסטר
פרידמן
פרידברג
פרנקל
פרלמן
פרלמוטר
פרבער
פשדבורסקי

צ

צווירן
ציגלר
צייגר
צימרמן

ק

קאצבך
קובלר
קוכמן
קופרמן
קופרשמיד
קופרשטוק
קורן
קויפמן
קורשנר
קירשנפלד
קלאפר
קניג
קניגסברג
קנפ
קסלער
קרנער
קרנגל

ר

רבפוגל
רוט
רוטר
רויזנבוים
רוזנבליט
רוזנשטאק
רוזנזאפט
רובין
ריפ
ריכטר
רייכנבך
רייס
ראפפורט

ש

שוסטר
שוורץ
שוועבר
שוורצברנד
שולמן
שטוקהמר
שטיינברג
שטיינברוך
שטאם
שטורך
שטראמר
שטרקמן
שטערנליכט
שטריגלר
שכטר
שלאגר
שלאף
שמוקלר
שמיד
שניצר
שנידר
שענבלום
שפיגל
שפירגל
שפריצר
שרגעל
שריבר
שרשבסקי

תוכן העניינים

		עמ׳
חלק ראשון — ארגוני		7
לבוא אל הקודש פנימה	ד״ר ד. רביד	9
א פארווארט צום דערשיינען פונם ספר הזכרון	ד״ר ד. רביד	11
און אזוי האָט עס זיך אנגעהויבן	ד״ר ד. רביד	12
למחבר „ספר הזכרון״ ציעשינאוו	ש. ליברמן	19
חלק שני — היסטורי		21
חיי היהודים עד ימי מלחמת העולם הראשונה בציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	22
קהילת ציעשינאוו הקדושה	ד״ר ד. רביד	23
קהילת ציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	27
א בעל תשובה	ד״ר ד. רביד	64
א געדענק ליכט פאר אונזערע מוטערס		72
מיין שטעטעלע ציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	73
את חטאי אני מזכיר היום	ד״ר ד. רביד	103
בעיר ההרגה	ח״נ ביאליק	169
אן עצה טובה פון א חבר...	ד״ר ד. רביד	178
הפצצה הראשונה	ד״ר ד. רביד	179
שיר אבל לזכר אחינו ואחיותינו שנהרגו בידי הגרמנים	ד״ר ד. רביד	180
שיר מזמור לבני ועדת הארגון	ד״ר ד. רביד	181
מאמר הנצחה על קדושי השואה	הרב נחום הכהן גולדשמיד	185
על השואה	ס״א הרב משה אביטל	187
יהדות פולין	הרב ואבד״ק מרדכי פוגלמן	189
ציעשינאוו	ד״ר לב פישלזון	190
השואה	מיכל רביד	191
אַ ליד ביים פנקס פונם שטעטל	מלך ראוויטש	192
די פריצייטיגע ימים נוראים	שמואל ליברמן	195
מיין שטעטל ציעשינאוו	שמואל ליברמן	197
גל־עד לר׳ אהרן פלוה ז״ל	שמואל ליברמן	198
לזכר עולם	שמואל ליברמן	199
עטליכע ווערטער געווידמעט דער שואה	שמואל ליברמן	200
דער ס״ה פון אונזער ארבייט צום דערשיינען פון דעם „ספר הזכרון״	שמואל ז. טעפער	202
א אויסגעלאָשענע שטערן	שמואל ז. טעפער	205
יזכור	שמואל ז. טעפער	209

ר׳ ברוך אריה קליכמן הי״ד	שלמה זינגר	214
זכרונות	משה מיכל טפר	215
מהדור הקשיש לדור הצעיר	ד״ר ד. רביד	217
פרקי זכרונות	שרגא־יצחק (פייבל) לרר	221
לזכר הגולה	שרגא־יצחק (פייבל) לרר	236
אינם ציעשינאָווער געטו	טוביה פרידמן	238
ציעשינאוו מבצר דחסידי בלז	בן־ציון פרידמן	242
בי״ס בית יעקב בציעשינאוו	בן־ציון פרידמן	244
ציעשינאוו עמך יידן	בן־ציון פרידמן	245
אשרי עין ראתה קהל קדושים	בן־ציון פרידמן	246
צום פאראייביקן דעם אנדיינקן	מינה ירוסלביץ־טנגבוים	249
זכרונות על ההורים והמשפחה	יפה וינשטין ברנר	250

חלק שלישי — כללי 251

זכר לימות עולם		252
לזכר ר׳ אריה לייבוש קניג		253
זכרונות פונם לעצטן קריג	שרגא פייבל לרר	256
יתגדל ויתקדש שמיה רבה	שרגא פייבל לרר	259
אדאָפטירט אונזער ציעשינאָווער קהילה	שרגא פייבל לרר	262
אל מלא רחמים	שלמה זלמן ויונה בוימל	266
ילדים בצד ה„ארי״ עם משפחותיהם	אלה מאהלר	267
ציעשינאוו — מיין צווייטע היים	מרדכי קויפמאן	275
וויפיל פארעטער דארף האָבן דאָס יידישע לאנד	מרדכי קויפמן	287
ווערטער צום געדענקן	פרידא שטארקמאן־קויפמאן	290
בני ציעשינאוו מלוכדים סביב מדינת ישראל	מרדכי קויפמן	292
דור דור ודורשיו	ד״ר דוד רביד	295
לזכר עולם יהיה צדיק	ד״ר דוד רביד	303
אבי זקני מוהר״ר יצחק הכהן גלנצר ז״ל	צבי אלימלך גלנצר	304

רשימת התמונות

		עמ׳
1.	חברי הוועד	17
2.	חברי הוועד לשעבר	18
3.	ר׳ דב קניג	18
4.	ר׳ צבי אלימלך גלנצר	20
5.	הטכניקה המפותחת של העם הגרמני...	32
6.	הרב ר׳ יחזקאל שרגא הלברשטם ז״ל	36
7.	הרב ר׳ אריה רובין ז״ל	37
8.	הרב שלום יחזקאל שרגא שליט״א	38
9.	בית הכנסת הגדול בציעשינאוו	38
10.	מטובי העיר	39
11.	בעת תיקון חומת בית הקברות בציעשינאוו	39
12.	רבקה שמוקלר, בנה שמעון ובתה חנה ז״ל	40
13.	רייזל קניגסברג־בוכנר, בנותיה ואחיה מרדכי ז״ל	41
14.	ר׳ ברוך בסעכס ואשתו צביה קניגסברג	42
15.	ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה ובני משפחתו	43
16.	ר׳ אשר דילר ז״ל, אשתו דבורה ובנם	44
17.	ר׳ אברהם שמוקלר עם משפחתו	45
18.	רייזל שמיד ע״ה	46
19.	ר׳ אברהם גץ ע״ה	47
20.	רחל ליברמן הי״ד	47
21.	אל מלא רחמים	48
22.	בבית־הספר תחכמוני	49
23.	הצופים בציעשינאוו	49
24.	ר׳ אליעזר טויבנבלאט ואשתו מלכה ז״ל	50
25.	משפחת ציגלר	51
26.	מרים יהודית ציגלר	51
27.	ר׳ יצחק קויפמן שליט״א	52
28.	ר׳ לייבלי שטערנליכט ז״ל	52
29.	משפחת קויפמן ע״ה	53

30. ר׳ נחום פורמן ע״ה 54
31. רחיל נעשי פורמן ע״ה 54
32. יצחק אייזיק שטרמר הי״ד 55
33. בנימין למפל הי״ד 56
34. משפחת ראפפורט - הכהנים 57
35. ר׳ ברוך אריה קליכמן ז״ל 58
36. אחיות גץ ז״ל 58
37. ר׳ יוסף טננבוים ז״ל 59
38. רייזל שמוקלר ע״ה 59
39. חיה ובר ע״ה 59
40. ר׳ אברהם בר שטרקמן, אשתו ונכדותיו ע״ה 60
41. משפחת ניימן 61
42. מצבת פרידה בת יהודה בוכהולץ ע״ה 61
43. משה למפל ז״ל וילדיהם 62
44. ר׳ ירוחם פישל זוירמן ז״ל 62
45. ר׳ שמחה שוובר ז״ל 63
46. ר׳ מרדכי שריבר ואשתו ז״ל 63
47. משפחת שניידר 64
48. מאנשי עירנו 66
49. ציעשינאווער קינדער 67
50. אין דער העברעישע שולע 67
51. מבני הנוער האינטלקטואלי בציעשינאוו 68
52. ר׳ מרדכי שרייבר יח׳ ורעיתו איידל ז״ל 68
53. משפחת רבפויגל 69
54. ר׳ יוסף אייכלר ואשתו חנה ז״ל 70
55. בנות משפ׳ רבפויגל 70
56. דוד רביד ורעיתו 71
57. דוד רביד כאיש צבא 103
58. חגיגת יום הולדת לילדי ציעשינאוו בדאנציג 182
59. הנוער היהודי מלובלינץ 183

60. רר׳ דוד זוירמן וזוגתו הגב׳ ברכה שיח׳ בת ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה 184
61. ר׳ מנחם מנדל יארוסלביץ ז״ל 194
62. ר׳ שמואל זיינבל טפר 201
63. אלטע ז״ל, אשת ר׳ שמואל זיינבל טפר יבלח״א 208
64. משפ׳ ר׳ נפתלי ורחל טפר 209
65. שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים הי״ד 210
66. דבורה למפל ע״ה 211
67. ר׳ זליג ווארצל ואשתו נחי ע״ה 212
68. ר׳ מנחם ווארצל ורעיתו ע״ה 213
69. ר׳ משה מיכל טפר 215
70. חיה אנגרסט ברנר ע״ה 218
71. ר׳ שרגא פיבל לרר 219
72. מר לרר בוורשה ההרוסה 220
73. יוצאי ציעשינאוו בעצרת אבל 247
74. ר׳ ליב בר גלר ז״ל 248
75. ר אריה לייבוש קניג ז״ל 253
76. ר׳ אביגדור טובנבלאט נ״י 255
77. לוח־עד לקדושי השואה 260
78. אימוץ קהילת ציעשינאוו בבי״ס „מוריה״ 261
79. עצרת אימוץ קהילת ציעשינאוו בבי״ס „מוריה״ 265
80. מרדכי קויפמאן 275
81. מרדכי קויפמן, אשתו ובתו 291
82. ר׳ יצחק מאיר ליבס ז״ל 294
83. אסתר טפר ע״ה, גיטל טפר תח׳, רחל טפר ע״ה 296
84. מרדכי אייכלר ואשתו לאה 297
85. רחל לאה שוורץ ע״ה 298
86. משפחת רענער ע״ה 299
87. משפח׳ ווברע״ה ובנם שיח׳ 300
88. משפח׳ בינגעשטוק־ווברע 301
89. אחים אייכלר ע״ה 302

יוצא לאור על־ידי

ארגון יוצאי ציעשינאָוו והסביבה בישראל